

DVE

1

DOMOVINI

Pozdrav iz Basel-na.

TWO

HOMELANDS

Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU
Ljubljana 1990

UDK 325.2

YU ISSN 0353-6777

DVE DOMOVINI

Razprave o izseljenstvu

TWO HOMELANDS

Migration Studies

1

**Znanstvenoraziskovalni center
Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Inštitut za slovensko izseljenstvo**

**Centre of Scientific Research
of the Slovene Academy of Sciences and Arts
The Institute for Slovene Emigration Research**

Ljubljana 1990

Uredniški odbor: Marjan Drnovšek, Rado Genorio, Ferdo Gestrin (odgovorni urednik), Mirko Jurak, Aleksij Kalc, Matjaž Klemenčič, Rado L. Lenček, Janez Stanonik, Andrej Vovko (glavni urednik), Janja Žitnik

Tehnični urednik: Špela Marinšek

Lektorja: Marjeta Humar (slovenščina), Lester E. Barber (angleščina)

Prevajalci: Bojan Kristan, Cvetka Vode (angleščina), Janez Šumrada (francoščina), Breda Peer (italijanščina)

Bibliografska obdelava: Martin Grum

Naslov uredništva: Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 61000 Ljubljana, Novi trg 4, Jugoslavija. Tel.; (061) 331-021, int. 77

Za strokovnost prispevkov in citiranje odgovarjajo avtorji.

Fotografija na naslovni strani: Kolodvor in predstavništvo paroplovne družbe Compagnie Générale Transatlantique v Baslu, razglednica, pred 1905

Zemljevid na zadnji strani platnice: Razprostranjenost Slovencev po svetu, iz: A. Gosar, Obseg, vzročnost in karakteristika slovenskega izseljevanja v tujino, Iseljeništvu naroda i narodnosti Jugoslavije, Zagreb 1978

DTP z računalniškim programom STEVE Primoža Jakopina
Alenka Koren

Tisk: Tiskarna Pleško, Ljubljana

Sofinancirala: Raziskovalna skupnost Slovenije

Naklada: 350 izvodov

KAZALO
CONTENTS

<i>Andrej Vovko</i>	
Zborniku na pot	7
<i>Andrej Vovko</i>	
Foreword	9
<i>Breda Čebulj-Sajko</i>	
Preteklo in sedanje delovanje Inštituta za slovensko izseljenstvo	11
<i>Breda Čebulj-Sajko</i>	
The Past and the Present Activity of the Institute for Slovene Emigration Research	21
 Razprave in članki Treatises and Articles 	
<i>Ferdo Gestrin</i>	
Zgodovinske primerjave Historical Comparisons	33
<i>Vlado Valenčič</i>	
Izseljevanje Slovencev v tujino do druge svetovne vojne Emigration of Slovenes to Foreign Countries up to World War II	43
<i>Polonca Cesar-Nedzbala</i>	
Rajska dolina The Valley of Eden	83
<i>Bogdan Kolar</i>	
Družba sv. Rafaela do ustanovitve ljubljans- ke podružnice The Society of St. Raphael up to the Foundation of the Ljubljana Branch	107
<i>Andrej Vovko</i>	
Udje Družbe sv. Mohorja v ZDA do leta 1900 Membership in Družba sv. Mohorja (The Society of St. Hermagoras) in the United States to the Year 1900	121

Matjaž Klemenčič - Darja Emeršič

Ideja in poskusi izgradnje Slovenskega narodnega doma na St. Clairu v Clevelandu

The Idea and Attempts of Building Slovenian National Home on St. Clair Avenue in Cleveland

137

Majda Kodrič

Nekateri pristopi k problematiki druge generacije v okviru raziskovanja priseljenstva v ZDA

Immigration Research in the U.S.A.: Some Approaches to the Problems of the Second Generation

161

Marjan Drnovšek

Delovanje Toma Brejca med slovenskimi izseljenci v Franciji 1936-1939

The Activity of Tomo Brejc among Slovene Emigrants in France during the Years 1936-39

179

Rado L. Lencek

Problems and Perspectives of Ethnic Identification: Withering Away or Reaffirmation?

Problemi in perspektive etnične identifikacije: izginjanje ali nova potrditev?

205

Irena Birsa

Ethnic Radio in Australia and Slovene Language Broadcasting: Development and Direction

Etnični radio v Avstraliji in oddaje v slovenskem jeziku: razvoj in usmeritev

219

Jerneja Petrič

Izseljenska avtobiografija v ZDA - primer slovenskih Američanov

Emigrant Autobiography in the United States - A Case of Slovene Americans

239

Janja Žitnik

Zamuda slovenske objave *Orla in korenin*

The Delay in Slovene Publication of *The Eagle and the Roots*

247

Jerneja Petrič

Ponovno: Adamič - pisatelj, da ali ne?

Again: Adamic - a Writer, Yes or No? 269

Janja Žitnik

Slovenskoargentinski pesnik Vinko Žitnik

Vinko Žitnik, a Slovene-Argentinian Poet 275

*Barbara Suša**Bronasti tolkač* in *V kljunu golobice* Berta

Pribca

Bronasti tolkač and *V kljunu golobice* by

Bert Pribac 291

*Mirko Jurak*Ivan Dolenc and John Krizanc: Two Canadian
Authors of Slovene OriginIvan Dolenc in John Krizanc: dva kanadska
avtorja slovenskega rodu 301*Ingrid Slavec*Etnološko preučevanje etnične identitete
slovenskih izseljencevEthnological Research on the Ethnic Identity
of Slovene Emigrants 309*Peter Klinar*Zamisli o sodelovanju med Slovenci in njihovi
potomci v matici in tujiniSome Ideas on the Cooperation between Slo-
venes and their Descendants in the Homeland
and those Abroad 319*Jurij Zalokar*Immigration and Psychiatry: Yugoslav-Born
Minority in VictoriaImigracija in psihiatrija: jugoslovanski prise-
ljenci v Viktoriji 343*Milica Trebše-Štolfa*Slovenian Cultural Organization Simon Gre-
gorčič, Toronto, Ontario, Canada celebrates its
30th AnniversarySlovensko kulturno društvo Simon Gregorčič
iz Toronta v Kanadi obhaja svojo tridesetletnico 373

Andrej Vovko

- Immigration History Research Center (Raziskovalni center za zgodovino priseljevanja) Univerze Minnesota v St. Paulu, ZDA, in njegova Slovenskoameriška zbirka Immigration History Research Center, University of Minnesota, St. Paul, U.S.A., and its Slovene-American Collection 383

Rado L. Lencek

- Eulogy of a Man of Two Homelands
Nekrolog možu dveh domovin 393

Ocene
Reviews

- Fotografski krožek - Gruppo fotografico Rečan, Fotoalbum izseljencev iz Benečije - Fotoalbum degli Emigranti della Benecia (*Majda Kodrič*) 403
- Ljubomor Antić, Naše iseljenišтво u Južnoj Americi i stvaranje jugoslovenske države 1918 (*Andrej Vovko*) 409

Bibliografija

- Bibliography 411

Sinposisi

Synopsises

ZBORNIKU NA POT

A n d r e j V o v k o

(Glavni urednik)

Mogoče se bo komu zdelo zelo vprašljivo, čemu v sedanjih kriznih razmerah »spravljati na svet« nov zbornik in tiščati še ena »lačna usta« k pičli skledi sredstev, ki jih danes v matični domovini namenjamo znanosti. Podobno bo kdo lahko tudi sklepal, da je zbornik znanstvenih prispevkov o slovenskem izseljenstvu »**Dve domovini**« posledica sedanje »konjunktуре« zanimanja matične domovine za slovenske izseljence. Zakaj torej novi zbornik in kdaj je prišlo do njegove zamisli? Že kmalu potem, ko je dobil Inštitut za slovensko izseljenstvo Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti svojo bolj ali manj zaključeno sedanjo podobo, je med njegovimi delavci konec leta 1987 začela kliti misel o nujnosti posebne znanstvene revije o izseljenskih vprašanjih. Razmišljanje o njej je bilo toliko bolj upravičeno, ker v naši sicer dovolj pestri ponudbi znanstvenega tiska doslej še ne premoremo znanstvene publikacije, namenjene izključno vprašanju slovenskega izseljenstva. Prispevki o teh vprašanjih so tako doslej izhajali raztreseni po najrazličnejših strokovnih in znanstvenih zbornikih, revijah, časopisih, koledarjih in podobnem. Tako pomembno in za naš narodnostni obstoj usodno vprašanje, kot je izseljenstvo, ki zadeva tako rekoč tretjino slovenskega naroda, pa vsekakor zasluži svojo posebno znanstveno publikacijo. Misel nanjo je zorela dalje in potrebno je bilo veliko zavzetosti in zagnanosti delavcev Inštituta, da se ni v teh suhih časih utopila v malodušju. V veliko oporo nam je bilo razumevanje in odobravanje, ki ga je bila naša zamisel deležna med strokovnjaki za izseljenska vprašanja tako v matični domovini kot v zamejstvu in izseljenstvu, kot tudi prispevki, ki so prišli v presenetljivo velikem številu kot odgovor na naše povabilo k sodelovanju.

Zbornik smo si zamislili kot znanstveno vez, ki bo družila tako slovenske ustanove in posameznike, ki se v matični domovini in v tujini ukvarjajo z slovenskim izseljenstvom, kot tudi tuje znanstvenike in inštitucije, ki proučujejo omenjena vprašanja. V njem bodo našla svoje mesto raziskovanja vprašanj »dveh domovin« - stare in nove, kot »skupnega imenovalca« vseh izseljencev: izseljevanja iz stare, priseljevanja in življenja v novi ter stikov med obema domovinama. V zborniku bodo objavljeni predvsem izvirne razprave in članki, predstavljeno bo arhivsko in dokumentacijsko gradivo, svoj odmev bodo dobila znanstvena srečanja in nove publikacije o izseljenstvu, predstavljene bodo bibliografije proučevalcev izseljenskih vprašanj ter delovanje domačih in tujih znanstvenih ustanov s tega področja. Glavna pozornost zbornika bo sicer posvečena vprašanjem slovenskega izseljenstva in to na kar se da široki interdisciplinarni osnovi, ne bo pa odklanjal tudi splošnih metodoloških in terminoloških izseljenskih vprašanj ter tistih vprašanj izseljenstva drugih narodov, ki so povezana s slovenskim izseljenstvom. Odprt bo vsem in od svojih sodelavcev bo zahteval zgolj znanstveno neoporečnost. Prizadevali si bomo, da bo zbornik izhajal občasno. Kaže, da drugo številko lahko pričakujemo že naslednje leto in da bo posvečena slovenskemu izseljenskemu tisku. Kot lahko sklepamo iz dosedanjih izkušenj, nas pri tem ne bo oviralo pomanjkanje sodelavcev ter pestrih in kvalitetnih prispevkov, pač pa vprašanje zagotovitve sredstev za tako izhajanje. Mogoče pa se bodo tudi slovenski znanosti kdaj »vremena razjasnila«.

Pred vami je zdaj zbornik **Dve domovini**, tak, kot smo ga pripravili delavci Inštituta ob pomoči zunanjih sodelavcev. Vanj je bilo za današnji pogosto brezbrizni čas vloženega nenavadno veliko požrtvovalnega in nesebičnega dela. Hvaležni vam bomo za morebitne kritične pripombe k njegovi zasnovi in vsebini in za sodelovanje v prihodnje. Upamo in želimo si namreč, da bi opravil svoje poslanstvo tako, kot smo si ga zamislili in da bi bil, kot rečeno, prvi, ne pa tudi edini svoje vrste.

FOREWORD

A n d r e j V o v k o
(Editor-in-Chief)

The idea of publishing a new collection of studies and thus adding another »hungry mouth« at the barely adequate »bowl« of resources which our country earmarks for science, might seem questionable at this time of economic crisis. Also, one could ask whether there hasn't already been enough attention paid in print to our homeland's interest in Slovene emigrants. What are the principal justifications for this publication of **Two Homelands?**

The first idea concerning the necessity for a special scientific publication devoted to migrations occurred to the researchers within The Institute for Slovene Emigration Research of the Centre of Scientific Research of the Slovene Academy of Sciences and Arts as early as the end of 1987, when our Institute attained its more or less final form. The importance of studying and reporting on emigration patterns was emphasized at that time. Quite naturally, there was great interest and enormous enthusiasm among the entire staff of the Institute for an ambitious project that would present its work and help satisfy our nation's booming interest in Slovene emigration. The Institute's desire to publish this anthology was even more justified since our scientific press, which in other respects has a fairly rich offering, does not include a publication devoted exclusively to questions connected with Slovene emigration. Articles on this subject matter have so far been published only in various miscellanea, journals, papers, or almanacs. Slovene emigration, a phenomenon so important to our national existence, a phenomenon which concerns no less than one third of the Slovene nation, certainly deserves a special scientific publication.

Experts on emigration in this country and abroad accepted the idea with understanding and appreciation, which was an encouraging support to us. In response to our invitation to

contribute materials, authors sent their treatises and articles in a surprisingly large number. **Two Homelands** was conceived as a scientific link which would connect institutions and individual researchers in Slovenia and abroad, all those who are dealing with Slovene emigration. We are gratified that our hopes for such a linkage have been realized.

Our publication will present results of research on the problems of *two homelands* - the old and the new - a common notion concerning all emigrants. There will be essays on emigration from the old country, on immigration issues and the way of life in the new country, as well as on contacts between both homelands. Primarily we will bring forth original treatises and articles, information about archival sources and documentary materials, reports on conferences and symposia, and reviews of publications on emigration. Bibliographies of researchers working on emigration themes and the activities of Slovene and foreign scientific institutions in this field will also be presented. Major attention will be devoted to questions of Slovene emigration treated in the widest interdisciplinary way; however, we will not neglect general methodological and terminological questions connected with emigration. Studies treating those emigration problems of other nations which are connected with Slovene emigration are also welcome. The publication will be open to everybody; the only thing we demand from our contributors is their scientific competence. As you can see, we hope that **Two Homelands** will turn into a periodical publication. A second issue, discussing the Slovene emigrant press, may be expected as early as next year. Judging from previous experience, our main problem will not be a lack of adequate treatises and other contributions, but rather a lack of finances. Hopefully, however, the financial situation of the Slovene sciences will improve in the near future.

Here then is the first issue of **Two Homelands**. Much unselfish work was put into it. We will be grateful for your critical remarks on its form and content, as well as for your future cooperation. We hope that this publication will perform its task as we have conceived it and that it will be the first, but not the sole issue of its kind.

PRETEKLO IN SEDANJE DELOVANJE INŠTITUTA ZA SLOVENSKO IZSELJENSTVO

B r e d a Č e b u l j - S a j k o

Prispevek govori o zgodovini delovanja našega inštituta ter o njegovih delovnih načrtih za naprej in je bil v skrajšani obliki že objavljen¹. Zaradi aktualnosti njegove vsebine za prvo številko zbornika **Dve domovini** sem se odločila, da ga dopolnjenega z novimi podatki ponovno objavim.

Začetki organiziranega zbiranja gradiva o slovenskih izseljencih po II. svetovni vojni sežejo v leto 1951. Takrat je bila v Ljubljani ustanovljena Slovenska izseljenska matica (v nadaljevanju Matica) in v njenem okviru zgodovinska sekcija. Še istega leta so sodelavci Matice razposlali med naše rojake po svetu nad pet tisoč povabil k zbiranju gradiva. Nekateri med njimi, še zlasti Slovenci v Združenih državah Amerike, so se vabilu odzvali. Del njihovega poslanega materiala je bil objavljen v prvih številkah **Rodne grude in Slovenskega izseljenskega koledarja**².

Zaradi obilice zbranega gradiva sta Matica in Inštitut za zgodovino delavskega gibanja leta 1960 dala pobudo za pisanje zgodovine ameriških Slovencev, ki so v Slovenskem domu v Clevelandu organizirali center za zbiranje zgodovinskega gradiva in ga pošiljali v domovino. Ves zbrani material naj bi se razdelil med ustrezne ustanove: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja naj bi hranil arhive slovenskih izseljenskih društev in organizacij, Narodna in univerzitetna knjižnica (v nadaljevanju NUK) pa knjige, revijalni in periodični izseljenski tisk. Projekt so poleg Matice, Inštituta za zgodovino delavskega gibanja in NUK-a podprli še Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU), Filozofska fakulteta (FF), Zavod za statistiko SRS, Državni arhiv Slovenije in Inštitut za narodnostna vprašanja. Ustanovili so iniciativni odbor za zgodovino slovenskega izseljenstva, s čimer je prvotna pobuda dobila širše raz-

sežnosti: v zgodovinskem prikazu naj bi zajeli celotno slovensko izseljenstvo (in ne zgolj ameriško), in sicer za obdobje od druge polovice 19. stoletja do 2. svetovne vojne. V ta namen so si leta 1963 postavili prva izhodišča za svoje delo: izdelati bibliografijo tiska o izseljencih, zbirati arhivsko gradivo in preučiti statistiko izseljevanja s slovenskega ozemlja.

Še istega leta je SAZU postala nosilec projekta Zgodovina slovenskega izseljenstva. Skupaj z zgodovinsko sekcijo Matice je 18. junija ustanovila Študijski center za zgodovino slovenskega izseljenstva (v nadaljevanju Center). Njegove glavne naloge so bile: zbirati, znanstveno proučevati in objavljati gradivo, ki se vključuje v prikaz zgodovine slovenskega izseljenstva. Vse do leta 1967 je deloval v smislu iniciativnega odbora brez lastnih prostorov in kadrov. Znanstvenemu svetu Centra, sestavljenemu iz akademikov, strokovnjakov izven SAZU ter treh članov Matice je predsedoval akademik prof.dr. Fran Zwitter.

Delo je bilo resno zastavljeno. Gradivo o naših izseljencih in o izseljevanju iz Slovenije se je zbiralo in delno obdelovalo v treh sekcijah Centra: arhivski (pod vodstvom Eme Umek iz Državnega arhiva Slovenije), bibliografski (vodil jo je Janez Logar iz NUK-a) in statistični (pod vodstvom Živka Šifrerja iz Zavoda za statistiko SRS). V projekt, ki ga je od leta 1964 dalje financiral sklad Borisa Kidriča, so se vključili še geografi, zgodovinarji, sociologi itd.

Center je ves čas svojega aktivnega delovanja tesno sodeloval z Matico, ki je julija 1965 v svojih prostorih pripravila razstavo izseljenskega tiska in fotografij v počastitev 20-letnice obstoja Jugoslavije. Z njo je prikazala gmotno in moralno pomoč naših izseljencev domovini v času 2. svetovne vojne. Ob tej priložnosti so odprli tudi spominsko sobo Louisa Adamiča v njegovi rojstni hiši v Blatu pri Grosupljem ter dali pobudo, naj bi graščino Praproče preuredili v izseljenski muzej. V njem naj bi prirejali razstave o življenju slovenskih izseljencev, ki bi jih na podlagi znanstvenega dela pripravljala Center. Zaradi že omenjenih organizacijskih, kadrovskih in prostorskih problemov Centra se predlogi niso uresničili.

Šestdeseta leta so bila na splošno zelo plodna na področju zbiranja in raziskovanja izseljenskega gradiva: Matica je v **Slovenskem izseljenskem koledarju** za leto 1965 objavila Bajčevo

bibliografijo slovenskega izseljenskega časopisja za obdobje 1891-1945, kasneje, leta 1980, je v Ljubljani kot samostojna publikacija izšlo tudi njegovo **Slovensko izseljensko časopisje 1891-1945**. Janez Logar je v *Poročilu o opravljenem bibliografskem delu* (4 strani, tipkopis) podal evidenco izseljenskih knjig, brošur, listov kot bibliografskih enot ter člankov v zbornikih in revijah, ki so bili dosegljivi v Sloveniji. V Državnem arhivu Slovenije so pregledali arhivske fonde Deželnega predsedstva za Kranjsko za leta 1814-1918, fond Deželne vlade za Kranjsko od leta 1861-1918 in Deželnega predsedstva, policijskega oddelka 1909-1914, Narodne vlade SHS za Slovenijo, Deželne vlade za Slovenijo, Pokrajinske uprave za Slovenijo od 1918-23 ter gradivo IV. oddelka Banske uprave za obdobje 1929-45. Na osnovi tega opravljenega dela je Ema Umek napisala *Pregled arhivskih virov za zgodovino izseljenstva* (10 strani, tipkopis). Člani statistične sekcije so pregledali jugoslovanske, avstrijske in italijanske statistične vire do 1. svetovne vojne za ozemlje nekdanje Julijske krajine, ki so bili dostopni v Ljubljani. O tem je Živko Šifrer izdelal elaborat v dveh delih *Statistični podatki o izseljevanju s slovenskega etničnega ozemlja od srede 19. stoletja do 1. svetovne vojne* (338 strani, tipkopis).

Vzporedno s Centrom je bila zgodovinska sekcija pri Matici še vedno glavni zbiratelj arhivskega gradiva, ki so ji ga pošiljali izseljenci iz tujine, večinoma iz Združenih držav, manj iz Argentine, Francije in Belgije. Zbirali so tudi arhive posameznih povratnikov v Sloveniji.

Zbrani podatki so se torej začeli kopičiti. Akademik prof. dr. Fran Zwitter je v dopisu predsedstvu SAZU (22. januar 1966) resno opozoril, da je potrebno iz zbirateljske faze preiti na fazo strokovne obdelave zbranega gradiva. Za uresničitev le-tega pa je Center nujno potreboval svoj prostor ter strokovno usposobljene delavce. To se je zgodilo šele čez dve leti z začasno zaposlitvijo zgodovinarja Franca Rozmana. Svoj delovni prostor je imel pri Sekciji za občo in narodno zgodovino Inštituta za zgodovino pri SAZU. Zaradi prostorske stiske je Državni arhiv Slovenije prevzel izseljenski arhiv, NUK pa je odstopila Centru ves izseljenski drobn tisk, fotografije, dvojnike knjig in listov, tako, da ji je ostal še glavni fond knjižnih in periodičnih publikacij naših izseljencev.

Med tem se je delo nadaljevalo: v arhivski sekciji so izdelali

program za pregled arhivskih fondov Mestnega in Škofijskega arhiva v Ljubljani, arhivalij Delavske zbornice Inštituta za delavsko gibanje ter arhivskih fondov v zagrebških in beograjskih arhivih. Mnogo več težav so imeli člani statistične sekcije, ki so si zadali nalogo ugotoviti, kje so Slovenci v izseljenstvu in koliko jih je. Pri tem so naleteli na metodološke probleme: kakšna je definicija izseljenca - izseljenstva, kateri so kriteriji za ugotavljanje etnične pripadnosti izseljenca, kako naj statistika upošteva potomce prve generacije Slovencev v tujini, kje dobiti vire o številu izseljenih oseb itd. - vprašanja, ki so še danes aktualna. Kljub nastalim dilemam se je Šiferer lotil statistične obdelave podatkov o razseljevanju Slovencev po svetu. Bibliografska sekcija je zaključila z bibliografijo izseljenskih knjig, člankov v zbornikih in revijah ter časnikov kot bibliografskih enot. Bajec je popisal slovenske izseljenske liste v Evropi, Kanadi in Južni Ameriki (Argentini, Braziliji), kar je bilo z drugim tovrstnim bibliografskim delom objavljeno v **Slovenskih izseljenskih koledarjih** za leta 1966, '67 in '69.

Zaradi pomanjkanja denarja in kadrovskih težav je zastavljeno delo Centra konec šestdesetih let postopoma zamrlo.

Leta 1973 je prišlo do poskusa njegove ponovne oživitve, vendar brez uspeha. Le Matica je še naprej sprejemala pošiljke izseljenskih arhivov, vendar jih ni več sistematično urejala.

Po skoraj desetletnem mirovanju je Center leta 1982 nasledil Inštitut za izseljenstvo pri SAZU (v nadaljevanju Inštitut). Pobudo zanj so dali udeleženci mednarodnega simpozija v Ljubljani, posvečenega 30-letnici smrti Louisa Adamiča. Poudarili so pomen nadaljnjega proučevanja slovenskega izseljenstva in opozorili na mlajše strokovnjake (slaviste, zgodovinarje, geografе, etnologe, sociologe), ki so bili večinoma še v času študija vključeni v programski sklop Interdisciplinarne sinteze Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete. V okviru tega so nastale prve seminarske in diplomske naloge o življenju slovenskih izseljencev in povratnikov.

Inštitut je po ustanovitvi dobil svoje prostore v poslopiju predsedstva SAZU, prve zunanje in honorarne sodelavce, znanstveni svet (predsedoval mu je akademik prof.dr. Fran Zwitter) in upravnika (prof.dr. Janeza Stanonika). Ohranil in nadaljeval je delovno usmeritev svojega predhodnika in še naprej zbiral gradivo, pomembno za raziskovanje slovenskega izseljenstva

tako s historičnega vidika kot tudi z vidika tedanjega položaja in vloge slovenskih izseljencev po svetu. V tesnem sodelovanju z Matico je ponovno navezal stike s Slovenci v Združenih državah, Južni Ameriki, Kanadi, Avstraliji in Zahodni Evropi. Sodelavci Inštituta, še zlasti Mila Šenk - bivša urednica **Slovenskega koledarja** - so začeli sistematično urejevati dokumentacijo, ki je bila zbrana še med delovanjem Centra (t.j. zapuščine izseljencev, arhive društev, organizacij, župnij, posameznikov, izseljenski tisk itd.). V letu 1983 je Inštitut tudi formalno postal osrednji slovenski dokumentacijski center za zbiranje arhivskega gradiva o slovenskih izseljencih. Takrat je od Matice prejel del njihovega arhiva, od NUK-a kartoteko izseljenskih revij in časopisov, od Arhiva SRS pa kartoteko s popisom arhivskih izseljenskih fondov. Ohranjen je tudi popis vsega zbranega materiala iz obdobja projekta Zgodovina slovenskega izseljenstva ter Šiferjev elaborat.

Po svojem delovnem programu naj bi Inštitut izdelal centralno kartoteko vseh znanstvenih in drugih ustanov v Jugoslaviji in po svetu, ki imajo arhivsko gradivo o slovenskih izseljencih, vodil naj bi bibliografijo vseh slovenskih izseljenskih publikacij, delal naj bi bibliografijo vseh znanstvenih in drugih pomembnejših študij, ki obravnavajo slovensko izseljenstvo, izdelal naj bi kartoteko vseh pomembnejših slovenskih izseljencev tako za preteklost kot za sedanost, imel naj bi tudi svojo priročno knjižnico. Tako obsežno zastavljeno dejavnost Inštituta naj bi opravljali strokovni delavci v sedmih oddelkih: v dokumentacijskem, časopisnem, statističnem, arhivskem, bibliografskem, v biografsko-monografskem ter v knjižnici. Posebno pozornost naj bi posvečali interdisciplinarnim raziskavam, v katerih bi ne samo problemsko, temveč tudi regionalno zajeli vsa tista področja izven meja matične domovine, kjer so in še prebivajo naši rojaki. Za cilj celotnega zbirateljskega in raziskovalnega dela je bil spet postavljen celovit prikaz slovenskega izseljenstva.

Kot že v preteklosti tako se je tudi v tem obdobju pojavil problem zaposlitve strokovnjakov in vse do konca leta 1984 je imel Inštitut poleg zunanjih sodelavcev le Milo Šenk kot honorarno sodelavko za urejanje dokumentacije. Občasno je sodelovala pri posameznih geslih za **Enciklopedijo Slovenije** in **Enciklopedijo Jugoslavije**. Z njeno pomočjo je Inštitut junija 1984

sodeloval pri razstavi dokumentarnega gradiva ob 80-letnici Slovenske narodne podporne jednote in ob 50-letnici Progresivnih Slovenk Amerike. Razstavo je priredil NUK. Istočasno so bile v prostorih SAZU razstavljene vse publikacije s področja slovenskega izseljenstva, ki so izšle konec sedemdesetih in v začetku osemdesetih let v Sloveniji.

Kot je bilo že nakazano, se je na Inštitutu konec leta 1984 za določen čas zaposlila sociologinja dr. Silva Mežnarič. Njena glavna naloga je bila, da sestavi program dela za naslednje srednjeročno obdobje. Zaradi pomanjkljivega sodelovanja in medsebojnega informiranja med Inštitutom in ostalimi ustanovami ter raziskovalci, ki so se takrat ukvarjali s preučevanjem izseljenstva, je dr. Mežnaričeva v februarju in marcu 1985 leta organizirala dva sestanka - »panelni razpravi«. Na obeh so razpravljali ugotovili neuskkljenost raziskovalnega dela na področju izseljenstva (tako z organizacijskega kot z vsebinskega vidika) ter predlagali, da Inštitut prevzame osrednjo koordinacijsko vlogo med raziskovalci slovenskega izseljenstva. Izražali so sugestije o nadaljnjih nalogah Inštituta, med katerimi naj bi bila prva: interdisciplinarno (in ne zgolj historično) raziskovanje izseljenstva. Prvič so spregovorili tudi o odnosu med izvajalci in uporabniki bodočih raziskav, pri čemer naj bi bili uporabniki predlagatelji obravnavanih tem za naslednje srednjeročno obdobje, sodelavci Inštituta pa bi imeli vlogo izvajalcev.

Srednjeročni program Inštituta, ki je nastal po »panelih«, je v primerjavi s prejšnjimi vseboval nekatere novitete, kot npr.: izdelava tipologije izseljencev po področjih izseljevanja/priseljevanja ter imigracijske/emigracijske politike dežel izseljevanja/priseljevanja; raziskovanje adaptacijskih, integracijskih, akulturacijskih sprememb v življenju izseljenca ter spreminjanje njegove narodne identitete. Primerjalno naj bi obravnavali tudi zdomske študije v odnosu do izseljenskih. Inštitut naj bi pričel z izdajo vsaj ene mednarodne publikacije.

Srednjeročnega programa, ki je v zapisnikih sej znanstvenega sveta Inštituta za leto 1985 mnogo bolj natančno predstavljen kot s tem člankom, ostali raziskovalci izseljenške problematike niso ugodno sprejeli. Očitali so mu preveliko sociološko in premajhno literarno-kulturološko orientacijo.

Posledica tega je bila, da se je v istem letu na Inštitutu za

nedoločen čas zaposlila Janja Žitnik, po stroki germanistka, dr. Mežnaričevi pa se je njen zaposlitveni čas iztekel konec leta 1986.

Če v kratkem strnem dejavnost Inštituta za omenjeni dve leti, je na raziskovalnem področju potekalo delo prof.dr. Janeza Stanonika o biografiji in korespondenci Marka Antona Kappusa, delo dr. Silve Mežnarič o idejni zasnovi socioloških raziskav o slovenskih izseljencih v New South Walesu v Avstraliji, magistrsko delo Janje Žitnik o zgodovinskem ozadju in genezi Adamičeve knjige **Orel in korenine** ter arhivsko in bibliotekarsko delo Mile Šenk. Inštitut je sodeloval z Matico, z uredništvom **Enciklopedije Jugoslavije**, **Enciklopedije Slovenije**, s **Slovenskim biografskim leksikonom** ter s sodelavci RTV Ljubljana, ki so pripravljali nadaljevanko o zgodovini slovenskega izseljenstva. Leta 1986 se je Inštitut ponovno preimenoval, in sicer v Inštitut za slovensko izseljenstvo in se priključil Znanstvenoraziskovalnemu centru (ZRC) SAZU.

V naslednjih treh letih se je intenzivno nadaljevala kadrovska obnova Inštituta. Od prejšnjih sodelavcev je ostala le še Janja Žitnik, odprla pa so se nova delovna mesta za etnologinjo Bredo Čebulj-Sajko, za dva zgodovinarja: mag. Andreja Vovka in Marjana Drnovška, ter lani še za sociologinjo Marino Lukšič. Inštitut je dobil tudi tajnico Špelo Marinšek, novega upravnika mag. Andreja Vovka ter na novo konstituirani znanstveni svet s predsednikom akademikom prof.dr. Ferdom Gestrinom. Kadrovska struktura Inštituta je do danes ostala nespremenjena in jo bo v bodoče še treba razširiti.

Raziskovalno delo je končno zaživelo in postalo mnogo bolj razgibano kot v preteklem obdobju. Novi sodelavci Inštituta smo na temeljih že opravljenega dela izdelali nov dolgoročni program³, ki ga, vsak po svojih strokovnih močeh in v okviru podiplomskih študijev (vpisana sta dva magisterija in trije doktorati), postopoma uresničujemo. Rdeča nit, ki povezuje vse pretekle programe Centra in kasneje Inštituta, se do danes ni pretrgala. Osnovni cilj našega dela je interdisciplinarno prikazati zgodovino slovenskega izseljenstva od njegovih začetkov do današnjih dni. S tega stališča se v dolgoročni program Inštituta vključujejo tako naše⁴ kot raziskave zunanjih sodelavcev. Delo temelji na že zbranim gradivu, ki ga skušamo stalno dopolnjevati z novimi, po izvoru zelo raznovrstnimi podatki.⁵ V ta

namen se še zlasti v zadnjem času kot referenti udeležujemo vseh pomembnejših posvetovanj, simpozijev, okroglih miz ipd.⁶, ki zadevajo našo problematiko. Prav tako načrtno razširjamo mrežo sodelovanja s sorodnimi inštitucijami doma in po svetu⁷ ter kontinuirano povečujemo bibliotečni fond. V zvezi z dopolnjevanjem že zbrane arhivsko-dokumentacijske zbirke, ki je trenutno še vedno razdeljena med tri inštitucije⁸, se zavzemamo predvsem za njeno združitev. V tem dokaj kratkem obdobju skupnega delovanja smo rezultate našega dela redno objavljali v ustreznih domačih in tujih strokovnih publikacijah⁹. V letu, ki je pred nami, se bomo udeležili 25. zborovanja slovenskih zgodovinarjev v Murski Soboti z naslovom *Migracije v slovenski preteklosti* in znanstvenega simpozija *Način in perspektive delovanja Slovencev doma in po svetu*.

In ne nazadnje: s pomočjo zunanjih sodelavcev smo uspeli izdati prvo številko zbornika **Dve domovini**. S tem odpiramo možnost domačim in tujim raziskovalcem slovenskega izseljenstva, da objavljajo rezultate svojega dela v do sedaj edini tovrstni strokovni publikaciji pri nas.

OPOMBE

1. Breda Čebulj-Sajko, V Ljubljani deluje Inštitut za slovensko izseljenstvo, Slovenski koledar '88, Ljubljana, Slovenska izseljenska matica, 1989, str.75-77; ista, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU Ljubljana, Glasnik SED 27/1987, 1-2, Ljubljana, Slovensko etnološko društvo, 1988, str. 76-78
2. Rodna gruda in Slovenski izseljenski koledar (od leta 1973 Slovenski koledar) sta začela izhajati leta 1954. Obe publikaciji še danes izdaja Slovenska izseljenska matica v Ljubljani.
3. Glej: Program Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU (dolgoročni, srednjeročni), Ljubljana, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1987, 9 str., tipkopis; Delovne teze za dolgoročni program za raziskovanje slovenskega izseljenstva, Ljubljana, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1987, 2 str., tipkopis
4. Poglavitne raziskave, ki jih trenutno opravljamo sodelavci Inštituta, so naslednje:

- mag. Janja Žitnik: Zadnje obdobje Adamičevega literarnega ustvarjanja (doktorska naloga)
- mag. Andrej Vovko: Povezave slovenskih izseljencev z matično domovino in prekomorsko izseljevanje (samostojna naloga)
- Marjan Drnovšek: Izseljevanje iz osrednje Kranjske pred 1. svetovno vojno (doktorska naloga); isti: Priseljivanje in življenje Slovencev v Franciji in Belgiji (samostojna naloga)
- Marina Lukšič: Resocializacija slovenskih izseljencev v Evropi (magistrska naloga)
- Breda Čebulj-Sajko: Slovenski izseljenci v Avstraliji (magistrska naloga)
- Špela Marinšek: Izdelava bibliografije znanstvenih del, razprav in člankov s področja slovenskega izseljenstva (samostojna naloga)

5. Mnogo dragocenih podatkov o izseljevanju iz Slovenije smo v zadnjih treh letih dobili pri pregledovanju: Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Nadškofijskega arhiva, Arhiva SRS, Arhiva CK ZKS, arhiva Marije Vilfan, NUK-a (rokopisni in časopisni oddelek), Osrednje družboslovne knjižnice Jožeta Goričarja na Fakulteti za sociologijo, politologijo in novinarstvo (FSPN), publikacij Raziskovalnega inštituta FSPN ter literature in periodike oddelčnih knjižnic FF (še zlasti geografske, zgodovinske in etnološke). V tujini smo obiskali British Museum in British Library v Londonu, Archives Nationales in Bibliothèque Nationale v Parizu, v letošnjem letu pa načrtujemo še obisk National Library in Australian Archives v Canberri v Avstraliji. Zelo koristna v tem pogledu je tudi redna korespondenca z nekaterimi avstralskimi, ameriškimi in argentinskimi Slovenci, ki se profesionalno ukvarjajo s problemom slovenskega izseljenstva.
6. Omenim naj le najpomembnejše: Janja Žitnik se je z referatom udeležila kongresa Suodnosi južnoslovenskih književnosti s književnostima na engleskom jeziku (Zagreb, 1987). Marjan Drnovšek je kot referent sodeloval pri Okrogli mizi o življenju in delu Toma Brejca (Kranj, 1988). Vsi sodelavci Inštituta smo se z referati udeležili okrogle mize Slovenci in izseljenstvo (Dolenjske Toplice, 1989). Janja Žitnik je s svojim prispevkom sodelovala pri

- drugi etnični delavci štirih inštitutov (Ljubljana, 1990).
7. Intenzivno sodelovanje poteka z naslednjimi inštitucijami: Odsek za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu, Knjižnica Dušana Černeta v Trstu, Society for Slovene Studies v Združenih državah Amerike, Slovenska kulturna akcija v Buenos Airesu (Argentina), School of Behavioural Sciences, Macquorie University v Sydneyu (Avstralija).
 8. Del arhivsko-dokumentacijske zbirke je na našem Inštitutu, preostali del pa na Matici in v Arhivu SRS.
 9. Glej: Bibliografija delavcev Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU s področja preučevanja slovenskega izseljenstva, Ljubljana, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1989, 10 str., tipkopis (približno 90 bibliografskih enot).

LITERATURA IN VIRI

Zapisniki sej IO Slovenske izseljenske matice, ki jih hrani Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU

Zapisniki sej znanstvenega sveta Študijskega centra za zgodovino slovenskega izseljenstva SAZU

Zapisniki sej znanstvenega sveta Inštituta za izseljenstvo SAZU

Zapisniki sej znanstvenega sveta Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU

Slovenski izseljenski koledar 12/1965-14/1967, 16/1969. Ljubljana, Slovenska izseljenska matica 1964-1966, 1968

Letopis SAZU 36/1986-39/1988, Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1986-1988

THE PAST AND THE PRESENT ACTIVITY OF THE INSTITUTE FOR SLOVENE EMIGRATION RESEARCH

B r e d a Č e b u l j - S a j k o

The present article, which discusses the history of our Institute's activity and its work plans for the future, has already been published in an abridged form.¹ Due to the pertinence of its contents for the first issue of the anthology **Dve domovini/Two Homelands** I have decided to publish it again.

The beginnings of an organized collecting of data on Slovene emigrants after World War II go back to 1951 when Slovenska izseljenska matica (the Slovene Emigration Center, hereafter: Matica) and, within it, the History Section, was established. The same year, over 5000 invitations were sent by the collaborators of Matica to our countrymen all over the world, urging them to collect relevant data. Some of them, particularly the Slovenes in the United States, answered the call. Part of the material they sent has already been published in the first issues of **Rodna gruda** and **Slovenski izseljenski kalendar**.²

Due to the abundance of data collected, Matica and Inštitut za zgodovino delavskega gibanja (the Institute for the History of Labor Movements) started an initiative in 1960 to write the history of those American Slovenes who had organized a center for the collection of historical data in the Slovenian Home (Slovenski dom) in Cleveland which they then sent on to the homeland. All the material collected was to be divided among the relevant institutions: the Institute for the History of Labor Movements would store the archives of Slovene emigrant societies and organizations, while Narodna in univerzitetna knjižnica (the National and University Library, hereafter: NUK) would store emigrant books, magazines and periodicals. In addition to Matica, the Institute for the History of Labor Movements and NUK, this project was also supported

by Slovenska akademija znanosti in umetnosti (the Slovene Academy of Sciences and Arts, hereafter: SAZU), Filozofska fakulteta (the Faculty of Arts, hereafter: FF), Zavod za statistiko SRS (the Statistics Bureau of Slovenia), Državni arhiv Slovenije (the State Archives of Slovenia) and Inštitut za narodnostna vprašanja (the Institute for Ethnic Studies). An initiative board to coordinate study of the history of Slovene emigrants was founded. Through it the original idea grew to broader dimensions: the historical outline would encompass all Slovene emigration (not only American) for the period from the second half of the Nineteenth Century to World War II. The outlines for the work were set in 1963: to make a bibliography of emigrant studies, to collect archive materials and to examine the statistical data on emigration from the Slovene territory.

That same year, SAZU became the bearer of the project »History of Slovene emigration«. Together with the History Section of Matica, it founded - on June 18 - Študijski center za zgodovino slovenskega izseljenstva (the Center for the Studies of the History of Slovene Emigration, hereafter: the Center). Its major tasks were to collect, to scientifically study and to publish the materials which fit into the survey of Slovene emigration history. Until 1967, it operated as an initiative board only, without any premises or manpower of its own. Members of the Scientific Board of the Center, whose chairman was academician Prof. Dr. Fran Zwitter, were academicians, authorities from outside the SAZU and three members of Matica.

The task was taken seriously. The material on our emigrants and on emigration from Slovenia was collected and partially treated in the three sections of the Center: the Archives Section (under the leadership of Ema Umek of the State Archives of Slovenia), the Section for Bibliography (headed by Janez Logar of NUK) and the Statistics Section (led by Živko Šifrer of the Statistics Bureau of Slovenia). Geographers, historians, sociologists and others also joined the project, a project which, since 1964, had been funded by the Boris Kidrič Foundation.

During the period of its activity, the Center closely cooperated with Matica. In July 1965, in honor of the 20th anniversa-

ry of Yugoslavia, that organization opened on its premises an exhibition on the emigrant press and photography. The exhibition also showed the material and moral aid which our emigrants gave to their homeland during World War II. On the same occasion, a Louis Adamic memorial room was opened at his birthplace in Blato, near Grosuplje, and an initiative was started to convert castle Praporče into an emigrant museum. The museum was supposed to feature exhibits on the life of Slovene emigrants which the Center would prepare, based on its own research. Due to the Center's organizational, manpower, and space problems, the above proposals were never realized.

In general, the 1960's were very productive in the areas of collection and research of the emigrant materials. In **Slovenski izseljenski koledar** for 1965, Matica published a bibliography of Slovene emigrant press 1891-1945 by Jože Bajec. Later, in 1980, his **Slovensko izseljensko časopisje 1891-1945 (Slovene Emigrant Press 1891-1945)** came out as an independent publication. In his »Poročilo o opravljenem bibliografskem delu« (»Report on the Bibliographic Research«, 4 pages, typed), Janez Logar listed emigrant books, brochures and papers - treating them as bibliographic units - and articles in anthologies and magazines that had been available in Slovenia. The State Archives of Slovenia surveyed the archives of Deželno predsedstvo za Kranjsko (the Land Presidency for Carniola) for the years 1814-1918, Deželna vlada za Kranjsko (the Land Government for Carniola) for the years 1861-1918, Deželno predsedstvo, policijski oddelek (the Land Presidency, the Police Department) for the years 1909-14, Narodna vlada SHS za Slovenijo (the National Government of SHS for Slovenia), Deželna vlada za Slovenijo, (the Land Government of Slovenia), Pokrajinska uprava za Slovenijo (the Provincial Administration for Slovenia) for the years 1918-23, and the files of the fourth section of Banska uprava (the *Ban* Administration) for the period 1929-45. On the basis of this work, Ema Umek wrote »Pregled arhivskih virov za zgodovino izseljenstva« (A Survey of Archival Sources for the History of Emigration«, 10 pages, typed). Members of the Statistics Section checked Yugoslav, Austrian and Italian statistical sources available in Ljubljana,

covering the area of the old Giulian province up to World War I. Živko Šiferer produced a two-part study, »Statistični podatki o izseljevanju s slovenskega etničnega ozemlja od srede 19. stoletja do 1. svetovne vojne« (»Statistical Data on Emigration from Slovene Ethnic Territory from the Middle of the Nineteenth Century until World War I«, 338 pages, typed).

In work which paralleled that of the Center, the Matica History Section remained the major collector of archival material sent to it by emigrants abroad, mostly from the U.S. and, to a lesser extent, from Argentina, France and Belgium. Archives of individual returnees to Slovenia were also collected.

The amount of data thus collected began to grow. In his letter to the SAZU Presidency (Jan. 22, 1966), academician Prof. Dr. Fran Zwitter issued a serious warning about the necessity for a change from the collection phase to the phase of data treatment. To realize this shift of emphasis, the Center urgently needed its own premises and manpower. This happened two years after, when historian Franc Rozman was employed. His workplace was with Sekcija za občo in narodno zgodovino Inštituta za zgodovino pri SAZU (the Section for General and National History of the Institute for History of SAZU). Due to the continuing lack of space, the State Archives of Slovenia took over the emigration archives, while NUK ceded the Center all emigration pamphlets, photographs, and doubles of books and papers, while still retaining the major portion of the literary and periodical publications of our emigrants.

Meanwhile, the work continued. The Archives Section started a program to review the files of Mestni and Škofijski arhiv (the Municipal and Diocesan Archives) in Ljubljana, the archives of Delavska zbornica (the Chamber of Labor) of the Institute for Labor Movements and the archives in Zagreb and Belgrade. Members of the Statistics Section encountered many problems in setting up their task of finding out where the emigrant Slovenes were and how numerous they were. For example, they encountered problems of methodology. What is the definition of an emigrant/emigration? What are the criteria for establishing the ethnic roots of an emigrant? What should be the statistical treatment of descendants of the first generation of Slovenes abroad? Where are notes on the number

of emigrants to be found? All these questions remain relevant for present day researchers of emigration. Despite the dilemmas that occurred, Šifrer started the statistical, data processing work on the worldwide emigration of Slovenes. The Bibliographic Section finished its bibliography of emigrant books, articles and anthologies, magazines and papers, treating each as a bibliographic unit. Bajec listed Slovene emigration papers in Europe, Canada and South America (Argentina and Brasil) and published the results, along with other similar bibliographic work, in the 1966, '67 and '69 issues of **Slovenski izseljenski koledar**.

By the end of the 1960's, further execution of the work the Center had begun gradually died out for lack of funds and because of personnel troubles.

In 1973 the Center was revived again, but without success. Only Matica kept receiving emigrant archives, but it did not classify them.

In 1982, after a hiatus of almost ten years, the Center was succeeded by Inštitut za izseljenstvo SAZU (the Institute for Emigration of SAZU, hereafter: the Institute). The initiative for it was taken by the participants at an international symposium in Ljubljana that was organized on the 30th anniversary of Louis Adamic's death. They stressed the importance of further study of Slovene emigration and pointed to the younger specialists (Slavists, historians, geographers, ethnologists, sociologists) who participated in the Interdisciplinary Syntheses Project of the Scientific Institute of the Faculty of Arts. Within that project appeared the first seminar and diploma papers on the life of Slovene emigrants and returnees.

After it was founded, the Institute was given its premises in the SAZU Presidency building, its first external and paid collaborators, and a Scientific Council (presided over by academician Prof. Dr. Fran Zwitter). The Head of the Institute was Prof. Dr. Janez Stanonik. It continued activities, using the guidelines of its predecessor, by collecting materials important both for research on the Slovene emigration (from the historical and contemporary aspects) and for research on the role of Slovene emigrants worldwide. In close cooperation with Matica, it re-established contacts with Slovenes in the U.S., South America, Canada, Australia and West Europe. The personnel of

the Institute, especially Mila Šenk - ex-editor of **Slovenski koledar** - started to arrange systematically that documentation which had been collected at the time the Center was operating (heritage of emigrants, archives of societies, organizations, parishes, individuals, emigrant press, etc.). In 1983 the Institute also became the official, central Slovene documentation center for the collection of materials on Slovene emigrants. It then received a part of the archives from Matica, the files on emigrant magazines and newspapers from NUK, and the files containing data on emigration from the Archives of Slovenia. It has also preserved in its collections the list of all materials collected within the project »A History of Slovene Emigration« and Šifrer's study.

According to its planned program of work, the Institute was supposed to prepare a central databank of all scientific and other institutions in Yugoslavia and abroad that possess archival materials on Slovene emigrants; it was also to keep a bibliography of all Slovene emigrant publication, prepare a bibliography of scientific and other important studies involving Slovene emigration, make a file on all important Slovene emigrants (both in the past and in the present), and keep its library. This broad range of activity in the Institute was to be done by its specialists in seven departments: Documentation, Newspapers, Statistics, Archives, Bibliography, Biography-Monography and Library. Particular attention was to be given to interdisciplinary research, to ensure coverage of all those areas outside our homeland where our countrymen have lived and still do, not only by subject but also by region. Again, the goal of collection and research was to create a comprehensive outline of Slovene emigration.

As had happened in the past, so also this time were there problems over the employment of specialists, and until the end of 1984 the Institute had, besides its external collaborators, only Mila Šenk as a part-time worker who did the documentation. She occasionally contributed entries to the Encyclopedia of Slovenia and to the Encyclopedia of Yugoslavia. In June 1984 the Institute participated, with her help, in the exhibit of documentary material that was set up for the 80th anniversary of Slovenska Narodna Podporna Jednota (the Slovene National Benefit Society) and the 50th anniversary of

Progresivne Slovenke Amerike (the Progressive Women of America). The exhibit was organized by NUK. At the same time, all work on Slovene emigration published by the early 1980's in Slovenia was displayed in SAZU.

By the end of 1984 the Institute had employed a sociologist, Dr. Silva Mežnarić. Her major task was to prepare a work program for the next mid-term period. There was inadequate cooperation and information flow between the Institute and other institutions and researchers studying emigration, so Dr. Mežnarić organized two panels in February and March 1985 to try to address this problem. At both panels the speakers ascertained a lack of coordination in research on emigration (both from the point of organization and of subject) and suggested that the Institute take over the role of central coordinator among the researchers of Slovene emigration. They also suggested future tasks for the Institute, among which the first should be interdisciplinary (not just historical) research on emigration. For the first time, they discussed the researcher - end user relationship for future research. In that relationship, the end users would suggest subjects for the next mid-term period, while the Institute's staff would do the research.

Compared to previous mid-term programs, the program the Institute made subsequent to the panels contained some novelties. Those included, (1) preparation of a typology of emigrants according to areas of emigration/immigration and immigration/emigration policies of host/emigration countries, and (2) research on adaptational, interactional and acculturational changes in the life of an emigrant and the transformation of his national identity. A comparison was also to be done between the studies on expatriates and those on emigrants. In addition, the Institute was to start at least one international publication.

The mid-term program, which the minutes of the Scientific Council of the Institute meetings in 1985 present in greater detail than those given here, was not well received by other researchers on emigration. They charged that it had too much sociological and too little literary-cultural orientation.

The consequence of this was that in the same year Janja Žitnik, a research assistant studying Slovene emigrant literature, took employment with the Institute. Meanwhile, Dr.

Mežnarič's term of employment was concluded at the end of 1986.

In short, the research activities of the Institute in the years 1985-86 included Prof. Dr. Janez Stanonik's research on the biography and correspondence of Mark Anton Kappus, Dr. Silva Mežnarič's work on the ideological foundations of sociological research on Slovene emigrants in New South Wales, Australia, Janja Žitnik's master's thesis on the historical background and the genesis of Louis Adamic's **The Eagle and the Roots**, and Mila Šenk's archival and library work. Also, the Institute cooperated with Matica, with the editorial offices of the Encyclopedia of Yugoslavia and Encyclopedia of Slovenia, with the Slovene Biographic Encyclopedia and with Ljubljana TV, which prepared a serial on the history of Slovene emigration. In 1986 the Institute changed its name again, to the Institute for Slovene Emigration Research, and it joined the Center of Scientific Research (ZRC) of SAZU.

The next three years saw an intensive re-staffing of the Institute. Of the old staff, only Janja Žitnik remained, while new openings were made for ethnologist Breda Čebulj-Sajko, for historians Andrej Vovko, M.A., and Marjan Drnovšek, and for sociologist Marina Lukšič. The Institute also got its own secretary, Špela Marinšek, a new Head, Andrej Vovko, and a newly-constituted Scientific Council with a new chairman, academician Prof. Dr. Ferdo Gestrin. The staff structure of the Institute has remained unchanged since, but it is likely to expand in size in the future.

Research has finally accelerated. On the basis of work already done, the new employees of the Institute have outlined a new long-term program³ which we will implement step-by-step, according to each person's professional ability and with the help of post-graduate studies (two master's and three doctorates have been signed up). The line of commitment that runs through all the past programs of the Center, and later of the Institute, has not been broken. The primary goal of our work has remained an interdisciplinary presentation of the history of Slovene emigration from its beginnings up to today. From this point of view, our research⁴, as well as that of external collaborators, fits into the long-term program of the Institute. The work is based on the material already collected,

which we try to supplement with new data of heterogenous origin⁶. For this purpose, we have recently actively participated as speakers at all major conventions, symposia, panels, etc.⁶, which relate to our area of work. We also purposefully expand our network of cooperation with similar institutions at home and abroad⁷ and continuously increase our library. As regards the supplementation of the archives-documents collection - which remains divided among three institutions⁸ - we advocate its integration. In this short period of common activity, we have regularly published the results of our work in the relevant domestic and foreign professional publications⁹. In the coming year we will participate in the 25th Convention of Slovene Historians in Murska Sobota, titled »Migrations in the Slovene History«, and in the symposium »The Ways and Perspectives of the Activities of Slovenes at Home and Abroad«.

Last, but not least: with the aid of our external collaborators we have succeeded in producing the first issue of **Dve domovini/Two Homelands**. With it we enable both domestic and foreign researchers of Slovene emigration to publish the results of their work in a unique professional publication.

NOTES

1. Breda Čebulj-Sajko, V Ljubljani deluje Inštitut za slovensko izseljenstvo, Slovenski koledar '88, Ljubljana, Slovenska izseljenska matica, 1989, pp. 75-77; Breda Čebulj-Sajko, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU Ljubljana, Glasnik SED 27/1987, 1-2, Ljubljana, Slovensko etnološko društvo, 1988, pp. 76-78
2. Rodna gruda and Slovenski izseljenski koledar (since 1973 Slovenski koledar) started in 1954. Both publications are issued today by Slovenska izseljenska matica in Ljubljana.
3. Cf.: Program Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU - dolgoročni, srednjeročni (long- and mid-term program of the Institute for Slovene Emigration Research), Ljubljana, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1987, 9 p. (typed); Delovne teze za dolgoročni program za raziskovanje slovenskega izseljenstva (An outline of a long-term

program for the research on Slovene emigration), Ljubljana, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1987, 2 p. (typed)

4. The major research in progress, done by the staff of the Institute:
 - Janja Žitnik, M.A.: The last period of Louis Adamic's literary endeavour (doctoral thesis)
 - Andrej Vovko, M.A.: The links of Slovene emigrants with homeland and the emigration overseas (independent research)
 - Marjan Drnovšek: Emigration in central Carniola before World War I (doctoral thesis); the same: Immigration and the life of Slovenes in France and Belgium (independent research)
 - Marina Lukšič: Re-socialization of Slovene emigrants in Europe (master's thesis)
 - Breda Čebulj-Sajko: Slovene emigrants in Australia (master's thesis)
 - Špela Marinšek: Elaboration of a bibliography of scientific works, treatises and articles on Slovene emigration (independent research)
5. In the last three years we have obtained many invaluable data on emigration from Slovenia in the course of examining: Zgodovinski arhiv Ljubljana (the Historical Archives Ljubljana), Nadškofijski arhiv (Archdiocesan Archives), Arhiv SRS (Archives of Slovenia), Arhiv CK ZKS (Archives of the Central Committee of the League of Communists of Slovenia), the private collection of Marija Vilfan, NUK (manuscript and newspaper department), Osrednja družboslovna knjižnica Jožeta Goričarja na Fakulteti za sociologijo, politologijo in novinarstvo (Central sociological library Jože Goričar at the Faculty for sociology, political sciences and journalism - FSPN), the publications of the Research Institute of FSPN, and the literature and periodicals in departmental libraries of the Faculty of Arts in Ljubljana (esp.: geographical, historical and ethnological libraries). We have visited abroad the British Museum and the British Library in London, Archives nationales and Bibliotheque nationale in Paris and plan to visit this year

the National Library and the National Archives in Canberra, Australia. Very propitious in this sense is also our regular correspondence with some Australian, American and Argentinian Slovenes who deal professionally with the problem of Slovene emigration.

6. Let me mention only the most important: Janja Žitnik participated with a report on the congress »Suodnosi južnoslovenskih književnosti s književnostima na engleskom jeziku« (Zagreb, 1987). Marjan Drnovšek spoke at the panel on the life and work of Tomo Brejc (Kranj, 1988). All researchers of the Institute spoke at the panel »Slovenci in izseljenstvo« (Dolenjske Toplice, 1989). Janja Žitnik actively contributed in the second ethnic workshop of the four institutes (Ljubljana, 1990).
7. We intensively cooperate with the following institutions: Odsek za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu (Historical Department of the National and Study Library in Trieste), Dušan Černe Library in Trieste, Society for Slovene Studies in the U.S.A., Slovenska kulturna akcija in Buenos Aires, Argentina, School of Behavioral Sciences, Macquorie University, Sydney, Australia.
8. Part of the archives-documents collection is located at our Institute, the remainder being in Matica and in the Archives of Slovenia.
9. Cf.: Bibliografija delavcev Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU s področja preučevanja slovenskega izseljenstva, Ljubljana, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1989, 10 p. (typed, ca. 90 bibliographic units).

LITERATURE AND SOURCES

Minutes of the meetings of the Executive Board of Slovenska izseljenska matica, stored at the Institute for Slovene Emigration Research, ZRC SAZU

Minutes of the meetings of the Scientific Council of the Center for the Studies of the History of Slovene Emigration at SAZU

Minutes of the meetings of the Scientific Council of the Institute for Emigration of SAZU

Minutes of the meetings of the Scientific Council of the Institute for Slovene Emigration Research, ZRC SAZU

Slovenski izseljenski koledar 12/1965 - 14/1967, 16/1969

ZGODOVINSKE PRIMERJAVE

F e r d o G e s t r i n

Premiki ljudi, posameznikov, večjih grup in tudi celotnih etničnih skupin, so pojav v družbenem razvoju, ki ga srečujemo že daleč nazaj v zgodovini. Tudi proces migracij ni zgolj pojav polpreteklega časa in sodobnosti, kar velja tudi za Slovence. Ob modernem slovenskem izseljenstvu in zdomstvu, ki mu tako ali drugače čustveno obarvano sledimo in ga proučujemo, ne smemo pozabiti že pred stoletji potekajočega izseljevanja slovenskega življa kot del širšega iz jugoslovanskih dežel usmerjenega toka v Italijo. Jadransko morje ni bilo ovira, marveč most, ki je povezoval dežele na obeh obalah.

Izseljevanje Slovanov iz jugoslovanskih dežel se je ohranjalo z različno močjo od zgodnjega srednjega veka dalje do prehoda iz 18. v 19. stoletje, z vrhuncem od 15. do 17. stoletja.¹ V približno isti čas moremo postaviti tudi doseljevanje Slovencev v italijanske dežele. V nasprotju s prvimi, ki so se izseljevali tudi v večjih skupinah, so Slovenci odhajali predvsem kot posamezniki in le v manjših skupinah. Verjetno so obstajali množični odhodi, čeprav jih zaenkrat ne poznamo. Priseljevanje Slovencev, ki je morda doseglo kakih 10 odstotkov vseh slovanskih doseljencev, je zajelo severne italijanske pokrajine, predvsem Furlanijo in dele Lombardije, vsekakor celotno beneško »retroterro«² z Benetkami vred, ki so tedaj kot ena redkih evropskih dežel, trgovsko in pomorsko središče Sredozemlja, dajale veliko možnosti zaposlitve in preživetja. Močnejši tok slovenskih izseljencev je šel tudi v Marke, s katerimi so imele slovenske dežele že od 14. stoletja dalje vse bolj tesne povezave. Manj Slovencev je bilo v Abruzzih in drugih severnejših pokrajinah, čeprav jih tudi v Rimu ni manjkalo.²

V Italiji so slovenske doseljence, ki so prihajali z večjega dela tedaj slovenskega ozemlja, označevali ali po državno-pravnem načelu z vzdevki »teutonicus«, »teotonico«, »tedesco«³ in z »de Alemania«, ker so pač prihajali z območja nemške

države, ali po kraju, iz katerega naj bi prišli (npr. iz Kranja, Ljubljane, Celja, Ptuja), ali po imenih (npr. Loise, Anes - Anese = Janez, Blaso) ali s splošnim vzdevkom »sclavus«, »schiavo« in »de Sclavonia«, ki pa se le redko dajo etnično opredeliti.³ V Italijo so odhajali deloma po kopnih, trgovskih poteh, ki so se čez slovenske dežele stekale v Furlanijo ter Benetke in so jih mnogi doseljenci iz lastne prakse ali po pripovedovanju bolj ali manj dobro poznali. Prav tako pa tudi po morski poti iz obmorskih mest slovenske Istre proti Benetkam in drugim beneškim krajem ter v mesta v Markah, torej po poti, ki so jo uporabljali tudi mnogi slovenski romarji.

Vzroki, ki so pripeljali do migracijskih tokov, so bili ne glede na različne neposredne razmere vsekakor precej enaki: od osebne želje po novih doživetjih do prave prisile. Prevladujoči vzroki so revščina, tudi lakota, ki je bila pogosto gost v deželi, torej boj za preživetje, dalje iskanje boljših pogojev za življenje in gospodarski motivi. Malo verjetno je, da bi v Italijo bežali pred kužno boleznijo, ki je bila v bolj poseljenih krajih pogostejša in nevarnejša. Mnoge so pognali z doma politični vzroki, beg pred kaznijo, deloma zaradi strahu pred Turki, ki pa na Slovenskem ni igral tolikšne vloge kakor sicer na Balkanu. Odhajali so bolj zavoljo gospodarskih posledic turških vpadov.^{3a}

Del slovenskih doseljencev je prihajal v Italijo neposredno s podeželja, bili so večinoma brez premoženja in večji predvsem kmečkih opravil in z njimi povezanih spretnosti, drug del izseljencev pa so sestavljali različni obrtniki (pomočniki in mojstri), razni kramarji in tudi posamezni trgovci, ki so jih sem pripeljali posli. Zelo številni so bili pripadniki mestne revščine. Poselili so se v omenjenih pokrajinah na široko, redko kdaj sklenjeno in na gosto ter vedno v že obstoječih naseljih.⁴ Gosteje in v večjem številu so se naselili v posameznih mestih, kjer so tudi sicer nastajale večje slovanske skupine. Na prvem mestu so Benetke, kjer je skoraj neprestano primanjkovalo delovne sile (trgovina, pomorstvo). Slovenskih doseljencev je bilo razen v Čedadu veliko zlasti v Vidmu (Udine), kjer so nekaj časa prevladovali. Tudi v obmorskih mestih v Markah jih je bilo kar precej. Najštevilnejši sloj slovenskih doseljencev v italijanskih mestih je bil tisti, ki je polnil nižja delovna mesta in opravljal priložnostne posle (hlapci in dekle, služinčad, gonjiči, tovarniki, sli, branjevci). Ti so se povzpeli do raznih nižjih mestnih služb

(preco, sprocanus plazzarius) ali pa so kot vojaki in stražarji služili v mestih ali raznim senjorjem (armiger, stipendiarius). Pred sredo 15. stoletja so kar mnogi Slovenci služili kot vojščaki v Fanu gospodom Malatesta in mestu samemu (npr. Georgius, Georgii Margarite de Cillio, Gregorius Georgii de Pettua, Bertolus Dionisii de Lubiana de Sclavonia, Coradus Stefani Theoticus, Gregorius Marini de Venetiis Sclavus).⁵ Precejšen del slovenskih doseljencev v obmorskih mestih je našel življenjski obstoj v pomorstvu. Bili so fakini v pristanišču, ribiči, solinarji, mnogi so postali mornarji, galjoti, zlasti na beneških trgovskih in bojnih ladjah. Na neki beneški galeji, ki se je l. 1484 uprla, so bili med 174 mornarji, večinoma Slovani, tudi štirje Slovenci (Stefano de Craina, Jacomo de Lubiana, Zorzi de Lubiana in Zuan de Canali).⁶ Med izseljenci so bili kar številni obrtniki najrazličnejših strok, ki so opravljali svoj poklic ali pa so se morali oprijeti drugega. Iz Ljubljane je okoli 1472 prišel v Fano tudi glasbenik, piskač Andrej, ki je postal član mestnih piskačev.⁷

Drugi del izseljencev je privabljal podeželje. Tu so se mnogi, predvsem neporočeni, udingali za hlapce in deklet, zlasti na posesti mestnih zemljiških posestnikov, postali so dninarji in težaki ter pastirji raznih zvrsti. Pogosti so bili primeri, da so v obliki *socide*⁸ sprejemali živino v izrejo za nekaj ali več let. Mnogi so dobili veliko čredo ovac ali večje število glav goveda, zlasti volov. Škoda, ki jo je utrpela čreda po krivdi »*sociusa*«, je šla na njegov račun, sicer pa je bila stvar lastnika. Prirejeno živino in druge pridobljene koristi sta si lastnik in »*socius*« običajno delila na polovico. Z nekoliko sreče je »*socius*« v relativno kratkem času postal lastnik večjega števila živali in je obogatel. Predvsem poročeni doseljenci so stopali v razne oblike kolonatskih odnosov. Jemali so kose zemlje (njivo, vinograd, oljnjak) za leto, dve in tudi več v obdelavo in oddali lastniku letno dogovorjeno (petino, šestino, sedmino) množino pridelka (*colonia parziaria*). Dobivali so tudi cele kmetijske enote s hišo in gospodarskimi poslopji, včasih je kolon dobil ob nastopu še manjše denarno posojilo, semensko žito in živino, kar je moral posebej povrniti. Zakupna doba je trajala 29 let. Kolon je moral obljubiti, da bo dobro obdeloval zemljo in da bo letno oddajal gospodarju polovico pridelka (*colonia mezzadria*). Uporabljali pa so, posebej v Markah, še drugačno obliko.

Neobdelan ali gozdnat del zemljišča je dal lastnik kolonu za dobo treh do petih let, da bi ga kultiviral, spremenil v obdelovalno zemljo. Ob koncu sta si lastnik in kolon to zemljo delila na pol, vendar je imel prvi pravico izbire (*colonia pastinato*).⁹ Na ta način so si posamezniki pridobili tudi večjo zemljiško posest, ki so jo lahko še povečevali z nakupom, z dedovanjem in s poroko (*dota*). S tem so se doseljenci bolj ali manj gmotno opomogli. Poslej so tudi sami začeli dajati zemljo v obdelavo in živino v *socido* zlasti novim doseljencem ali manj srečnim sorjakom.

Večina doseljencev si je že v prvem rodu ustvarila v novi sredini, v mestih in na podeželju, možnosti za življenje in se je začela vanjo vključevati. V mestih in katastrih so si pridobivali status prebivalca ali meščana (*habitor, civis*), za kar je obstajal poseben postopek, ki ga poznamo v Fanu. Vsi ti seveda niso mislili na vrnitev v rodni kraj, iz katerega se nikakor niso samo začasno izselili. Celo tistim, ki v novi sredini niso uspeli in so živeli od usmiljenja drugih, je bilo bolje v Italiji, kjer so tudi tuje berače pokopavali »per amore di Dio«.

Domačini, zlasti v mestih, kjer so nastajale večje slovanske kolonije, so imeli do doseljencev v različnih razmerah različen odnos. Na splošno so bili še dovolj strpni oziroma do slovanskih prišlekov niso kazali nič bolj odbijajočega odnosa kakor do vseh drugih tujcev, kar pa so bili prebivalcem enega že prebivalci drugega mesta. Vendar so si ponekod doseljenci kot skupina pridobivali manjše posebne pravice. Po drugi strani pa so prihajali v navzkrižje z ljudmi in pravnimi normami nove sredine in ohranjeni viri množično govore o prepirih, pretepih, tudi ubojih, o nepokorščini in tožbah, o prekrških in krajah ter globah, zapornih kaznih in izgonih posameznikov. V kriznih razmerah so prebivalci in mestne oblasti pogosto zvrčali krivdo na slovanske (in druge) doseljence. V času relativno pogostih kug so jih mesta celo izganjala ali prepovedovala naseljevanje. Prav tako so prepovedali ali vsaj preprečevali doseljevanje, kadar se jim je zdelo, da so njihove kolonije v mestu preštevilne. Tako so ob koncu srednjega veka v Fanu skušali spraviti Slované v geto skupaj z Židi v eno samo kontrado, čeprav so prebivali skoraj po vsem mestu in tvorili skoraj do 15 odstotkov prebivalstva. Poslej se je njihovo število počasi manjšalo.¹⁰

Razumljivo je, da so med slovanskimi doseljenci iz vsakdanjih potreb, jezikovne, sorodstvene in krajevne povezanosti pa tudi zaradi samopomoči in osamljenosti povsod, kjer je njihovo število poraslo in so se ohranjali z vedno novimi prišleki, nastajale organizirane skupnosti. To so bile zlasti združbe Slovanov - Universitas sclavorum in cerkvene bratovščine - fraternitas, fraternità, scuola. Seveda so se marsikje povezovali tudi neformalno okoli cerkve ali kapele ali vsaj oltarja, ki so jih zgradili, ali okoli domačega duhovnika, tudi frančiškanskega in dominikanskega fratra, ki je prišel za njimi ali je zrastel iz njihove sredine. Ti duhovniki so se neposredno vključevali v življenje svojih rojakov. Bili so jim dušebrižniki, spovedniki in tolažniki, sodelovali so v njihovih bratovščinah. Bili so svetovalci v vsakdanjih težavah, pogosto priče pri testamentih in tudi izvrševalci pokojnikovih oporok. Tako je bila v Fanu samo v drugi polovici 15. stoletja vrsta slovenskih frančiškanskih in dominikanskih fratrov. Leta 1470 je bil Gašpar Theoticus kaplan pri škofu v Fanu, pet let pozneje pa je bil gvardijan v tamkajšnjem samostanu Krispold iz Ptuja.¹¹ Močna Universitas Sclavorum je že od 1439 z vednostjo lokalne oblasti obstajala v Anconi. Mnogo številnejše so bile cerkvene bratovščine, imenovane po domačih patronih in označevane kot slovanske. Take bratovščine so bile na območju, kamor so se doseljevali tudi Slovenci, npr. v mestih Pesaro, Fano, Recanati, Fermo, Ascoli Piceno, v Benetkah in v Vidmu (Udine), v katerih so neko obdobje povsem prevladovali doseljenci iz slovenskih dežel.¹² Združeni v njih so se zbirali v svojih cerkvah in kapelah ali ob oltarjih k bogoslužju, dajali za maše in opravljali druge obrede, častili so svetnike, ki so jih imeli za zaščitnike in priprošnjike še iz domačih krajev. V kriptah in na pokopališčih ob njih so hoteli biti tudi skupaj pokopani. Seveda so bile bratovščine tudi središče njihovega družabnega življenja in skupnega nastopanja.

Posamezne izmed teh bratovščin so v zvezi z neprestanim doseljevanjem delovale tudi stoletja dolgo. Tako je v Pesaru obstajala bratovščina še pred 1480 in je delovala še 1657, ko se v virih poslednjič omenja. Neko obdobje je imela zelo veliko nepremično premoženje v mestu in okolici. Zelo dolgo je delovala že pred letom 1431 obstoječa bratovščina sv. Jurija v Benetkah (Fraternità dei Schiavoni, Scuola San Giorgio dei

Schiavoni), ki je imela sedež v lastni cerkvi v Calle dei Furlani.¹³ Dolgo je obstajala tudi nekaj časa pretežno slovenska bratovščina v Vidmu (Udine). Obstajala je že pred letom 1452, ko je dobila poseben statut, in je delovala do 1775. leta z zelo mešanim članstvom. Prvotni sedež bratovščine je bil v četrti Ronchi z bratovščinsko hišo in tamkajšnji cerkvi sv. Petra. Še pred koncem srednjega veka so prenesli njen sedež v stolnico, kjer je pridobila svoj oltar, posvečen sv. Hieronimu. Blizu stolnice je bila poslej tudi bratovščinska hiša. Bratovščino, ki naj bi imela do 180 članov, je vodil na letni skupščini izvoljeni prior, ob njem so bili v vodstvu blagajnik, z dvema prisednikoma (koadjukatorjema) in 12 svetnikov (proveditorji). Vodstva drugih bratovščin so bila podobna. Vodstveni člani bratovščine so bili npr. iz Škofje Loke (Jacomo de Loch, 1479), Ljubljane in Tolmina. Glavna naloga tudi te bratovščine je bila skrb za versko življenje članov, za skupno nastopanje pri verskih obredih, za dostojne pokope članov; prav tako pa je skrbela za varnost članov in pomoč (imela svoj hospic) in krepila povezanost ter solidarnost.¹⁴ Skupnosti in bratovščine Slovanov so bile močan povezovalni dejavnik v Italijo doseljenih ljudi in so imele podobno vlogo in pomen kakor poznejše izseljenske »podporne jednote« ali sedanja kulturna in narodna društva.

Ne glede na to pa je že od prvega rodu izseljencev v Italijo neprestano tekel proces stapljanja, asimilacije. Hitrejši, rekli bi sproten, je bil tam, kjer so bili v italijanskem okolju le redki doseljenci, počasnejši pa vsekakor tam, kjer je nastala nekoliko močnejša slovenska kolonija, ki se je obnavljala z novimi prišleki. Tu so ohranjali identiteto tudi po štirje in celo pet rodov. Na splošno pa je stapljanje napredovalo do neizogibnega konca, ko je nekako na prehodu v 17. stoletje in dalje naglo usihal migracijski tok. Med vzroke štejemo obojestranske mešane poroke in še v večji meri gospodarski in družbeni dvig doseeljencev, ki so se jezikovno, kulturno in etnično izgubljali v italijanski večini.

Čeprav so se do današnjih dni poleg množice virov, ki nemo govore, ohranili le neznatni ostanki (imeneslovje, posamezne besede in tri vasi v pokrajini Molise), ki spominjajo na stoletja trajajoče izseljevanje Slovanov v Italijo, je poznavanje tega dogajanja vendar pomembno zaradi zgodovinskih primerjav z modernim izseljenstvom.

OPOMBE

1. Ferdo Gestrin, Migracije Slovanov v Italijo, Rezultati jugoslovanske historiografije, Zgodovinski časopis (v nadaljevanju ZČ) 32, 1978, str. 7 in nasl.; glej Quaderni storici 40, 1979, str. 7 in nasl.; Italia felix, Migrazioni slave e albanesi in Occidente (v nadaljevanju Italia felix), Romagna, Marche, Abruzzi secoli XIV-XVI, Ancona 1988, str. 245 in nasl.
2. Ibidem; S. Anselmi, Slavi e Albanesi nell'Italia centro-orientale, v: Italia felix, str. 11-32; B. G. Zenobi, Družbena razporeditev slovanskih priseljencev v Ancono od 15. do 17. stoletja, ZČ 32, 1978, str. 407 in nasl.
3. Ferdo Gestrin, Migracije Slovanov v Fanu v 15. stoletju, njihova poselitev v mestu in družbena struktura (v nadaljevanju Gestrin, Migracije Slovanov), ZČ 32, 1978, str. 233 in nasl.
- 3a. S. Anselmi, Gospodarski vzroki balkanske migracije v srednje-vzhodno Italijo v 15. stoletju, ZČ 32, 1978, str. 397; glej še prispevek istega avtorja v: Italia felix, str. 57 in nasl.
4. Sam nisem vključil oglejske kolonizacije slovenskih podložnikov po madžarskih navalih v novo nastale vasi ob reki Tagliamento v Furlaniji.
5. Ferdo Gestrin, Slovani v službi pri Malatestovih organih v Fanu (1434-1455), ZČ 19/20, 1965/6, str. 161 in nasl.
6. V. Kostić, Dubrovnik i Engelska 1300-1650, Beograd 1975, str. 19
7. Ferdo Gestrin, Piskač Andrej iz Ljubljane (ok. 1472), Muzikološki zbornik 7, 1971, str. 5 in nasl.
8. Socida je bila pogosta tudi v naših obmorskih mestih; prim. D. Mihelič, Socida v Piranu od 1280-1340, Slovensko morje in zaledje 2/3, 1979, str. 63
9. S. Anselmi, Mezzadri e terre nelle Marche, Studi e ricerche di storia dell'agricoltura fra Quattrocento e Novecento, Bologna 1978, str. 11-15
10. R. Sassi, Immigrati dall'altra sponda adriatica a Fabriano nel Quattrocento, v: Italia felix, str. 94-110; Gestrin, Migracije Slovanov, str. 239

11. Za Gašperja glej Archivio di Stato - Fano, not. knj. P. Stati A f 34 - 1470 sept. 2; za Krispolda iz Ptuja (de Betovia) prav tam, f 225 - 1475 okt. 16; v Fanu se tedaj omenjajo še dominikanec »Michael quondam Blaxij de Alemania de partibus Sclavonie« prav tam not. knj. P. A. Galassi F f 448 - 1472 maj 8; dalje frančiškan Hadrijan teonicus, not. knj. Roncoli E f 26 - 1483 jun. 17 in G f 2 - 1487 sept. 28; dalje dominkanec Johannes teonicus, not. knj. P. Stati I - 1494 jun 2.; in frančiškan Georgius theonicus, prav tam, not. knj. Fr. Torresi O f 115 - 1534 sept. 14
12. M. Sensi, Fraternite di slavi nelle Marche: il secolo XV, v: Italia felix, str. 192 in nasl.; Ferdo Gestrin, Versko življenje in institucije Slovanov v Markah od 15. do 17. stoletja, ZČ 31, 1977, str. 277 in nasl.
13. M. Monti, Le confraternite medievali dell'alta e media Italia, Venezia 1927, str. 92
14. Najstarejši opis G. Fabris v Bollettino della Civica Biblioteca e del Museo di Udine 2/3, 1907, str. 48-52; A. Urbanc, Slovenska bratovščina sv. Hieronima v Vidmu iz l. 1452, Glasnik Udruženja aktuara kraljevine Jugoslavije 4, 1940, št. 1/2; G. B. Corgnali, La confraternita udinese di S. Girolamo degli Schiavoni, Archivio Veneto 30, 1942, str. 112-120; I. Lah, Slovenska bratovščina sv. Hieronima iz 1452 v Udinah, Slovenec 1942 nov. 3; A. Cremonesi, Slovanska bratovščina sv. Hieronima v Vidmu, Goriški letnik 8, 1981, str. 63-70

RIASSUNTO

LE COMPARAZIONI STORICHE

F e r d o G e s t r i n

Il processo delle migrazioni non è un fenomeno appartenente al recente passato o all'attuale periodo. L'autore mette a paragone le note emigrazioni degli Sloveni nella seconda metà del XIX.o secolo con quelle meno conosciute degli Slavi dal primo medio evo fino all'età di passaggio dal VIIIo al XIX.o secolo e da ciò ne trae parecchie analogie. Contrariamente agli altri Slavi del

sud, gli Sloveni emigravano da persone singole oppure in piccoli gruppi. Tra gli emigrati sloveni persisteva una percentuale del 10 %. Per lo più si stabilivano nelle regioni settentrionali dell'Italia e nel retroterra veneziano, nella stessa città di Venezia, moltissimo nelle Marche e meno dell'Abbruzzese ma anche a Roma. In Italia questi immigrati venivano denominati come «teutonicus», ovvero «tedesco», ma anche secondo il luogo di provenienza e secondo i loro stessi nomi. Nel presente rapporto sono rappresentate tutte le caratteristiche basate in primo luogo sui bisogni economici e sulle mansioni di lavoro svolte in Italia. Nelle città svolsero soprattutto dei lavori più umili, e riuscirono pure a raggiungere un più alto livello di occupazione dei posti più qualificati come nei servizi urbani, per esempio come militari o guardiani, lavoratori portuali o marinai oppure come artigiani. Nel settore rurale in campagna furono garzoni maschi e femmine, braccianti a giornate, o impegnati nei lavori più faticosi, pastori o assunti come coloni a coltivare la terra per conto d'altri proprietari terrieri. L'autore analizza anche il rapporto degli abitanti autoctoni verso gli immigrati, e mette in rilievo confraternità come una forma di adeguamento caratteristico degli immigrati e l'azione svolta dal clero emigrato con loro ed il processo di assimilazione che portò infine alla loro identificazione etnica e culturale con la maggioranza italiana. Nella parte finale è sottolineato il significato della conoscenza dei fatti avvenuti per una più valida comparazione storica con l'emigrazione attuale.

IZSELJEVANJE SLOVENCEV V TUJINO DO DRUGE SVETOVNE VOJNE*

V l a d o V a l e n č i č

Po katerem koli vidiku smo do sedaj obravnavali razvoj našega prebivalstva, zmeraj smo ugotavljali, da so nanj zelo vplivale migracije. Ta vpliv se je pokazal v dejanskem gibanju in v strukturi prebivalstva. Migracijski saldi in statistika o domovinski in rojstni pripadnosti so odkrili marsikaj tudi o naravi in obsegu teh migracij. Migracije poznamo bolj kot znake porušenega ravnotežja med gospodarstvom in prebivalstvom kot pa v njihovih medsebojnih vzročnih zvezah, ki so v splošnem še malo raziskane. Če se vprašujemo o tem, kaj žene posameznike, da sami ali z družinami zapuščajo svojo domovino in si poiščejo novo bivališče, pridemo do zaključka, da so glavni razlogi zaslužek in možnosti preživljanja. Na te pa vplivajo sprememba poklicnega delovanja, prehod iz kmetijstva v industrijo ali drugo pridobitno ali poklicno panogo, agrarna ureditev, razdelitev posestva, zemljiške kulture, cene kmetijskih pridelkov in donos kmetijstva ter višina delavskih mezd. Število prebivalstva, ki ga je pri pretežno naravnem gospodarstvu mogla preživljati domača zemljiška proizvodnja s svojimi starimi oblikami, je bilo gotovo bolj ali manj omejeno. Če je naraslo prebivalstvo čez te meje, je bilo treba preiti k drugim načinom proizvodnje, kar je brez preselitve največkrat nemogoče. Brez velikih sprememb v načinu proizvodnje se donos ne povečuje vzporedno z naraščanjem prebivalstva, ampak je počasnejši. Izseljavanje je tako odpravljalo nesorazmerje med številom prebivalstva in donosom proizvodnje.¹

Pomanjkanje hrane v večjih ali manjših predelih evropskih držav je bilo še v XIX. stoletju vzrok za porušenje ravnotežja med številom prebivalstva in možnostmi življenja. Z razvojem svetovnega prometa so se razmere spremenile, potrebna živila so si kulturne države lahko priskrbele od drugod. Nesorazmerje

med prebivalstvom in gospodarstvom se je tedaj pokazalo v drugačnih oblikah kot v deželah, ki so bile brez prometnih možnosti in so bile navezane le na pridelke lastne zemlje, ker v primerih potrebe hrane niso mogle uvažati. Pri državah, ki so bile vključene v svetovni promet, se povečanje prebivalstva ni več pokazalo v splošnem pomanjkanju živil, ampak v pomanjkanju dela in zaslužka. V dobi svetovnega prometa ne more biti preveč ljudi tam, kjer za prirastek prebivalstva, ki doseže starost, v kateri je zmožen za delo, preskrbijo dovolj zadostno plačanih delovnih možnosti. Če so bili v modernih kulturnih državah ljudje, ki niso imeli dovolj hrane, to ni bilo zaradi tega, ker je v državi primanjkovalo živil, ampak zato, ker zaradi pomanjkanja ali nezadostno plačanega dela niso imeli denarja, da bi si kupili tisto, kar jim je bilo potrebno za življenje. Nadštevilnost prebivalstva se je v takih državah izražala predvsem v velikem številu nezaposlenih in nizkih delavskih mezdah, kar je seveda vplivalo na splošno nazadovanje življenjske ravni.² Številni posamezniki so iskali izhod iz tega položaja in se podali na pot, da pridejo do dela, zaslužka in boljših življenjskih pogojev, kakor so odhajali v časih pomanjkanja hrane, da si najdejo kruha, ki so ga potrebovali za življenje. Migracije so postale množičen pojav, ki se je v gospodarsko zaostalih, predvsem agrarnih državah izražal v odseljevanju, v gospodarsko razvitih, industrializiranih pa v doseljevanju. Ker so bili tudi deli posameznih držav ali različno gospodarsko razviti, je prihajalo do migracijskih gibanj tudi v posamezni državi, deželi. Slovensko ozemlje je spadalo med agrarne predele avstrijske monarhije. Prirodni prirastek, ki je od srede preteklega stoletja postajal vedno večji, ni našel na tem ozemlju dovolj možnosti za delo in zaslužek, zato se je usmeril močen migracijski tok v gospodarsko bolj razvite predele države in tudi čez državne meje v druge države. Tudi naše ozemlje v gospodarskem pogledu ni bilo popolnoma enako. Posamezni okraji in mesta s svojo okolico so kot v drugih deželah dosegli višjo stopnjo gospodarskega razvoja in so kot središča industrije, prometa ali trgovine postali cilj migracijskih tokov iz manj razvitih okrajev.

Vse vrste migracij niso enako pomembne za razvoj prebivalstva. Preseljevanje iz občine v sosednjo občino, iz okraja v sosednji okraj je bilo močnejše, a manjšega pomena za razvoj in

strukturo prebivalstva kot odseljevanje iz dežele in države. Zato nas migracije v mejah slovenskega ozemlja ne zanimajo toliko, saj same po sebi niso vplivale, če gledamo na slovensko ozemlje kot celoto, ne na številčno gibanje prebivalstva ne na njegovo strukturo. Gledano s stališča posameznih predelov slovenskega ozemlja pa tudi notranje migracije niso bile brez pomena. Odseljevanje in doseljevanje nista bili vedno v ravnotežju, tako da bi lahko govorili o enostavnem izmenjavanju prebivalstva, ampak je tudi pri notranjih migracijah bolj ali manj prevladala ena smer. Migracijski tok se je v glavnem usmerjal iz agrarnih predelov v mesta in industrijska središča, ki so zato hitro naraščala, na podeželju pa je bilo naraščanje prebivalstva le skromno. Prebivalstvo je večinoma številčno stagniralo, v nekaterih okrajih celo nazadovalo. Važnejše so bile notranje migracije, ki so bile usmerjene v obrobne kraje in so pomagale, da se je tam utrjeval slovenski živelj, n. pr. pred prvo svetovno vojno zlasti v Trstu. Da so bili po svetovni vojni nekateri teh krajev od večine slovenskega ozemlja ločeni z državnimi mejami, je bilo odločilno tudi za nadaljnji razvoj in novo usmeritev notranje migracije, ki je ravno s Trstom izgubila središče, ki se po svoji privlačnosti ni moglo primerjati z nobenim drugim. Ker je bil Trst politično vezan na svoje zaledje, bi gotovo še naprej ostal cilj znatnega dela naših notranjih migracij. Državna meja je ta migracijski tok ustavila.

Vzporedno z notranjimi migracijami je potekalo odseljevanje čez meje slovenskega ozemlja, ki ga bomo v tem poglavju podrobneje obravnavali.

Velik del odseljevanja s slovenskega ozemlja se je usmeril v tuje, neslovenske dežele v državi, ki smo ji pripadali, najprej avstroogrške monarhije, po prvi svetovni vojni Jugoslavije. Toda že od vsega začetka so se Slovenci izseljevali tudi čez državne meje, proti koncu prejšnjega in v prvem desetletju tega stoletja pa je tekel glavni tok izseljevanja tekel čez morje v Ameriko. Ker so za odseljevanje v tuje dežele iste države bili drugi gospodarski in politični pogoji kot za izseljevanje čez državne meje in imamo tudi druge možnosti za ugotavljanje tega odseljevanja, bomo obravnavali odseljevanje v tuje dežele avstroogrške monarhije ločeno od izseljevanja v tuje države.

IZSELJEVANJE V INOZEMSTVO

Ena izmed temeljnih pravic svobodnega človeka je pravica svobodnega gibanja, ki mu dovoljuje, da si po svoji volji izbira kraj svojega bivanja. Svoboda gibanja je podlaga svobodnega preseljevanja, ki je v najožji zvezi z razvojem modernega gospodarstva. Razvoja industrije, trgovine in prometa si ne moremo zamisliti v času, ko posameznik ni imel pravice, da si poišče delo in zaslužek tam, kjer je mislil, da bo zanj najbolj koristno. Podložnikom so dale pravico svobodnega gibanja jožefinske reforme, ki so urejale osebno razmerje med zemljiškim gospodom in podložnikom. Na Kranjskem in Štajerskem je bila ta svoboda toliko utesnjena, da se podložnik ni smel prej izseliti, dokler ga ni nadomestil drug sposoben obdelovalec zemlje.³ Svoboda preseljevanja je veljala le v okviru nemško-slovanskih avstrijskih dežel, ne pa za izseljevanje v inozemstvo. Glede tega pa zemljiški podložniki niso bili na slabšem od drugih slojev prebivalstva, kajti od 24. marca 1832 je veljal izseljenski patent, po katerem je bilo potrebno za zakonito izselitev iz države dovoljenje deželne oblasti.⁴ Državni zbor, ki je l. 1848 razpravljal o novi avstrijski ustavi, je, sledeč zahtevam svojega časa, hotel med temeljnimi pravicami zagotoviti državljanom tudi pravico svobodnega preseljevanja. Po različnih spremembah se je osmi člen ustave s 4. marca 1849 glasil: »*Svoboda preseljevanja osebe in imetja je na ozemlju države podvržena le omejitvam, ki jih vsebujejo občinski redi. Država ne omejuje svobode izseljevanju. Ne sme se zahtevati nikaka odhodna pristojbina, izvzemši primere reciprocitete.*« Svoboda preseljevanja nikakor ni bila mišljena kot brezpogojna, vendar omejena določba ni imela nikakršnih praktičnih posledic, ker ta ustava ni nikoli začela veljati. Cesarski patent istega datuma, ki je vseboval pravice državljanov, svobode preseljevanja sploh ni omejnjal.⁵ Tako so v Avstriji še dolgo po l. 1848 ostali v veljavi predpisi izseljenskega patenta, ki je imel vse znake dobe, v kateri je bil izdan. Po patentu je bil izseljenec vsak avstrijski podložnik, ki je zapustil avstrijske dežele in odšel v inozemstvo z namenom, da se ne vrne več. Izselitev je bila po zakonu ali dopustna ali nedopustna. Dopustna je bila samo z dovoljenjem. Tistega, ki se je izselil brez dovoljenja, so zadele s patentom

določene posledice. Premoženje takih izseljencev je prišlo za čas njihovega življenja pod zaporo. Njihove oporoke o premoženju v avstrijskih deželah so bile neveljavne. Kdor se je hotel izseliti, je moral zaprositi deželno vlado za odpust iz državljanstva. Izselitev je bila običajno odvisna od plačila posebne pristojbine, imenovane odhodnina, v višini 5 do 10 odstotkov premoženja, ki je šlo v tujino.⁶ Pravico svobodnega preseljevanja je prinesel avstrijskim narodom šele ustavni zakon 21. decembra 1867, ki je določal, da svoboda preseljevanja oseb in premoženja na državnem ozemlju ni omejena. Izseljevanje iz države pa je bilo omejeno le s splošno vojaško dolžnostjo. Državljanji, ki še niso dosegli starosti, v kateri so bili zavezani vojaški dolžnosti, so se smeli po zakonu iz l. 1881 izseliti le z ministrskim dovoljenjem. Z ustavnim zakonom iz l. 1867 so bile določbe izseljenskega patenta v glavnem spremenjene. V veljavi so ostale le tiste, ki niso bile v nasprotju s predpisi ustavnega zakona.⁷

Gotovo so se posamezniki tudi v predmarčni dobi že izselili iz države, vendar obstajajo o obsegu izseljevanja le nepopolni podatki. Ker je bilo po izseljenskem patentu za izselitev iz države potrebno dovoljenje, je država na podlagi teh dovoljenj vodila statistiko izseljevanja. Po patentu je bil izseljenec le tisti, ki se je odpravil iz države v tujino z namenom, da se ne vrne več. Pojem izseljenca je bil torej znatno ožji od tega, kar nam danes pomeni to poimenovanje. Tega se moramo zavedati, ko presojamo tedanjo statistiko izseljevanja.

Avstrijsko izseljevanje je bilo po statistiki v prvi polovici prejšnjega stoletja neznatno in je le redkokdaj, kot posledica posebnih dogodkov, doseglo 1000 oseb letno. Tako se je l. 1820 izselilo 1211, l. 1830 541, l. 1840 663 in l. 1845 745 oseb. Znatnejše je bilo izseljevanje v politično nemirnih letih 1848 in 1849, vendar o tem ni zanesljivih podatkov.⁸ **Tafeln zur Statistik der Österreichischen Monarchie**, ki so prinašale statistiko izseljevanja, navajajo v štiridesetih letih za dežele, v katerih so živeli Slovenci, neznatne številke, nekaj desetin. Toda sama statistična publikacija opozarja, da številke o izseljencih niso popolne, ker je večina zapuščala državo brez dovoljenja in so bili primeri ugotovljeni šele pozneje po razpravi zaradi neupravičene izselitve.⁹ Vrednost te izseljenske statistike je bila torej od vsega začetka zelo problematična. Še manj pa je zadoščala, ko je bila zagotovljena svoboda preseljevanja in izseljencem za

izselitev niso bila več potrebna dovoljenja. Državna kontrola izseljevanja je bila s tem onemogočena. Pri velikem obsegu avstrijskega izseljevanja v drugi polovici stoletja in pri modernih prometnih sredstvih, ki jih je uporabljalo, so upravni organi ugotovili izselitev le v tistih primerih, ko je izseljenec zaprosil za potni list zaradi izselitve. Številni pa so bili primeri, ko se to ni zgodilo. Upravne oblasti so sicer včasih za tako izselitev izvedele kasneje in jo registrirale, včasih pa tudi ne. Pri povečanju obsega izseljevanja so postali primeri, za katere oblast ni zvedela, vedno pogostejši. Čeprav se je avstrijska statistika zavedala vseh pomanjkljivosti, je do 1884 izkazovala število primerov »dovoljenega« in »nedovoljenega« izseljevanja. Tedaj je centralna statistična komisija sklenila, da se statistika izseljevanja na podlagi izdanih potnih dovoljenj opusti, upoštevajo pa se izkazi o sprejemu in odpustu iz državljanstva in pregledi na podlagi poročil inozemskih pristaniških uradov in avstrijskih konzulatov v najvažnejših pristaniščih, v katerih so se izseljenci vkrcavali ali izkrcavali. Konzulatom je bilo l. 1889 naročeno, da za avstrijske izseljence izpolnjujejo enotne ugotovitelne obrazce. Poleg tega so morala diplomatska zastopstva in konzularni agenti v glavnih ameriških izseljenskih lukah četrtletno poročati o raznih vprašanjih doseljevanja in o gospodarskih razmerah doseljencev. Marsikateri podatke o stanju izseljencev v inozemstvu je avstrijska statistika dobila z mednarodnim zamenjavanjem gradiva, zbranega ob ljudskih štetjih.¹⁰ Statistika avstrijskega izseljevanja, sestavljena iz različnih virov, je bila začenši z l. 1876 redno objavljena v **Statistische Monatschrift**. Od l. 1909 naprej je objavljene statistične rezultate običajno spremljala obširna analiza.

Čeprav v statistiki nimamo zanesljive opore, z gotovostjo lahko trdimo, da je bilo izseljevanje v tuje države s slovenskega ozemlja pred marčno revolucijo neznatno. Bili so le osamljeni primeri, ne pa široko gibanje, ki bi imelo splošne gospodarske in socialne vzroke.

Kljub omejenemu številu slovenskih izseljencev iz tistega časa imamo že prve primere prekomorskega izseljevanja. Prvi Slovenci, ki so se izselili v Ameriko, so bili verjetno misijonarji. Škof Baraga je prišel tja l. 1830, sledili so mu Franc Pirc, oče slovenskega sadjarstva, Ignacij Mrak in drugi, da bi misijonsko delovali med Indijanci.¹¹ To izseljevanje še ni imelo gospodar-

skih razlogov. L. 1845 pa so **Novice** prinesle pismo nekega belokranjskega izseljenca Matije Premute iz Semiča, »ki je prehodil s krošnjo vso Evropo in prišel l. 1839 v Ameriko, se naselil v St. Louisu, kjer je imel hišo, 225 oralov zemlje, za katero je dal 100 gold., hišo, ki je stala 3000 gold., ter trgovino in gostilno«. V pismu staršem vprašuje: »Veliko ljudi se po kupčiji iz Kranjskiga v ptuje kraje poda, ne manjka jih ne po Avstrijskem, Nemškim, Ogerskim in po raznih drugih deželah zakaj nihče v Ameriko ne gre, v zvoljeno deželo, bogato Indijo? Tukaj ima vsak človek, naj bo bogat ali reven, po trikrat na dan dvoje, troje, ja tudi četvero sorte mesa jesti, drugačniga nimamo kruha kakor beliga.« K temu slavospěvu uredništvo **Novic** pripominja: »Žalostne reči beremo od veliko tavžent ljudi, ki so se v Ameriko preselili, namesto bogastva so lakoto in revščino našli. Le malokdo je tako srečen ko naš Premuta.«¹² Naslednje leto so **Novice** prinesle »čudno novico«, da se 7 kmetov iz Hünelberga na Koroškem zanima za izselitev v Ameriko. Dr. B(leiweis) je menil, da bi bilo tem treba svetovati: »Ostanite doma in pridno delajte. Časi so prešli, ko se v Ameriki ljudem pečena pišeta v usta letele in koroška dežela je še zmirej v stani svoje pridne prebivavce preživiti.«¹³

Sodeč po takih glasovih, je bila Amerika Slovencem takrat še zelo malo znana kot izseljenski cilj ter ni bilo potrebe, da bi se za njo kaj bolj zanimali, ker ni bilo nujnosti za izseljevanje. Iz poziva Slovenskega zbora na Dunaju, priloženega **Novicam** št. 17 v letu 1848, se vidi, da so se dunajski Slovenci protivili združitvi Avstrije z Nemčijo tudi iz bojazni, da bi se Nemci, ki so se že v prvi polovici XIX. stoletja v velikem številu izseljevali v Ameriko, začeli priseljevati v avstrijske dežele. Tako bi »Nemci našo Slovenijo naselili in naše mile brate Slovence zaterli.« Isto misel so **Novice** ponavljale še pozneje in pozdravljale Nemce z »Bog Vas živi - na Nemškim.«¹⁴

Medtem ko v letih pred marčno revolucijo Slovenci izseljevanja v inozemstvo skoraj niso poznali, preseljevanje je ostalo v glavnem omejeno na sosednje dežele in je bilo predvsem sezonsko, se je položaj v pomarčni dobi spremenil. Gospodarske razmere so se poslabšale. S propadanjem domačih obrti, prevoznitstva, rudarstva, kmečke trgovine itd. so se krčile življenjske možnosti kmetskega prebivalstva, ki se s samim kmetijstvom ni moglo preživljati. Doma je zlasti primanjkovalo življenjskih

možnosti za naraščajoče prebivalstvo. Število tistih, ki so zapustili domovino in šli v svet za kruhom, je začelo naraščati.

Uradna statistika zaradi nepopolnosti, ki so bile že omenjene, sprva ni zaznamovala nikakega povečanja izseljevanja v inozemstvo. V deželah, kjer so živeli Slovenci, je število oseb, ki so se izselile z dovoljenjem upravnih oblasti, le redkokatero leto preseglo deset, šele v petdesetih letih je število izseljencev iz Kranjske ali Primorske znašalo tudi nekaj desetin. Iz Primorske se je l. 1867 izselilo 812 oseb, kar pa je bilo v zvezi s priključitvijo Benečije k Italiji.¹⁵ Ljudsko štetje l. 1857 pa je že ugotovilo, da je bilo tedaj odsotnih v inozemstvu 96 oseb iz Štajerske, 74 iz Koroške, 417 iz Kranjske in 86 iz Primorske, za 5511 oseb iz Kranjske, 6485 iz Primorske in 2514 iz Koroške je bilo bivališče neznano. Od Kranjcev, ki so živeli v inozemstvu, jih je bilo 222 v Nemčiji in 122 v Ameriki, v drugih državah so bili zastopani le v manjšem številu. V Nemčiji so bili skoraj gotovo predvsem krošnjarji, saj vemo, da so jo Kočevarji redno obiskovali. Čeprav te številke zaradi znanih nepopolnih navedb o odsotnih domačinih ne morejo biti niti približno točne, dokazujejo, da je bilo izseljevanje precej večje, kakor ga je kazala uradna statistika. Dokaz, da so na Kranjskem pogosto hodili po svetu iskat zaslužka, je tudi pritožba obmejnega komisariata v Bregenzu iz l. 1851 o številnih Kranjcih, ki potujejo okrog brez določenega poklica in zaslužka.¹⁶

Dasi je bil tedaj še v veljavi izseljenski patent, se država ni posebno vmešavala v vprašanje izseljevanja v Ameriko, ampak ga je bolj ali manj dopuščala. Pri dodeljevanju izseljenskih dovoljenj so se državne oblasti ozirale na prosilčeve gmotne razmere. Osebam brez sredstev so odklanjale izdajanje dovoljenj, ker so se diplomatska in konzularna zastopstva v Ameriki pritoževala, da se izseljenci brez sredstev obračajo nanje za pomoč. Zato so od prosilcev pozneje zahtevale, naj dokažejo, da imajo sredstva za plačilo prevoza ter so zavračale prošnje izseljencev za vrnitev v domovino, da bi preprečile povratek oseb, ki bi bile v breme države in občine. Stališče avstrijske vlade je bilo, naj se izseljevanja ne ovira, pa tudi ne pospešuje. Zato sredi stoletja ni dovoljevala, da bi se na ozemlju monarhije ustanovljale izseljenske agencije. To pa tudi iz razloga, ker je računala s kolonizacijo na Ogrskem in je pričakovala, da bo Avstriji potrebno celo doseljevanje prebivalstva.¹⁷

Pod pritiskom gospodarskih razmer je javnost pričela gledati na izseljevanje z drugimi očmi kot v prejšnjih časih. **Novice** tistega časa niso več obravnavale vprašanja izseljevanja odklonilno kot v začetku, ampak so skušale svetovati, kam naj bi se izseljevali. Pod naslovom *Severna Amerika - Nova Slovenija* so prinesle po **Danici** pismo ameriškega misijonarja Franca Pirca, ki je svojim rojakom sporočal, da je pripravljen pomagati in posredovati pri naseljevanju v Ameriki ter jim pokazati, kje bi dobili dobro in rodovitno zemljo v Minnesoti. Omenjal je tudi, da so se mnogi obrnili nanj, ko je bil l. 1863 v domovini, da pa je takrat zaradi državljanske vojne odsvetoval izselitev v Ameriko. Opozarjal je izseljence, da bodo morali postati ameriški državljani, da bi potem lahko brezplačno dobili 80 oralov zemlje. Slovenci naj bi se naseljevali skupaj, da bi imeli svoje župnije.¹⁸

Kmalu po objavi Pirčevega pisma so **Novice** prinesle dopis iz konjiške okolice, kjer dopisnik popisuje tamkajšnje slabe razmere in zaključuje, da jih revščina sili k izselitvi ter vprašuje, če ne bi kazalo namesto v Ameriko usmeriti izseljevanje v Banat in Srbijo. Nato so **Novice** priobčile vsebino kolonizacijskega zakona za Ogrsko, pozneje še za Srbijo, ki jo je priporočal dopisnik dr. Janez (Kovač)-Podliščekov. Omenjali so tudi možnost izseljevanja v Rusijo. Oglasil se je neki člankar iz Gorenjske, ki je poudarjal potrebo, da se izseljevanje organizira in pravilno usmeri, da se bodo mogli izseljevati tudi revnejši in si bodo izseljenci svoje stanje res izboljšali ter da se Slovenci v tujini ne bi potujčili. Ta člankar je odsvetoval tako Ameriko kot Ogrsko, Banat in Srbijo in je priporočal naselitev na Kavkazu, od koder so se Čerkezi izseljevali v Turčijo in je ostalo veliko neposeljene zemlje.¹⁹

Članki o izseljevanju in ostale o tem vprašanju objavljene vesti dokazujejo, da je postal problem že precej pereč. Bil je še v začetnem stadiju, toda potreba je bila in tega so se zavedali. Zanimivo je, da vsi soglašajo, da bi bila izselitev stalna in da bi se izseljenci tudi v novi domovini posvetili svojemu dotodanjemu poklicu, kmetijstvu. Prevladovala je misel o skupni kolonizaciji zemlje. V tujini naj bi nastale večje slovenske kmetijske naselbine, ki bi izseljencem s svojo skupnostjo dajale potrebno moralno in gospodarsko pomoč in jih tako ohranile kot Slovence.

Prvi naši izseljenci v Ameriki so se dejansko lotili kmetovanja. Misel, da bi kmet zapustil zemljo in šel iskat zaslužka v tuje rudnike in tovarne, je bila še nenavadna. Seveda tudi ameriški rudniki in industrija še niso potrebovali takih delovnih množic kot pozneje, čeprav so bile Združene države v gospodarskem razvoju že v isti vrsti z industrijskimi evropskimi državami. Slovenske naselbine, v katerih so bili zastopani največ Gorenjci, so nastale v Minnesoti, kjer so dobili zemljišča po zelo nizkih cenah. Veliko naseljencev je dobilo zemljo brezplačno po »Homestead« zakon. Delali pa so tudi v gozdovih.²⁰

Ameriško prebivalstvo je bilo tedaj v bistvu še kmetijsko in kmečko življenje je teklo še na evropski način. Kmetje so imeli svojo hišo in svoja polja ter so uživali skupne gozdove in pašnike. Gospodarstvo je bilo domače, gojili so razne kulture, nakupovanje potrebščin je bilo omejeno na minimum. Bili so ugodni pogoji za razvoj pravega kmetskega stanu. Razmere pa so se spremenile, ko so bile kulturi odprte obširne ravnine v notranjosti države in za to izkoriščene nove komunikacije, zlasti kanali. Pričelo se je veliko naseljevanje zahoda, ki so ga pospešile transkontinentalne železnice in zakon o zemljiških koncesijah. L. 1862 je prva transkontinentalna železnica dobila svoj statut, istega leta je Homestead Act priznal naseljencem 65 ha zemlje. L. 1869 je bila odprta prva železnica, ki je vezala Atlantski s Tihim oceanom, sledile so ji tri druge, ki so pričele obratovati okoli l. 1883.

S progami se je širilo naseljevanje. Nastajale so nove države. Demografsko težišče se je premikalo proti zahodu. Država je imigracijo uradno pospeševala. L. 1864 je bil ustanovljen imigracijski urad, od tedaj pa do l. 1880 je prišlo v Združene države več kot 4 milijone izseljencev, najmanj tri četrtine jih je tam tudi ostalo. Prihajali so v ritmu ameriškega gospodarskega razvoja: več v dobah prosperitete, manj v krizah. Na obseg izseljevanja je gotovo vplival razvoj v deželah, od koder so prihajali izseljenci, toda manj izrazito.²¹ Tudi Slovenci so se vključili v ta veliki izseljenski tok iz Evrope čez morje.

Da je bilo slovensko izseljevanje v inozemstvo, zlasti v Ameriko, v šestdesetih letih že številčneje, se vidi iz podatkov ljudskega štetja l. 1869, čeprav ti niso nič manj nepopolni, kot so bili rezultati prejšnjega štetja. Kot odsotnih je bilo l. 1869 navedenih 1539 oseb na Kranjskem, 49 na slovenskem Štajer-

skem, 221 na slovenskem Koroškem, 1007 v Trstu, 590 na Goriškem in 223 v slovenski Istri. Moški spol je znatno prevladoval, kar kaže, da izseljevanje ni bilo vedno definitivno. Pretežni del, nad dve tretjini kranjskega izseljevanja, je dal črnomeljski okraj, kjer je imelo domovinstvo 1068 v inozemstvu živečih oseb, 711 jih je bilo v Nemčiji, 281 v Ameriki in 43 v Švici. Od odsotnih Goričanov jih je bilo 422 v Italiji. Izseljenci drugih okrajev in dežel so bili razdeljeni v majhnih skupinah po raznih državah, pri njih smer izseljevanja ni bila enotna. V avstrijski statistiki so vsebovani seveda le tisti, ki so živeli v tujih državah, pa so si ohranili domovinsko pravico domače občine. Izseljenci, ki so pridobili državljanstvo nove domovine, v njej niso upoštevani. Zato je moralo biti število Slovencev, ki so živeli v Združenih državah, dosti višje, saj so naseljenci na kmetijah morali postati ameriški državljani. Tako je bilo verjetno z Gorenjci, ki so ustanovili v Ameriki prve večje slovenske naselbine.

Tudi štetje l. 1880 ni dalo o stanju naših izseljencev v inozemstvu boljših podatkov. Za Kranjsko je izkazanih 1356 odsotnih domačinov, kar je manj kot pri prejšnjem štetju; v Ameriki jih je bilo 275, v Nemčiji 908, ostali so bili raztreseni po drugih državah. Iz cele Štajerske je navedenih 288, iz Koroške 140, iz Trsta 476, iz Goriške 771 in iz Istre 965 oseb kot živečih v inozemstvu. Primerjava z rezultati prejšnjih štetij pokaže nezanesljivost teh števil, saj so nekatere za cele dežele manjše, kot so bile prej le za slovenski del. K temu pride še v vseh deželah precejšnje število oseb neznanega bivališča. Številke so kljub nepopolnosti zanimive, ker odkrivajo vsaj države, kamor se je usmeril večji del naših izseljencev. Za kranjske izseljence sta bila glavna cilja Nemčija in Amerika, tudi odsotni domačini iz Štajerske in Koroške so bili največ v Nemčiji; Tržačanov je bilo največ v Italiji, Goričanov v Italiji in v Turčiji ter Egiptu, Istranov v Italiji, Turčiji in Egiptu ter v Ameriki. Amerika je bila tedaj izseljenski cilj le za Kranjsko in Istro, toda iz Istre se niso izseljevali toliko v Severno kot v Južno Ameriko. Prvič je statistika pokazala večje število naših izseljencev v Turčiji in Egiptu, tam naj bi živelo 318 izseljenk iz Goriške. Seveda ni verjetno, da so bili v tej številki zajeti vsi naši izseljenci. Slovensko izseljevanje v Egipt se je pričelo že po l. 1850, močnejše je bilo v šestdesetih in pozneje v osemdesetih letih.

Moških je bilo med temi izseljenci le malo, pač pa ženske iz Goriškega in Tržaškega. L. 1901 je Karel Pečnik cenil število naših izseljencev v Egiptu na 5300 oseb, od teh 5000 služkinj.²²

Z letom 1876 je pričela avstrijska statistika, zavedajoč se nepopolnosti svojih rezultatov o izseljevanju, uporabljati tudi statistiko glavnih evropskih luk, skozi katere je teklo izseljevanje v Ameriko. Po poročilih političnih oblasti se je v razdobju 1876-85 izselilo iz celotne Štajerske 98 oseb, iz Koroške 38, iz Kranjske 107 in iz Primorske 3816 oseb.²³ To so bile le izselitve na podlagi izselitvenih dovoljenj in odpustov iz državljanstva. Izselitvena dovoljenja pa niso bila obvezna, zato v tej statistiki še niso bili zajeti tisti, ki niso imeli namena, da se izselijo za stalno. Čeprav so številke uradne izseljenske statistike prenizke, je vendar gotovo, da je bilo tedaj naše prekomorsko izseljevanje še na začetku in se je gibalo v ozkih mejah. Saj se je po podatkih evropskih pristanišč, ki služijo kot najstarejši in najzanesljivejši viri za statistiko prekomorskega izseljevanja, do l. 1879 število izseljencev iz Avstrije gibalo v mejah po 10.000 letno in šele l. 1880, ko je število izseljencev znatno poskočilo, se je vkrcalo v nemških pristaniščih, za avstrijsko izseljevanje sta prihajala v poštev predvsem Hamburg in Bremen, 19.873 avstrijskih izseljencev.²⁴ Statistika pristanišč je redno izkazovala večje število avstrijskih izseljencev kot avstrijska uradna statistika in se torej bolj približuje resnici, vendar za nas ni toliko pomembna, ker izseljencev ne loči po narodnosti. Iz navedenih podatkov avstrijske izseljenske statistike se vidi, da se je v letih 1876-85 izselilo razmeroma visoko število oseb iz Primorske. Ti izseljenci so bili največ Italijani in Furlani iz gradiščanskega okraja, od koder se je samo l. 1878 izselilo 871, 1879 pa 1076 oseb. Pod vplivom slabih gospodarskih razmer, zlasti ker je trtna uš uničila vinograde, je bilo izseljevanje iz severne Italije proti koncu sedemdesetih let izredno močno. Isti vplivi so povzročali, da so se izseljevali tudi Italijani iz Tirolske in Goriške. Izseljevali se niso samo posamezniki, ampak cele družine. Kot izseljenci iz Italije so se tudi avstrijski Italijani izseljevali največ v Srednjo in Južno Ameriko, posebno v Brazilijo in Argentino.²⁵

Za razdobje osemdesetih let sploh manjkajo statistični podatki o slovenskem izseljevanju. Iz avstrijske statistike in

razprav, ki so skušale prikazati celotno avstrijsko izseljevanje, se vidi, da je število izseljencev v prekomorske države v primeri s prejšnjimi desetletji naraščalo, ni pa nobene osnove, da bi mogli preceniti, koliko so bile pri tem izseljevanju udeležene posamezne avstrijske narodnosti. V Združenih državah, ki so pritegnile največji del avstrijskega prekomorskega izseljevanja, so l. 1880 naštel 38.663 rojenih Avstrijcev, do l. 1890 je njihovo število naraslo na 123.271, do l. 1900 pa na 276.249, brez Čehov in Poljakov, ki jih je ameriška statistika izkazovala posebej. O točnosti teh rezultatov ameriške statistike za avstrijske izseljence so nastali upravičeni dvomi, po številu oseb, ki so se v devetdesetih letih leto za leto izseljevale iz Avstrije in kakor so jih ugotovile druge statistike, je moralo biti navedeno število Avstrijcev v Združenih državah pre-nizko.²⁶ Vendar te številke kažejo, da se je izseljevanje iz avstrijskih alpskih in kraških dežel, h katerim so spadale tudi slovenske, v večjem obsegu pričelo šele po l. 1880.

V finančnem letu 1898/99 je bilo v ZDA uvedeno registriranje izseljencev po rasah, pa tudi to ni prineslo več jasnosti in točnosti v statistiko, ki je pričela izkazovati npr. Bosance, Hercegovce, Dalmatince kot posebne narodnosti. Slovence in Hrvate vodi od tedaj ameriška statistika skupaj, vendar se tudi na točnost teh podatkov zaradi nejasne opredelitve pojma posamezne narodnosti ne moremo zanesti, saj so Slovence prav posebno radi zamenjavali s Slovaki.²⁷

Tabela 5 vsebuje po ameriški statistiki število Slovencev in Hrvatov, ki so se doselili v ZDA v letih 1899-1918. Trunk je cenil, da so dobro tretjino teh izseljencev tvorili Slovenci, Mladineo pa je računal, da so si bili Slovenci in Hrvati celo v razmerju dve proti dvem petinam.²⁸ Ta statistika ni zajela vseh Slovencev. Menil je, da so za Slovence označeni večinoma le Kranjci, ker so se slovenski Korošci izdajali za Nemce, prav tako tudi mnogi Štajerci. Zato je moralo biti dejansko število slovenskih izseljencev v ZDA višje, kot pa je tisto, do katerega pridemo na podlagi te statistike. Po cenitvah Trunka in Mladineo si lahko napravimo sliko o obsegu slovenskega izseljevanja v prvih dveh desetletjih tega stoletja, ko je to doseglo kulminacijo.

O prekomorskem izseljevanju iz nekdanje Kranjske v razdobju 1896-1911 imamo satistiko, ki jo je na podlagi poročil

okrajnih glavarstev deželni vladi sestavil Mulaček.²⁹ Ko je začelo izseljevanje občutno naraščati, je dala deželna vlada okrajnim glavarstvom nalogo, da ji redno poročajo o prekomorskem izseljevanju. Poročila glavarstev so bila polletna in so od l. 1896 naprej popolna. Število izseljencev je bilo najpogosteje ugotovljeno po izdanih potnih listih. Poročilo izkazuje stan, število svojcev, ki so spremljali izseljence, cilj, razpolaganj s posestvom, če so ga imeli, ter vzroke izselitve. Nekatera poročila so vsebovala tudi poklic in starost izseljencev, vendar glede tega ni bilo enotnosti. Mulaček je objavil svojo statistiko izseljevanja po posameznih letih in po okrajih, upoštevajoč stan izseljencev. V skupnem pregledu je razdelil izseljence po vzrokih, zaradi katerih so zapustili domovino. Po njegovi statistiki sta sestavljena pregleda v tabelah 1 in 2. Uradne številke o izseljevanju so, kot misli Mulaček, prenizke, število izseljencev je bilo 25 do 35 odstotkov višje. Mnogo Slovencev, cenil je, da več tisoč, se ni izselilo naravnost v Ameriko, ampak so šli najprej v Nemčijo ali pa le v sosednje avstrijske dežele, na nemško Koroško, zlasti pa na Srednje in Zgornje Štajersko, ki jim je bila le postaja na poznejši poti v Ameriko. V ZDA so bile cele naselbine naših rojakov, ki so dobivale ves prirastek iz teh vmesnih postaj. Končno so bili tudi izseljenci, ki so odpotovali brez potnega lista in oblasti njihove izselitve niso imele v evidenci ter jih v svojih statističnih poročilih niso upoštevale. Brez potnega lista so potovali pogosto mladoletni, posebno pa taki, ki so se hoteli izogniti vojaški službi.

Število slovenskih izseljencev v ZDA je bilo v primeri s pasivnimi migracijskimi saldi v istih razdobjih nesorazmerno visoko. V prvem desetletju tega stoletja se je doselilo v ZDA, kot vidimo iz tabele 5, nad 100.000 Slovencev, če vzamemo, da so Slovenci predstavljali tretjino hrvaško-slovenskega doseljevanja po ameriški statistiki. Pasivni migracijski saldi vseh podeželskih okrajev slovenskega ozemlja so v istem razdobju znašali dobrih 90.000 oseb, vendar se je migracijski saldo v veliki meri kompenziral z aktivnimi saldi v mestih, predvsem v Trstu in v nekaterih bolj industrializiranih okrajih, tako da je celotni pasivni migracijski saldo slovenskega ozemlja znašal le okrog 25.000 oseb. Pasivni migracijski saldo Kranjske v letih 1901-10 je znašal 33.965. Po Mulačkovi statistiki pa se je le v prekomorske dežele izselilo 48.131 oseb.

Slovensko izseljevanje je sicer v tem razdobju težilo pretežno v Ameriko, toda tudi izseljevanje v tuje avstrijske dežele je bilo še vedno močno. Tudi če upoštevamo, da je v mesta na slovenskem ozemlju deloma dotekalo prebivalstvo iz neslovenskega ozemlja ter da je bilo izseljevanje iz podeželskih okrajev delno kompenzirano s tujim doseljevanjem, si velike razlike med migracijskimi saldi in rezultati izseljenskih statistik ne bi mogli razložiti brez številnega vračanja izseljencev nazaj v domovino. Trunk je cenil, da so tri četrtine slovenskih izseljencev ostale v Ameriki, četrtina pa se je vrnila. Odstotki vračajočih se izseljencev, ki so po njem povzeti v tabeli 5, pa kažejo, da je bil verjetno delež tistih, ki so se vrnil, celo višji. Po podatkih, ki jih je objavil Englisch, je na 100 srbohrvaških in slovenskih doseljencev v ZDA l. 1908 prišlo 113,3, l. 1909 42,3 in l. 1910 16,4 takih, ki so se vrnil. Caro, ki je opozarjal na težave pri statistiki vračajočih se izseljencev, jih je cenil na 17 do 27 odstotkov celotnega števila avstrijskega izseljevanja.³⁰ Mnogo izseljencev, ki so se vrnil v domovino, se je po nekaj letih zopet izselilo. Po ameriški statistiki je bilo med doseljenimi Slovenci in Hrvati v l. 1898-1902 10,3 odstotkov takih ponovnih doseljencev, v l. 1902-05 10,9 odstotkov, v l. 1905/06 13,1 odstotkov in l. 1906/07 5,4 odstotkov.³¹ Gotovo so bili tudi taki, ki niso le enkrat, ampak celo večkrat potovali čez ocean. V statistiki izseljencev so bili večkrat zajeti. Statistika je navajala primere izseljevanja in ne število izseljencev.

Izseljenska statistika je bila torej preveč nepopolna, da bi mogla podati točno število naših izseljencev in biti moramo zadovoljni, če imamo možnost, da na njeni podlagi določimo približne meje, v katerih se je gibalo izseljevanje. Tudi statistika o izseljevanju iz Kranjske, ki je sestavljena po poročilih okrajnih glavarstev, ima iste pomanjkljivosti; isti izseljenec je bil lahko večkrat upoštevan. Mislim pa, da sta obe statistiki enako zanesljivi. Število izseljencev po posameznih letih gre v glavnem vzporedno, popolne vzporednosti pa zaradi različnosti podlage pri obeh statistikah ne moremo pričakovati. V ameriški statistiki hrvaško-slovenskega izseljevanja niso upoštevani kočevski Nemci, ki so predstavljali precejšen del kranjskega izseljevanja. Že zato je popolna vzporednost izključena.

Najbolj točno številko izseljevanja v ZDA verjetno dobimo iz

statistike prebivalstva v l. 1910. Tedaj so v Združenih državah naštelih 117.780 v Avstriji rojenih Slovencev, 174.943 pa je bilo vseh Slovencev avstrijskega porekla, to je v Avstriji rojenih in njihovih potomcev.³² Število pri tem štetju ugotovljenih Slovencev, ki so bili rojeni v Avstriji, se da sicer spraviti v sklad s številkami izseljevanja v razdobju, za katero prinašamo statistične podatke v naših tabelah. Upoštevajoč vrnitve izseljencev v domovino, je od števila doseljencev v razdobju 1901-10 verjetno ostalo v ZDA okrog 70.000 oseb, do 50.000 jih je pa moralo živeti v Ameriki že konec prejšnjega stoletja. Če pomislimo, kdaj se je pričelo izseljevanje v Ameriko, da je v osemdesetih letih že precej naraslo ter da se je v zadnjem desetletju 19. stoletja letno vkrcalo za Ameriko že po nekaj tisoč izseljencev, je zelo verjetno, da so dosegli omenjeno število. Ne zdi pa mi se v skladu s številom v Avstriji rojenih Slovencev število njihovih potomcev, ki naj bi bili rojeni v novi domovini in jih je bilo nad 50.000, kar je za število naših izseljencev gotovo previsoko. Vendar so objavljeni statistični podatki preveč pomanjkljivi, da bi mogli priti do jasnosti.

Število izseljencev se je od leta do leta spreminjalo, skoku je sledil padec v naslednjem. Višek je doseglo izseljevanje v letih 1906 in 1907, l. 1908 je prišlo občutno nazadovanje kot posledica ene izmed najhujših ameriških gospodarskih kriz pred prvo svetovno vojno. Ni se občutno zmanjšalo le število novih doseljencev, tudi stari izseljenci so se trumoma vračali nazaj v domovino, njihovo število je tedaj preseгло število novih izseljencev.³³ Kljub velikemu nihanju števila izseljencev je bilo izseljevanje v ZDA prav znatno vse do začetka prve svetovne vojne, toda številni so bili tudi izseljenci, ki so se vračali nazaj v domovino, kakor se to vidi iz tabele 5. Vzrokov nihanja števila izseljencev ne moremo iskati toliko v gospodarskih razmerah dežel izseljevanja, kjer ni bilo takih nenadnih sprememb, ampak v gospodarskem razvoju ZDA, kjer so letom konjunktura sledila leta kriz in depresije.

Izseljenska statistika dopušča tudi nekaj vpogleda v strukturo našega ameriškega izseljevanja. Sodeč po ameriški statistiki doseljevanja, ki je vodila Hrvate in Slovence skupaj, so moški znatno prevladovali. V letih 1898-1908 je prišlo na 1000 moških komaj 157 žensk. Mulačkova statistika kranjskih izseljencev ne loči po spolu, dasi vsebuje podatke o stanju izseljen-

St. 5033.

zadnjem času pismozivje se vedno bolj
izseljevanje v Ameriko, in posebno v Brazilijo.
Kraljeva političnih oblastij je, temu izseljevanju
posebno pozornost naklonila, in pred vsem konstatirala
rati obseg in uspehe tega gibanja. - Zato je
določila predsedništvo z ukazom z dne 6. marca
t. l. št. 713. odredila, natanke presoditi obseg tega
izseljevanja in s njimi ukaze predložiti.

Či temu se opozarja, da ne gre samo za
premembo državljanstva, ampak da se k izseljenju
com štejejo vsi tisti, kateri zapustijo domovino,
da se za več časa nastanejo v Ameriki.

Zupanstvom se torej navčja, ukaze, kateri
je jim doposleje v prijebi, v rubrikah 6 - 16
natanke izpolniti, in jih potem naj kasneje
do 10. aprila t. l. semkaj poslati.

Ob jednom morajo zupanstva zapisati v ta
izkaz tudi tiste, kateri so leta 1892 odšli v
Ameriko brez potnega lista in izpolniti vse
rubrike. - To zupanstvom ne bodo stali mnogi
truda, ker so vsi izseljenci dobili potne liste
potem dotičnega zupanstva in se že itak
v izkazu zapisani, torej naj zupanstva
v priloženem izkazu samo še tiste zapise,
ki so brez potnega lista odšli v Ameriko.

Nadalje morajo zupanstva za naprej
dne 5 vsakega meseca predložiti ukaz
/ po obravnavi priloženega izkaza / čez vse
tiste, kateri bodo za naprej podali se v
Ameriko, Afriko, Azijo in Avstralijo, in ne

Vsim zupanstvom

cev in o svojcih, ki so se izselili. Od 53.340 izseljencev v razdobju 1896-1911 je bilo 38.420 samskih, 17.920 pa poročenih, koliko je odpadlo na posamezen spol ni razvidno. Od svojcev je bilo 1218 žen in 4445 otrok. Ta struktura je bila značilna za slovensko in morda tudi za hrvaško izseljevanje iz Avstrije, pri drugih narodih je bila drugačna. Med Nemci, ki so se v desetletju 1901-10 izselili iz Avstrije, je bilo 40,1 odstotek, med Čehi (brez Slovakov) pa 42,6 odstotkov žensk, pri avstrijskih Srbih, Hrvatih in Slovencih je ženski delež znašal le 14,5 odstotkov celotnega števila izseljencev.³⁴ Struktura izseljenske množice po spolu ter veliko število vračajočih se izseljencev dokazuje, da mnogi niso imeli namena za vedno zapustiti domovino in se naseliti v novem kraju, ampak so šli v Ameriko, da si tam zaslužijo nekaj denarja in se potem vrnejo na domačo zemljo. Po nekaterih krajih, zlasti v Beli Krajini, je postalo običajno, da je sin, ki mu je oče nameraval prepustiti posestvo, kmalu po tem, ko se je oženil, odšel v Ameriko, da bi s prisluženim denarjem odplačal dolgove na posestvu ali si pridobil nekaj gotovine za bodoče gospodarstvo. Le če se mu je v Ameriki dobro godilo, doma pa je bilo veliko dolga, je poklical za seboj ženo, posestvo pa je prepustil upnikom.³⁵

Tudi starostna sestava našega izseljevanja je bila različna od starostne sestave pri drugih avstrijskih narodnostih. Od hrvaških in slovenskih doseljencev, ki so prišli med 1899 in 1907 v ZDA, je bilo 3,8 odstotkov starih manj kot 14 let, 92,9 odstotkov od 14 do 45 in 3,3 odstotke nad 45 let.³⁶ Pri avstrijskih Nemcih, ki so se izselili v ZDA med 1901-10 je prišlo na prvo starostno skupino 16,85, na drugo 76,42, v tretjo 6,73 odstotkov, pri Čehih (brez Slovakov) pa 20,43, 74,00 in 5,57 odstotkov.³⁷ Iz teh števil se vidi, da so se Nemci in Čehi v znatnejšem številu izseljevali z družinami, kajti otroci so imeli pri obeh narodnostih kar precejšen delež.

Nič manj zanimiva in karakteristična ni poklicna struktura naših izseljencev v Združene države, kakor jo je ugotovila ameriška statistika. Od celotnega števila Hrvatov in Slovencev v razdobju 1899-1907 je odpadlo na: proste poklice 0,07, trgovce 0,08, obrtnike in izučene delavce 4,02, farmerje 1,36, kmetijske delavce 26,21, rudarske delavce 0,81, dninarje 51,76, služinčad 5,53, ostale poklice in osebe neznanega poklica 0,15, na osebe brez poklica, všteti žene in otroke doseljencev, pa 10,01 odstotek.³⁸

Kako različna je bila poklicna struktura češkega in nemškega izseljevanja iz Avstrije se vidi iz naslednjega pregleda, ki kaže, koliko odstotkov je odpadlo na posamezne poklicne skupine v razdobju 1901-10.³⁹

Iz Slovenije in Hrvaške so se pravzaprav izseljevali le kmetijski delavci in dninarji ter njihovi svojci, nekaj je bilo med njimi še hišne služinčadi, obrtnikov in kvalificiranih delavcev je bilo razmeroma malo. Med češkimi in nemškimi izseljenci je bila najmočnejša skupina oseb brez poklica. To so bili v glavnem svojci izseljencev, močna je bila skupina kvalificiranega delavstva, visok delež hišne služinčadi kaže, da je bilo med izseljenci mnogo žensk. Delež svojcev najbrž ni visok le zato, ker so se Nemci in Čehi v razdobju, na katerega se nanaša pregled, izseljevali z družinami, ampak tudi, ker so svojci prihajali za izseljenci, ki so se izselili še v prejšnjih desetletjih; ameriško izseljevanje Nemcev in Čehov je bilo starejše kot slovensko in hrvaško. Odstotka rudarskih in kvalificiranih delavcev med našimi izseljenci sta izredno nizka, če pomislimo na tiste izseljence slovenskega rodu, ki so se izselili v Ameriko iz industrijskih okolišev srednje in zgornje Štajerske ali Nemčije in katerih število naj bi šlo v tisoče. Te izseljence je ameriška statistika gotovo zajela po njihovem tedanjem poklicu, ni pa jih zajela po njihovi narodnosti, ker niso navedli svojega narodnostnega porekla, zato jih ne dobimo med hrvaškimi in slovenskimi doseljenci.

Pri poklicni strukturi naših izseljencev je razumljivo, da je bilo njihovo gmotno stanje zelo slabo. V razdobju 1898/99-1902/03 je prišlo na Slovence ali Hrvata, ki se je priselil v ZDA, upoštevane so le samostojne odrasle osebe, 13,73 dolarja, na Čeha in Moravana je prišlo 35,3, na Nemca 51,38 dolarja. Celo izseljenci, ki so izkazani kot Dalmatinci, Bosanci in Hercegovci, so imeli pri sebi povprečno vsaj še enkrat tolike zneske kot Slovenci in Hrvati.⁴⁰

Ker so Hrvati in Slovenci združeni v eni skupini, ne moremo presoditi, če so številke v celoti značilne tudi za slovenske izseljence, vendar smemo sklepati po poklicni strukturi, kjer je prevladovalo nekvalificirano delavstvo, da je bila hrvaško-slovenska množica po svoji sestavi kakor tudi po gmotnem stanju zelo enotna, ker bi bila sicer slika poklicne sestave drugačna.

Okrajna glavarstva na Kranjskem so v svojih poročilih skušala zajeti tudi vzroke izseljevanja. Iz teh poročil, ki niso zajela vseh mogočih individualnih vzrokov in so bila zelo splošna, se vidi, da je naše izseljence gnala v svet želja za boljšim zaslužkom in kruhom. Od 49.605 izseljencev, ki so v l. 1896-1907 zapustili Kranjsko, jih je šlo 43.566 v Ameriko z upanjem na boljši zaslužek, 591 se jih je izselilo zaradi zadolženega posestva, 30 iz strahu pred vojaško dolžnostjo, 5418 pa iz drugih vzrokov, v tej skupini so bile žene in otroci izseljencev.⁴¹

Gospodarska prosperiteta v Združenih državah, zlasti razvoj industrije, je izseljencem obljubljala možnost ugodnega zaslužka. Povprečni letni zaslužek ameriškega delavca je znašal 1740 kron, avstrijskega 760 kron.⁴² Še večje so bile razlike med ameriško mezdo in mezdo v naših deželah za posamezne kategorije delavcev. Kmetijski delavec je v začetku devetdesetih let zaslužil na Kranjskem s hrano dnevno 1,05 K, brez hrane 0,60 K več, na Koroškem 0,80 K, brez hrane 0,65 več, na Štajerskem 0,90 K, brez hrane 0,85 K več, v Ameriki pa je prejemal ob dobri hrani najmanj 1 dolar (5 K).⁴³ V državi Ohio, kjer je bila močna kolonija Slovencev, so sredi prvega desetletja znašale najnižje mezde tovarniškega delavca 0,14 dolarja na uro, pri deveturnem delu je bilo to 1,26 dolarja dnevno. Izučeni delavci so dobili visoke mezde, npr. zidarji 40 do 50 centov, strojniki 27 do 35 centov, tesarji 27 do 40 centov na uro. Za svoje življenje je izdal samski delavec, ki je običajno stanoval v boardinghousu skupaj z 20 ali 30 drugimi delavci, okrog 3 do 4 dolarje tedensko, tako si je mogel prihraniti velik del svojega zaslužka. V državi Kolorado, kjer je živel več tisoč Slovencev, je znašala dnevna mezda 1,5 do 1,5 dolarja, mezde kovačev 2,25 do 3,5, zidarjev 4,5 do 6, tesarjev 2,75 do 4, ključavničarjev 2,5 do 3 dolarje. Stroški preživljanja so znašali 0,75 do 1 dolar dnevno, kajti obleka in stanovanje sta bila dražja kot v Evropi. Veliko Slovencev je iskalo zaslužka v državah Skalnega gorovja, od koder se je po preteku časa polovica vrnila nazaj v domovino, njihova mesta pa so skoraj redno zasedli novi slovenski doseljenci. Slovenci so bili vedno pripravljeni prevzeti sicer dobro plačano, toda mnogokrat zdravju škodljivo delo, samo da bi se mogli čimprej s prihranki vrniti v domovino. Zato so bili Kranjci v vseh koloradskih topilnicah zelo zaželeni in so imeli nekak monopol pri »praženju«. Zaposleni so bili

tudi po železarnah in premogokopih. Dnevna mezda v topilnicah je znašala 1,75 do 3,50 dolarja, v železarnah najmanj 1,65, v premogokopih je znašal mesečni zaslužek dobrega delavca 100 do 125 dolarjev. V kmetijstvu je bilo zaposlenih malo Slovencev.⁴⁴

Ker so naši izseljenci živeli varčno, so pri ameriških mezdah velik del zaslužka prihranili. Ko so zbrali dovolj prihrankov, so se vračali v domovino, zato je vsakemu izseljenskemu valu sledil obratni val izseljencev. Šuklje je računal, da je mogel izseljenec v Ameriki letno prihraniti 1000 do največ 2000 kron.⁴⁵

Izseljevanje v Ameriko je med slovenskimi deželami najbolj prizadelo Kranjsko in Primorsko. Mulačkova statistika odkriva obseg prekomorskega izseljevanja po posameznih političnih okrajih. Rezultati te statistike za desetletje 1901-10 so v tabeli 2. Poleg absolutnih števil izseljencev, ločeno za izseljence in svojce, so izračunane še relativne, ki povedo, kakšen odstotek prebivalstva po stanju l. 1900 se je izselil iz okraja. Na prvem mestu je kočevski, sledijo črnomaljski, novomeški in logaški okraj. Preseneča, da je odstotek kočevskega okraja toliko višji od ostalih treh, kajti v pasivnem migracijskem saldu ni bilo tako velikih razlik, glavni del izseljevanja je bil sicer iz vseh treh okrajev usmerjen v Ameriko, toda kočevski okraj je imel razen tega še močno izseljevanje v tuje avstrijske dežele, ki je bilo sorazmeroma močnejše kot v ostalih treh okrajih. Zato mislim, da ima visok odstotek vsaj delno vzrok v načinu ugotavljanja števila izseljencev na podlagi izstavljenih potnih listin, v številnejšem vračanju Kočevarjev iz Amerike ter ponovnem izseljevanju. Tako je bil isti izseljenec v statistiki upoštevan dvakrat, mogoče tudi večkrat. O obsegu prekomorskega izseljevanja iz Primorske in Spodnje Štajerske nimamo podatkov. Za ti dve deželi Amerika tudi ni bila glavni cilj izseljevanja, kajti iz Goriške in Slovenske Istre so se odseljevali največ v Trst, iz slovenske Štajerske pa v nemške dežele. Pač pa se je v začetku tega stoletja pričelo znatnejše izseljevanje iz Prekmurja, od koder je l. 1910 živelo v inozemstvu 5892 oseb, velik del teh se je izselil čez morje.⁴⁶

Izseljevanje v ostale prekomorske države je bilo v primeri s severnoameriškimi zelo podrejenega pomena, naše naselbine v raznih južnoameriških državah so štejele komaj nekaj stotin duš,

ravno tako v Kanadi. Vendar nam točnejša statistika o tem izseljevanju ni na razpolago.⁴⁷ V prvi polovici devetdesetih let je pod vplivom propagande izseljenskih agentov odšlo večje število izseljencev iz postojnskega okraja v Brazilijo. To izseljevanje je pa prenehalo, kakor hitro je prenehala reklama.⁴⁸

Od evropskih držav je bila edino Nemčija cilj večjega števila naših izseljencev. Možnosti, da bi številčno zajeli to izseljevanje, so zelo omejene. L. 1900 so v Nemčiji ugotavljali materni jezik in rojstno deželo tujih državljanov. V celi državi so našteali 9193 oseb s slovenskim maternim jezikom, 6453 je bilo moških, 2740 ženskih. Kolikor so bile ugotovljene rojstne dežele, so bili Slovenci pretežno iz Štajerske in Kranjske. Verjetno je sicer, da je bilo v resnici število Slovencev v Nemčiji nekaj višje, saj moramo računati s tem, da niso vsi pravilno navedli svojega maternega jezika. Za l. 1910 nimamo ustrežnejših podatkov. Cenili so, da je bilo v Nemčiji, in sicer v rensko-vestfalski pokrajini, pred prvo svetovno vojno 70.000 Jugoslovanov, povečini Slovencev, ker so se Srbi in Hrvati sem le malo selili. Po prvi svetovni vojni pa naj bi bilo v Vestfaliji 40.000 Slovencev.⁴⁹ Navedene številke se mi zdijo pretirane, če jih primerjam z migracijskimi saldi naših dežel ter z obsegom izseljevanja v razne tuje avstrijske dežele in Ameriko. Pripomniti je treba, da se številke, ki jih o stanju naših izseljencev v Nemčiji navajajo razni viri, med seboj zelo razlikujejo.⁵⁰

Za Primorsko je bilo pomembno že omenjeno izseljevanje v vzhodne države ob Sredozemskem morju, Turčijo in Egipt, pa tudi ostale slovenske dežele so imele tam nekaj stotin svojih pripadnikov. L. 1900 so našteali v Orientu 305 oseb iz Štajerske, 118 iz Koroške, 283 iz Kranjske in 3023 iz Primorske. Med izseljenci so močno prevladovale ženske, ki so bile zaposlene kot služkinje največ v Egiptu. Rezultati statistike zaostajajo za sodobnimi cenitvami o številu slovenskih služkinj v Egiptu, kajti l. 1900 je bilo tam le 2434 oseb, ki so imele domovinstvo na Kranjskem in Primorskem. Izseljevanje v vzhodne dežele pozneje ni več naraščalo, številke izseljencev iz naših dežel so ostale deset let pozneje približno na isti višini.⁵¹

Svetovna vojna, ki je povzročila velike spremembe v razvoju prebivalstva, je prav posebno spremenila pogoje in možnosti prekomorskega izseljevanja. Združene države so do izbruha svetovne vojne prevzemale največji del našega izseljenskega

toka. V letih po svetovni vojni so doseljevanje omejile do skrajnosti. Sicer so se tudi že prej branile nezaželenega dose-ljevanja, najprej Kitajcev in Japoncev, v zadnjih desetletjih pred prvo svetovno vojno so zaradi brezposelnosti, ki se je pojavljala kot posledica ponavljajočih se gospodarskih kriz, skušale z različnimi ukrepi omejevati doseljevanje. Že l. 1903 je bil sprejet zakon z vrsto določb, katerih namen je bil otežiti tuje doseljevanje. Tako so ZDA zavračale doseljence, ki so jim drugi plačali prevoz, izvzeti so bili sorodniki in prijatelji. Dose-ljevanje tudi ni bilo dopustno v primerih, da je bilo izseljencu obljubljen delo ali da se je za delo že prej dogovoril.⁵² Na doseljevanje so bile uvedene posebne pristojbine. L. 1907 je bila ta pristojbina zvišana od 2 na 4 dolarje za osebo.⁵³ Doseljenec, ki ob prihodu v Ameriko ni dokazal, da ima vsaj 25 dolarjev, je bil zavržen. Če se je izkazalo, da je ta znesek prejel od osebe, ki je živela v Ameriki, je veljalo to kot podpora in je bil dose-ljenec takoj deportiran v domovinsko državo. Izjema je bila le, če so denar poslali starši svojim otrokom in poročeni svojim zakonskim drugom.⁵⁴ Po svetovni vojni je bila z zakonom 11. maja 1922 uvedena številčna omejitev pri doseljevanju v ZDA. Posameznim državam so bile določene kvote, za Jugoslavijo je ta znažala 6426 izseljencev na finančno leto.⁵⁵ Pozneje je bila še znižana, tako da je izseljevanje v ZDA postalo praktično nepomembno, saj je v letih po prvi svetovni vojni dosegalo komaj nekaj stotin letno. Za razdobje 1922-39 imamo razme-roma dobro statistiko našega izseljevanja v prekomorske drža-ve, kateri se za čas od 1930-39 pridružuje tudi statistika izse-ljevanja v razne evropske države. To statistiko je zbral izse-ljenski komisariat. Statistični pregledi, ki jih je sestavljal, so bili do l. 1934 tiskani, poznejši so v rokopisu.⁵⁶ Tabela 3 vse-buje po tej statistiki sestavljen pregled izseljevanja iz jugoslo-vanske Slovenije, njene meje so se zaradi sprememb v upravnopolitični razdelitvi Jugoslavije sicer nekoliko spreminja-le. Spremembe pa niso bile take, da bi se mogle pokazati v številkah izseljenske statistike, zato jih lahko zanemarimo.

Prekomorsko izseljevanje je bilo po prvi svetovni vojni zelo skromno in po svojem obsegu ne vzbuja nobenega posebnega zanimanja. Nekoliko višje je število izseljencev v letih 1927 in 1928, ko so se Slovenci izseljevali v Kanado in Argentino. Ce-lotno število izseljencev v l. 1921-39 je znažalo 20.803 oseb, v

letih 1924-39 pa se je vrnilo 8206 oseb, torej se je dejansko izselilo komaj okrog 10.000 oseb. Od izseljencev, ki so se izselili v l. 1927-38, je bilo 3965 tujih državljanov. To so bili pretežno nekdanji izseljenci, ki so si pridobili državljanstvo svoje nove domovine, največ ameriško, in so se po vrnitvi v staro domovino ponovno izselili. Če upoštevamo vračajoče se izseljence in tuje državljane med izseljenci, potem se izkaže, kako nepomembno je bilo za jugoslovanski del Slovenije v razdobju med obema svetovnima vojnama prekomorsko izseljevanje. V primeri s predvojno se je precej spremenila sestava izseljenske množice po spolu in po starosti. Delež žensk je bil znatno višji, med izseljenci je bilo več otrok, ker so izseljence pogosteje spremljali svojci. Po poklicu so še vedno prevladovali kmetje in nekvalificirani delavci, čeprav so bili kvalificirani delavci in prosti poklici močnejše zastopani kot pred prvo svetovno vojno. Več kot polovica izseljencev je imela svojce v državi, v katero so bili namenjeni, in so jim drugi plačali voznino, to so bili večinoma primeri, da so družinski člani, žene in otroci, sledili izseljencem v novo domovino. Razumljivo je, da so pri tem izseljevanju bile glavni cilj ZDA, kjer je živel največji del naših izseljencev, v drugi vrsti je Kanada, kamor se je v 17 letih izselilo 4359 oseb, v Argentino jih je odšlo 3024, v Brazilijo 525, ostali so se porazdelili na druge prekomorske države.⁵⁷

O obsegu izseljevanja v evropske države daje statistika podatke šele od l. 1927 naprej. To izseljevanje je bilo sicer številčnejše kot v prekomorske države, vendar se po svojem obsegu ne more primerjati z nekdanjim izseljevanjem v tuje avstrijske dežele in tuje države. V 13 letih, od 1927-39, se je po tej statistiki izselilo v razne evropske države 63.031 oseb, toda zdi se, da se jih je vsaj tri četrtine vračalo. V letih 1931-39, ko se je izselilo 47.661 oseb, se jih je vrnilo 38.117. V nekaterih letih je število vračajočih celo preseglo število izseljencev. Za veliko število vračajočih se izseljencev moremo navesti dva razloga. Izseljevanje je bilo v veliki meri sezonsko, izseljenci so odhajali opravljat razna kmetijska dela v Francijo in Nemčijo. Po opravljenem delu, ki je trajalo nekaj tednov ali mesecev, so se vrnili v domovino. Od 21.011 izseljencev v l. 1935-38 jih je 9153 šlo na začasno sezonsko delo. Drug razlog za vračanje izseljencev iz prejšnjih let so bile bistveno spremenjene gospodarske razmere v deželah doseljevanja, možnosti zaposlovanja

tujcev so se poslabšale, nezaposlenost je mnoge naše izseljence prisilila, da so se vrnili. Tako je bilo z delom izseljencev, ki so se pred prvo svetovno vojno izselili v Nemčijo in so delali v vestfalskih rudnikih in porurski industriji. Zaradi slabih gospodarskih razmer v Nemčiji v prvih povojnih letih se jih je mnogo preselilo v Francijo, nekaj tudi v Belgijo, manjši del se je vrnil domov. Po cenitvi izseljenskega komisariata iz l. 1926 je ostalo na Vestfalskem le okrog 20.000 naših ljudi. Po cenitvi istega komisariata v l. 1927 pa naj bi bilo tedaj **od pre još oko 50.000 naših sunarodnika i to većinom Slovenaca u Porurju u Westfallen-u**.⁵⁸ Cenitvi se med seboj preveč razlikujeta, da bi jima smeli zaupati. Iz razlogov, ki sem jih že navedel, pa imam cenitev iz l. 1927 za močno pretirano. V večji ali manjši meri so se izseljenci vračali tudi iz drugih držav, kjer so se poslabšale gospodarske razmere in se je širila brezposelnost.

Za l. 1925-38 daje statistika več podatkov o izseljevanju. Naslednji naj pokažejo sestavo naše izseljenske množice in njene značilnosti. Precej več kot pred prvo svetovno vojno so se izseljevale ženske, kar je pač v zvezi s sezonskim kmetijskim delom, ki je potrebovalo tudi žensko delovno silo; na 1000 moških je prišlo 572 žensk. Poklic največjega dela izseljencev je bil kmetijstvo. Močnejše so bili med izseljenci zastopani še krošnjarji, ostali poklici skoraj niso prihajali v poštev. Tri četrtine izseljencev je navedlo, da se izseljujejo prvič, le ena četrtina se je izseljevala vnovič. Skoraj vsi so imeli zagotovljen zaslužek v kraju, kamor so bili namenjeni.

Naše evropsko izseljevanje je bilo usmerjeno v glavnem v Francijo. V letih 1930-39 se je v Francijo izselilo 25.465 oseb. Izseljevanje je bilo precej enakomerno, nekoliko manjše je bilo v letih gospodarske krize 1932 in 1933. Nato je prišla Nemčija, kamor se je izselilo 24.721 oseb. 20.321 jih je odpadlo na zadnja tri leta pred drugo svetovno vojno, ko je Nemčija pospeševala doseljevanje sezonskih delavcev za kmetijstvo, da bi krila pomanjkanje delovnih moči, ki je bilo posledica prevelikega zaposlovanja domačinov v oborožitvenih industrijah. Od l. 1932 do 1936 je bilo naše izseljevanje v Nemčijo malenkostno. Od ostalih držav je prihajala za doseljevanje nekoliko v poštev še Avstrija. Grozeča vojna, ki so jo napovedovale politične napetosti v l. 1938, je povzročila, da se je tedaj in tudi še v naslednjih letih mnogo naših izseljencev vrnilo v domovino.

Pri slovenskem izseljevanju v prekomorske države v dobi med obema vojnama je imelo Prekmurje znaten delež. K izseljevanju v evropske države pa je vsaj nekatera leta prispevalo največji del. Od izseljencev v Francijo jih je v l. 1930 in 1931 bilo nad polovico iz Prekmurja, izseljenci v Nemčijo so bili skoraj sami Prekmurci.⁵⁹ L. 1937 je podružnica javne borze dela v Murski Soboti odpemila v Francijo 3221, v Nemčijo 2015 sezonskih delavcev, izseljenska statistika pa je istega leta izkazovala skupno 6865 izseljencev v razne evropske države, od teh 4249 v Francijo in 2238 v Nemčijo. Vsi sezonski delavci, ki so šli na delo po posredovanju javne borze dela v Murski Soboti, niso bili Prekmurci, brez dvoma pa jih je bilo največ.⁶⁰ Krošnjarji med izseljenci dokazujejo, da se je značilnost sezonskega izseljevanja Kočevarjev in Belokranjcev ohranila do druge svetovne vojne.

Izseljevanje iz Slovenskega Primorja je potekalo pod drugimi pogoji kot izseljevanje iz jugoslovanskega dela Slovenije. Ne le ekonomski, ampak v veliki meri politični razlogi so usmerjali odseljevanje. Številni primorski izseljenci so se preselili v Jugoslavijo, kjer so ljudska štetja ugotovila, da so se rojeni Primorci v znatnem številu naselili na ozemlju Slovenije in Hrvaške. O tem, kako je potekalo izseljevanje v razdobju med obema vojnama, imamo na razpolago le nekaj nepopolnih statističnih podatkov. Sicer je italijanska statistika vodila tudi statistiko izseljevanja in je zbrano gradivo objavljala v posebnih publikacijah **Movimento della popolazione e cause di morte. Parte II. Movimento migratorio da e per l'estero**, toda ta publikacija mi ni bila dosegljiva. Na razpolago so mi bili le podatki iz italijanske izseljenske statistike, objavljeni v **Annuario Statistico Italiano**, in še ti le za leta 1921-32, ne pa za naslednja. Po teh podatkih je sestavljena tabela 4. Poleg celotnega števila izseljencev kaže število izseljencev v ZDA, Argentino in ostale prekomorske države ter število izseljencev v Francijo, Jugoslavijo in ostale evropske države. Statistika se nanaša na celo Julijsko krajino z Zadrom, torej ne obsega le slovenskega ozemlja. Kot se vidi iz tabele, je število izseljencev po višku v prvih povojnih letih nazadovalo, nato je zopet naraslo v l. 1928-30. Pojav, ki ga lahko ugotovimo tudi pri izseljevanju z jugoslovanskega dela Slovenije. Izseljevanje iz Julijske krajine je bilo, kot nam kažejo že absolutne številke, močnejše kot iz

Slovenije, saj je bilo število prebivalstva v Julijski krajini z Zadrom nižje kot v jugoslovanski Sloveniji, l. 1921 je znašalo 919.987 oseb. Število izseljencev pa je bilo skoraj redno višje kot iz jugoslovanskega dela Slovenije. Zlasti prekomorsko izseljevanje je ob koncu dvajsetih let zavzelo kar precejšen obseg. Kljub razmeroma visokemu številu izseljencev statistika verjetno ni zajela vsega izseljevanja iz Julijske krajine. Podatke o številu slovenskih izseljencev v Argentini in Franciji, ki jih navaja literatura, je težko uskladiti z uradno statistiko izseljevanja. V letih 1926-34 se je po podatkih italijanske državne statistike izselilo iz slovenskega dela Julijske krajine v Argentino 10.989 oseb. L. 1939 pa so cenili, da je tam prebivalo okrog 22.000 primorskih Slovencev.⁶¹ V Franciji je bilo l. 1929 med približno 24.000 slovenskimi izseljenci okrog 7000 primorskih Slovencev, ki so se tam naselili po prvi svetovni vojni. Do začetka druge svetovne vojne je njihovo število še naraslo na približno 11.000.⁶² Velikega dela slovenskega izseljevanja iz Julijske krajine po vsej verjetnosti italijanska statistika ni zajela, ker so se mnogi izselili brez vednosti oblasti in brez dovoljenja. Zlasti izseljevanje v Jugoslavijo je bilo najpogostejše ilegalno in ga statistika ni mogla zaznamovati. Izseljevanje v Jugoslavijo je bilo precejšnje v letih abesinske vojne, ko se je mnogo slovenskih Primorcev tako odtegnilo mobilizaciji.

Italijanska statistika izseljevanja je od l. 1930 razlikovala definitivno in začasno izselitev. Kot definitivno izselitev so šteli primere, ko je izseljenec sledil v tujino svojim sorodnikom, ki so stalno živeli v inozemstvu, ali pa je tam dobil stalno zaposlitev. Ostalo izseljevanje, tudi z namenom dela v inozemstvu, so šteli kot začasno. Od 4785 oseb, ki so se v l. 1930-32 izselile v prekomorske države, se jih je po tem razlikovanju 3120 izselilo za stalno, 1237 začasno, za 428 oseb pa naravo izselitve ni navedena. V razne evropske države se je v tistih letih izselilo 11.476 oseb, od teh so jih 1706 šteli kot stalne, 8176 kot začasne izseljence, za 1594 izseljencev pa manjkajo ustrezajoče označbe. Statistika o vračajočih se izseljencih (tabela 4) kaže, da se je precejšen del izseljencev vračal nazaj v domovino. Iz Jugoslavije in ostalih balkanskih držav se je v letih 1921-27 vrnilo v Julijsko krajino 7713 oseb, v 1928-32 pa 7334 iz Jugoslavije in ostalih evropskih držav; iz ZDA, Argentine in drugih prekomorskih dežel se je v l. 1928-31 vrnilo

POZOR!

POZOR!

Prečitajte pazljivo!

Najhitrejša, najkrajša in najvarnejša
vožnja v Južno Ameriko.

COSULICH-LINIJA

TRST.

Redni ekspresni promet v Južno Ameriko
 z največjo in najhitrejšo veleladjo sveta

„SATURNIA“

na motorni pogon.

Prvi odhod iz Trsta dne 21. septembra 1927.

VOZNI RED ZA LETO 1927/1928:

Odhod iz Trsta dne	21. septembra 1927	(prva vožnja)
"	"	" 19. novembra 1927
"	"	" 21. januarja 1928
"	"	" 10. marca "
"	"	" 1. majnika "
"	"	" 26. junija "

Vozne listke prodaja in brezplačna pojasnila daje:

SIMON KMETEC

zastopnik za Slovenijo in Prekmurje

Ljubljana, Miklošičeva cesta št. 13.

(Prva cesta desno od kolodvora.)

990 27

Reklamni list zastopnika Simona Kmetca iz Ljubljane za ladijsko družbo Cosulich iz Trsta, 1927 (zasebna zbirka Janeza Lombergarja)

3090 izseljencev. Izseljevanje v evropske države je bilo zelo pogosto začasno.

Massi je za začetek tridesetih let ugotavljal na Goriškem naraščanje stalnega izseljevanja, ki je povzročalo deželi znatno demografsko izgubo. Najbolj je bil pri tem prizadet tolminski okraj. Poleg stalnega izseljevanja je bilo razvito še sezonsko izseljevanje krošnjarjev in rokodelcev iz hribovitih okolišev predvsem v zimskih mesecih. Stalno izseljevanje je bilo usmerjeno zlasti v Jugoslavijo in Južno Ameriko, pa tudi v Francijo in Belgijo.^{e3} V slovenskem delu nekdanje reške pokrajine je bila najpogostejši cilj Argentina, od skupno 844 izseljencev v l. 1926-28 se jih je 461 izselilo v Argentino. Tedaj je naraščalo izseljevanje iz agrarnih okolišev. V splošnem je bilo to izseljevanje začasno. Izseljenci so se vračali, če jim je uspelo prislužiti več denarja.^{e4}

Iz slovenske Koroške se je pod vplivom političnih razmer po prvi svetovni vojni usmeril del izseljevanja v Jugoslavijo. Podatki o izseljevanju v druge evropske države manjkajo, vendar ni moglo biti znatno, saj je imela slovenska Koroška med ljudskimi štetji 1923. in 1934. aktivni migracijski saldo, kar dokazuje, da je v splošnem prevladovalo priseljevanje nad odseljevanjem. Iz cele Koroške se je v l. 1921-35 izselilo v prekomorske države 3222 oseb, največ jih je šlo v ZDA. Med okoliše izseljevanja je spadala predvsem Ziljska dolina do Podkloštra.^{e5}

TABELE

Tabela 1

Prekomorsko izseljevanje iz Kranjske v letih 1896-1911

Leto	Izseljenci	Svojci	Skupaj
1896	2.126	722	2.898
1897	899	219	1.118
1898	1.571	120	1.691
1899	3.094	234	3.328
1900	2.654	203	2.857
1901	4.218	286	4.504
1902	4.785	334	5.119
1903	6.048	464	6.512
1904	2.632	251	2.883
1905	5.684	646	6.330
1906	5.353	484	5.837
1907	5.978	550	6.528
1908	1.575	239	1.814
1909	3.819	381	4.200
1910	3.998	406	4.404
1911	1.906	312	2.218

Podatki te tabele so vzeti od: Ivan Mulaček, Naše izseljevanje v številkah. Čas VII/1913, str. 256-266

Tabela 2

Prekomorsko izseljevanje iz Kranjske
v letih 1901-1910 po okrajih

Okraji	Izseljenci	Svojci	Skupaj	v % stanja prebivalstva l. 1900
Ljubljana mesto	670	99	769	2,1
Postojna	3.562	316	3.878	9,0
Kočevje	9.725	812	10.537	25,1
Krško	2.956	348	3.304	6,2
Kranj	1.996	225	2.221	4,2
Ljubljana okraj	4.953	526	5.479	9,2
Litija	2.191	262	2.453	6,8
Logatec	4.780	261	5.041	12,5
Radovljica	612	120	732	2,5
Novo mesto	6.871	594	7.465	15,2
Kamnik	1.902	207	2.109	5,2
Črnomelj	3.872	271	4.143	15,7
Kranjska	44.090	4.041	48.131	9,5

Podatki tabele so po: Ivan Mulaček, Naše izseljevanje v številkah. Čas VII/1911, str. 256-266

Tabela 3 : Izseljevanje iz jugoslovanske Slovenije 1921-1939

Leto	Prekomorsko izseljevanje				Izseljevanje v evropske države				
	moški	ženske	skupaj	tuji državljani se je	vrnilo	moški	ženske	skupaj	vrnilo se je
1921			2.489						
1922	192	248	440						
1923	375	404	779						
1924			664		611				
1925	717	329	1.046		697				
1926	1.193	405	1.598		649				
1927	1.986	741	2.727	533	677			1.403	
1928	2.246	916	3.162	543	674			2.307	
1929	1.028	948	1.976	498	719			5.075	
1930	816	855	1.671	563	1.264			6.585	
1931	329	374	703	354	507			4.032	3.402
1932	167	172	339	172	708			2.227	3.021
1933	165	142	307	140	258			2.111	1.506
1934	202	218	420	216	232			2.935	2.352
1935	177	231	408	194	188		1.230	2.920	1.942
1936	187	247	434	183	220		1.641	3.590	1.782
1937	234	323	557	250	319		2.305	6.865	2.886
1938	306	342	648	319	319		2.467	7.636	9.873
1939	203	232	435		164			15.345	11.353

Tabela je sestavljena na podlagi podatkov iz pregledov statistike izseljevanja, ki jo je zbral izseljeniški komisariat. Glej opombo 89.

Tabela 4: Izseljjevanja iz Julijske krajine v letih 1921-1932

Leto	Število izseljencev		Vrnilo se je			
	Skupaj	Prekomorske države	Evropske države	Iz Jugoslavije in ostalih balkanskih držav	Iz preko-morskih držav	Iz Jugoslavije in ostalih evropskih držav
1921	8.949	1.880	7.069	1.583		
1922	5.793	1.364	4.429	1.447		
1923	6.814	4.812	2.002	1.101		
1924	3.650	1.855	1.795	1.179		
1925	2.169	1.142	1.027	871		
1926	2.147	1.485	662	802		
1927	4.177	3.015	1.162	730		
1928	7.410	6.424	986		597	501
1929	6.143	4.754	1.389		536	1.032
1930	8.817	3.034	5.783		766	1.857
1931	5.194	1.257	3.937		1.191	2.087
1932	2.250	494	1.756			1.857

Podatki tabele so povzeti iz *Annuario statistico italiano* za 1919-1921, 1922-1925, 1927, 1928, 1932 in 1933.

Tabela 5: Izseljevanje Hrvatov in Slovencev v Združene države Amerike

Leto	Doseljevanje Slovencev in Hrvatov			Vrnilo se je v domovino	
	moški	ženske	skupaj	v %	absolutno
1899	7.266	1.366	8.632	41	
1900	14.934	2.250	17.184	31	
1901	15.492	2.436	17.928	28	
1902	27.097	3.136	30.233	21	
1903	29.222	3.685	32.907	21	
1904	17.644	3.598	21.242	37	
1905	30.253	4.851	35.104	34	
1906	38.287	5.985	44.272	26	
1907	40.538	7.288	47.826	22	
1908			20.472	75	28.589
1909			20.181		9.014
1910			39.562		7.133
1911			18.982		13.735
1912			24.366		13.963
1913			42.499		10.209
1914			37.284		14.440
1915			1.942		2.381
1916			791		76
1917			305		24
1918			33		31

OPOMBE

* Valenčičeva razprava je poglavje iz neobjavljenega dela, ki govori o migracijah in strukturnih spremembah prebivalstva na Slovenskem v dobi liberalnega kapitalizma in časovno zajema obdobje 19. in 20. stoletja do začetka druge svetovne vojne. Tekst je bil napisan na začetku petdesetih let, vendar ni izgubil na svoji vsebinski vrednosti. Zato ga tudi objavljamo. Del, nanašajoč se na notranje migracije (v državnem okviru), je objavljen v Zgodovinskem časopisu; glej v: Vlado Valenčič, Izse-ljevanje Slovencev v druge dežele habsburške monarhije, ZČ 44, 1990, št. 1, str. 49-71.

1. Heinrich Rauchberg, Die Gebürtigkeitsverhältnisse der Bevölkerung Oesterreichs nach dem Ergebnisse der Volkszählung vom 31. December 1890, Stat. Monatschrift XVIII. Jg., 1892, str. 566 in nasl.
2. Paul Mombert, Bevölkerungslehre, Grundsätze zum Studium der Nationalökonomie, 15. Bd., Jena 1929, str. 269 in nasl.
3. Janko Polec, O odpravi nevoljništva na Kranjskem, Zbornik znanstvenih razprav juridične fakultete 1932/33, str. 191-204
4. Karl Grünberg, Die Grundentlastung, Geschichte der oesterreichischen Land- und Forstwirtschaft, Wien 1899, I. Bd., str. 1-23
5. Alfred Fickel, Die Protokolle des Verfassungsausschusses über die Grundrechte, Wien und Leipzig 1912, str. 198; Ernst Mayrhofer's Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst, II. Bd., V. Auflage, Wien 1896, str. 10 (v nadaljevanju Mayrhofer's Handbuch)
6. Patent über die Auswanderung und unbefugte Abwesenheit, Kundgemacht durch Hofkanzlei-Verordnung vom 2. April 1832, Z. 6347, Gub. Verfügung vom 17. Mai 1832, Z. 10.300, Provinzial-Gesetzsammlung 1832, str. 115 in nasl.; Mayrhofer's Handbuch, str. 80
7. Mayrhofer's Handbuch, str. 78 in nasl. in 932
8. Auswanderung aus den im Reichsrath vertretenen Königreichen und Ländern in den Jahren 1850 bis 1868, Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik, XVII. Jg., III. H., Wien 1870, str. 81

9. Tafeln zur Statistik der oesterreichischen Monarchie, N. F., I. Bd., I. Theil, I. H., str. 7 in nasl.
10. Denkschrift der k.k. statistischen Zentralkommission zur Feier des fünfzigjährigen Bestandes, Wien 1913, str. 112 in nasl.; Die Auswanderung aus Oesterreich im Jahre 1885, Stat. Monatschrift XIII. Jg., 1887, str. 132 in nasl.
11. J. M. Trunk, Amerika in Amerikanci, Celovec 1912, str. 378 (v nadaljevanju Trunk)
12. Novice 1845, str. 135, 140; Carniola, 1841/42, št. 1 in 2 je Kapelle priobčil pismo Matije Premute, ki je bilo polno hvale o ameriških razmerah.
13. Novice 1846, str. 120
14. Novice 1848, str. 164
15. Auswanderung aus den im Reichsrath vertretenen Königreichen und Ländern in den Jahren 1850 bis 1868, Mittheilungen aus gebiete der Statistik, XVII. Jg., III. H., Wien 1870
16. Zbirka normalij deželnega namestništva za Kranjsko 1850-54, str. 64
17. Zbirka normalij deželnega namestništva za Kranjsko 1850-54 vsebuje razne odredbe glede izseljevanja in izdajanja potnih dovoljenj za izselitev na str. 32, 59, 61, 175, 215, 277, 282, 291, 350 in 390.
18. Novice 1865, str. 176
19. Novice 1865, str. 237, 262, 273, 381; Novice 1866, str. 5 in 193
20. Trunk, str. 385 in nasl.
21. Marcel R. Reinhard, Histoire de la population mondiale de 1700 à 1948, Paris 1949, str. 346 in nasl.
22. Valter Bohinc, Evropske naselbine v Egiptu, Zbornik zimske pomoči 1944, str. 493 in nasl.
23. Karl Englisch, Die Oesterreichische Auswanderungstatistik, Stat. Monatschrift N. F. XVIII/1913, str. 65 in nasl. (v nadaljevanju Englisch)
24. Englisch, str. 65 in nasl.
25. Oesterreichs Auswanderung im Jahre 1878, Stat. Monatschrift VI. Jg., 1880, str. 32 in nasl.
26. Število Avstrijcev v ZDA je vzeto iz Oest. Stat., LXVI Bd., 2. H.; Friedrich Probst, Die überseeische Auswanderung im Jahre 1891, Stat. Monatschrift XIX. Jg., 1893, str. 379 in nasl.

27. Richard Pflügl, Die oesterreichische Wanderung in den Jahren 1899-1901 (v nadaljevanju Pflügl), Stat. Monatschrift, N. F., V. Jg., 1900, str. 502 in nasl.
28. Trunk, str. 380 in nasl.; Ivan Mladineo, Jugosloveni u Sjedninjenim državama američkim, New York 1925, str. 9
29. Ivan Mulaček, Naše izseljevanje v številkah, Čas VII/1913, str. 256 in nasl. (v nadaljevanju Mulaček)
30. Englisch, str. 151 in nasl.; Leopold Caro, Auswanderung und Auswanderungspolitik in Oesterreich, Schriften des Vereins für Sozialpolitik, 131. Bd., Leipzig 1909, str. 46
31. Richard Pflügl, Die überseeische österreichische Wanderung in Jahren 1904 und 1905 und die Einwanderungsverhältnisse in den wichtigsten überseeischen Staaten in diesen Jahren, Stat. Monatschrift, N.F., XI. Jg., 1906, str. 495-509, 573-629; Isti avtor o izseljevanju v l. 1906 in 1907, N. F., XIV. Jg., 1909, str. 239-256, 308-324.
32. Die Oesterreicher im Auslande, Oest. Stat., N. F., 2. Bd., 3. H., str. 38; Mladineo navaja v svoji publikaciji (glej opombo 28), da je bilo po ameriškem štetju l. 1910 v ZDA 123.681 v tujini (izven ZDA) rojenih Slovencev.
33. Karl Englisch, Die Lehren der amerikanischen Einwanderungsstatistik, Stat. Monatschrift, N.F., XVI. Jg., 1911, str. 381
34. Karl Englisch, Die österreichische Auswanderungsstatistik, Stat. Monatschrift, N.F., XVIII. Jg., 1913, str. 85 in nasl.
35. J. Adlešič, Organizacija slovenskega izseljeništv, Čas III/1909, str. 170 in nasl.
36. Odstotke sem izračunal na podlagi podatkov objavljenih v Stat. Monatschrift, N.F., V. do XIV., 1900-09, o prekomorskem izseljevanju v razdobju od 1898/99 do 1906/07.
37. Englisch, str. 88 in nasl.
38. Odstotki so izračunani na podlagi podatkov o izseljevanju, ki so bili objavljeni v Stat. Monatschrift, N.F., VIII/1903, XI/1906 in XIV/1909.
39. Englisch, str. 88 in nasl.
40. Pflügl, Stat. Monatschrift, N.F., VIII/1903, str. 496-532, in isti avtor v N. F., X/1905, str. 344-407
41. Mulaček, str. 393
42. Pflügl, Stat. Monatschrift, N. F., VIII/1903, str. 502
43. Trunk, str. 393

44. Pflügl, Stat. Monatschrift, N.F., XI/1906, str. 573-629
45. Protokolle des Abgeordnetenhauses im Jahre 1905, Session XVII, seja 354, str. 32.096
46. Ungarische Stat. Mitteilungen, Neue Serie, 42. Bd; Matija Maučec, Prenaseljenost in sezonsko izseljevanje v Prekmurju, Geografski vestnik IX/1933, str. 107 in nasl.
47. Statistika o izseljevanju, ki jo je objavil Pflügl v Stat. Monatschrift, N.F., VIII/1903, X/1905, XI/1906, XIV/1909 in Englisch XVIII/1913; Pregled stanja našega izseljevanja okrog leta 1940, ki pa vsebuje tudi podatke o izseljevanju do prve svetovne vojne, daje razprava Slave Lipoglavšek-Rakovec, Slovenski izseljenci, Geografski vestnik XXII/1950, str. 3-60 (v nadaljevanju Lipoglavšek)
48. Mulaček, str. 260
49. Lipoglavšek, str. 40
50. Izseljeniška služba, Izveštaj Narodnoj skupštini za 1925/26 godinu, Beograd 1926, str. 23. Po podatkih tega poročila je bilo ob koncu vojne zaposlenih v vestfalskih rudnikih okrog 60.000 delavcev iz Slovenije in Like.
51. Oest. Statistik, LXIV. Bd., 2 .H., str. XXX in N. F., 2. Bd., 3. H., str. 38 in nasl.
52. Karl Englisch, Zu unserer Auswanderungsfrage, Stat. Monatschrift, N.F., XVI/1911, str. 102 in nasl.
53. Richard Pflügl, Die überseeische österreichische Wanderung in den Jahren 1906 und 1907 sowie die Einwanderungs- und sonstigen Verhältnisse in den wichtigsten Einwanderungsstaaten, Stat. Monatschrift, N.F., XIV/1909, str. 324
54. Karl English, Die Lehren der amerikanischen Einwanderungstatistik, Stat. Monatschrift, N.F., XVI/1911, str. 377
55. Izseljeniška služba, l.1925/26, str. 17
56. Statistični pregledi so bili sestavljeni letno posebej za prekomorsko in posebej za izseljevanje v evropske države. Pregledi izseljevanja so imeli v letih 1922-24 naslov »Iskaz o cjelokupnoj statistici iseljevanja iz kraljevine SHS u god ...«, od l. 1925 naprej »Iskaz o statistici prekomorskog (od leta 1932 »medjukontinentalnog«) iseljevanja ...« ter »Iskaz o statistici iseljevanja iz Jugoslavije u evropske zemlje ...«. Na uporabo so mi bili statistični pregledi prekomorskega izseljevanja za 1923,

1925-38, za statistiko izseljevanja v evropske države pa za 1930-38, ki so v arhivu sveta za zdravstvo in socialno politiko LRS. Za 1923 sem uporabljal statistični pregled, priložen publikaciji »Iseljenski vestnik«, IV. in V. zv., Zagreb 1923. Za 1939 so podatki iz dela »Statistički godišnjak 1940«. Statistični letopisi so od l. 1929 naprej prinašali skoraj v celoti statistiko izseljevanja, ki jo je sestavljal izseljenski komisariat.

57. O povojnem izseljevanju glej tudi Ciril Jezeršek, Naša povojna prekomorska emigracija, Geografski vestnik V-VI/1929-1930, str. 176 in nasl.
58. Iseljenski služba, Izveštaj Narodnoj skupštini za 1925/ 26 godinu, str. 23 ter za l.1926/27, str. 24
59. Maučec
60. Filip Uratnik, Pregled gibanja in izseljevanja prebivalstva v Sloveniji, Tehnika in gospodarstvo, 1938, str. 164 in nasl.
61. Lipoglavšek, str. 34 in nasl.
62. Lipoglavšek, str. 42 in nasl.
63. Ernesto Massi, L'ambiente geografico e lo sviluppo economico nel Goriziano, Gorica 1933, str. 98 in nasl.; primerjaj tudi Antonio R. Toniolo-Ugo Giusti, Lo spopolamento montano nelle Alpi Giulie, Roma 1937
64. L'economia della provincia del Carnaro negli anni 1926, 1927 e 1928, Esposta d'ordine della Presidenza del consiglio da Guido Depoli, direttore dell'Ufficio Provinciale dell'Economia, Reka 1929, str. 150 in nasl.
65. Martin Wutte, Die Bevölkerungsbewegung in Kärnten 1880-1934, Carinthia I., Jg. 128, 1938, str. 86 in nasl.

ABSTRACT

**EMIGRATION OF SLOVENES TO FOREIGN COUNTRIES
UP TO WORLD WAR II**

V l a d o V a l e n č i č

Valenčič's treatise is a chapter taken out of an unpublished work on migration and on structural changes within the population of Slovenia during the era of liberal capitalism encompassing the Nineteenth Century and the Twentieth Century up to World War II. The text was written in the early 1950's, but the contents have not lost their value.

The author's critical approach, with the use of published statistical sources, newspapers and literature, makes the treatise interesting still today. Besides the numerical development, Valenčič treats population movements according to place of birth, sex and age. The core of this work is an outline of Slovene emigration within and without the state borders and a discussion of the relation/influence of migrations on the economic and social structure of the population.

In his account of emigration outside the state borders, i.e., outside the Austro-Hungarian empire before 1918, and outside Yugoslavia in the period between the two world wars, the autor relied primarily on official statistical sources and their interpretations at the time of emigration. From this point of view we obtain an integrated outline of Slovene emigration, especially as regards the numerical side, but he also presents the echoes of this process as seen from the Slovene newspapers of the period, life in the United States, the professional structure of emigrants, directions of their emigration and similar perspectives.

The author has presented the whole manuscript to the Institute for Slovene Emigration Research in Ljubljana.

RAJSKA DOLINA

P o l o n c a C e s a r - N e d z b a l a

V prejšnjem stoletju so se po vsem ozemlju Združenih držav Amerike rojevale utopične naselbine. Še posebej veliko jih je nastalo v drugi polovici 19. stoletja. Njihovi ustanovitelji so imeli pri ustvarjanju takih naselbin velikokrat poštene namene, nemalokrat pa so utopične kolonije temeljile na čisti golju-fiji. Lahkovernim ljudem so z obljubami in lažmi speljali pri-služeni denar. V utopične pustolovščine so se spuščali prise-ljenci iz vseh evropskih držav in tudi Slovencem te ideje niso bile tuje.

Leta 1837 je prišel v Ameriko Andrej Bernard Smolnikar. Ko je 1840 potoval po Ameriki, se je ob Huronskem jezeru ustavil pri misijonarju Francu Pircu, potem pa se je vrnil čez mesto Erie v Pensilvanijo in na vzhod. Med potjo si je ogledal tudi naselbino Economy ob reki Ohio, ki jo je ustanovil Nemeč Rapp. Ta naselbina je tudi Smolnikarja spodbudila, da je sam kasneje ustanovil nekaj podobnih. V tistem času se je seznanil tudi z ameriškimi fourieristi.

Leta 1843 je Smolnikar ustanovil svojo prvo utopično nasel-bino v kraju Limestone v severozahodni Pensilvaniji. Naselbino so sestavljali privrženci Smolnikarjeve verske ločine, ki jo je ustanovil v Bostonu. Imeli so precej zemlje, ukvarjali pa so se v glavnem z vprašanjem, kako z izboljšano tehniko olajšati delo do tolikšne mere, da bi na koncu postalo nepotrebno. Smolnikar je najel gradbenika, ki je izdelal nenavadne načrte za gradnjo mlinov na veter. Ti bi črpali vodo iz nižjih na višje ležeče kraje. Tako speljano vodo bi uporabljali kot pogonsko silo za vodne mline, ki naj bi poganjali poljedelske stroje. Za-služek posestva bi bil skupna last. Ko so naseljenci spoznali, da je načrt neizvedljiv, so se razšli.

Smolnikar je kasneje spet poskušal ustanoviti naselbine, urejene po načelih Charlesa Fouriera. Kupil je več posestev in privabil ljudi, vendar pa se jih nikoli več ni zbralo toliko kot v Limestoneu.¹

Tudi misijonar Franc Pirc je ustanavljal slovenske naselbine, vendar drugače kot Smolnikar in drugi utopisti. Vabil je Slovence v naselbine, ki jih je ustanovil, potem pa jih je pustil, da so sami poskrbeli za svoje finančne in gospodarske zadeve. Pirčeve naselbine so bile take kot katerekoli druge vasi, le da je v njih živelo več Slovencev.

Nastanek, življenje in usoda slovenske katoliške naselbine v Rajski dolini so bili dobro znani med rojaki po vseh Združenih državah in še posebej med tistimi v Kaliforniji vse do začetka druge svetovne vojne. Odtlej so spomini na ponesrečen poskus združitve Slovencev na podeželju bledeli in slednjič utonili v pozabo. Tako med kalifornijskimi Slovenci leta 1985 ni bilo človeka, ki bi vedel in mi znal pokazati, kako priti v Rajsko dolino.

Po dolgoletnem raziskovanju in poizvedovanju sem slednjič obiskala področje, na katerem so se pred skoraj sto leti naselili slovenski izseljenci v katoliški koloniji. Podatki, ki so mi bili na voljo, so me najprej pripeljali približno 113 milj severno od San Francisca, v mesto Ukiah, središče okraja Mendocino. Od tam me je pot vodila proti severu v 20 milj oddaljeno mestece Willits.

Po poizvedovanju na policiji in pri mestnem šerifu sem dobila napotke za nadaljnje odkrivanje. Omogočili pa so mi tudi vzpostaviti stik z današnjimi lastniki posestva v Rajski dolini, ki so me povabili, naj jih obiščem.

Aprila 1854 sta brata Pierce in Frank Asbill na poti iz okraja Sonoma proti severu naletela na dolinico, ki ju je spominjala na biblični rajski vrt. Tako je Rajska dolina dobila svoje ime. Ozemlje Rajske doline je pripadalo tamkajšnjemu indijanskemu plemenu vse do leta 1868, ko sta 10.000 akrov kupila F.D. Townsend in R.S. Clary. Rajska dolina je ležala v sredini posestva, kjer sta še leta 1880 živela Townsend in Clary z družinama. Oba lastnika sta kmalu zabredla v finančne težave, zato jima je banka iz Ukiaha 28. novembra 1895 posestvo odvzela. Že naslednjega dne, 29. novembra 1895, pa je posestvo v Rajski dolini odkupil slovenski duhovnik Peter Josip Jeram.

Peter Josip Jeram se je rodil 28. julija 1857 v Smolevi pri Železnikih. V Kranju je 1873 končal nižjo gimnazijo. Vseskozi je bil zelo dober dijak. Istega leta je prišel iz Amerike na

obisk misijonar Janez Čebulj. Ko se je vračal, je vzel šestnajstletnega Jerama s seboj. Na poti v Ameriko sta se ustavila na Dunaju, kjer sta od Leopoldinine družbe dobila 300 goldinarjev popotnine. Od tam sta čez Liverpool odpotovala v New York. Jeram je nekaj časa ostal v Calumetu v Michiganu, ki se je že razvijal v slovensko naselbino. Naslednjega leta (1874) pa se je Jeram s Čebuljevo pomočjo vpisal v semenišče St. Francis v Milwaukeeju v državi Wisconsin. Ves čas študija je imel Peter najboljše ocene. 1880 je postal duhovnik in kmalu za tem je prišla v Ameriko njegova sestra Uršula, da bi mu gospodinjala. Do leta 1889 je misijoniral in župnikoval predvsem v Minnesoti, nekaj časa pa je bil tudi profesor v semenišču St. Thomas v mestu St. Paul v Minnesoti. Tam je poučeval nemščino.²

1889 je Jeram odšel v Južno Dakoto (South Dakota), ki je prav takrat postala del ameriške unije. Število prebivalcev v tej novi državi je hitro raslo, katoliških duhovnikov pa ni bilo mnogo, zato je Jeram ostal tam tri leta. V tem času je začel pisati angleško slovnico za Slovence, ki so imeli velike težave s tujim jezikom. 1893 je rokopis Slovensko-angleške slovnice prodal Jožefu Buhu, uredniku Amerikanskega Slovenca. Za slovnico je dobil 100 dolarjev in petindvajset izvodov knjige ob izidu leta 1895. Slovenski rojaki so jo lahko kupovali po dolarju.³

Peter Majerle,⁴ rojak iz San Francisca, se je v času med 1895 in 1896 mudil v rodnem Predgradu ob Kolpi. 18. septembra 1895 je pisal prijatelju v San Francisco:

»...Marka Majerleta in Faniko in djeka tudi lepo pozdravim in gospoda Peter Jerama in mu povej desem une bukve odrajtal ve Lublan.«⁵

Iz pisma lahko sklepamo, da je Peter Jeram po Majerletu poslal v Ljubljano nekaj izvodov svoje knjige.

V času ob koncu stoletja je v San Franciscu živelo že precej Slovencev in drugih južnih Slovanov (predvsem Dalmatincev), niso pa imeli svojega duhovnika. 1894 so zato zbrali blizu šeststo podpisov in jih izročili tamkajšnjemu škofu Riordanu, ki naj bi jim priskrbel slovenskega duhovnika. Tako je Amerikanski Slovenec 1. junija 1894 objavil novico o prihodu Petra

Josipa Jerama v San Francisco. Njegovi farani so bili Dalmatinci, Čehi, Slovaki in Slovenci. Teh je bilo takrat v mestu že dvesto.⁶

Prvič zasledimo zamisel o slovenski katoliški naselbini v pismu z dne 24. julija 1895, ki ga je Jeram iz San Francisca pisal Jožefu Buhu. V njem namreč pravi, da bi bilo treba Slovence odpeljati iz mest na podeželje, ker naši izseljenci zaradi mestne civilizacije duševno propadajo.⁷

Jeseni 1895 se je Jeram seznanil z zemljiškim zastopnikom W.F. Langom iz San Francisca, ki je posredoval pri nakupu zemlje. Jeram je tako začel uresničevati svoj načrt katoliške kolonije, kamor naj bi se zatekli ogroženi Slovenci. Ustanoviti je namreč nameraval katoliško naselbino v okraju Mendocino ob reki Jegulji (Eel River) na posestvu v Rajski dolini (Eden Valley Ranch). K Jeramovi odločitvi je morda pripomoglo tudi dejstvo, da je v neposredni bližini Rajske doline v okraju Mendocino že delovalo nekaj utopičnih naselbin, nekaj pa jih je bilo ustanovljenih po propadu slovenske utopične kolonije.⁸

Posestvo se je razprostiralo na 10.000 akrih zemlje. Le 500 akrov je bilo ravnine, kjer bi lahko imeli polja, ostali svet pa je bil gričevnat in hribovit, pokrit z gorskimi pašniki ter z borovimi, smrekovimi, hrastovimi in sekvojevimi drevesi.

Peter Josip Jeram (Archives of Archdiocese of St. Paul and Minneapolis)

Jeramu je bila kmetija všeč, zato je sklenil tu ustanoviti slovensko katoliško naselbino. Treba mu je bilo le še zbrati denar. Za uresničitev Jeramove zamisli bi moralo več Slovencev družno vložiti svoje prihranke. Da bi Slovence obvestil o svoji nameri in jih zanjo pridobil, je objavil pozive in poročila v obeh tedanjih slovenskih časopisih v Ameriki: v Amerikanskem Slovincu in v Glasu naroda.

Slovenci v San Franciscu so že od vsega začetka spremljali dogodke, povezane z ustanavljanjem Jeramove kolonije. O njih so obveščali svoje prijatelje v mestu samem, v Kaliforniji in drugih ameriških zveznih državah, pa tudi tiste v domovini. O tem pričajo ohranjena pisma, ki jih je Peter Majerle iz Predgrada pisal prijatelju Marku Jonkeju v San Francisco. Peter Majerle se je leta 1895 iz San Franciscu vrnil v Slovenijo in se s prihranki lotil kmetovanja. Ker pa je bilo življenje slovenskega kmeta v tem času še vedno zelo težavno, se je že naslednjega leta (1896) spet odpravil v Kalifornijo. Marko Jonke je Majerleta v pismih nagovarjal, naj kmetijo v Predgradu proda in pride v Rajsko dolino.

**Neznam kaku bum sturil lesa sum si prepravil več in morta nakopal in japna kipl vam kako mi ti pišeš de naj bi seskepa prodal pa de bi tistam prišl na grund ja Dragi marko to jast lahko res prodam use sam kase vi več ankrť na stanovite in kabote začeli več kaj kmetovat unda jast tu lahko rasprodam pa tistam pridem ti prav deš denem ovde sreče stegnil v polanah (v mislih ima Poljansko dolino ob Kolpi, op. P.C. -N.) saje tudi ni nem zakaj ovde je sako leto slabej trtje je še skončano pšenica tudi nej letas nič rodila inta druga letina je še pomalo težaki in dekle so pa dragi de ih nej za preplatit a krajcara pa nej za dobit is domačje kače adn dušo pistit ti praviš da te serce boli za ta kraj zato bodi ziher zadovoln dasi tiste da ne maš obene brige ovde tiste buš zmerom bol živel ko ovde.*⁹*

Le mesec dni kasneje je Peter Majerle pisal prijatelju Juretu Šterku v San Francisco:

**...tiiše morem spomnit de ako boš grunt prevzel tiste ve Kaliforniji unda boš ti iše najbolj sturil pametno deti in tvojo*

mamo ksebi zemeš oni soiše jaka žena in pre grunti bi tebi iše bili ot pomoči...«¹⁰

Jeram se je tudi sam obrnil na rojake v domovini. V svojem pozivu v Novicah gospodarskih, obrtniških in narodnih¹¹ ugotavlja, da bi bila kmetija v Rajski dolini predvsem primerna za poljedelstvo (vinogradništvo, sadjarstvo) in za živinorejo (reja prašičev, goveda in ovac). Hkrati pa ne pozabi omeniti, da je na področju farme veliko premoga, bakra, marmorja in da so celo našli sledove živega srebra. Upal je prav gotovo tudi na naravna bogastva, ki jih je kalifornijska zemlja polna. Tako predstavijo so mu verjetno vsilili zemljiški posredniki, ki so pri prodaji zemlje spretno goljufali. Približno v tem času, pa tudi kasneje, so številni slovenski delavci svoje s trudom prislužene prihranke hoteli vložiti v nakup obdelovalne zemlje in so čisto postali žrtve lažne propagande. Agentje so jim zagotavljali, da na farmi raste vse, od pomaranč do žita. Poleg tega so jim zaupno prišepnili, da je zemlja prav gotovo bogata tudi z nafto in zlato rudo. Pri tem pa so pogosto »pozabili« omeniti, da na takih kmetijah ni ne hiše ne hleva in sploh ni vse tako, kot bi moralo biti. Zato je mogoče, da je tudi Jeram nasedel propagandi goljufivih agentov.

Jeram ceni vrednost zemlje na 250.000 dolarjev, banka pa bi jo prodala za 70 ali 80.000. S tolikšno vsoto bi poleg zemlje dobil še 1200 glav goveje živine, 400 prašičev, 60 konj, na posestvu v Rajski dolini pa je že stala hiša s tremi velikimi hlevi. Naseljenci bi z nakupom dobili še 300 ton sena, vse poljedelsko orodje, kovaške in mizarske pripomočke, žitno seme za spomladansko setev, les za plotove in pa sadni vrt. Po Jeramovih besedah je bilo vse pripravljeno za delo in je čakalo le na pridne roke, ki bi uresničile podobo o zemeljskem rajju. Če bi banki plačali 15.000 dolarjev, bi ostanek lahko izplačali v obrokih s šestodstotnimi obrestmi. Jeram je bil prepričan, da bi toliko denarja zlahka zbrali, če bi se več Slovencev združilo in tudi dolg bi s pridnim delom kaj hitro poravnali.

Pri vsem tem je Jeram načrtoval tudi daleč v prihodnost, saj bi sčasoma naseljenci zemljo odkupili in svoje posestvo znatno razširili. Prepričan je bil, da bi imelo na takem posestvu dovolj prostora 400 gospodarjev.

Jeram se je dogovarjal tudi z železniško družbo, ki je bila

pripravljena pomagati naseljencem, če bi zares ustanovili novo naselbino. Iz San Francisca do mesteca Ukiah bi se priseljenci prvič lahko pripeljali zastonj. Kasneje pa bi Rajsko dolino z železniško progo lahko povezali s 45 milj oddaljenim Ukiahom. Od tam je tedaj vodil le kolovoz.¹²

Odziv na Jeramove zamisli je bil zelo velik. Slovenci, ki so se nameravali naseliti v Rajski dolini, so po svojih možnostih prispevali denar, ostali pa so skrbno spremljali razvoj in usodo naselbine.

Slovenski izseljenci, razkropljeni po širni Ameriki, so se začeli zanimati za slovensko naselbino v Kaliforniji. Rojak Martin Majerle, ki je živel in delal v Calumetu v Michiganu, je 2. februarja 1896 takole pisal prijatelju v San Francisco:

**Ko berem časopise Glas Naroda vidim deste začeli naselitev slovencev in ko vidim desi ti tudi dober podporni ut te naseljitve slovencev te prijateljsko uprašam kod svojiga sošolca in ja znam desime dober poznal mogoče deme seboš spomnil zato te uprašam kako tastvar obstoji dali je saki deležen tega grunta kikaj da in kako bodete vi to vodili, tukaj ima več fantov ki bi šli tistam s famelijo in jast bi sam rat znal čeprije tistam doli dobi grunta desiga sam zase obdeluje in jeli ostane njegov ali se bode delalo ukumopanijo in ko pišete debote tolike živine gojili tu bodo člani tega grunta sami delali ali bodo težake rabili in če bi tistam prišel s famelijo dali dobi grunt po svoji svoli ali mu ga da tudi kaj več dajo če ga hoče in če je grunt več skleran (clear, angleško = čist, opomba P.C.-N.) ali je šele zaklenat ker ne kleranega grunta dobi tukaj 160 akri zastojn toje komštet potle nebi bilo vredno pojt tistam nerečem glih de bi moralo biti use posnaženo le tuliko debise mogla famelija natistem grunti zderževati in še bilo kakšniga zaslužka zraven debise famelijo uzderžaval, tudi birat znal koliko dobi grunta za par sto tolari še eden tistam pride s famelijo in kuliko akri pride na 100 tolari tote prosim demi use natanko pišeš ker jest več nemislim nazaj u poljane (Poljanska dolina ob Kolpi, opomba P.C.-N.) ker tam nimogoče živeti in sem nakanil zeti se ti famelijo semkaj uto deželo ker jest sem več popret tukaj mislim detije znano in sem se vernil nazaj še leta 1887 bil sem tam blizo 9 let prevračal usakojako ali nimo-*

*goče tam živeti kosem use zapravlil sem spet sem kaj prišel še pret leto dan in sem si namenil uti deželi ostati. Zato te prosim Dragi prijatel Marko popišimi use natanko kako je in kakobo in se ne bi mogli člani tega grunta izplačati u obrokiah dali jim propade njih dinar ali ga nazaj, dobijo jest imam jako vesele tistam in bise rat s prigrajci (tu misli na prebivalce Predgrada v Poljanski dolini ob Kolpi, opomba P.C.-N.) zmešal drugega noviga ti neznam kaj pisat ušumi še delam 8 mesci je slab zaslužek drugo nič nego teprijateljsko pozdravim jest tvoj sošolec Martin Majerle Hriblanski Majtine.*¹³*

Le nekaj dni kasneje se Martin Majerle zahvaljuje prijatelju za pismo, ki mu je pojasnilo delovanje in ureditev naselbine v Rajski dolini. Ohranjena pisma pričajo tudi o hitrosti širjenja informacij med Slovenci v Združenih državah Amerike.

**Primijo sam tvoj vredni list ki si mi pisal razumel sem use dobro in mi jako dopade kako mi upisuješ upismu na dale vas pa prosim tebe in mojega brata Marka in Jureta Siveta založite zame 100\$ uvašo kolonijo iliti za naselbino ako nečete sto saj 50\$ note da sem tudi deležen tiste zvami nadalje naznanim moje razmere tukaj jest bi jako rat poslal eneh 100 tolari in kemi ni mogoče od tukaj ker sem vtsranjen 2 dni od kalometa (Calumet, Michigan, opomba P.C.-N.) ušumo več sem tukaj 8 mescev delam za eno kompanijo in ta kumpanija daje le pol leta meni ček damiga tudi prec čečem delo pustit ali ne bi rat ker dela bo še en mesec to je do konca marca in onda prijem prec tam k vama kaj sem popret zdignil imam u Kalometi bom ki dinari za to vas prosim založite zame gori omenjeno svoto dok jest k vam pridem in vam povernem posebno patebi prosim dami to prošnjo usliši ker kako ti pišeš je že malo časa ker jest sum gotovo namenil tistam ščim tukaj delo doveršimo...*¹⁴*

Tudi Marko Bluth je v Amerikanskem Slovencu bral o ustanavljanju Rajske doline in poskušal več zvedeti o Jeramovih načrtih, zato je pisal prijatelju v San Francisco:

**...Dragi prijatu prosu bi te da bi mi odpisau na te moje ver-*

*stice ako tibo dobra volja in mi malo razodu kako ti kaj živiš in ako misliš se po primet Kmetije tud ti in ako bi blo kaj še zame na svetu čeni prekesno in če bom mogu dospet vto obljubljeno deželo.*¹⁵*

Slovinci so z vseh strani pošiljali denar za nakup Rajske doline. Ohranilo se je sporočilo Marka Blutha, ki ga je skupaj z denarjem poslal Jeramu:

**Opomnem jih Častiti g. moje Ime naj ne priočijo v Am. Sl. več kot Neimenovan iz Towera, Minn. 10 doll. a Rezit (receipt, angleško = potrdilo o prejemu, opomba P.C.-N.) prosim na moj adres popolnoma če bi pa dnar ne pršu dopraviga časa tukaj jim priložim 10c za Poštino Nazaj Mr Markus Bluth Soudan, St. Louis Co., Minn., Box 252 Z Bogom želim dober v speh pri tem podjetju in bi se kdaj videli v zlati Deželi.*¹⁶*

V nekaj mesecih je Jeram z delnicami, ki jih je prodajal po en dolar, zbral 25.000 dolarjev in 20. februarja 1896 je z banko v Ukiahu sklenil dokončno kupno pogodbo za 75.000 dolarjev, kar na svoje ime. Kasneje se je izkazalo, da je bilo to zelo neprevidno in celo usodno. 25.000 dolarjev je banki izplačal takoj, 50.000 dolarjev pa bi morali s šestodstotnimi obrestmi plačati v petih letih. Kmalu nato pa so morali slovenski delavci za delnice odšteti že dva dolarja.¹⁷

V Amerikanskem Slovincu je Jeram objavil spiske lastnikov delnic¹⁸ in hkrati Slovence, ki so se nameravali naseliti v Eden Valley, obveščal, kdaj in kje se dobijo in jim dajal tudi vsa navodila, kako priti v Rajsko dolino.

Takoj po sklenitvi kupčije se je triinpetdeset prvih Slovencev skupaj z Jeramom odpravilo v Rajsko dolino. Z vlakom so se peljali do Ukiaha, od tam pa so pešačili, ali pa se peljali z vozovi, do posestva. Nekaj mož se je takoj vrnilo, od koder so prišli, tako da jih je ostalo le štiriinštirideset, številni pa so še vedno prihajali z vseh strani unije. Jeram je od njih zahteval, naj s seboj ne nosijo ničesar, kar bi ne bilo nujno potrebno.¹⁹

Slovenski rojaki so bili zelo navdušeni, o čemer pričajo pisma, ki so jih objavljali v Amerikanskem Slovincu.²⁰ S prihodom prvih naseljencev v Rajsko dolino pa se je tudi ameriška javnost začela zanimati za novoustanovljeno kolonijo. Tako so v lokalnih časopisih izšla razna poročila o naselju.²¹

Jeramov načrt je predvideval, da bi se v novo slovensko naselbino priselilo 400 družin, vsega skupaj dva tisoč ljudi. Najprej bi zgradili veliko stanovanjsko poslopje, kjer bi se začasno lahko naselilo okrog sto priseljencev. V prvih letih (štiri ali pet let) bi naseljenci skupno obdelovali zemljo in se ukvarjali predvsem z živinorejo. Ko pa bi zemljo izboljšali in bi si že vse družine dogradile svoj dom, bi zemljo razdelili. Vsaka družina bi lahko kupila deset ali pa tudi več akrov in plačala primerno vsoto. Postaviti so nameravali tudi svojo šolo, cerkev, in zadružno trgovino.

Iz teh načrtov vidimo, da je imel Jeram v mislih nekakšno socialistično zasnovano zadružno naselbino, v kateri bi vsi delali za vse.

Največ ljudi (dvesto oseb) je prišlo v Rajsko dolino marca 1896. Jeram sam jih je šel iskat v Chicago in jih čez San Francisco pripeljal v Eden Valley. Posamezniki so prihajali še za njimi, veliko pa jih je že takrat zapustilo naselbino. Tako je bilo v začetku maja v Rajski dolini okrog dvesto slovenskih naseljencev.²²

Hišo na levi so si postavili slovenski naseljenci v času, ko so živeli v Rajski dolini (foto last družine Harrah)

Že zelo zgodaj pa so začeli novo naselbino kritizirati. Prve pripombe je objavil ameriški časopis San Francisco Chronicle že v maju 1896. Avtor članka v omenjenem časopisu svari javnost pred slovenskimi katoličani, ki so *»strašansko nevarni ljudje, kajti že pri vstopu na ameriška tla so držali v eni roki bodalce v drugi dinamitno patrono!«* Pisec tudi pravi, da je to *divje ljudstvo, slepo vdano duhovščini in sčasoma še lahko postane politično nevarno lepi Kaliforniji.* V članku lahko preberemo tudi to, da *»vlada med naseljenci v Rajski dolini glad in stiska in je že izbruhnil upor med kolonisti.«*²³

Jeram je odšel v uredništvo San Francisco Chronicle, kjer se je pritožil, tako da je časnik preklical nekatere laži, vendar pa so se težave še vedno nadaljevale. Vedno več je bilo piscev, ki so se pritoževali nad razmerami v Rajski dolini.

Kljub pretiravanjem pa obtožbe v San Francisco Chronicle le niso bile popolnoma iz trte zvite. Že konec aprila (le dva meseca po prihodu prvih kolonistov) se je med ljudmi pojavilo nezadovoljstvo. O tem pričajo dopisi Slovencev iz Rajske doline, ki so bili objavljeni v Amerikanskem Slovincu. Pisec članka, objavljenega v Amerikanskem Slovincu 5. maja 1896²⁴, poroča, da so nekateri rojaki naselbino že zapustili. Pravi tudi, da so duhovniki iz vseh krajev po Združenih državah pošiljali veliko *»svetih podob in druge pobožne reči, s katerimi so duhovni preplavili kolonijo.*

Jeram je 12. aprila izbral odbor, s katerim je vodil naselbino. Sam je bil predsednik in blagajnik, pomagali pa so mu podpredsednik, tajnik, poštar in drugi odborniki.²⁵

Kot bi lahko sklepali iz pisma, ki ga je George Šterk 25. maja 1896 poslal v San Francisco, so zunaj naselbine krožile govornice o tem, da je v Rajski dolini prišlo tudi do streljanja. George Šterk streljanja ne zanika, poskuša pa ga razložiti.

»...ti meni pišeš da misliš sum pridt nas poglet kako je kajj tukajj Saji to imaš prav da prideš da vidiš sam sa svojimi očmi kako je tukajj in kaje daje tukajj takrat buš se previžal kaje daje tukajj in kako se gbijamo in strelamo buš videl kdor da laže ali da tiste ki tiste pridejo ali da pa jest Zavoli streljenja je bilo pa tako gosp Jeram so štelali na pse ker pret Hotelom imamo narejeno za ruže in za sako verste zelenjavo pa gosp Jeram so hteli samo pse samo poplašit pa zraven preko puta je en star Haus (house,

angleško = hiša, opomba P.C.-N.) *in vu tem Hauzu so bili fantje in na srečo je res eneme fanti kugla čes hlače in malo kuže ranila podt kolenom to je use kaji je bilo mi kismo tukaji si še nismo nizmenili za tu svar a vi pa ste naredili da se gbijamo zakaji se bi gbijali Ludje saji imamo dosti živine za gbijat in tudi dosti zajest Tist ker so prišli otot koje Konda prišel znimi tist fanje neso naredili naselbini ni enega centa dobitka nam iše zgubo stari on neje ni enega dneva delal zakaji je bil zmaram bolan in žeji ka je prišel vu Mesto pa nas govarja tonam zdeji za plačo.*²⁶*

Iz pisma se torej vidi, da nekateri naseljenci niso imeli pravnega odnosa do dela in da so svoj odhod iz Rajske doline v mestu hoteli prikazati v drugačni luči in opravičiti svoje vedejnje. Šterk nadaljuje:

**Patudi je ih veliko ker so šli preč in tudi znabit da iše ih puje ali. Človek im nemare zabranit usak dela kaji sam zna Jest bum tukaji ostal meni se dopade samo to se bojim da nemo mogli is plati toje use kar jest znam mi imamo naji bolši Renč za Živino karje ih tukaji in za poledelovo bomo tudi imeli usi zadosti samo če bu htelo rast vam jest mislim da neka svar nebu rasla ali nemarem preu zagvišno reč dokle nem videl.*²⁷*

O delavnosti nekaterih rojakov se ne da dvomiti. Naselbino so začeli ustvarjati čisto na novo, zato bi se jim vloženi trud povrnil šele po nekaj letih dela. Šterk v omenjenem pismu podrobno opisuje tudi delo, ki so ga dotlej že opravili:

**Tudi žage še nemamo tukaji in kuplena je in mislim da pride ta drugi teden les za hiše sečemo in plac za žago delamo tudi germje sečemo in pucamo ko bomo vjeseni orali in delecto in pšenico sejali in stedenec smo tudi naredili ker bomo imeli po useh hišah vode zadosti po mesti. Ti meni pišeš ali se iše more lota (lot, angleško = zemljišče, opomba P.C.-N.) dobit loto buš lahko dubil saji ih je izmerjenih 200 lot in vlečenih ih je bilo mislim 62 pa tudi ti ki so prošli so pa lota ostale za lote se neji trba nič bat ih bu lahko usaki imel imamo dosti zemlje za lote Mi tukaji nemamo iše*

nobenega mitinga (meeting, angleško = shod, zbor, seja, opomba P.C.,-N.) nam kaj si smo enega imeli ka smo gori prišli ker smo si iz voleli mesare in čobane in za krave dojit in prekunjih vuštali za gatnare Cimermane za stedence kopat in za Hotel kipara nam daji mislim da ka pride koporacija vun da bomo imeli mitink in na pervega Junija mislim da mi derktori pujemo vu Jukajo se podpisat Tako ako prideš lesum se lahko znašemi kunji prepelaš iz Jukaje vu našo domovino saji naši konji grejo vsaki teden vu Jukajo buš se vozil dva dana iz Jukaje do naše zemlje če buš se pa sam vus uzet buš lahko prišel en dan tako mi piši kada misliš prit da ti bum pisa kada pujejo naši konji dali in ka prideš mi prinesi en galun šnapsa In jest sum Švegli pisal da mi naji kupi templance in lesnu pošele in če ih neji pa ih ti kupi in pernes. Tudi živine nevem kuliko jeje zakaji je iše nesmo prešteli zadnjega tega mesca bu use prešteto potem bomo znali kuliko jeje.«²⁸

Slovenski naseljenci so v Rajski dolini iskali tudi naravna bogastva. Šterk pravi:

»...in kateri grunt je iše za komštet neji nič vreden za kmetijo vam zna bit da se bi dubilo kakova ruda mi tukaji iščemo rudo po governemskem grunti in če najdemo potem bomo uzeli tudi ka lesum prideš pernesinam hrena za 1 tolar da gabomo imeli zasadit in nekaji zajest in kvitat (quit, angleško = opustiti, prenehati, opomba P.C.-N.) ti neji treba vu Cuker Hauzu poprei ko vidiš tukaji ali si ti bu dopalo ali ne.«²⁹

Iz zadnjih vrstic vidimo, da Šterk ni bil povsem prepričan ali bo prijatelju v Rajski dolini všeč ali ne. V tistih časih je bilo delo v mestih težko dobiti, zato ni bilo vredno tvegati in na koncu ostati praznih rok.

19. junija je v Amerikanskem Slovencu objavljeno pismo Antona Murnika, poštarja v Rajski dolini, ki že ugotavlja, da so bili kolonisti prevarani, in pravi, da se večina ne pusti več dolgo slepariti. Naselbina je kupila tudi opremo za žago, ki naj bi dajala kraju nekaj zaslužka. Jeram in skupina njemu bližnjih je kupila nekakšno starinsko kolesje, ki ni bilo kaj prida

uporabno. Poročevalec tudi pravi, da bi za isto ceno lahko kupili novo opremo in tako žago usposobili za delo.³⁰

Glavni vzrok za nezadovoljstvo pa so vzbudile Jeramove odločitve in pogodba, ki jo je sestavil. V njej je odločil, da mora celotno premoženje, vloženo v naselbino, ostati petdeset let nedotaknjeno. Torej bi ljudje zemlje ne dobili v svojo last v petih letih, kot je prvotno načrtoval, ampak bi vse dotlej delali na skupni zemlji. Taki odločitvi so se ljudje upirali, kljub temu pa so pogodbo podpisali. »Komunistična« ureditev jim ni bila všeč, saj so celo življenje delali za druge in so si zdaj želeli imeti nekaj tudi zase.

Marko Jonke, ki je bil ob ustanovitvi Rajske doline zelo navdušen nad Jeramovimi načrti, je dokaj hitro spoznal, da slovenska katoliška naselbina ni uresničila njegovih pričakovanj. Svoje razočaranje je v pismih delil tudi s prijatelji, ki so si o Jeramu in njegovi koloniji ustvarili svoje mnenje:

»...mi pišeš od tiste vaše kolonije kako ste zapeljani in praviš da sem srečen denisem nič nuter dal ja sam tebi pisal de daš zame 100\$ panisi bil tako hiter dabi ih uložil in zato sem ti jako hvaležen ampak če biti meni pisal de naj jaz tebi utakih rečeh pomorem ker nisbil mogoč dospet biti gotovo tvojo prošnjo u slišal na dalese čudim kako de vas je mogel pop prevarit saj vas kiste tiste kaj ste šli mačko u vreči kupit jast se ne čudim drugim ljudem nego vam kiste blizu nič niste znali kako stvar obstoji hvalili ste patako debise usaki človek na vašo hvalo podal nadalje mi pišeš de kdo bi mislil debi pop slovenski prevaril neznaš de je met usakem semenom plevela tako i met duhovni poznam duhovna tukaj u Red jaketu po imenu M. Pakiš ribenčan kije rekel dega ansam vidi debiga ustrelil keim je tako sramoto naredil in tulik ptruh zakaj ga vi sami met sabo ne obesite srečen je on denisem jest tistam prišel več ganebi iz dauna bilo čenebi hotel po postavi delat.«³¹

Do 19. junija je naselbino zapustilo že trideset ljudi, kar vsekakor še najbolje prikazuje razmere v »slovenskem raj«. Jeramu so očitali tiranstvo in ga imeli za diktatorja, ki skupaj s svojimi odborniki strahuje ljudi. Naselniki so živeli v zelo slabih stanovanjskih razmerah. V času njihove naselitve v

Rajski dolini so zgradili dve dolgi hiši in začeli postavljati tretjo. Kljub temu pa v njih ni bilo dovolj prostora za vse, zato so morale po štiri družine ali celo več stanovati pod eno streho. Med ljudmi je vladal strah, da bi v poletni vročini ne izbruhnila kaka nalezljiva bolezen. Tudi hrana je bila izredno slaba in le redko so dobili malo mleka za otroke. Pritoževali so se tudi, da je posestvo komaj dovolj veliko za deset družin, ne pa za 250 ali več. Postaviti bi morali pravila in dodeliti lastništvo, saj je bilo na Jeramovo ime zapisano vse imetje, pravice lastnikov pa niso bile zavarovane.

Po drugi strani so bili za neuspeh krivi tudi ljudje sami, ki se niso držali pravil in so ravnali po svoje. Klali so živino, jedli in pili, delati pa niso hoteli. Takšno ravnanje Jeramu ni bilo všeč. Ko ni šlo več drugače naprej, so februarja 1897 prodali vso živino, ki je na kmetiji še ostala. Z denarjem, ki so ga iztržili, je Jeram plačal drugi obrok na račun dolga.

Naselbina je začela naglo propadati. Tisti, ki so še imeli kaj denarja, so kolonijo zapustili, revnejši pa so v »katoliški domovini«^o garali vse do propada popolnoma zastonj. Smrt Petra Josipa Jerama je propad naselbine še pospešila. O njegovi smrti so se širile razne govorice. Še danes ne vemo natančno, kako je

Slovenci so si svoje hiše postavili na mestu, kjer so imeli pred njimi Indijanci plemena Yuki svoje taborne ognje (foto: Mark Nedzbala)

v resnici bilo. Govorilo se je o samomoru, pa celo o umoru. Resnica je verjetno to, da je 3. maja 1897, ko se je vračal iz bližnjega mesta Covelo, po nesreči utonil v reki Eel, ko je hotel s konjem prebresti naraslo vodo. Še pred smrtjo je prodal vse svoje imetje.

Skoraj ob istem času je v Rajske dolini v potočku, ki je tekel tik ob hišah slovenskih naseljencev, utonil eden od otrok. Vsi ti nesrečni dogodki, ki so hkrati zadeli naselbino, pa so Slovincem odvzeli še zadnje upanje in pogum.

Po Jeramovi smrti je naselbino prevzel v varstvo državni administrator, ki naj bi jo prodal na javni dražbi in z izkupičkom zadovoljil upnike in zemljiško družbo.

Z Jeramovo smrtjo so Rajske dolino zapustili tudi zadnji kolonisti. Izgubili so prav vse, kar so v naselbino vložili. Raztepli so se na vse strani, največ pa jih je ostalo v Kaliforniji, predvsem v San Franciscu, kjer so okrepili tedaj še močno slovensko naselbino.

Po odhodu Slovencev iz Rajske doline se je med Američani, ki so živeli v okolici, razširila govorica, da je ob vznožju hriba nad hišami Slovencev zakopanih več zakladov. Nekateri so se sami prepričali o resničnosti legende in se razočarani razšli, saj so po dolgoletnem kopanju našli le nekaj tujih, verjetno avstrijskih kovancev.³²

Ob koncu 19. stoletja je bilo v mestih že težko najti zaposlitev, saj so se v kapitalističnem svetu od leta 1825 dokaj pogosto ponavljale gospodarske krize. Zato so nekateri rojaki iz Rajske doline odšli v kalifornijske zlatoiskalske kraje, da bi tudi tam poskusili najti srečo. Tudi Josip Demšar je po propadu slovenske katoliške naselbine v Rajske dolini odšel v Angels Camp, kjer se je preživljal z iskanjem zlata. V Rajske dolino je vložil 125 dolarjev, zato ni čudno, da njegovi spomini na Jerama niso najlepši. Takole jih je opisal v svojem pismu, ki ga je 10. avgusta 1897 iz Angels Campa v San Francisco:

»Prosim demi kai piš koku kei iz Eden valei ali je use hudič uziju ali muje kei ostal deni s farijam ured usega nijesu debiga biu le prid uzijeu ket smoga mi poznal...«³³

Marko Jonke, ki je v Rajske dolino vložil 1500 dolarjev v zlato³⁴, je po odhodu iz slovenske kolonije iskal delo. V San

Franciscu je bilo tedaj veliko brezposelnih, zato se je Jonke pozanimal tudi, kako je z delom v drugih krajih in državah. Iz države Michigan mu je Martin Majerle poročal:

»...nadale mi pišeš deje tiste slabo za delo in da so slabi časi tukaj panič nepoznamo slabiga delo se ponekih jamah lahko dobi ponekih pane po sebno zatu kumpanijo je teško delo dobit kijast delam pa vendar sesčasoma kako ptakni zaslužki so pa prilični jast delam le po dani zmeraj pa imam 60\$ na mesec in use je dobro tukaj samo kaj je nevarno tukaj po jamah in zima je prehuda. Pišeš mi de če dela tiste nedobiš deboš šel kam udruge kraje mene pa zmeraj mika zatištam keje toplo ali simislim da premikanje ni dobro je naj bol detiste ostanješ paglej za kakov komštet pakrum injest tistam prišel de minebojo zmeraj visli (whistle, angleško = piščalka, sirena, opomba P.C.-N.) plozali.«³⁵

Jakobu in Ani Cesar, staršema Mary Ancel iz San Francisca, se je v Rajski dolini rodila njuna prva hči. Ob propadu katoliške naselbine so se vsi trije naselili v San Franciscu. Sprva so živeli v veliki revščini, kasneje pa se je njihovo življenje izboljšalo, predvsem zaradi pomoči Slovenca Kukerja, lastnika Laibach Hotela. Težavno življenje in pomanjkanje je najbolj občutila deklica, ki je kmalu umrla.³⁷

Rajska dolina verjetno ne bi tako hitro propadla, če bi Jeram ostal živ. Finančno še niso bili na robu propada, pa tudi nekaj ljudi, ki so Jeramu še vedno zaupali in mu pomagali, je ostalo tam do konca.³⁸

Še danes ne moremo z gotovostjo trditi, ali je bila katoliška naselbina v Rajski dolini-prevara, kot so jo nekateri označevali, ali ne. Pretehtamo pa lahko celo vrsto vzrokov, ki so pospešili propad naselbine, seveda v skladu s skupnimi viri, ki so nam na voljo.

Razmišljanje o problemih Rajske doline nas najprej pripelje do Jerama samega. Čeprav podatkov o Jeramovi osebnosti in značaju ni veliko, pa bi njegovih dejanj ne mogli pripisati avanturizmu, ampak prej želji po konkretnih delih in koristnosti. Bil je idealist³⁹ in njegov nemirni duh ga je gnal k tako tveganemu podvigu, kot je ustanovitev naselbine, ki je temeljila na socialističnem združništvu. Kljub vsemu pa je Jeram

ostal le utopist, o čemer priča njegova zahteva, da morajo naseljenci petdeset let delati na skupni zemlji, čeprav je prav gotovo imel za tako odločitev tehten razlog. Po mojem mnenju prebivalci Rajske doline še niso bili dovolj pripravljene na samostojno gospodarjenje, čeprav jih je verjetno pri Jeramovi ponudbi prav to najbolj privlačevalo. Jeram vsaj nekaterim ni zaupal in je s takim sklepom hotel zavarovati naselbino pred razpadom.

Vzrokov za Jeramovo odločitev je bilo prav gotovo več. Nekaj jih najdemo tudi v njegovem delu. Leta 1889 je v Zgodnji Danici⁴⁰ pisal, da Slovenci premalo skrbimo za svoje rojake v Ameriki, ki so pogosto zelo osamljeni in potrebni pomoči. Irci, Nemci, Čehi in Poljaki dosti bolj skrbijo za svoje izseljence. Slovencem pa nihče ni svetoval, da bi se naseljevali skupaj v določenih krajih, zato so razkropljeni po vsej Ameriki, **kjer narodno in versko propadajo**. Tako lahko sklepamo, da sta Jerama skrbela eksistenca rojakov in njihovo versko življenje.

Jeram je imel dosti sovražnikov ali vsaj nasprotnikov. Duhovščini njegovo početje ni bilo všeč, ker so ga imeli za komunista. Seveda Jeram ni bil komunist. Bil je naprednejši od ostale duhovščine, ni pa imel komunističnih načel. Ivan Molek je bil socialist in je imel Jerama za goljufa. Misijonar Solnce⁴¹ je leta 1912 zatrdil, da so vsi slovenski duhovniki v Ameriki Jeramovim načrtom nasprotovali in so ga poskušali odvrniti od njih. Zaplotnik⁴² opravičuje naklonjenost Amerikanskega Slovenca in njegovega urednika Jožefa Buha naselbini, saj so mnogo slovenskih naselbin v Minnesoti ustanovili misijonarji prav s pomočjo slovenskega katoliškega časopisja. Buh je tudi sam kupil za 75 dolarjev delnic. Duhovniki so Jeramu tudi očitali, da zanemarja vero in da se preveč ukvarja z ekonomijo.

Duhovniki pa niso bili edini, ki so Jeramu nasprotovali. Tudi veliko ljudi, ki so vložili denar v nakup Rajske doline, se je kaj kmalu obrnilo proti njemu. Zelo verjetno je, da sami naseljenci niso bili pripravljene za ustanovitev naselbine žrtvovati veliko lastnih materialnih sredstev. Še preveč so bili pod vtisom govoric o Ameriki kot o obljubljeni deželi in so zato po nekajletnem garanju pričakovali udobno in brezdelno življenje. Rajska dolina pa je potrebovala pridne roke, ne pa lenuhov. Ko so nekateri nezadovoljneži spoznali, da bo treba krepko poprije-

ti za delo, so začeli negodovati in pridobili na svojo stran še druge. Edino tako si lahko razlagamo dejstvo, da so si nekateri prišleki že takoj po prihodu v Rajske doline premislili in jo zapustili.

Verjetno pa je med izseljenci tudi do Jerama samega vladal določen odpor, ker je bil duhovnik in mu nekateri rojaki zato niso zaupali. Zanimiva je zgodba Martina Konde iz Semiča, ki je po propadu katoliške naselbine zavrzel katoliško vero in postal svobodomiselni liberalec. Nič čudnega, saj je v slovensko katoliško naselbino vložil 300 dolarjev.⁴³ Njegov odpor do vere in duhovščine je bil tako močan, da ju je hotel nadomestiti s svobodno mislijo. Leta 1902 je začel izdajati svoj časopis Glas svobode in čez dve leti ustanovil tudi novo društvo: Slovensko narodno podporno jednoto.⁴⁴

Mislil pa, da je neuspelemu poskusu močno botrovalo tudi neznanje. Naseljenci Rajske doline niso bili pripravljene in usposobljeni za kmetovanje v novih razmerah. Slovenci, ki so prišli tja, so bili večinoma doma iz bajtarskih koč tedanje Avstro-Ogrske in niso bili vajeni obdelovanja obsežne posesti, kajti obdelovalni način je bil drugačen kot v stari domovini. Tudi pridobivanje živinske krme je bilo na hribovitem področju težje in povsem drugačno, kot so ga bili vajeni, zato živini niso mogli zagotoviti dovolj hrane. Večina kolonistov je najprej prišla v New York, Chicago in v premogovnike v Ohio in Pensilvaniji. Zato že več let niso imeli stikov z zemljo, v Ameriki pa dotlej nikoli niso poskusili kmetovati. Jeram bi moral ljudi, ki jih je zbral, najprej temeljito pripraviti za kmetovanje na velikih kalifornijskih farmah. Uspehu naselbine ne bi škodilo, če bi Jeram naseljence prej poznal. Tako bi bilo med njimi manj delomrznežev.

Jeram je v Amerikanskem Slovincu objavil seznam rojakov, ki so do 13. februarja 1896 kupili delnice za Rajske doline.⁴⁵ Od vsega 99 Slovencev (94 moških in 5 žensk), ki so že prispevali denar za naselbino, jih je bilo 18 iz Kalifornije. Med njimi je bil Štefan Pavlišič, ki je dal kar 700 dolarjev, najmanjši prispevek pa je bil 3 dolarje. Naseljenci so prišli še iz štiri-najstih drugih držav, in sicer iz Minnesote 18, iz Illinoisa 12, iz Ohia 9, 7 jih je bilo iz Pensilvanije, 5 iz New Mexica, iz Montane in iz New Yorka so prišli po 4, po trije iz Kolorada in Washingtona, dva iz Iowe in po eden iz Kansasa, Missourija,

Utaha in Wyominga. Skupaj so takrat zbrali 23.911 dolarjev.

Po vsem povedanem bi sklepali, da so bili Jeramovi nameni kljub vsemu humani. Slovenskim rojakom je poskušal najti stalno zaposlitev zunaj mest, ki jih niso bili vajeni. Obvarovati jih je hotel pred brezposelnostjo ter pred nestalnimi in negotovim zaslužkom v industriji.

Posestvo v Rajski dolini je danes mnogo večje, kot je bilo za časa Jeramove kolonije, saj obsega 27.000 akrov. Videti je kot pravo malo kraljestvo. Rajska dolina sama leži skrita v notranjosti posestva, vsa obdana z gozdovi in gorami. Tam je tudi danes, tako kot v Jeramovih časih, središče posestva s kmetijo in glavnimi gospodarskimi poslopi. Od glavnega vhoda v ranč pa do kmetije vodi gozdna cesta. Za nas Slovence, ki nismo vajeni ogromnih ameriških razdalj, je velikost posestva naravnost osupljajoča. Tako sem si ob obisku v Rajski dolini zlahka predstavljala občutke Jerama in njegovih varovancev ob prihodu v Eden Valley.

Lastniki posestva, družina Harrah, sicer živijo v Willitsu. Pred nekaj leti so si kupili majhno letalo in v Rajski dolini zgradili pristajalno stezo. Tako jim je posestvo dosti bolj dostopno, potovanje pa skrajšano z nekaj ur na nekaj minut. Ob času, ko sem jih obiskala, so gradili na bližnji reki jez z zbiralnim jezerom za manjšo električno centralo.

Na posestvu je redno zaposlenih nekaj pravih kavbojev, ki skrbijo za živino in krmo. Poleg tega pa se lastniki ukvarjajo tudi s prodajo sekvojevega lesa.

Lastnica posestva Janet Harrah se zelo zanima za zgodovino Rajske doline. V bližini današnje kmetije, na mestu, kjer so stale hiše Slovencev, še pred tem pa so imeli tam Indijanci plemena Yuki svoj taborni ogenj, je sama z izkopavanjem našla toliko indijanskih puščic, da bi z njimi napolnila muzej. Zbrala je številne podatke od indijanskih časov pa do današnjih dni, usoda Slovencev pa ji je bila skoraj neznana. Tako sva bili ob srečanju obe zadovoljni: ona je z mojim pripovedovanjem o Slovencih in Jeramu zapolnila vrzel v zgodovini svojega posestva, jaz pa sem našla manjkajoči in pozabljeni kamenček iz mozaika zgodovine Slovencev v Kaliforniji.

OPOMBE

1. Janez Stanonik, Andrej Bernard Smolnikar, Slovenski koledar 1962, Ljubljana 1962, str. 170-174; Janez Stanonik, Longfellow and Smolnikar, Acta Neophilologica, št. 1, Ljubljana 1968, str. 3-36
2. Joseph Connors, Journey Towar Fullfillment, St. Paul, Minnesota 1895
3. Janez L. Zaplotnik, Peter Josip Jeram (v nadaljevanju Zaplotnik), Ave Maria koledar, Lemont 1958, str. 75
4. Peter Majerle se je rodil leta 1856 v Predgradu in umrl leta 1923 v San Franciscu.
5. Pismo Petra Majerleta iz Predgrada 18. septembra 1895 prijatelju Marku Jonkeju v San Francisco.
6. Zaplotnik, str. 76
7. Zaplotnik, str. 77-78; Ivan Molek, Rajska dolina (v nadaljevanju Molek), Ameriški družinski koledar, Chicago 1931, str. 34
8. Leta 1855 je bila blizu Rajske doline ustanovljena nemška utopična naselbina, sledila ji je norveška leta 1890. Po propadu Jeramove kolonije pa so bile v okraju Mendocino leta 1912 ustanovljene še finska in ruska ter leta 1921 škotska. V šestdesetih letih so svojo agrarno kolonijo osnovali celo hipiji.
9. Pismo Petra Majerleta iz Predgrada prijatelju Marku Jonkeju v San Francisco 3. decembra 1895.
10. Pismo Petra Majerleta iz Predgrada 11. januarja 1896, prijatelju Juretu Šterku v San Francisco.
11. Peter Josip Jeram, Poziv Slovincem v Ameriki in stari domovini, Novice gospodarske, obrtniške in narodne, LXXX/1895, list 50, str. 489-490
12. Ibid.
13. Pismo Martina Majerleta iz Delaware Mine prijatelju Marku Jonkeju v San Francisco 2. februarja 1896.
14. Pismo Martina Majerleta 23. februarja 1896 prijatelju Marku Jonkeju v San Francisco.
15. Nedatirano pismo Marka Blutha iz Soudana v Minnesoti prijatelju Marku Jonkeju v San Francisco.
16. Nedatirano sporočilo Marka Blutha iz Soudana v Minnesoti.

17. Molek, str. 34-35
18. Spisek Slovencev, ki so do 13. februarja 1896 kupili delnice za Slovensko katoliško kolonijo, je objavil tudi Ivan Molek. Glej: Molek, str. 35
19. Zaplotnik, str. 79
20. Molek, str. 37
21. Ameriški časopis Republican Press iz Ukiah je 28. februarja 1896 poročal o novi naselbini v članku z naslovom A Catholic Colony Purchase of Eden Valley Ranch by Austrians. Ponatisnil ga je tudi Molek. Glej: Molek, str. 37
22. Molek, str. 36
23. Avtor članka je pripadal protikatoliški organizaciji A.P.A. (American Protestant Association). Še danes ameriški protestantje, ki so najmočnejša verska skupina v Združenih državah Amerike, zaničujejo katolike.
24. Pismo je ponatisnjeno v Ameriškem družinskem koledarju, Chicago, 1931, str. 39
25. Zaplotnik, str. 79
26. Pismo Georga Šterka iz Rajske doline 25. maja 1896 prijatelju Marku Jonkeju v San Francisco.
27. Ibid.
28. Ibid.
29. Ibid.
30. Molek, str. 39
31. Pismo Martina Majerleta iz Red Jacketa v Michiganu 9. januarja 1897 prijatelju Marku Jonkeju v San Francisco.
32. Lilburn Gibson, 74 Years in Mendocino County, str. 13
33. Pismo Josipa Demšarja iz Angels Campa 10. avgusta 1897 prijatelju Marku Jonkeju v San Francisco.
34. Po pripovedovanju Rudyja Troye iz San Francisca.
35. S sireno so v ameriških premogovnih krajih naznanjali začetek in konec dela.
36. Pismo Martina Majerleta iz Red Jacketa v Michiganu, 9. januarja 1897 prijatelju Marku Jonkeju v San Francisco.
37. Po pripovedovanju Mary Ancel iz San Francisca.
38. Zaplotnik, str. 80-81
39. Zaplotnik, str. 69: *»Kalifornijci, ki so ga osebno poznali, so ga imeli za velikega idealista, ne pa za praktičnega človeka.«*

40. Zaplotnik, str. 74
41. Zaplotnik, str. 79
42. Ibid.
43. Molek, str. 32 in 35
44. Ana Praček Krasna, Moja ameriška leta, Koper 1980, str. 219-220
45. Molek, str. 35

ABSTRACT

THE VALLEY OF EDEN

P o l o n c a C e s a r - N e d z b a l a

In the second half of the Nineteenth Century a large number of utopian colonies flowered all over the United States. They included many immigrants and Slovenes were no exception.

Slovene clergyman Peter Josip Jeram decided to establish a Catholic colony in the Valley of Eden in northern California. He intended to lead Slovenes there from all parts of the United States and to save them from degradation in the cities.

Peter Josip Jeram was born in 1857 in the Gorenjsko (Lower Carniola) region. After having finished lower high school, he went to the United States where he continued his studies and became a priest. For some time he served in Minnesota and South Dakota, and he went to California in 1894.

In the fall of 1895 Jeram started to realize his idea of a Catholic settlement. With the aid of Slovene newspapers he began collecting funds for the purchase of an Eden Valley property. The response of his countrymen was enormous. In the short time Jeram collected the funds necessary for the down-payment the bank requested, and in early 1896 he bought the property. The rest of the money was to be paid in instalments. The first 53 Slovenes came immediately, and others kept coming. In early spring 1896, 200 Slovenes were in the Valley of Eden.

Jeram intended to settle 400 people in the Valley. In the first years the settlers would work on the common land.

Afterwards, when the enterprise was doing well, the land would be divided. A small committee helped Jeram run the colony.

Soon came complaints and many left the colony. The greatest source of discontent was Jeram's decision that colonists would tend common land for fifty years.

After that, the colony went rapidly downhill. Only those who had no money for departure remained. The death of Peter Josip Jeram in May 1897, when he drowned in the flooded river Eel, only accelerated the decline of the colony. After Jeram's death, the last colonists left the land. The majority of them resettled in San Francisco.

In founding the Catholic colony, Jeram had many opponents. The clergy charged that he was a communist, while the socialists held him to be a crook.

The main reason for the downfall of the colony was its utopian social order. Jeram should have given the people freedom to work on their own land. His intentions, though, were humane since he wanted to save his countrymen from the city life they were unaccustomed to and offer them a permanent income.

The present owners of the Valley of Eden property built nearby a small airport, a power plant and a lake.

DRUŽBA SVETEGA RAFAELA DO USTANOVITVE LJUBLJANSKE PODRUŽNICE

B o g d a n K o l a r

Izseljevanje, ki se je v 19. stoletju vedno bolj širilo in v večini evropskih izseljenskih dežel doseglo svoj višek v drugi polovici tega stoletja oziroma na prehodu v 20. stoletje, je izseljenskim deželam, ki nas zanimajo, prineslo nova vprašanja. Če so se prebivalci v glavnem izseljevali zato, da bi zaživel bolj svobodno in izboljšali svoje ekonomsko stanje in so jih dežele priseljevanja sprva sprejemale z odprtimi rokami, so dežele, od koder so odhajali, na ta način skušale reševati nakopičena vprašanja v lastnem okolju. Vendarle so se posamezniki in ustanove že zgodaj začeli zavedati tudi negativnih posledic takih premikov. To je mogoče videti v deželah, ki so prve doživele odhod prebivalstva, kot so bili britanski otoki, posebej Irska, Nemčija, Francija in Skandinavija. Sredi stoletja je bil močnejši val iz Nemčije, v prvih desetletjih druge polovice stoletja pa so se v izseljevanju uveljavile mediteranske dežele, zlasti Portugalska in Italija, ki so se jim v zadnjih desetletjih pridružile dežele jugovzhodne in vzhodne Evrope. Intenzivnost in ritem izseljevanja iz posameznih dežel kažeta na poskuse sodelovanja med oblastmi v Evropi in v Združenih državah Amerike, ki so bile med izbranimi cilji evropskih izseljencev na prvem mestu, in drugimi deželami naseljevanja, kot so Kanada, Nova Zelandija, Južna Afrika, Južna Amerika, za izseljence iz romanskih dežel pa sta bili na prvem mestu Argentina in Brazilija.

ZAČETKI CERKVENIH IZSELJENSKIH USTANOV

Poleg drugih problemov, ki jih je prinesel pojav izseljevanja, je bil tudi sklop vprašanj, ki so jih morale reševati cerkvene ustanove. Izseljevanje je potekalo iz krajev s pretežno ustalje-

nim verskim življenjem in institucijami na področja, ki so bila do nedavnega še misijonska ali pod vplivom nekatoliških krščanskih skupnosti. V želji po boljšem zaslužku in rodovitnejšem kosu zemlje so se izseljenci pogostokrat naselili daleč od cerkvenih središč ter zlahka zašli v verski indiferentizem ali v praktični ateizem. Za to je bila ugodna okoliščina, če niso srečali cerkvene skupnosti ali duhovnika, ki bi znal njihov jezik. Da bi bil odhod iz prvotnega okolja pripravljen, da ne bi prekinili stikov s cerkveno skupnostjo, iz katere so izhajali, in da bi z vključitvijo v novo cerkveno skupnost ostali člani Cerkve, je po prizadevanju nekaterih posameznikov zaživelo več ustanov, ki so bile namenjene izključno izseljencem in ohranjanju njihove verske in narodne integritete. Nemalekraj so bile organizirane na narodnostni podlagi. Povezovali so se z drugimi cerkvenimi, predvsem karitativnimi ustanovami, in imele podporo za svoje delo v osrednjih ustanovah katoliške Cerkve.

Zaradi odmevnosti in razvejene dejavnosti je treba najprej omeniti ustanove, ki so zaživele v Italiji. Leta 1883 je papež Leon XIII. s posebnim dokumentom naročil nadškofom v Neaplju, Genovi in Palermu, treh največjih italijanskih pristaniščih, da pomagajo izseljencem pri odhodu. Ustanovljeni so bili različni odbori, ki so na tem področju delali prve korake. Trajnejše je bilo delo, ki ga je začel škof v Piacenzi Giovanni Battista Scalabrini (1839-1905).¹ Po naročilu kongregacije Propaganda Fide, ki ji je predstavil problem izseljevanja, je naredil načrt pomoči italijanskim izseljencem. Leon XIII. ga je odobril 26. junija 1887. Iz tega se je v naslednjih letih razvila posebna redovna skupnost misijonarjev sv. Karla, imenovana tudi skalabrijani, katerih prva naloga je bilo delo med italijanskimi izseljenci. Za razširitev možnosti delovanja je že leto kasneje nastala ženska redovna skupnost, katere začetnica je bila Francesca Cabrini (1850-1917).² Redovnic se je oprijelo enako ime - skalabrijanke. Scalabrini je posvetil izseljenskemu vprašanju številne spise. Zavod Kristofa Kolumba v Piacenzi, v katerem so se pripravljali duhovniki za delo med italijanskimi izseljenci v Ameriki, in Družba sv. Rafaela sta postali osrednji izseljenska ustanova v Italiji do preloma stoletja. Središče Rafaelove družbe je bilo v Piacenzi, okrog dvajset podružnic pa je bilo po raznih mestih, med drugim v New Yorku, kjer so postavili dom za sprejem izseljencev.³

Družba sv. Rafaela⁴ je v zadnjih dveh desetletjih preteklega stoletja in nato do druge svetovne vojne postala osrednja oblika dela, ki se je v prid izseljencev razvilo v Cerkvi na ravni posameznih škofij. Zamišljena je bila kot cerkvena bratovščina, ki bi z združenimi močmi, s podporo cerkvenih in državnih ustanov, karitativnih gibanj, s članarino ter s samostojnimi akcijami, ki bi ji pomagale pri zbiranju sredstev, pomagala izseljencem pri pripravi na odhod, med potjo in pri prihodu v novo okolje, da bi ohranili vero, človeško dostojanstvo in našli najboljše možnosti za uresničitev ciljev izselitve. Po dosegljivih virih⁵ so do začetka devetdesetih let nastale v Nemčiji, Avstriji, Belgiji, Švici in Italiji. Med temi je bila poleg italijanske najbolj delovna nemška. Pod njenim okriljem se je razvila avstrijska.

Za začetek nemške družbe, ki bi reševala izseljenska vprašanja med Nemci, ki so zapuščali Evropo, veljajo sklepi 18. občnega zbora katoliških združenj Nemčije in Avstrije, ki je bilo leta 1867 v Innsbrucku. Na dnevnem redu je bilo izseljensko vprašanje in poziv ameriškim škofom. V njem so škofove v Združenih državah prosili, da bi pomagali nemškim izseljencem, ki so prihajali v Ameriko. Naslednje leto so na zborovanju v Bambergu ustanovili komite za zaščito izseljencev, ki pa je imel zaradi premajhnih sredstev le omejene možnosti delovanja. 1869 so na zboru nemških katoliških društev v Düsseldorfu ustanovili skupino, ki bi prevzela organizacijo dela za izseljence, in njeno delo postavili pod varstvo nadangela Rafaela, ki v krščanskem svetu velja za spremljevalca ljudi na potovanjih.⁶ Istočasno so podprli ustanovitev misijonarskih postaj v osrednjih pristaniščih Bremnu in Hamburgu, od koder je odhajalo največ izseljencev. To leto bi lahko obravnavali kot leto ustanovitve nemške Družbe sv. Rafaela, ki je 1871 dosegla potrditev cerkvenih in državnih oblasti.⁷ 9. julija 1878 je papež Leon XIII. družbi priznal cerkvene pravice, članom, ki jo materialno in duhovno podpirajo, pa podelil nekatere privilegije. Razgibana dejavnost je nato dobivala vedno večje razsežnosti, zlasti od 1890 dalje, ko je v Luzernu pripravila prvo mednarodno konferenco o izseljevanju.⁸ Gonilna sila je bil Peter Paul Cahensly (1838-1923), nemški državni poslanec, ki je kot trgovec v pristaniščih videl stiske izseljencev.⁹ S pomočjo sodelavcev v pristaniščih, ki so kot zaupniki posredovali v primerih zlorab,

stisk ali pokazali izseljencem boljše možnosti potovanja, je želel preprečiti številne tragedije. Ker so bili sodelavci v večini primerov duhovniki, so poskrbeli tudi za versko razsežnost potovanja. Za sprejem izseljencev v New Yorku je bilo konec osemdesetih let ustanovljeno zavetišče *Leohaus*.¹⁰

Rafaelova družba je vsako leto pripravljala javni občni zbor, na katerem so pregledali delo, sprejemali nove načrte in volili novo vodstvo. Društveno glasilo *St. Raphaels-Blatt* (Rafaelov list)¹¹ je o tem redno poročalo. List ima za proučevanje nemškega izseljevanja važno dokumentarno vlogo. Zaradi vključevanja poročil iz širšega prostora pa je pomemben tudi za problematiko sosednjih dežel in izseljevanja kot celote. Med stalnimi rubrikami v tem listu, so bile: že omenjena poročila o delovanju Rafaelove družbe, nova zakonodaja s področja izseljevanja tako v deželah odhoda kot v krajih priseljevanja, novice iz izseljenskega sveta, razprave o izseljenskem vprašanju in seznanjanje s publikacijami s tega področja. Izseljence so opozarjali na dokumente, ki so jih morali imeti s seboj, in na ljudi, na katere so se lahko obračali, ko so bili na poti ali pa so prispeli v deželo priselitve. Zanimiva so tudi statistična poročila o odhodih iz posameznih dežel ali čez določena pristanišča ter o nabirkah, ki so jih organizirale škofije in župnije za redno poslovanje izseljenskih ustanov.

Da je delo Rafaelove družbe naletelo na različne ocene, je povsem razumljivo. Po organizacijski in vsebinski strani je segalo na več področij in se pri tem srečevalo s pristojnostmi različnih oblasti. Na začetku leta 1891 je bilo tako potrebno vlogo družbe ponovno predstaviti, ker so ameriški škofje začutili njeno delovanje kot vmešavanje v lastne pristojnosti.¹² V poslanici na papeža so najprej spregovorili o nujnosti dela za evropske izseljence v obeh Amerikah. Kot ustrezne oblike za to so predlagali ustanavljanje narodnostnih župnij, na katerih bodo delovali duhovniki, ki bodo govorili jezik priseljencev, posebna semenišča (po zgledu škofa Scalabrina) za vzgojo izseljenskih duhovnikov ter ustanavljanje Rafaelovih družb po škofijah, kjer jih še ni bilo. V imenu evropskih Rafaelovih družb pa so naslovili poslanico tudi na ameriške škofo ter zavrnil napačne interpretacije o namenih družb, ki so se pojavile v ameriškem tisku. Posebej so poudarili, da se ne nameravajo vmešavati v ameriške zadeve ali žaliti tamkajšnjih

škofov. Želeli so samo zaščititi *naše izseljence* v duhovnih in materialnih zadevah in jim tako pomagali, da ostanejo člani Cerkve.¹³ Napetosti je mogoče razumeti v kontekstu ameriškega cerkvenega življenja in različnega gledanja na stopnjo vključevanja priseljencev v ameriške skupnosti. Predvsem izseljenci nemškega govornega področja so želeli ohraniti v bogoslužju svoj jezik, ustanavljati lastne skupnosti in pripeljati s seboj domače duhovnike. Del ameriške hierarhije temu ni bil naklonjen. Pogajanja s pristojnimi oblastmi v Rimu v drugi polovici osemdesetih let kažejo, da so slednjič izseljenci dobili pravico do narodnih župnij, saj je obveljalo prepričanje, da je Amerika dežela svobode in da to velja tudi pri vključevanju priseljencev v cerkvene strukture. Tvorci takšnih meril so bili prepričani, da bo s prenehanjem izseljevanja v evropskih deželah minila potreba, da v Ameriki dobivajo lastne župnije.¹⁴

Iz ohranjenega dokumentarnega gradiva je mogoče sklepati, da je bilo delovanje nemške Družbe sv. Rafaela zelo razgibano, da je imela razpredeno organizacijsko strukturo in viden vpliv na oblasti, ki so lahko pomagale pri reševanju izseljenskega vprašanja. V povezanosti z njo je zaživela avstrijska Rafaelova družba, ki pa ni dosegla tolikšnega pomena in je začela z delom pozneje ter v spremenjenih pogojih izseljevanja.

DRUŽBA SV. RAFAELA NA DUNAJU

Že sam začetek zanimanja za izseljence iz habsburške monarhije sega v poznejši čas. Šele na drugem katoliškem shodu na Dunaju leta 1889 je namreč pritegnil pozornost zborovalcev predsednik nemške Rafaelove družbe P. P. Cahensly, ki je predstavil položaj izseljencev in tveganja, v katera stopajo z odločitvijo, da si v svetu poiščejo boljše pogoje življenja. Pripravljalni sestanek za ustanovitev družbe je bil 6. marca 1890. 24. oktobra istega leta pa je potekalo ustanovno zborovanje avstrijske Družbe sv. Rafaela, ki se je dokajšnjo mero navdušenja predstavila javnosti. Za predsednika so izvolili dednega princa Johanna von Schwarzenberga. Da delovanje ni bilo bolj plodovito, bi bilo mogoče pripisati več vzrokom. Na izseljence so pogostokrat gledali kot na avanturiste in po tem presojali dejavnosti družbe. Gmotna sredstva si je morala šele priboriti. Močno oviro pa je predstavljala tudi narodnostna različnost

države. Težko je bilo namreč pritegniti k sodelovanju predstavnik vseh narodov monarhije in jih povezati v enotnem delu, saj je bilo jasno, da je v deželah priseljevanja poudarjeno izražena želja po narodno enotnih župnijah, tisku in drugih oblikah skupnega dela.¹⁶ Dokler je bila Rafaelova družba organizirana kot centralna ustanova monarhije, je bila po svojem značaju mednarodno združenje, v katerega ni bilo lahko pritegniti zastopnike posameznih narodov, a tudi izseljenci se niso čutili povezani z družbo. Organizatorji so celo ugotavljali, da je bila prava umetnost zbrati skupino zavzetih ljudi in da tudi katoliški temelj ni zadostoval. Ker so bili izseljenci bolj povezani z domačimi ljudmi in ustanovami v domačem kraju kot z neko mednarodno ustanovo, je bilo po prenovljenem statutu Družbe sv. Rafaela iz leta 1906 mogoče ustanavljati družbe po narodnem ključu. Le-te so v lastnem okolju širile ideje Rafaelove družbe, imele stike z izseljenci v narodnem jeziku, gojile pa so tudi povezanost med samimi rojaki v Združenih državah.

Osnovne značilnosti in naloge družbe je mogoče razbrati iz statuta, ki so ga pripravili spomladi 1890 in so ga pristojne oblasti potrdile 13. maja 1890.¹⁶ Temeljni namen družbe je bilo varovanje katoliških izseljencev iz monarhije - v zadnjih obdobjih so razširili pozornost - pred nevarnostmi, ki so jim grozile od odhoda na pot do dosege cilja tako glede vere, nravnosti kot tudi imetja (čl. 1). Da ne bi prihajalo do napačnega razumevanja nalog, so večkrat posebej poudarjali, da Rafaelova družba ne namerava podpirati izseljevanja ali ga pospeševati, temveč le pomagati izseljencem, ki se odločijo, da odidejo v svet. Za doseg te ciljev so si določili nekatera sredstva: tiskanje in razširjanje spisov za informiranje izseljencev, pošiljanje več jezikov veščih ljudi v pristanišča, odkoder so izseljenci odhajali čez ocean, pridobivanje zanesljivih ljudi, ki bi izseljencem na poti lahko pomagali (čl. 2). Za načelno reševanje izseljenskega vprašanja so s predlogi sodelovali v političnih strukturah, saj so bili med člani tudi poslanci raznih zborov. Finančna sredstva, ki so jih potrebovali za uresničevanje tako zastavljenih ciljev, so zbirali z letnimi prispevki članov, s prostovoljnimi darovi, volili, redno podporo Leopoldinine ustanove. Velik delež so predstavljala sredstva, ki so jih prejeli od vlade, državnih in cerkvenih ustanov ter od uglednih javnih delavcev. Na začetku je znašal letni prispevek članov 50 krajcarjev.

Vsako leto je bilo na praznik zavetnika Rafaela (24. oktobra) ali v neposredni bližini tega dne splošno zborovanje, na katerem so pregledali delo, volili vodstvo, sprejemali nove usmeritve in reševali vprašanja, ki so se pojavljala v vmesnem času. Poročila o zborih so bila običajno objavljena v dnevnem časopisju. Sedež 15 članskega odbora je bil na Dunaju. Odbor je bil sestavljen iz peterice, ki je živela na Dunaju ali v bližini, in je dejansko vodila delovanje družbe, ter iz zastopnikov narodov; takšna je vsaj bila želja. Po prvotnem statutu je bilo predvideno, da bi bili v posameznih škofijah pomožni odbori kot podaljšana roka osrednjega vodstva na Dunaju. Okoliščine so pozneje narekovale drugačen način vključevanja narodnih zastopstev. Seveda pa je statut obsegal še vse druge značilnosti, ki so jih vključevale temeljne listine cerkvenih ustanov.

Poseben pomen za delovanje Rafaelove družbe so imeli poverjeniki v pristaniščih, ki so uresničevali pretežni del nalog, ki si jih je zastavila družba. Od časa do časa jim je zato dunajsko vodstvo poslalo okrožnico z navodili in nekakšnimi delovnimi smernicami. Poverjeniki so bili običajno duhovniki, ki so že delovali v določenem kraju in so bili pripravljene sprejeti še dodatne naloge, ali so nalašč za delo med izseljenci prišli v pristanišče. Zastopnik družbe in izseljenski urad sta bila razen v Bremnu, Hamburgu, Antwerpnu in drugih mestih tudi v Trstu.

Drugo skupino poverjenikov so sestavljali duhovniki po škofijah. Ti so prevzeli nalogo, da bodo razširjali informacije o Rafaelovi družbi, opozarjali izseljence na zastopnike, pri katerih so na poti lahko iskali pomoč, in vzdrževali stike s sodelavci v pristaniščih. Poverjeniki so imeli priporočilne izkaznice, ki so jih delili izseljencem, preden so odšli na pot. Pri njih je bilo mogoče dobiti literaturo, ki jo je izdajala Rafaelova družba, in so zastopali njene interese na škofijski ravni. Iskali so možnosti za ustanavljanje pomožnih odborov, zbirali članarino in bili v rednem stiku z osrednjim vodstvom na Dunaju. S te strani jim je bilo svetovano, da izseljencem le pomagajo pri uresnitvi njihovega načrta, da jim torej ne izbirajo pristanišča ali la-dijske družbe. Sprotna obvestila, tudi o cenah prevozov in storitvah v pristaniščih, so lahko našli v društvenem glasilu. Seveda je bilo v pristaniščih pred odhodom ladje poskrbljeno za prejem zakramentov in drugih oblik verske priprave za pot.

Priporočilna izkaznica, ki so jo prejeli izseljenci, je obsegala podatke o pristaniščih in ljudeh, na katere se je bilo mogoče obrniti, kakor tudi navodila, kako naj se vedejo do tujcev, oblasti, o prtljagi, ki so jo lahko nesli s seboj, in drugem.¹⁷

SLOVENCİ IN DUNAJSKA RAFAELOVA DRUŽBA

Reči je mogoče, da so bili slovenski cerkveni vrhovi z začetkom delovanja Družbe sv. Rafaela na Dunaju dobro seznanjeni in da so se po osrednjih ustanovah monarhije vključevali v njeno delo. Kot avstrijski državljani so bili slovenski izseljenci deležni pomoči njenih zastopnikov. Le nekaj mesecev po ustanovnem občnem zboru je škof dr. Jakob Missia v Škofijskem listu že objavil statut družbe in v uvodu poudaril, da družba nikakor ne namerava pospeševati izseljevanja, temveč le pomagati tistim, ki so se odločili, da zapustijo domovino in da si ne bi mogla izbrati bolj ugodnega časa za vstop v javnost kot ravno devetdeseta leta, ko se je razmahnilo delo izseljenških agentov.¹⁸ Po vsem sodeč prva novica ni prinesla velikih sadov. Izseljevanje se je sicer nadaljevalo, a organiziranega dela v prid izseljencev ni bilo. Javna skrb se je omejevala le na svarila in povzemanje novic o tragičnih usodah izseljencev, ki so jih objavljali časopisi v tujini.

Drugi katoliški shod leta 1900 se je v svojih resolucijah spomnil tudi izseljencev. Socialni odsek je celo posredoval podatke o delovanju raznih bratovščin v nemških deželah in ugotavljal, da število slovenskih izseljencev neprestano raste, a delovanja v njihov prid ni bilo.¹⁹ Javno prepričanje je bilo, da izseljevanja ni mogoče zaustaviti, le izseljencem je mogoče pomagati. Drugi narodi so zanje naredili veliko več. Ugotavljali so, da imajo nemški katoličani v ta namen Društvo sv. Rafaela, ki silno dobro deluje in ki je že v mnogih primerih pomagalo tudi našim. Predstavljene so bile nekatere značilnosti njegovega delovanja: »V pomorskih mestih, kjer se seda na ladije za v Ameriko, ima to društvo svoje zastopnike, ki brezplačno pojasnjujejo potnikom vse, kar žele. Ravno tako je tudi v ameriških primorskih mestih društvo v pomoč došlim izseljencem.«²⁰ Bralci so bili povabljeni, da bi povedali svoje izkušnje in predloge, kako bi bilo izseljencem mogoče pomagati.

Zdi se, da je prve konkretnejše oblike reševanja izseljenškega

vprašanja uspel uresničiti škof dr. Anton B. Jeglič, ki se je leta 1903 povezal z vodstvom Rafaelove družbe na Dunaju in nato to problematiko vključil v delo prve ljubljanske škofijske sinode istega leta. Le-ta je določila vrsto konkretnih oblik dela in med drugim poudarila vlogo Rafaelove družbe, ki so jo nameravali preseliti na slovenska tla. Sinodalne določbe so postale temelj dela v naslednjih letih.²¹

Prvikrat so se slovenski zastopniki udeležili občnega zbora avstrijske Rafaelove družbe 18. oktobra 1903. Na tem zboru je bila poudarjena nujnost, da se spremeni način delovanja in da se vsi odgovorni zavedo posledic izseljevanja za vso monarhijo. Izkušnje zastopnikov nemške družbe, navzočnost nosilcev javnih in cerkvenih služb iz vse države so dale zborovanju poseben pomen. Ljubljanskega škofa je zastopal prof. dr. Ivan Janežič, ki je pozdravil zbor. Škof Jeglič pa je poslal pozdravni telegram. Navzoč je bil tudi predstavnik mariborske škofije.

Osrednja tema pogovora je bilo izseljevanje v Brazilijo, ki se je zlasti razmahnilo v notranjeavstrijskih deželah. Ko je bilo ukinjeno suženjstvo, so lastniki kavčnih plantaž morali dobiti delovno silo od drugod. Po prepričanju zborovalcev je imel agent Jose de Santos nalogo, da je iz Evrope pripeljal 100.000 ljudi za delo na plantažah. Imeli so brezplačno vožnjo in zagotovljeno delo. Tisoči so šli za tem klicem, a so prepozno spoznali, da so bili prevarani. Zaradi pomanjkanja sredstev se niso mogli vrniti. Prva naloga družbe naj bi zato bila, da se jim pomaga. Izseljevanje nasploh so imeli za socialno bolezen, ki je policija ni bila sposobna rešiti. Po načrtih so nameravali posvetiti posebno skrb iskanju zastopnikov, ki so bili večji katerega od slovanskih jezikov, za delo v pristaniščih saj je posebno hitro naraščalo število izseljencev iz teh dežel. V odbor so bili poleg drugih izvoljeni Andrej Gassner, tovarnar iz Tržiča, dr. Ivan Janežič, profesor moralne teologije v Ljubljani, Andrej Kalan, župnik; iz seznama članstva pa je bilo mogoče ugotoviti še nekatere s slovenskega ozemlja. Član je bil konzistorij mariborske škofije, dr. Janez Ev. Krek, teološki profesor in deželni poslanec, dr. Franc Nagl, škof v Trstu, Ivan Rakovec, knjigovodja v Ljubljani.²² Dr. Janežič je med obiskom spregovoril z vodstvom družbe o možnostih pomoči Slovincem, ki so se odpravljali v Ameriko.

Takoj po vrnitvi je škof Jeglič v sporazumu z dunajskim

vodstvom ustanovil pomožni odbor za ljubljansko škofijo, ki je nameraval v Ljubljani odpreti pisarno in svojo dejavnost razširiti tudi na izseljence iz Istre, Dalmacije in Hrvaške nasploh. V odbor je imenoval Gassnerja, Janežiča, Kalana, Kreka in Rakovca.²³ »Malo prepozno smo začeli; no, pa vsaj začetek je. V Ameriki je sedaj veliko delavcev brez dela in vračajo se mnogi nazaj v domovino.«²⁴

Z ustanovitvijo pomožnega odbora za ljubljansko škofijo pa se vendarle niso pretrgale vezi, ki jih je imel osrednji odbor Rafaelove družbe na Dunaju s slovenskimi izseljenci. Če ne drugače, so o njih objavljali novice ali jih vključevali v statistična poročila, pri tem pa so se največ lahko opirali na poročila dežel priseljevanja in poročila pristaniških oblasti, od koder so odhajali iz Evrope. Nekateri podatki iz let do ustanovitve samostojne Družbe sv. Rafaela v Ljubljani nam kažejo značilnosti obravnavanja izseljenskega vprašanja iz drugih virov. Dr. Janez Ev. Krek je bil nekaj časa tudi podpredsednik dunajskega vodstva.²⁵

Ameriške statistike so največkrat povezovalе Slovence in Hrvate in za leta 1900-07 naštele 227.339 priseljencev, kar je skupaj z drugimi južnimi Slovani predstavljalo 16 odstotkov izseljencev iz habsburške monarhije.²⁶ V letu 1908 je bilo v Združenih državah po istem viru okoli 100.000 Slovencev in 300.000 Hrvatov. Najpogosteje so se naseljevali v države, kjer so že bile večje skupine rojakov. Prednjačile so Pensilvanija, Illinois in Ohio, drugod so bile manjše skupine. Druga značilnost slovenskega in hrvaškega izseljevanja je bilo sezonsko izseljevanje, kar je pomenilo, da je bilo med izseljenci veliko tistih, ki so ponovno šli v Ameriko (leta 1905-06 je bilo le-teh 13,1 odstotka), in majhen delež žensk (1906-07 le 15,2 odstotka). Po poročilih sodeč, so slovenski in hrvaški izseljenci spadali med revnejše, od njih so bili revnejši le še Poljaki, Slovaki in Rutenci. Po stopnji nepismenosti med 32 in 45 odstotki so bili med avstrijsko-madžarskimi izseljenci na šestem mestu.²⁷ Glede organiziranosti izseljenskega življenja pa je mogoče reči, da so po številnih ustanovah prekašali druge narode. Omeniti velja 17 organiziranih cerkvenih skupnosti v letu 1903, slovenske šole v šestih večjih mestih, številna podporna društva in tisk. Svoje naloge sta v naslednjih letih opravljali obe izseljenski društvi sv. Rafaela, v Ljubljani in New Yorku. Od

dunajske centrale sta se v naslednjih letih ločila še odbora v Gorici (1912) in v Zagrebu (1913). Vsi so ohranjali stike z osrednjim vodstvom, svoje mesto pa so imeli tudi v poročilih o delovanju te izseljenske organizacije. Njeno glasilo **Der Auswanderer** (Izseljenec), ki je začelo izhajati leta 1910 na Dunaju, je kot mesečnik do začetka prve svetovne vojne prinašalo poročila o delu vseh izseljenskih ustanov v monarhiji.²⁸

Mogoče je reči, da je bila avstrijska Družba sv. Rafaela po zgledu drugih eden najbolj učinkovitih odgovorov na izziv, ki ga je javnosti prineslo izseljensko vprašanje. V življenju slovenskih narodov, ki so živeli v avstro-ogrski monarhiji, je izseljevanje prav na prelomu stoletja dobilo dramatične razsežnosti in zahtevalo sodelovanje vseh dejavnikov javnega življenja. Čeprav ni bil njen prvi namen reševati slovenske izseljence, je vendarle s samim obstojem in načinom dela pomagala, da je vprašanje izseljevanja in njegovega reševanja postalo problem Cerkve in drugih javnih ustanov tudi na Slovenskem. Cerkveni krogi so v organiziranju Rafaelove družbe po avstrijskem zgledu videli ustrezen način za pomoč izseljencem in osveščanja javnosti v njihov prid.

OPOMBE

1. Enciclopedia Cattolica, XI, str. 3-4
2. Leto svetnikov, IV, Ljubljana 1973, str. 554-558
3. Pisani, Ueberseeische italienische Auswanderung und der neue italienische Schutzverein Italica gens, Das Auswandererproblem, 2. d., Freiburg 1911, str. 5-10
4. V nemškem prostoru se je običajno imenovala St. Raphaels-Verein zum Schutze katolischer Auswanderer.
5. Arhiv avstrijske Rafaelove družbe je le v drobcih dosegljiv v dunajskem škofijskem arhivu (v nadaljevanju DAW), Ordinariatsakten, Vereine 11/4, St. Raphaelverein. V deželnem arhivu Nižje Avstrije je fond Rafaelove družbe izginil. Po mnenju arhivarjev se je to zgodilo v letu 1938, ko so bile katoliške organizacije prepovedane, njihovo gradivo pa uničeno.
6. Leto svetnikov, III, Ljubljana 1972, str. 675
7. St. Raphael-Verein, Lexikon für Theologie und Kircher (v nadaljevanju LThK), IX², str. 170-171

8. Ibid.
9. Peter Paul Cahensly, LThK, II², str. 873
10. Der Auswanderer, V, 1914, str. 46-48
11. Uradno se je imenovalo St. Raphaels-Blatt, Organ des St. Raphaels-Vereins zum Schutze katolischer deutscher Auswanderer.
12. DAW, poslanica
13. Ibid.
14. Stephen M. di Giovanni, Povijesni i kanonski vidici pastoralne brige za useljenike u Americi krajem 19. stoljeća, Novi kodeksi i iseljenici, Zagreb 1986, str. 44-68
15. Franz J. Fischer, Religiös-soziale Fürsorge für die österreichischen Auswanderer, Das Auswandererproblem, str. 16-17
16. ADW, statut
17. ADW, Instruktion für die Hochw. Herren und P.T. Vertrauensmänner des Oesterreichischen St. Raphael-Vereins
18. Laibacher Diöcesanblatt, XV, 1890, str. 97-99
19. Poročilo drugega slovenskega katoliškega shoda 1900, str. 47
20. Domoljub, 15, 1902, str. 177-178
21. Ljubljanski škofijski list, XXXVIII, 1903, str. 64; Synodus Diocesana Labacensis quam diebus 31. mensis Augusti 1. 2. 3. 4. mensis Septembris 1903 habuit A. B. Jeglič, Labaci 1903, str. 100
22. Das Vaterland, 20. oktober 1903, št. 288, Poročilo, str. 5-6
23. Zgodnja Danica, I(LVI), 1903, str. 400; Ljubljanski škofijski list, XXXVIII, 1903, str. 105
24. A.B.Jeglič 19. decembra 1903
25. Der Auswanderer, II, 1911, str. 48-49
26. H. Fischer, Die Auswanderung der österreichischen Südslaven nach Nordamerika, Das Auswandererproblem, str. 18-20
27. Ibid., str. 19
28. Celoten naslov je bil: Der Auswanderer, Monatschrift für Auswanderung, Abwanderung, Saisonwanderung und Mädchenschutz und für das Oesterreichertum im Auslande, Mitteilung des österreichischen St.Raphael-Vereines zum Schutze katolischer Auswanderer.

ABSTRACT

**THE SOCIETY OF ST. RAPHAEL UP TO THE FOUNDATION
OF THE LJUBLJANA BRANCH***B o g d a n K o l a r*

Emigration presented the Church with a new kind of interest for members of its community. Of the numerous initiatives that sprang to life in order to help the emigrants along their way, the work of the Society of St. Raphael represents an original form, although it is similar in type to the church fraternities of the day. The society was founded in Germany in the 1870's and flourished mostly in German speaking areas. Under the influence of the German society, and with the cooperation of its leaders, the Austrian Society of St. Raphael was founded in Vienna in 1890. Since its target was all the population of the Austro-Hungarian empire, Slovenes encountered it early. Even before the foundation of the Council for the Diocese of Ljubljana, representatives of Slovene public life participated in its work and then took the central role in transplanting its activities into Slovene lands. Due to the fact that the public already had a positive opinion of it - some echoes are listed in this article - it prospered that much easier, even though ties to the central leadership in Vienna had not been severed. The pre-history of the beginnings of planned work for the Slovene emigrants within the Catholic church - through the Society of St. Raphael - is described.

UDJE DRUŽBE SV. MOHORJA V ZDA DO LETA 1900

A n d r e j V o v k o

Ena izmed zelo pomembnih vezi, ki je in še vedno veže slovenske izseljence z matično domovino, je nedvomno Družba sv. Mohorja. V tem prispevku ne mislimo prikazovati njenega delovanja v celoti, saj so to že dovolj izčrpno storili drugi¹, pač pa opozoriti na njeno razširjenost med slovenskimi izseljenci v ZDA do vključno leta 1893. Za to letnico imamo dober »izgovor«, saj je v **Mohorjevem koledarju za leto 1894** izšel obširen članek ameriškega rojaka, dolgoletnega župnika v Jolietu, eni najmočnejših slovenskih naselbin v ZDA Franca S. Šušteršiča² z zelo izčrpnimi podatki o vseh dotedanjih naselbinah slovenskih izseljencev v tej državi.³ Jasno je, da je lahko tak prikaz le skromen začetni korak pri proučevanju razširjenosti Družbe sv. Mohorja med slovenskimi izseljenci tako v ZDA kot drugod po svetu. Je predvsem opozorilo na še eno možnost, kako zaslediti prisotnost slovenskih izseljencev ter z ugotavljanjem njihovega števila v določenem časovnem obdobju spremljati nastanek, razvoj, pa tudi propad njihovih naselbin. Pri tem se zavedamo, da bo proučevanju kulturnih, verskih, narodnih in drugih vplivov Družbe sv. Mohorja na slovenske izseljence še treba posvetiti pozornost, podobno pa tudi odmevom nanje med slovenskimi izseljenci in stikom med Družbo ter izseljenci. Ti stiki nikakor niso mogli biti zanemarljivi, o čemer lepo priča do prve svetovne vojne naraščajoče število članov, rednih naročnikov vsakoletnih knjižnih zbirk Družbe sv. Mohorja, ki so se po njenih pravilih imenovali »udje« oziroma »družniki« tako v ZDA kot tudi med drugimi slovenskimi izseljenci. Tako ameriški kot tudi drugi udje Družbe sv. Mohorja nedvomno zaslužijo svoj temeljit prikaz. Podobno bo treba proučiti vse podatke o slovenskih izseljencih, ki jih najdemo v **koledarjih Družbe sv. Mohorja** in v njenem ostalem »knjižnem daru«. Omenimo le prispevek Franca Šušteršiča *Slovenci v Ameriki*, h kateremu se

bomo še vrnil, članek Ivana Zupana *Izprehodi po New Yorku*⁴ ter življenjepisa ameriških misijonarjev Barage in Pirca iz zbirke Družbe sv. Mohorja za leto 1868 oziroma 1888.

Preden se sprehodimo po Šušteršičevem pregledu naseljenosti slovenskih izseljencev v ZDA in jim »dopišemo« naročnike Družbe sv. Mohorja, bomo na kratko predstavili njihovo številčno rast do prve svetovne vojne po podatkih, ki so jih letno objavljali v njenih **koledarjih**. Kot prvi ud Družbe sv. Mohorja se v ZDA pojavi misijonar v Belle-Prairu v državi Minnesota Ignacij Tomazin⁵, ki je kot 386. dosmrtni ud pristopil med 1. majem 1870 in 1. junijem 1871.⁶ Po pravilih sta bili dve vrsti »družbenikov«: dosmrtni in letni. Dosmrtni so plačali enkrat za vselej 15 goldinarjev ali dvakrat po 8 goldinarjev v enem letu. Letnina, ki so jo plačevali vsako leto sproti, pa je znašala 1 goldinar.⁷ Tomazin ostaja kot naročnik sam vse do leta 1884, ko se poleg njega pojavita kot uda še Slovansky spolek iz St. Francisisa (?) in Marijana Trobec, naslednje leto pa posestnik Val. Tschalter in vdova Neža Frölich iz West Newtona v državi Pensilvaniji.⁸ V letu 1886 so poleg »dosmrtnega« Tomazina še »letniki« Janez Pogačnik iz St. Josepha, Franjo Bajec iz Merriam Parka, Terezija Šebat iz Wabasha (vsi trije kraji so v državi Minnesota) ter pravi mohorjanski krožek iz West Newtona, poleg že omenjene Frölichove še Vincenc Kajtnar, Valentin Čater, Tomaž Koritnik, Jakob Bregar in Anton Anzigler.⁹

V **koledarju Družbe sv. Mohorja za leto 1888** so udje iz Amerike prvič združeni v posebnem 13. poglavju. Razprto so označeni Družbini župnijski poverjeniki, naročniki iz ZDA pa so posebej omenjeni tudi v poročilu vodstva Družbe sv. Mohorja. V njem je poudarjeno, da vodstvo posebno veseli »obilnejši pristop udov iz daljne Amerike, kjer kažejo naši rojaki, da hočejo tudi v novi domačiji ostati verni katoličani in zvesti Slovenci«. Sporočajo tudi, da bo namesto Slovenskega pravnika, ki ni mogel iziti, izšel že omenjeni »životopis **Franc Pirec, oče umne sadjereje in slavni misijonar s podobo tega najjimenitnejšega sovrstnika misijonarja in škofa indijanskega Friderika Barage, kterege životopis je tudi družba bila pred leti izdala v posebni knjigi. Upamo, da smo ž njim vsem udom ustregli, posebno pa še Slovencem na Kranjskem in v Ameriki.**«¹⁰ V istem poročilu vodstvo sporoča ameriškim udom, da morajo članarini dodati še po 1,20 goldinarja za poštnino.¹¹

1887 se je število severnoameriških članov dvignilo na 64, v letu 1888 pa padlo na 47. Namesto Tomazina, ki ga v Belle Prairu še najdemo leta 1887, je 1888 v tem kraju prvič naveden kot dosmrtni ud duhovnik Janez Solnce¹², ki se kot tak pojavlja vse do leta 1894, ko se v sezname kot dosmrtni ud v kraju Belle River v Minnesoti vrne Tomazin. 1889 je mohorjanov 63, pri čemer se pojavi drugi dosmrtni ud Marjeta Urbasič iz župnije sv. Antona v Krain Townu v Minnesoti. V letu 1890 se dvigne število na 11 in ta »znamenit naraščaj« omenijo tudi v vodstvenem poročilu (v njem sicer navajajo številko 120, vendar moramo opozoriti, da vanjo vključujejo tudi ude iz južne Amerike, ki jih vodijo skupaj s severnoameriški, vendar jih v našem pregledu odštevamo)¹³ skupaj z obvestilom ameriškim izseljencem, da znaša zanje letnina 1 dolar oziroma 2,20 goldinarjev, »da se jim zamorejo knjige o svojem času pod križnim zavitkom poslati in se poštnina že tu odraja, dosmrtni 15 dol, to pa zavoljo vsakoletne poštnine, ki znaša okoli 1 gold 20 kr«.¹⁴ 1891 je v ZDA 236 naročnikov, leta 1892 273, 1893 pa že 394, pri čemer se pojavi tudi nov dosmrtni ud Margareta Mušič iz Jolieta.

Prišli smo do leta, v katerem je bil kot rečeno objavljen pregled Franca Šušteršiča Slovinci v Ameriki. Podatke za ta prispevek so avtorju pomagali zbrati duhovniki Jožef F. Buh, Janez M. Solnce, Jožef Zalokar in Peter Zupan in še nekateri drugi slovenski rojaki. Po kratkem geografskem orisu ameriške celine prikaže zgodovino priseljevanja Slovencev ter njihovo geografsko razprostranjenost po posameznih zveznih državah ZDA. Pri opisu razmer med slovenskimi izseljenci so na prvem mestu vprašanja verske skrbi zanje ter njihovih cerkvenih organizacij. Pisec navaja, da so bili poleg slovenskih misijonarjev prvi slovenski izseljenci posebno trgovci, »dandanes jako premožni in veljavni možje«. Ker so živeli daleč stran od svojih slovenskih rojakov, »izobrazili so se v ptujem jeziku in občevali le s ptujim ljudstvom - veliko jih ni slišalo leta in leta slovenske govorice - potujčili so se naposled sami. Mnogi so si vzeli angleške ali nemške žene, tako da njihovi otroci niti ne razumejo slovenskega jezika.«¹⁵ Kot častno izjemo navaja (brez imena) premožnega in čislanelega trgovca v Dakoti, ki da je že petintrideset let v Ameriki, pa je še vedno navdušen Slovenec. Čeprav dobro razume angleško in druge jezike, mu je »mate-

rinski jezik vendar-le najljubši«. Poskrbel je, da so se njegovi otroci naučili slovenščine in izrecno zahteva, da se v ožjem družinskem krogu pomenkujejo v slovenščini. Starejši izseljenci so po avtorjevih besedah ostali brez izjeme zvesti veri in so povsod poznani kot dobri katoličani.¹⁶

Avtor dalje ugotavlja, da so se začeli Slovenci po letu 1880, posebno pa še v zadnjih šestih letih, v večjem številu seliti v Ameriko, a so za razliko od Čehov, Poljakov, Slovakov, ki se naseljujejo skupaj, razkropljeni »na vse štiri vetrove«. Nekateri cenijo število slovenskih priseljencev na 40 do 50 tisoč, Šušteršič pa meni, da je to zelo težko ugotoviti, ker ameriški mesečni statistični podatki o priseljencih Slovencev ne navajajo. *»Naši ljudje, poprašani po narodnosti odgovarjajo navadno, da so Kranjci ali Avstrijci, kdor pa količkaj nemški tolče, se da za Nemca vpisati... Žalosten dokaz, kako malo je še vzbujena v Slovencih narodna zavest in koliko dela še čaka po Slovenskem izobraževalce narodove.«*¹⁷

Avtor začenja geografski pregled takratne slovenske naselitve z najstarejšimi slovenskimi naselbinami v Minnesoti in Michiganu. V severni Minnesoti omeni najstarejšo slovensko cerkveno občino pri cerkvi sv. Štefana v kraju Brockway. Navaja, da so prvi slovenski priseljenci prišli v ta kraj leta 1866, 1870 zgradili cerkev ter da »sedaj« tam živi 65 družin z okoli 300 člani. Vsi so pridni kmetovalci, ki so večinoma prišli z Gorenjskega, obogateli in imajo lepe kmetije ter hleve, polne živine. Kakih štirinajst milj od te je druga slovenska naselbina Novi Kranj oziroma Krain Town, ki je nastala v istem času kot kot tista pri Sv. Štefanu, le da so se mnogi slovenski priseljenci odselili, ker so jim pred nekaj leti naredile kobilice veliko škodo na polju. V času avtorjevega poročanja je bilo v kraju šestnajst slovenskih kmečkih družin, ki so imele skupaj z Nemci in Irci od 1871 cerkev sv. Antona. Obe naselji sta v verskem pogledu v prejšnjem obdobju oskrbovala Jožef Frančišek Buh¹⁸ in Ignacij Tomazin, leta 1872 pa so ju prevzeli benediktinci iz Collegevilla.¹⁹

1887 prvič zasledimo v obeh krajih naročnike Družbe sv. Mohorja. Kraja sta navedena kot Sv. Štefan in Sv. Anton. V prvem je 24 naročnikov, kot poverjenik pa je naveden učitelj Matija Bilban. Tem bi bilo treba prišteti še Andrewa Zupana in J. Putza, ki sta navedena pod krajevno oznako Brockway.

Pri Sv. Antonu je navedenih le 15 naročnikov. Za leto 1888 je za Sv. Štefana v Brockwayu naveden poverjenik benediktinec p. Ciril Zupan ter 19 naročnikov, za Sv. Antona, Krain Town, pa 5 naročnikov. V letu 1889 se število naročnikov v Brockwayu dvigne na 31, v Krain Townu pa na 7. 1890 jih je v prvem kraju 23, v drugem 3, leta 1891 v prvem 28, v drugem 4, leta 1892 v prvem 33 in v drugem 5 ter leta 1893 v prvem 30, v drugem pa samo eden.

Slovenska naselbina v Towerju v Minnesoti se je začela razvijati po letu 1884 predvsem po zaslugi železne rude. Iz Michigana se je poleg priseljencev drugih narodov takrat doselilo kakih 100 Slovencev. Njihovo število se je v začetku devetdesetih let povzpelo na 500, večinoma pa so bili rudarji. Skupaj z ostalimi priseljenci katoliške vere so si postavili cerkev sv. Martina, od leta 1888 pa je med njimi deloval že omenjeni Jožef Buh, ki je bil tudi farni poverjenik Družbe sv. Mohorja. Leta 1890 so bili skupaj z njim 3 udje družbe, leta 1891 7, od katerih je Buh naročil dva kompleta knjig, 1892 9 ter 1893 19, od tega je Buh naročil 7 »iztiskov«.

Misijonar Buh je deloval med slovenskimi priseljenci v 30 milj oddaljeni naselbini Ely v isti zvezni državi. Leta 1888 je prvi maševal v tem kraju v hiši izseljenca Franca Ložarja, ki je bil po rodu iz Sodražice. Leta 1889 so v tem kraju zgradili cerkev sv. Antona Padovanskega, leta 1893 pa je bilo v njem okrog 600 slovenskih izseljencev, ki so bili podobno kot oni v Towerju v glavnem rudarji.²⁰ 1893 je bilo v Elyju 11 naročnikov Družbe sv. Mohorja. V Minnesoti najdemo naročnike še v krajih Wabash (leta 1887 5, nato do vključno leta 1893 1), St. Paul (od leta 1887 do 1893 1), Albany (1887 in 1888 1, 1889 6 s poverjenikom Janezom Plemljem, enako 1890, 1891 7, 1892 11 ter 1893 13), Merriam Park (1887 2, 1888 1, 1890 3, 1891 2, 1892 3 in 1894 10, vsi v St. Thomas Seminarju), St. Cloud (St. John Abbey leta 1887 1, 1890 1, 1891 5, 1892 4). Posamezni naročniki se v tem obdobju pojavljajo še v Owatoni (leta 1887 misijonar J. Solnce), v Heron Laku (duhovnik J. Ogulin), Effingtonu, Millervillu, Sodanu ter v že večkrat omenjenem Belle Prairu.

V državi Michigan je bilo največ Slovencev v kraju Calumet, katerega del je bil Red Jacket. Priseljenci, ki jih je bilo ob času njegovega poročanja okrog 3.000, so bili v glavnem

zaposleni v bakrenih rudnikih, pa tudi kot trgovci, obrtniki ter krošnjari. Večina je prišla iz črnomaljskega okraja, četrtno pa je bilo Hrvatov in Primorcev. Svojo cerkev so si postavili leta 1890 v Red Jacketu.²¹ Prvi udje Družbe sv. Mohorja se v Calumetu pojavijo leta 1889, in sicer 5. Že naslednje leto jih je kar 110, njihov farni poverjenik pa je krajevni župnik Josip Zalokar. Leta 1891 jih je 130, od tega naroči Zalokar 7 »iztiškov«, leta 1892 100 (Zalokar 4) ter leta 1893 ponovno 100 (Zalokar 9). V Michiganu so živeli Slovenci še v krajih Blue Jacket, Dollar Bay, Hancock, Copper Falls, Iron Mountain in Manistigye, ude Družbe sv. Mohorja pa zasledimo le v Hancocku (leta 1890 1 in leta 1891 3), Blue Jacketu (7 leta 1891) in Iron Mountainu (1891 in 1893 po 1).

V državi Wisconsin navaja avtor dva kraja z nekaj slovenskimi družinami: Ashland in Salem, vendar pa do leta 1893 med njimi ni naročnikov Družbe Sv. Mohorja. Za 600 do 800 Slovencev v Chicagu v Illinoisu Šušteršič navaja, da so močno raztreseni in sami ne bi mogli imeti cerkvene občine. Misli, da bi se morali zato združiti s Hrvati, ki jih je več kot tisoč. Slovenci so ob času avtorjevega poročanja največ hodili v češko cerkev sv. Prokopa, kjer je tamkajšnji župnik razumel slovensko, nekateri pa v angleške ali nemške cerkve. Včasih je prišel mednje slovenski duhovnik iz Jolietu. Šušteršič toži, da je zlasti mnogo mlajših slovenskih izseljencev odpadlo, posebno še, »če se začno bratiti s Čehi odpadlimi od vere«. Navaja, da je okrog 200 Slovencev v South Chicagu. Ti so predvsem delavci v tovarnah ter obrtniki, zlasti mizarji. V Chicagu je po njegovih besedah »nekaj jako premožnih Slovencev, ki so se pa, žal, popolnoma izneverili slovenskemu narodu«. ²² Prvi trije mohorjani se pojavijo v Chicagu leta 1888, 1889 in 1890 5, leta 1891 6 s poverjenikom Jožefom Werscajem, 1892 7 ter 1893 22.

V največji slovenski naselbini Jolietu, kakih 36 milj od Chicaga je bilo »pred šestimi leti«, torej leta 1887, kakih 60 slovenskih izseljencev, »danes« pa 1200, ter še 200 Hrvatov in 100 Slovakov. Delali so predvsem v železarnah, kamnolomih, na železnici, bili pa so tudi obrtniki, zidarji, trgovski pomočniki in podobno. Navaja, da je »pisatelj teh vrstic« prišel v Joliet maja 1891, pred tem pa sta tu delovala J. M. Solnce in češki duhovnik iz Chicaga J. Molitar. Šušteršič zelo natančno popiše gradnjo jolietске cerkve sv. Jožefa, ki jo je začel graditi takoj

po svojem prihodu in za katero pove, da je »doslej še jedina v Ameriki, v kateri se vsako nedeljo samo slovenski pridiguje«, kot tudi vsa moška in ženska cerkvena društva.²³ Prvi udje Družbe sv. Mohorja se v Jolietu pojavijo leta 1890 in sicer trije vključno s poverjenikom Janezom Zmajcem. Naslednje leto jih je 12, leta 1892, ko prevzame poverjeništvo župnik Šušteršič, pa že 59 ter leta 1893 76. V ostalih naselbinah v Illinoisu, kjer navaja slovenske naseljence, najdemo naročnike v La Sallu, Kankakeeju in Springfieldu, in sicer leta 1893 po enega v vsakem kraju, medtem ko v Streatorju in Lincolnu ni nobenega.

»Slovenska Ljubljana« Cleveland je v Šušteršičevem članku zelo skopo omenjena. Navaja le, da je tam nad 1.000 Slovencev, skoraj toliko Hrvatov, da so zaposleni večinoma po tovarnah, skladiščih in pri cestah, da že zbirajo za lastno cerkev in da bodo dobili svojo faro, ko bo posvečen tamkajšnji slovenski bogoslovec Vit Hribar.²⁴ Prvih sedem udov s poverjenikom

Vsako zadnjo nedeljo v juliju so se Slovenci srečevali na božjepotnem shodu na griču Male Cvetke v Johnstownu, Pa., razglednica (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU)

Ivanom Germom se pojavi leta 1891. 1892 jih je 8, poverjenik postane Vit Hribar, leta 1893 pa 29.

Šušteršič piše, da je v Pensilvaniji nad 2.000 Slovencev ter da je ta država blizu morja, *»zato se marsikateri Slovenec, ki ga izločijo iz ladje, kar tukaj ustavi, dela ni težko dobiti, samo plača ni kaj prida«*. Slovenski izseljenci so predvsem rudarji v premogovnikih in železarji, največ pa jih je v krajih Pittsburg, Allegheny, Glenshaw, Steetlon, Sterling Run, West Newton. Svojih duhovnikov nimajo, Šušteršič piše, da jih namerava sam obiskati za nekaj tednov.²⁶ Omenili smo že West Newton kot prvo mohorjansko središče v ZDA. Leta 1887 je bilo v njem 6 udov, 1888 5, 1889 4, 1890 3, 1891 4, 1892 4 ter 1893 3. Nežo Kežmoh, ki se v letih 1887 in 1888 pojavlja v kraju Kolensburg, sicer pa v West Newtonu, smo prišteli k slednjemu. V Valley Worksu, ki je v seznamih občasno napisan kot Walley Works, je bilo leta 1890 skupaj s poverjenikom Johnom Thometom 6, 1891 5, 1892 6 in 1893 10 naročnikov. V Forrest Cityju je bil leta 1892 1, 1893 pa je bilo 12 naročnikov s poverjenikom Alojzom Zaverlom. Leta 1893 je bilo v Glenshazu 6 naročnikov, v New Munichu je bil 1889 in 1890 naročnik misijonar p. Severin Gros. V Emporiumu sta bila leta 1892 in 1893 2, 1893 pa 2 v Braddocku in po eden v leta 1892 v Sterling Runu, 1893 pa dva v Federalu, po eden pa v Pittsbourgu in Oakdaleju.

Kot v verskem oziru *»grozno zapuščene«* prikaže avtor Slovence v New Yorku in Texasu. V državi New York najdemo enega Mohorjana le v mestu Buffalo. V državi Iowi, kjer je po njegovih besedah že mnogo slovenskih izseljencev potujčenih, živijo ti zlasti v krajih Clynton in Lyons, kjer imajo poleti dober zaslužek na žagah na Missisippiju. V Sugar Creeku se slovenski izseljenci ukvarjajo s kmetovanjem. Tja so se še pravočasno naselili, *»kupili so zlahka zemljo in so sedaj imoviti kmetovalci«*.²⁶ Naročnike Družbe sv. Mohorja najdemo v kraju Lyons, in sicer najprej leta 1890 3, od katerih je eden poverjenik Janez Tancik, 1891 4, 1892 4 in leta 1893 5 ter enega leta 1893 v kraju Council Bluff.

Avtor nadaljuje svoj pohod po ZDA z državami Missouri, kjer živi nekaj Slovencev v St. Louisu, Kansas, kjer živijo v glavnem izseljenci iz Gorice, delajo pa predvsem v mesnicah Kansas Cityja, v Dakoti z nekaj Slovenci trgovci, kakih 200 pa

v tedanjem mestecu Omaha v državi Nebraska. V teh krajih do leta 1893 ne zasledimo naročnikov Mohorjevih knjig.

Šušteršič posveti precej več pozornosti državi Montani z velikimi rudniki zlata, srebra in bakra, »v katerih se giblje na tisoče slovenskih rok«. Misijonar Solnce je našel leta 1892 v mestu Heleni 100, v Butte Cityju 500, v East Heleni 200 ter v mestu Anaconda 1.200 slovenskih izseljencev. V Anacondi je bilo med izseljenci nekaj zelo premožnih trgovcev, poleg Slovencev pa še precej pravoslavnih Hercegovcev in Dalmatincev. Kakih 100 Slovencev naj bi bilo v kraju Great Falls, 50 v Missouli ter nekaj v kraju Granite.²⁷ Leta 1893 nademo ude Družbe sv. Mohorja v Walkervillu (4), Cokedalu (2) ter Butte Cityju.

V državi Colorado živi »baje tudi par tisoč Slovencev«, predvsem v mestih Denver, Pueblo, Leadville in Crested Butte, vsi pa so v glavnem rudarji. Ude družbe sv. Mohorja zasledimo najprej leta 1893 v Pueblu (3), v Aspeni ter Rockvalu po enega. V državah Oregon in Washington se po avtorjevih podatkih slovenski izseljenci ukvarjajo predvsem s kmetijstvom, zemljo pa obdelujejo le s stroji. Poroča, da so se Slovenci blizu Tacome naselili leta 1881, po njihovi naselbini s kakimi 50 družinami pa je, kot že omenjeno naselje v Minnesoti, nek okraj dobil ime Krain Town. Kakih 25 družin je tudi v kraju Valley.²⁸ V državi Washington najdemo dva mohorjana leta 1892 v Valleyu ter po enega leta 1893 v Valleyu, Loon Lacku in Woodlandu. V Kaliforniji, kjer naj bi zlasti v San Franciscu in Sacramentu živelo nekaj sto Slovencev, najdemo enega mohorjana leta 1892 in 1893 v Red Bluffu ter 4 leta 1893 v San Franciscu. Šušteršič ne omenja države Indiane, kjer najdemo leta 1892 enega naročnika Mohorjevih knjig v St. Meinradu, enega pa naslednje leto v Indianapolisu.

Zelo zanimiv je tudi drugi del članka, v katerem je temeljito prikazan način življenja slovenskih izseljencev v ZDA. Lahko bi rekli, da pisec na etnološko-sociološki način obravnava najprej versko življenje takratnih slovenskih izseljencev, nato njihove različne zaposlitve, vključno z višino zaslužka v posameznih panogah, način vsakdanjega življenja v Ameriki, kjer mu je še posebno všeč strogo spoštovanje nedeljskega počitka, stanovanja (posebej poudari znano obliko jemanja samskih izseljencev »pordengarjev« na hrano in stanovanje), izseljenska

podporna društva, navade in razvade slovenskih izseljencev. Iz vsega tega nam hitro postane jasno, da je vse napisano z očitnim namenom svetovati tistim v matični domovini, ki se mislijo odpraviti na tuje. Tem je posebej namenjen konec prispevka, v katerem jim navede nekaj značilnih napotkov. Tako med drugim odsvetuje izseljevanje v Južno Ameriko, opominja poročene izseljence, naj zaradi lažjega življenja v tujini vzamejo s seboj svojo družino ter jih svari pred znano zanko ameriških oblasti o že zagotovljenem delu v ZDA. Svoj prispevek zaključuje z ugotovitvijo, da slovensko razumništvo svari pred izseljevanjem in da slovenski časniki *»kažejo Ameriko v obče le od slabe strani«*. Slabih strani in nevarnosti Amerike sam ne zanika, opozarja pa na dejstvo, da *»je marsikak Slovenec že našel v Ameriki svojo srečo; če tudi ni postal milijonar, vendar dobro živi, tako kakor bi v stari domovini nikdar ne mogel«*. Ljudje se pogosto izseljujejo od doma zaradi revščine, zato meni, da bi morali *»merodajni krogi«* namesto tega, da jim samo *»branijo in branijo«*, možne izseljence raje poučiti, kako bi se v tujini najbolj znašli. Na koncu predlaga, da bi v Ljubljani ali v Trstu ustanovili društvo za izseljence, kot jih imajo vsi evropski narodi. To bi izseljencem svetovalo, jim prihranilo mnogo nepotrebnih stroškov ter *»obvarovalo nevarnostij, telesnih in dušnih«*. Podobno bi bilo *»velekoristno«* tudi tako društvo v Ameriki *»in kakor hitro se bomo tukajšnji Slovenci bolje uredili in ožje zjediniili, bomo je tudi ustanovili«*.²⁹

Če po tem podrobnejšem pregledu udov Družbe sv. Mohorja preletimo še njihov nadaljnji razvoj do leta 1900, lahko najprej ugotovimo, da se je leta 1894 njihovo število zmanjšalo na 330. Pojavita se nova »dosmrtnika« duhovnika Vitus Hribar iz Clevelanda in Anton P. Podgoršek iz Greeleya v Kansasu. Leta 1895 se število naročnikov znova povzpne, in to na 514, med njimi je tudi nov dosmrtni ud Matija Bilban iz Elyja v Minnesoti. 1896 je v ZDA 564, 1897 608, 1898 693 (nov »dosmrtni« je duhovnik John Pirnat iz Anaconde v Montani), 1899 694 ter 1900 739 naročnikov.³⁰

Oglejmo si stanje Mohorjanov v ZDA leta 1900 po posameznih zveznih državah in krajih. V sedmih letih, ki smo jih »preskočili«, je nastalo močno jedro v državi New York. V samem istoimenskem mestu je bilo kar 92 naročnikov ter dva poverjenika: znani Frank Sakser, ki je na naslov svojega časopisa Glasa naroda prejemal kar 40 »iztiskov«, ki jih je razpe-

čaval naprej, ter Karol Adamič. Trije naročniki so bili še v Brooklynu, dva v Little Fallsu, eden pa v Buffalu.

V Pensilvaniji se je število Mohorjanov v Forrest Cityju ob istem poverjeniku Zaverlu dvignilo na 36, v Bridgevillu jih je bilo 19, od tega je poverjenik duhovnik Jože Zalokar prejel 5 kompletov, v Scottdallu 9 (poverjenik John Thome), v »pionirskem« West Newtonu 6 (poverjenik Matevž Hostnik), v Whitney in Pittsburgu po 4 (poverjenika duhovnik Venceslav Šolar in Jožef Likar). Tri ude najdemo v Braddocku, po dva v Masontownu, Bessemerju in Alleghenyju, po enega pa v Steeltonu, Clearfieldu, Rameyu, Haserju, Imperialu, Plymouthu, Belle Vernonu, Luzernu, West Winfieldu, Rickettsu, Federalu, Puritanu in Readingu.

V Minnesoti so se obdržale že ustaljene mohorjanske postojanke v Elyju s 56 naročniki in s poverjenikom duhovnikom A. Smrekarjem, pri Sv. Štefanu v Brockwayu s 15 in poverjenikom Lovro Slamnikom, v Towerju s 25 naročniki in poverjenikom Josipom Buhom s 6 kompleti, v Mineapolisu s 7 naročniki in s poverjenikom Jožetom Pesdertzem, v St. Paulu s 5 naročniki in poverjenikom Janezom Trobce, v Albanyju s 4 letniki in z dosmrtno članico Meto Urbašič ter poverjenikom J. Plemeljem, pri Sv. Antonu v Krain Townu s 4 naročniki in poverjenikom Andrejem Mallyjem, enako število pa tudi v St. Cloudu, kjer je bil naročnik tudi škof slovenskega rodu dr. Jakob Trobec. Pojavi se tudi novo središče v Virginiji s 15 člani in poverjenikom Matijem Bilbanom, ki smo ga že zasledili konec osemdesetih let kot učitelja v Brockwayu, pozneje pa je postal duhovnik.³¹ Po enega mohorjana najdemo še v Ricesu, St. Petru, Stewardu, Heidelbergu in Delanu, v Belle Riverju pa »prauda« Ignaca Tomazina.

V Illinoisu je največ udov Družbe sv. Mohorja v Jolietu, in sicer 95, dosmrtni ud je Margareta Mušič in poverjenik še vedno župnik Šušteršič, v Chicagu jih je 23 s poverjenikom I. Platnikom, v Aurori 8 s poverjenikom Ivanom Žmajčem, v La Sallu 6, v Bradleyu, South Chicagu, Elisabethu ter Wanlocku pa skupaj 8.

V Michiganu ima v Calumetu poverjenik organist Anton Grizold na skrbi 35 naročnikov, v Ohio pa v Clevelandu poverjenik in dosmrtni ud Vitus Hribar 66. V Coloradu je 24 naročnikov v Pueblu, poverjenik pa p. Ciril Zupan, 6 v Rockvalu,

skupaj 4 so v Denverju in Leadvillu, skupaj pet pa jih je v krajih Aspen, Elyria in Globeville.

V Montani je bilo največ mohorjanov v Butte Cityju, in sicer 19 s poverjenikom Mihaelom Perkom, 10 s poverjenikom M. B. Nemanichem v Great Falls, štirje v Aldridgeu, trije v East Heleni, dva v Anacondi, po eden pa v Glendalu, Horru, Jardinu, Neihardtu, Bald Buttu, Walkervillu in Beltu.

V Indiani je bilo 6 udov v Indianapolisu, njihov poverjenik je bil Janez Hribernik, v Iowi 5 naročnikov s poverjenikom Janezom Skallo v Riggsu, dva v Lyonsu in eden v Council Bluffu. Dva mohorjana sta bila v Globeu v Arizoni, trije pa v Jenny Lindu v Arkansasu.

Precej močni, seveda za izseljenske razmere, so bili naročniki Mohorjevih knjig v Kansasu. V Frontenacu jih je bilo 9, v Mineralu 4, po dva v Weier Cityju, Chicopeeju ter Flemingu ter »dosmrtnik« duhovnik A.P. Podgoršek v Great Bendu. V državi Washington so bili štirje mohorjani s poverjenikom Andrejem Zalokarjem v Valleyu, po eden pa v Roslynu in La Centru. Trije naročniki so bili v San Franciscu v Californiji, med njimi Družba sv. Cirila in Metoda, dva v North Kemmererju v Wyomingu in v Louisvillu (Kentucky), po eden v Frontieru in v Daimondvillu v Wyomingu, po eden pa še v Bourneju (Oregon), Burkeju (Idaho), Sunny Lydu (Utah), Sheboyganu in Milwaukeeuju (Wisconsin), Bloctonu (Alabama) ter Roxburyju (Massachusetts), k njim pa se je »zatekel« tudi edini kanadski mohorjan iz Meritona.³²

Ob zaključku tega orisa, za katerega se zavedamo, da pomeni šele začetek poglobljenega raziskovanja delovanja Družbe sv. Mohorja v ZDA, navedimo še, kako se je število njenih članov v tej državi spreminjalo do leta 1917, torej do vstopa ZDA v prvo svetovno vojno. Leta 1904 je bilo v ZDA 1.256 mohorjanov, od tega 15 dosmrtnih, 1905 1.496 (16 dosmrtnih), 1906 1.710 (17 dosmrtnih), 1907 1.977 (16 dosmrtnih), 1908 2.016 (18 dosmrtnih), 1909 2.083 (13 dosmrtnih), 1910 2.378 (18 dosmrtnih), 1911 2.206 (14 dosmrtnih), 1912 2.515 (17 dosmrtnih), 1913 2.085 (15 dosmrtnih), 1914 2.179 (19 dosmrtnih), 1915 2.024 (23 dosmrtnih), 1916 1.135 (23 dosmrtnih). V seznamu za leto 1917 mohorjani iz ZDA niso več navedeni, podobno kot ni v njem objavljenih tudi »družbenikov« iz vseh drugih držav zunaj Avstro-Ogrske. Izjema so bili le slovenski izseljenci v Vestfaliji in dva naročnika iz Sofije.³³

OPOMBE

1. O Družbi sv. Mohorja glej: Janko Moder, Iz zdravih korenin močno drevo, Iz zgodovine Družbe sv. Mohorja 1, Celje 1952, 384 str.; 130 let Družbe sv. Mohorja v Celovcu, Celovec 1983, 200 str.; Rudolf Klinec, Zgodovina goriške Mohorjeve družbe, Gorica 1967, 246 str.; Miloš Rybar, Nastanek in razvoj Družbe sv. Mohorja, Vloga Cerkve v slovenskem kulturnem razvoju 19.stoletja, Ljubljana 1989, str. 71-75
2. Franc S. Šušteršič (22. 1. 1864 Glinice pri Ljubljani- 24. 2. 1911 Ljubljana). Glej: Viktor Smolej, Slovenski biografski leksikon, XI, Ljubljana 1971, str. 731 (v nadaljevanju SBL); Jurij Trunk, Amerika in Amerikanci, Celovec 1912, str. 596-598 (v nadaljevanju Trunk)
3. F. S. Šušteršič, Slovenci v Ameriki, Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1894, Celovec 1893, str. 15-27 (v nadaljevanju Mohorjev koledar za ...)
4. Ivan Zupan, Izprehodi po New Yorku, Mohorjev koledar za 1906, str. 43-53
5. Ignacij Tomazin (4. 2. 1843, Ljubljana - 26. 8. 1916, Chicago). Glej: J. Trunk, str. 598-599; Marjan Smolik, SBL XII, str. 102-103
6. Mohorjev koledar za 1885, str. 48
7. Mohorjev koledar za 1887, str. 84
8. Podatki o udih Družbe sv. Mohorja so iz njihovih rednih letnih seznamov v Mohorjevih koledarjih.
9. Mohorjev koledar za 1887, str. 80
10. Mohorjev koledar za 1888, str. 86
11. Ibid., str. 88
12. Janez M. Sonce (Solnce), (7. 6. 1861 Smlednik- 11. 1915 Št. Pavel). Glej: J. Trunk, str. 590; Janko Rogelj, SBL III, str. 407
13. Mohorjev koledar za 1891, str. 118
14. Ibid., str. 121
15. F. S. Šušteršič, Slovenci v Ameriki, Mohorjev koledar za 1894, str. 16 (v nadaljevanju F. S. Šušteršič)
16. Ibid., str. 16-17
17. Ibid., str. 18

18. Jožef F. Buh, (17. 3. 1833 Lučine- 3. 2. 1923 Duluth). Glej J. Trunk, str. 549-552; Ivan Mulaček, SBL I, str. 64-65
19. F.S. Šušteršič, str. 18
20. Ibid., str. 18-19
21. Ibid., str. 19
22. Ibid.
23. Ibid., str. 19-20
24. Ibid., str. 20
25. Ibid., str. 20-21
26. Ibid., str. 21
27. Ibid.
28. Ibid., str. 21-22
29. Ibid., str. 26-27
30. J. Trunk, str. 547-548; Ivan Mulaček, SBL I, str. 39
31. Podatki po Mohorjevih podatkih za leta 1895-1901
32. Mohorjev koledar za leto 1901, str. 131-132
33. Podatki po Mohorjevih koledarjih za leta 1905-1918

ABSTRACT

MEMBERSHIP IN DRUŽBA SV. MOHORJA (THE SOCIETY OF ST. HERMAGORAS) IN THE UNITED STATES TO THE YEAR 1900

A n d r e j V o v k o

*There is no need to prove the great cultural and educational role which Družba sv. Mohorja had in Slovenia. Less known, however, is its activity among Slovene emigrants in various parts of the world, where it helped maintain a strong language, cultural and other connections with the homeland. The dissemination of its publications and the geographical distribution of its members help us trace Slovene emigrant settlements, even where they no longer exist today. The paper shows, in number and place, the expansion of membership in Družba Sv. Mohorja among Slovene emigrants to the USA up to the year 1900 and it also includes data on their settlement in America which was published in the article **Slovenes in America** in 1894 in the »Koledar Družbe sv. Mohorja«. This article, produced by Franc Šušteršič, priest from Sv. Jožef*

*Parish in Joliet, is based on the author's own data and on the data of several informants - particularly Slovene emigrant priests. Father Šušteršič's contribution, **Slovenes in America**, is also briefly presented. After a short survey of the history of immigration to America, the author presents information on all Slovene settlements, stressing the religious conditions of Slovene emigrants. In the second part, he shows in detail the everyday life of Slovene emigrants, its advantages and disadvantages, with the obvious intention of instructing future emigrants from the homeland on the circumstances and possibilities of living in the USA. The paper points out that the several St. Hermagoras centers in the USA were soon formed (Joliet, Cleveland, Brockway, Calumet - Red Jacket). As a rule, they appeared in those Slovene settlements with the strongest religious organisation. This paper is merely an initial, modest attempt to show the activity of Družba sv. Mohorja among Slovene emigrants and to suggest the net affect of its members outside the homeland.*

IDEJA IN POSKUSI IZGRADNJE SLOVENSKEGA NARODNEGA DOMA NA ST. CLAIRU V CLEVELANDU

M a t j a ž K l e m e n č i č
D a r j a E m e r š i č

Vzrok, da so Slovenci v Clevelandu pričeli misliti na narodne domove, moramo iskati v prvi vrsti v želji društev, »da bi zborovali na svojem in (...) da bi tudi sami imeli tak dom, kot ga imajo npr. Čehi na Broadwayu in številni drugi narodi. Želeli so si zbirališče naroda, stavbo, ki bi bila neke vrste moralno sredstvo, ki veže narod v enotnost in ga bodri k bratstvu.«¹

Slovenci so se zaradi neznanja angleščine zbirali po raznih gostilnah, salonih in pozneje po majhnih dvoranh. V središču slovenske naselbine na St. Clair Ave. so bile zgrajene zasebne dvorane, ki so nudile prostor podpornim in kulturnim društvom. Najbolj znane med njimi so bile: Knausova dvorana - glavno zbirališče slovenskih društev, tu je bil prostor za zborovanja, predstave in zabave; Grdinova dvorana - za zborovanja in igre; Brikova dvorana in pa dvorana v stari šoli sv. Vida. Ostale slovenske naselbine v Clevelandu pa so bile skoraj brez dvoran.²

Želja po tem, da bi lahko zborovali na svojem, hkrati z željo po učinkovitem razvoju na družbenem in kulturnem področju je porodila idejo za ustanovitev narodnih domov.³

Že leta 1903 se je pričelo delovanje slovenskih izseljencev v Clevelandu za lastno narodno zbirališče. Začeli so zbirati tudi prispevke. Leta 1903 je bilo na St. Clairu že deset društvenih skupin. Želja njihovih članov je bila imeti svoje prostore, da jim ne bi bilo več treba zborovati v cerkveni dvorani sv. Vida. V septembru 1903 je bilo že ustanovljeno katoliško izobraževalno društvo Triglav, s sedežem v dvorani cerkve sv. Vida. Takratni župnik Hribar je društvu naznanil, naj si najdejo prostor drugod. Zato je J. Knaus leta 1904 pričel zidati t.i. Knausovo dvorano, kjer je dobila svoj prostor velika večina društev, zato je misel na lasten dom zaspala.⁴

Nov poskus v tej smeri je napravilo podporno društvo Slovenski Sokol, ki je 27. julija 1910 sklicalo izredni občni zbor, na katerem je bil sprejet sklep, da se v Clevelandu zgradi Sokolov dom. Kupili so že zemljišče, vendar pa so bili prostovoljni prispevki in darovi premalo za izgradnjo stavbe. Tako se tudi ta poskus ni obnesel.⁶ Veliko vlogo pri tem je imel list **Clevelandska Amerika** (dalje **CA**), kjer so izšli številni članki o pomenu in prednostih narodnega doma, na kakšen način bi Slovenci lahko prišli do njega in kaj bi od njega imeli. Zapisali so, da je narodni dom simbol narodnega sporazuma in enotnosti in tako ponos narodu in tisti naselbini, ki ga ima. Vprašali so se, kako bi Slovenci prišli do narodnega doma in poskušali najti rešitev. To so videli v tem, da se društva v Clevelandu povežejo. Za dosego tega cilja naj bi se sestavil odbor, v katerem bi sodelovali predsedniki in tajniki vseh društev. Ta odbor naj bi takoj pričel z akcijo in skušal doseči enotnost vseh društev v prizadevanjih za izgradnjo narodnega doma.

Vsako društvo in vsak posameznik naj bi po svoji moči prispeval primeren znesek, ki bi ga naložili v »zadružni odbor«.⁷

List **CA** je januarja 1909 jasno naznačil gmotne koristi narodnega doma, podal izračun, da bi se dom splačal in da z njim ne bi imeli izgube. Zapisali so: *»Narodni dom bi moral imeti (...) /v pritličju/ gostilniške, prodajalniške ali pisarniške prostore. Za temi bi se dali napraviti prostori za narodno tiskarno in za shrambe. V prvem nadstropju naj bi bila prostorna dvorana (...), drugo nadstropje naj bi pa služilo za razna stanovanja. Na ta način bi prav lahko dobivali mesečno rento najmanj \$300, ali \$3.600 letno. Če bi od društev in članov dobili le \$20.000 umevno je, če hočemo imeti stavbo za \$40.000, bi se morali zadolžiti \$20.000. Od teh bi morali odrajtovati 6% obresti - ki bi znašala \$1.200. Preostajalo bi nam torej še \$2.400. Če bi od teh odplačali banki na leto dolg \$1.000, bi imeli še vedno v blagajni čestih \$1.200. Na tak način bi se torej doseglo, da bi imeli tudi v gmotnem oziru nikake izgube, pač pa lep dobiček, s katerim bi se dalo marsikaj dobrega učiniti za narodne koristi.«⁸*

PRIZADEVANJA ZA IZGRADNJO SLOVENSKEGA
NARODNEGA DOMA NA AVENIJI ST. CLAIR

Ideja o ustanovitvi narodnega doma je znova oživila in 22. april 1914 je bil za slovenski narod v Clevelandu odločilen: »*Da se zbere skupaj in pokaže, koliko je v njem življenjske moči, da si postavi lastno narodno poslopje, kjer bodo imela svoja zavetišča clevelandska društva, kjer bo centrala clevelandskega društvenega gibanja, kjer se bomo v resnici počutili na domačih tleh, od koder nas ne more nihče pregnati*«. Tako je zapisal list **CA** in pozval: »*Narod dvigni se v množicah, pridi k skupnemu posvetovanju v sredo 22. aprila, v Grdinovi dvorani ob 8. uri zvečer. Prostora bo dovolj za tisoče. Izvrstni govorniki bodo pripravljani. Solzno si bomo podali roke in si prisegli, da bomo držali skupaj v slabih in dobrih časih. sedaj je čas, da smo zmožni pokazati svojo moč, da hočemo postati sami svoji zavedno narodni delavci!*«⁹

Shod je bil zelo dobro obiskan. Soglasno so sklenili, da se narodni dom postavi. Izvolili so pripravljalni odbor. Prva seja tega odbora je bila 27. aprila 1914 v Knausovi dvorani. Odbor se je od 27. aprila do 28. julija 1914 štirinajstkrat sestel. Do prve redne konvencije je prišlo 3. avgusta 1914 v Grdinovi dvorani.¹⁰

Predsednik pripravljalnega odbora je odprl konvencijo. Sledile so volitve v konvenčni odbor. Za predsednika je bil izvoljen J. Kalan, lastnik trgovine z železnino, podpredsednika sta postala N. Zalokar, lastnica restavracije, in L. J. Pirc, lastnik tiskarne Ameriške domovine (dalje **AD**), tajnik pa J. Jarc. Zapisnikarja sta bila I. Smuk in A. Peterlin. Na konvenciji je bilo zastopanih 42 društev, ki so poslala 105 zastopnikov od tega je bilo 15 samostojnih podpornih in kulturnih in političnih društev, dve društvi JSKJ, sedem društev SNPJ, pet društev SSPZ in dve društvi SDPZ, enajst društev SDZ.

Sklenili so, da se bo nova stavba imenovala Slovenski narodni dom in da se zida s pomočjo delnic s prostovoljnimi prispevki. Delnice so bile določene na deset dolarjev. Glavno besedo pri domu pa bodo imela društva.¹¹

Akcijo za graditev doma je prekinila prva svetovna vojna. Leta 1916 se je za stvar zavzelo društvo Naprej, št. 5 - SNPJ, ki je izvolilo poseben odbor in mu naložilo nalogo, da poizve,

kaj vse je do sedaj napravil pripravljalni odbor Slovenskega narodnega doma (dalje SND). Na poziv tega odbora je bila za 30. januar 1916 ob 14. uri sklicana skupna seja vseh društvenih uradnikov v Grdinovi dvorani.¹²

Iz zapisnika seje pripravljalnega odbora z dne 30. januarja 1916 izvemo, da jo je odprl predsednik dr. F.J. Kern in pozdravil navzoče. Med drugim so se tudi dogovorili, da naj bo drugo zborovanje vseh društev delničarjev v sredo, 15. marca 1916. Sklenili so tudi, da imajo pravico do zastopstva na delniških sejah samo tista društva, ki so postala ustanovni član SND.¹³

CA je pozivala: *»Glasujte, DA! Slovenska društva zahtevajo svoj 'Dom', primerno narodno zgradbo, od katere ima narod korist.«*¹⁴

Pričeli so prodajati delnice in pobirati prostovoljne prispevke. Cena delnic je bila določena na 10 dolarjev. Vsako društvo, ki je hotelo postati ustanovni član, je moralo kupiti najmanj pet delnic. Posamezni delničarji niso imeli pravice do glasovanja, dovolili so jim samo posvetovalni glas. To ni bilo prav, saj se nobenemu delničarju ne bi smelo kratiti pravice do udeležbe na delniški seji in do glasovanja.¹⁵ Ker pa se ni noben delničar pritožil, je to pomenilo, *»da je vsakdo v resnici delal le za društvo, za združno podjetje in ne za privatno«*. List **CA** je še naprej pozival: *»To bo za nas dom! S kakšnim ponosom bomo kazali na veličastno stavbo! (...) v SND naj imajo zavetišče vsa napredna društva raznih jedrot, samostojna podporna društva, prosvetna kakor pevska in telovadna ter čitalnice in klubi.«*¹⁶

15. marca 1916 se je začela druga konvencija za SND v Grdinovi dvorani. Začasni predsednik pripravljalnega odbora L. Pirc je otvoril sejo ob 19.30 in začasni tajnik F. Lunka je prebral imena delegatov in katera društva zastopajo. Navzočih je bilo 36 društev, kar je šest manj kot na prvi konvenciji avgusta 1914.¹⁷

Na tej konvenciji so izvolili konvenčni zbor. Z javno volitvijo je bil za predsednika izvoljen M. Petrovič, lastnik trgovine z nepremičninami, J. Kalan, lastnik trgovine z železnino, za podpredsednika in F. Hudovernik za tajnika konvencije. Nato je J. Kalan prebral pravila SND, ki so določala, da je najvišji organ društva seja delničarjev, ki jo sklicujejo direktorji. Te so volili na letni delniški seji. Pet direktorjev je bilo izvoljenih za dve leti, deset pa za eno. Tako so vsako leto volili deset novih

direktorjev. Uradniki društva so bili predsednik, podpredsednik, tajnik in blagajnik. Pravila so določala obliko prenosa delnic med posameznimi društvi, da so lahko delničarji tako društva kot tudi posamezniki, ki so člani, ne glede na članstvo v ustanovnih društvih. Pravila so določala tudi proceduralna vprašanja v zvezi z domom, kakor tudi vprašanja v zvezi s spremembo pravil. Prvi direktorij je vodil dr. F.J. Kern. Enoglasno so sprejeli predlog, da kot delničarje sprejmejo v delničarsko družbo vsa jugoslovanska društva, to je poleg slovenskih tudi hrvaška in srbska. Poudarili so, da to zahtevata jugoslovanska zavest in čut enakopravnosti vseh Jugoslovanov.¹⁸ To je izredno zanimivo, ker takrat jugoslovanski narodi niso živeli v skupni državi.

Do denarja so skušali priti na razne načine. Omislili so si tudi t.i. trgovske znamke (Merchants Stamps). Slovenski trgovci so dobili od direktorija znamke, ki so jih dajali pri nakupu blaga. Kadar je kdo imel za 10 dolarjev vrednosti teh znamk, je dobil od direktorija delnico narodnega doma.¹⁹

Drugi način financiranja zgradbe so bile »opeke« za narodni dom. To so bili majhni listki, ki so jih prodajali pod nadzorstvom direktorija na veselicah in društvenih prireditvah.²⁰

Hoteli so, da bo to prvi n a r o d n i dom, to je, da bo last naroda, ki je organiziran po slovenskih društvih. V tem začetnem obdobju zbiranja prispevkov so poleg društev posamezniki kupili po eno ali dve delnici. Zato to stavbo lahko v resnici imenujemo narodni dom. Direktorij je v časopisih na različne načine poudarjal namen in koristnost doma za clevelandsko naselbino, da bi tako pridobil čim več slovenskih ljudi, za nakup delnic in podporo.²¹

Dr. F.J. Kern je v letnem poročilu 1916/17 o napredku Slovenskega narodnega doma pojasnil, zakaj se navdušuje zanj. Poudaril je, da hočejo postaviti dom kot neko pravo ognjišče za slovenska društva, kjer bodo »sama svoj gospod, da bodo zborovala v lepih dvoranah, kar bo vplivalo blagodejno na celo naselbino ter pomagalo k izobrazbi naroda. V bodočem 'Domu' bi naj imela mladina primerne prostore za razvedrilo, ples, igre, klube, izobraževalna društva, itd.«²² Omenil je tudi, da si bodo Slovenci s postavitvijo doma postavili v Clevelandu spomenik, ki bo spominjal na slovenski narod. »Spominjal bo otroke in vnuke, da ne bodo tako hitro pozabili svoj narod.«²³

Denar so zbirali na vseh društvenih prireditvah, sejah, banketih, veselicah, shodih, zasebnih gostovanjih, itd. Ljudje so tekmovali med seboj, kdo bo prinesel več prispevkov za Slovenski narodni dom v Clevelandu, saj niso hoteli več zaostajati za naselbinami v Ameriki, ki so domove že imele.²⁴

CA je v maju 1916 znova poročala: *»Pretekli petek se je vršila seja direktorija Slovenskega narodnega doma. Poleg mnogih važnih opravil in zadev so se med drugim dogovorili, da se skliče skupna konferenca vseh zastopnikov onih društev, ki so že izvolila zastopnike, da posredujejo med društvom in direktorijem in da se bliže seznanijo, kako se pridobi več agilne sile pri agitaciji za Dom. V vzgled vsem slovenskim društvom danes je društvo Napredne Slovenke, št. 137, SNPJ, ki je tekom dveh mesecev plačalo celo obljubljeno vsoto \$150 na delnice in je torej prvo društvo, ki je tako častno rešilo svojo besedo. Ženske so torej prve in neumorne članice tega društva in tako naj bodejo v vzgled vsem drugim, da hitijo z delom in marljivo nabirajo denarje.»*²⁵

Direktorij je bil ves predan delu. Nenehno je hotel imeti dobro zvezo z društvenimi zastopniki. To kaže tudi obvestilo, ki je bilo objavljeno v listu CA 16. junija 1916: *»Direktorij Slovenskega narodnega doma priredi v sredo, 28. junija sprejemni večer vseh društvenih zastopnikov SND v Brikovi dvorani. Stroške večera pokrije direktorij sam.»*²⁶

Na shodu vseh društvenih zastopnikov so sestavili imenik pooblaščenih zastopnikov, ki so smeli prodajati delnice SND v Clevelandu in okolici. Določene so bile tudi dolžnosti zastopnikov in posameznih delničarjev. Imenik pooblaščenih zastopnikov je bil objavljen 7. julija v CA.²⁷

21. julija so se začele prodajati »opeke« za SND. Slovenska trgovca F. Belaj in J. Močnik sta imela v listu CA oglas, katerega okvir je bil iz »opek« SND.²⁸

31. julija 1916 je bil oznanjen prvi narodni sejem ali bazar, nato so se ta obvestila ponavljala in poročilo 7. avgusta 1916 v listu CA med drugim obvešča: *»Zveze slovenskih društev, ki so podpisala, da postavijo narodni dom v največji slovenski naselbini v Ameriki, prirede dne 2., 3. in 4. septembra na Sokolovem vrtu velik sejem.»*²⁹

»V mesecu juliju je blagajna doma narasla v gotovini na \$2.689,17,« je poročala CA, in zapisala: *»Pa pravijo, da z narodnim*

*domom ne bo nič, seveda tisti govorijo tako, ki neč ne delajo, ti imajo največ povedati. Ljudstvo v naselbini se je v tej zadevi zdramilo, kajti zavest je prišla med ljudi, da Cleveland, druga Ljubljana, nima Doma, kjer bi imela slovenska društva zaveščišče. Ker je stvar zelo važna, se prosi odbornike, da pridno agitirajo pri sejah za nove delnice, da se čimveč delnic proda posameznim članom. Več denarja bo v blagajni, hitreje se bo kupilo zemljišče in prej bo dom stal.*³⁰*

25. avgusta 1916 je bila zadnja seja direktorija in zastopnikov pred velikim sejmom. Štirideset slovenskih društev se je pripravljalo na to narodno slavnost v korist SND.³¹

Tudi v naslednjih dneh je list CA pozival na sejem.³² J. Rogelj je zapisal: *»(...) Če je bilo kaj dvoma v srcu zavednega in narodnega naprednega Slovenca in Slovenke, je takrat vse odpadlo in se sprožilo v eno veliko slovensko manifestacijo, katere resničen in iskren cilj je bil graditev 'narodnega svetišča' v Clevelandu. Lahko rečem, da je s to prireditvijo dal prvi direktorij SND tak zagon temu narodnemu delu, da ga je bilo nemogoče ustaviti.*³³*

Uspeh sejma pa ni bil samo moralen, ampak tudi finančen. Ko sta F. Hudovernik in M. Setnikar pretresla vse dohodke ter plačala vse stroške, sta naznanila, da se je blagajna SND povečala še za 1.812,71 dolarjev. Gradnja SND je postala resna in gotova stvar. Direktorij ni počival. Pričel je z veliko kampanjo za prodajo delnic, za kar je razpisal nagrade za vse tiste, ki jih bodo prodali veliko.

10. oktobra je bilo v blagajni SND skupno 5.815,26 dolarjev. Direktorij je v listu CA še naprej pozival na zbiranje sredstev s pomočjo lista CA.³⁴

16. oktobra 1916 so bila razposlana šestinštiridesetim društvom, ki so bili člani SND, pisma za izvolitev po dveh zastopnikov k letni seji delničarjev, ki naj bi bila 13. decembra v Grdinovi dvorani. Na seji je bilo zastopanih 35 društev in 15 direktorjev. Vodil jo je podpredsednik doma J. Kalan. Posamezna društva so prebrala svoja priporočila, da se sme prodajati delnice samo Slovanom, drugim narodnostim pa ne.³⁵ To je pomenilo, da jih lahko prodajajo tudi Neslovincem, Nejugoslovanom; lahko ostalim Slovanom, vendar ne Američanom, ki niso bili slovanskega porekla.

Izvolili so tudi delegate za drugi direktorij Slovenskega

narodnega doma. Pet direktorjev je ostalo za naslednje leto. Uresničenje doma je bilo blizu, kajti kontraktor Satković je že dalj časa delal načrte.³⁶

12. januarja 1917 je bila prva seja direktorija SND v tem letu. Navzoči so bili novo izvoljeni direktorji in stari. Predsednik dr. F.J. Kern je sejo začel ob 8.30. Tajnik je prebral, da je bilo v blagajni za SND 31. decembra 1916 7.914,73 dolarjev. Izvolili so d r u g i direktorij SND pod predsedstvom dr. F.J. Kerna.³⁷

Splošno pobiranje prispevkov in prodajanje delnic se je nadaljevalo. Direktorij je 15. marca 1917 ob prvi obletnici teh akcij izdal letno poročilo o napredku SND, v katerem so objavili tudi imenik društev, ki so kupila delnice SND, in posameznih delničarjev.

Med društvi je bilo devet društev SNPJ, dve LOTM, sedem SDZ, dve SDPZ, dve JSKJ, pet SSPZ ter nekaj samostojnih.

Skupno je bilo 38 društev delničarjev SND in 453 delničarjev posameznikov.³⁸ Število delničarjev je nenehno naraščalo, saj je to pomenilo biti zaveden Slovenec. Akcije za zbiranje dohodkov so se nadaljevale. List CA je pozival: *»Kaj v takih dvoranah se zbira slovensko talentirano ljudstvo, ali si narod ne zna postaviti dobre, primerne dvorane, ki bi mu bila v ponos? Torej rojaki od ponedeljka 16. aprila naprej pa do konca maja bodo hodili po naselbini vaši rojaki, nabirajoč darove za narodno stavbo. Sprejmite jih prijazno in gostoljubno kakor brat brata in pomnite, da dvakrat da, kdor hitro da.»*³⁹

9. junija je sledil nov poziv: *»Približuje se 30. junij, dan, ki je določen za otvoritev ogromnega semnja v korist narodnega doma. Bazar se bo vršil 30. junija, 1., 2. in 3. junija na Sokolskem vrtu na Glass Ave. in 61. cesti. Presegal bo po svoji originalnosti in ogromnem obsegu vse dosedanje enake prireditve.»*⁴⁰ Podobno vabilo je CA objavila večkrat.⁴¹

Tudi ta semenj je prav tako kot prvi dosegel velik uspeh. Prinesel je 1.786,69 dolarjev dobička. Tako je bilo 31. julija 1917 v blagajni skupaj z drugimi dohodki 16.512,71 dolarjev.⁴²

Mesec dni nato so zbrali že 17.120,91 dolarjev, konec leta pa že nekaj nad 18.000 dolarjev. Na te številke je list CA februarja 1918 zapisal: *»Lansko leto smo veliko pisali o SND, za katerega se je zavzelo do sedaj 40 slovenskih društev in cela naselbina.»*⁴³

In res se niso zmotili. List CA je bil v bistvu tisti, ki je s svojim poročanjem in obveščanjem največ pripomogel k uspehu. 18. januarja 1918 je bil izvoljen nov direktorij pod predsedstvom dr. F.J. Kerna.⁴⁴

Na drugi seji 8. februarja, je stavbeni odbor priporočal, da se kupi Diemerjevo posestvo na aveniji St. Clair, med cestama E 64 in E 65 za 45.000,00 dolarjev. Stavbnemu odboru se je naročilo, da pregleda in preračuna, če bi se to izplačalo.⁴⁵

Na naslednji seji 22. februarja se je na priporočilo stavbnega odbora sklenilo dati aro, ki naj bi veljala do 15. aprila. Sklenjeno je bilo, da se skliče za 31. marec izredna konferenca, na katero naj društva pošljejo po dva zastopnika in razmišljajo o nakupu Diemerjevega posestva.⁴⁶

31. marca 1918 je bila konferenca. Na njej so soglasno sprejeli, da se posestvo kupi. Gospodarstvo in preureditev poslopij, ki so bila na tem zemljišču, pa so zaupali direktoriju SND. Kupna pogodba je bila podpisana 8. maja 1918. Cena je bila 45.000,00 dolarjev. Pri podpisu pogodbe se je na račun izplačalo 15.000,00, za ostalo vsoto 30.000,00 dolarjev, pa je bilo sklenjeno, da se mora plačati v dvajsetih letih - vsako leto po 1.000,00 in zadnje leto ostanek. Petodstotne obresti se plačujejo na tri mesece.⁴⁷ Iz vsega tega je razvidno, da so bili pogoji zelo ugodni.

V tistem letu so pričeli s popravilom poslopij, ki so jih kupili skupaj z zemljiščem. Sobe so predelali tako, da so nastale štiri manjše dvorane za seje. Obnova je veliko stala. Tega leta niso priredili sejma. Maja so pričeli z zbiranjem prostovoljnih prispevkov, ki so prinesli 1.114,84 dolarjev dohodka.⁴⁸

S prvim oktobrom so se pričela društva seliti v prenovljene prostore. Prvi je zboroval v dvorani doma Slovenski Sokol. 11. decembra 1918 je bila v obnovljenih prostorih letna delniška seja SND. Zborovanje je otvoril predsednik dr. Kern. Prisostvovalo je 43 društev s svojimi zastopniki. Osemintridesetim društvom iz leta 1917 so se pridružila še Loška dolina, St. Clair Grove WOW, Lovsko društvo, Trebanjska dolina, št. 83, SDPZ, Sv. Ana, št. 4, SDZ.

Iz zapisnika med drugim lahko izvemo, da je znašal dohodek SND v letu 1918 7.793,69 dolarjev, kar je manj kot prejšnja leta. Vzrok so videli v 1. svetovni vojni, v katero so se zapletle ZDA, v raznih stroških (Liberty bonde-ameriško verzijo vojnega

poročila, Rdeči križ), pa tudi v influenci, ki je razsajala oktobra in novembra, zaradi česar so bile vse prireditve prepovedane. V odboru so bili ljudje različnih političnih prepričanj, posebno glede jugoslovanskega vprašanja, kar je povzročalo probleme. Vendar pa poudarjajo, da so v splošnem ohranili slogu pri delu za splošno korist slovenske naselbine.⁴⁹

Do te seje je bilo prijavljenih 32 društev, da bodo zborovala v narodnem domu, 24 jih je do tega časa že zborovalo, 8 pa jih je pričelo zborovati po novem letu. Druga so ostala v starih dvoranah, ker niso zmogla plačevati najemnine ali pa so želela zborovati ob nedeljah in se niso strinjala z zborovanji ob delavnikih.

Sklenjeno je bilo, da se na Silvestrov večer in na novo leto priredi otvoritvena veselica.⁵⁰ Dohodki od veselice so znašali 1.353,30 dolarjev. Konec januarja je bilo skupaj s preostankom iz leta 1918 in ostalimi dohodki v blagajni Slovenskega narodnega doma 5.181,39 dolarjev.⁵¹

Društva so v domu redno zborovala. 5. junija je imelo slovensko dramsko društvo Ivan Cankar svoj prvi letni občni zbor, na katerem je bil izvoljen nov odbor. Sklenjeno je bilo, da se kupi pet delnic SND. Sestavili so program za gledališko sezono 1919/20.⁵² Podobno aktivna so bila tudi ostala društva, ki so zborovala v SND. Direktorij in društva so si želeli novih prostorov, saj so bili prenovljeni prostori premajhni. Zato so pozivali zavedne Slovence, naj še naprej pomagajo, kolikor morejo, da bi dobili primerno stavbo z dostojnimi prostori, ki jih potrebujejo člani društva.

Da bi nekoliko povečali dohodke v blagajni SND, je direktorij SND, od 4. do 6. julija 1919 priredil veliko zabavno prireditve, ki je prinesla nove dohodke.⁵³

Ker se je zanimanje za SND širilo, se je leta 1919 začela živahna kampanja, da se da vsaki delnici glas. To pomeni, da lahko pride na delniško sejo vsak delničar in ima tudi vse pravice. Vsako društvo pa bi imelo toliko glasov, kolikor ima delnic. Junija 1919 je bila v ta namen sklicana izredna seja delničarjev, ki se je ukvarjala z načrtom za novo stavbo SND in tudi z vprašanjem o glasovanju. Sklenili so, da ima naprej vsaka delnica glas. V tem smislu je bila sklicana redna delniška seja za 10. december 1919. Nanjo je pozival list **CA**: »10. decembra se začne ob osmi uri zvečer v Birkovi dvorani konfe-

renca delničarjev SND. Čas je prišel, da se pride pri SND do nekaj stalnega in gotovega (...). Drugič je treba temeljito predelati pravila, tako da bodejo odgovarjala državnim in modernim zahtevam ter vplivala na občinstvo, ki bo z največjim veseljem podpiralo podjetje. Tretjič pa je treba financirati vso stvar tako trdno in sigurno, da ne bo več dolgo, ko dobimo v resnici potrebno stavbo za slovenska društva v Clevelandu ker sedanje poslopje absolutno ne odgovarja potrebam. Naši sosede Colinwoodčani in Newburžani so nas v tem oziru prekosili. Za svoje potrebe so postavili ali sedaj gradijo krasne domove. To se je zgodilo, ker so se ljudje že od kraja zavedali, kaj je prav ter so s skupnim delom privabili vse kroge, isto se mora zgoditi v Clevelandu (na St. Clair Ave.).⁵⁴

To je bila ena najbolj burnih delniških sej. Trajala je pet večerov in skoraj bi se akcija glede SND razbila. Vzrok bil sklep izredne konference, da se da vsaki delnici glas. Nastala je resna opozicija, ki jo je vodil F. Somrak. Na koncu je z majhno večino zmagala tista stran, ki se je zavzela za to, da ima vsaka delnica svoj glas, za kar se je posebej zavzemal L. Medvešek. Pri prvem glasovanju je bilo na vsaki strani enako število glasov. Šele pri ponovnem glasovanju je prišlo do manjše razlike.

Naslednja dva večera so skušali ovreči sprejete predloge, toda večina je bila vedno za to, da ostane pri prvotnem sklepu. V naslednjih letih se je pokazalo, da je bila ta taktika dobra. Na tej seji so bili tudi novi člani direktorija.⁵⁵

Tudi v letih od 1920 do 1923 je SND prirejal sejme, ki so prinašali lepe dohodke.⁵⁶ Leta 1920 so ustanovili Klub društev SND, ki je prirejal sejme ter veselice in nabiral prostovoljne prispevke. Čisti preostanek so konec leta razdelili na društva glede na število plačanih delnic. Društvom so izdali delnice, ki pa jih niso dobili posamezni delničarji, ampak so bile skupna narodna last. Že v letih 1920, 1921 in 1922 je znašal čisti dohodek Kluba društev SND 11.856,92 dolarjev.⁵⁷

Na letnih delniških sejah so zastopniki že od leta 1918 zahtevali, da se postavi nov dom. Ker ni bilo dovolj sredstev, se je z zidavo odlašalo. Konec leta 1921 je večina direktorjev sklenila, da se začne kopati jama oz. klet za novo poslopje. Temu pa se je uprl upravni odbor in zadeva je bila odložena do letne seje. Delniška seja, ki je bila decembra 1921 je naročila

ново izvoljenemu direktoriju, da skuša na vsak način dobiti sredstva ter pričeti z delom.⁶⁸ Direktorij SND je takoj po novem letu sklical sestanek vseh društvenih uradnikov, da bi tako vplival na društva, da plačajo delnice. Sprejeta je bila tudi pomembna resolucija, v kateri so clevelandska društva izrazila pripravljenost, da do 31. marca 1922 plačajo vso vsoto, za katero so podpisala delnice, in da bodo že aprila pričeli z zidanjem. Hkrati so pozvali tudi društva, ki še niso podpisala delnic da jih čimprej podpišejo.⁶⁹

Društva so se odzvala in konec meseca je bilo v blagajni SND 40.000,00 dolarjev.⁷⁰

Med tem pa se je pojavila manjša skupina, ki je zagovarjala postavitev manjše dvorane in mogoče dveh trgovin. Ta skupina je bila proti preveliki obremenitvi clevelandske slovenske naselbine.⁷¹

25. junija 1922 je bila sklicana izredna delniška seja, na kateri so razpravljali o ponudbah za izgradnjo novega poslopja. Predložene so bile ponudbe več gradbenikov. Sklenili so, da se delo odda domačim podjetnikom. Ta seja se je nadaljevala 28. junija ter ogrozila ves načrt. Spet se je pojavila skupina, ki je zagovarjala zmanjšanje. Prišlo je do nesporazuma in poleg predsednika in podpredsednika je odstopilo še več direktorjev. Ker ni bilo več predsednika in ne podpredsednika, so sprejeli predlog, da se voli pomožni odbor. Tajnik L. Medvešek je 30. junija sklical izredno sejo direktorjev z zahtevo, da se je udeležijo tudi tisti, ki so odstopili. Na njej so dosegli, da so vsi umaknili odstop in izjavili, da bodo še naprej delovali po začrtani poti.⁷²

13. in 14. decembra 1922 je bila redna delniška seja, ki je bila od vseh najbolj obiskana. Navzočih je bilo nad 200 zastopnikov društev in posameznih delničarjev. To je bila dejansko seja pomiritve. Sprejelo in odobrilo se je posojilo na bonde v vrednosti 13.000,00 dolarjev, delo pa so oddali gradbeniku Satkoviču in njegovim delavcem.⁷³

Letna seja je bila 13. decembra 1923. Izvoljen je bil nov direktorij pod predsedstvom F. Somraka, blagajnika društva Naprej št. 5 SNPJ.

Jama za SND je bila izkopana že poleti leta 1922, 8. februarja 1923 je bila položena prva opeka, 15. aprila pa je bil slavnostno položen vogelni kamen.⁷⁴

1. decembra 1923 je imel SND 49 aktivnih društev ustanovnikov, posameznih delničarjev pa je bilo nad 2.500.⁶⁵

Na seznamu društev lahko opazimo samo eno društvo KSKJ (Sv. Vid) in eno društvo JSKJ (Sv. Janez Krstnik) ter štiri samostojna katoliška društva. Dom je bil torej v rokah »levice«. klerikalna društva so se spraševala, ali so takšni narodni domovi sploh potrebni in ali ne zadostujejo že cerkve oziroma cerkvene dvorane. Slovenci na aveniji St. Clair v Clevelandu so tako dobili dolgo pričakovano novo stavbo SND. Slavnostna otvoritev je bila 1. in 2. marca 1924 z bogatim kulturnim programom, ki se je končal s plesom. Ob otvoritvi je direktorij SND zapisal v spominsko knjigo med drugim tudi: *»naj služi ta narodna stavba vsem Slovincem, kjer bomo gojili kulturo, vzgajali naše otroke in same sebe.«*⁶⁶

Čestitke so prihajale od posameznikov, društev, podjetij. Z otvoritvijo SND se je pričelo živahno delo društev, organiziranje številnih prireditev, izletov, prirejanje veselic itd.

Tako je bil npr. 26. novembra 1925 v SND slovesen dan v počastitev prihoda hrvaškega umetnika Ivana Meštrovića. Ob tej priložnosti so organizirali koncert slovenskih, hrvaških in srbskih zborov.⁶⁷

Slovenski narodni dom (50-th Anniversary 1924-1974)

Treba je omeniti tudi govor, ki ga je 1. novembra 1926 imel Atlee Pomerene, ki se je v državi Ohio v volilni kampanji boril za položaj predsednika senata, v veliki dvorani SND. Govor je prenašal radio.⁶⁸

Na odru SND so 21. novembra 1926, uprizorili igro *Zaniker na trojica*, ki jo je pripravilo društvo Triglav.⁶⁹ Vsako leto je bil organiziran Silvestrov večer in na novoletni dan posebne slovesnosti.

Tudi direktorij ni miroval. Seje so bile redne, povprečno enkrat na mesec, vendar zaradi slabih delavskih razmer niso prinesle posebnih sprememb. Na letnih sejah so volili nove uradnike. Postavilo se je vprašanje glede društva Sokol, ki se je odločilo kupiti zemljišče in urediti telovadnico.⁷⁰

7. marca 1929 so bili izvoljeni novi uradniki SND.⁷¹ 8. januarja 1930 so imeli redno delniško sejo v avditoriju SND, na kateri so ugotovili, da je bila na vseh sejah preteklega leta najvažnejša in najtežja točka, kako financirati in zidati telovadnico. Večkrat so sklicali predsednike telovadnih in nogometnih društev, vendar se ti nikoli niso odzvali v večjem številu - zmeraj samo po trije, štirje. Zato so se odločili, da se telovadnica ne zida, dokler tega ne bo zahtevala mladina in tudi sama finančno in drugače pomagala. Na seji so izvolili nov direktorij, pri čemer so glasovali po delnicah.⁷²

1930 so se pojavili v SND hudi problemi. Maja je bilo kar šest zborovanj izredne konference SND zaradi nezaupnice nekaterih društev direktoriju. Glavni problemi so bili: glasovanje po delnicah, dva gospodarja SND, to sta direktorij in Klub društev, mnenje, da ima SND v lasti par večjih društev, ostala manjša društva in posamezni delničarji pa nimajo nobene moči in oblasti.

Šesto zborovanje je bilo 28. maja 1930. Udeležba je bila skromna, saj so se ljudje naveličali samo govorjenja. Bilo jim je domala vseeno, kako se zaključi konferenca. Na zborovanju je bila izrečena nezaupnica predsedniku konference F. Somraku. J. Skuk je zahteval o zaupnici glasovanje po delnicah. L. Medvešek je temu nasprotoval. Socialist Šiškovič je nato predlagal resolucijo, da se vpelje star sistem pri upravi SND, kot je bilo pred sistemom glasovanja po delnicah, in znova zahteval, da se o tej resoluciji glasuje po delnicah. Večina navzočih je izjavila, da ne bo glasovala, ker to nima nobenega pomena, ker se tako

ve za izid glasovanja, saj ima manjšina društev večino delnic in odločajo po svoji volji. Vsi so glasovali za. Opravljeno je bilo tudi glasovanje po delnicah za nominirane direktorje. Poverilni odbor je proglasil kandidate za izvoljene in tako je imel SND dva direktorija: starega, ki ni hotel odstopiti, in novega, ki je zahteval oblast.⁷³

Stvar se je znova uredila šele konec leta 1930 in v začetku 1931. 15. januarja 1931 so bili izvoljeni novi uradniki SND. Direktorij je imel redne seje vsak mesec. Iz zapisnika seje 8. septembra 1931 izvemo, da je društvo Slovenski Sokol sklenilo, da ostanejo še naprej v SND, čeprav niso dobili telovadnice.⁷⁴

Rednim sejam direktorija je sledila redna delniška seja delničarjev in društev SND 14. in 15. januarja 1932. Znova se je razpravljalo glede uprave SND. Na volitvah so izvolili nov direktorij. SND je imel v letu 1932 47 društev z več kot 1.200 člani, ki so bili delničarji.⁷⁵

Za zgodovino Slovenskega narodnega doma iz leta 1934 je značilna težnja direktorija, da se odpravi Klub društev SND. Direktorij je menil, da je sam zmožen, opravičen in odgovoren za vse poslovanje pri SND in je poudarjal, da je doba prohibicije, zato Klub društev SND, ki je tako požrtvovalno posloval pretekla leta, ni več potreben. Vendar so društva temu nasprotovala in še naprej zbirala zastopnike za Klub društev.⁷⁶

Leto 1938 je prineslo SND še škandal ob prihodu ljubljanskega župana dr. Jurija Adlešiča, ki ga nekaj socialistično usmerjenih direktorjev ni hotelo pozdraviti.⁷⁷

Na letni delniški seji 12. januarja 1939 so zastopniki društev delničarjev in posamezni delničarji soglasno sprejeli zelo važno resolucijo, ki predvideva ustanovitev Slovenskega narodnega muzeja v SND, in opozorili na 15. obletnico otvoritve SND. V ta namen so 5. marca priredili banket, na katerega je vabil list **Ameriška domovina** in poudarjal, da s to prireditvijo SND ne praznuje samo 15. obletnice otvoritve doma, ampak tudi 21. obletnico, odkar se je kupilo posestvo za dom.⁷⁸

Leta 1940 so bile ZDA v znamenju volitev raznih kandidatov: od predsednika pa do zadnjega okrajnega uradnika. Politično aktivni Slovenci so v ta namen 4. novembra organizirali dva javna shoda, eden je bil v SND, organiziral ga je Demokratski klub 23. warda (volilni okraj), drugi pa v Slovenskem domu na avenijski Holmes, vodil ga je Slovenski demokratski

klub 32. warda. List **AD** je pozival: »*Državljanj, nocoj vsi na shod! Govorilo se bo v slovenskem jeziku. Letošnje volitve so jako važne, tako glede izvolitve pravih kandidatov, kot glede drugih važnih predlogov (misli se na šolski davek in denar za čiščenje odvodnih kanalov), ki jih boste morali odločiti s svojo glasovnico, zato vam toplo priporočamo, da posetite nocoj oba shoda, da boste jutri popolnoma na jasnem kako boste glasovali.*»⁷⁹

NEKAJ KULTURNE ZGODOVINE SLOVENSKEGA NARODNEGA DOMA NA ST. CLAIR

Kulturni razvoj v SND se je pričel z njegovo slovesno otvoritvijo 1. marca 1924, ko je dramsko društvo Ivan Cankar uprizorilo igro v štirih dejanjih *Brat Martin*, pevski zbori pa so priredili koncert. Dramsko društvo Ivan Cankar je bilo ves čas eden glavnih agitatorjev za izgraditev SND.

Že leta 1918 so se pričele vrstiti seje pripravljalnega odbora za ustanovitev dramskega društva. 2. februarja 1919 je bila sklicana ustanovna seja. Na njej je bilo sklenjeno, da se novo društvo imenuje Slovensko dramsko društvo Ivan Cankar. Ustanovna seja društva je bila 6. februarja 1919. Na njej so ustanovili odbor pod vodstvom F. Česna. Društvo naj bi gojilo slovensko dramatiko, pridobilo slovensko mladino in jo zainteresiralo za dramsko umetnost, ji vcepljalo ljubezen in spoštovanje do slovenskega jezika.⁸⁰

Prva predstava društva Ivan Cankar je bila 9. marca 1919. Uprizorili so igro *Deseti brat*. Druga je bila 13. aprila, in sicer *Revček Andrejček*, tretja pa 18. maja igra *Cigani*. Zatem so druga za drugo sledile predstave. 2. marca 1923 se je društvo preselilo iz Birkove dvorane v novi SND na avenijski St. Clair.⁸¹

Dramsko društvo Ivan Cankar je imelo srečo, da si je sčasoma pridobilo veliko igralcev, igralk in članov. Leta 1924 je angažiralo za režiserko Avgusto Danilovo iz Ljubljane. Z njo so dobili dobro igralko in umetnico. V tem času je dramsko društvo ustanovilo tudi slovensko šolo. Prva učiteljica je bila Avgusta Danilova. Potem je prevzel vodstvo direktorij SND in nadaljeval s sodelovanjem Prosvetnega kluba SND do spomladi 1947, ko je ukinil Prosvetni klub SND in slovensko šolo.⁸²

Društvo Ivan Cankar je v SND priredilo 105 predstav, do

leta 1954, ko je prenehalo delovati, pa kar 152 predstav.⁸³ Ko je to društvo prenehalo z igranjem, je delovalo samo še društvo Naš oder, toda predstave so bile zelo redke, tudi zaradi vpliva televizije.⁸⁴

Drugo važno poglavje kulturne zgodovine SND so številni pevski zbori, ki še danes gojijo slovensko pesem. Pevski zbor Zarja je bil ustanovljen 6. aprila 1916. Idejo za ustanovitev zbora je dal Slovenski socialistični klub št. 27 JSZ. Ob ustanovitvi je imel 18 članov, potem pa je njihovo število nenehno naraščalo. Zbor je bil organiziran tako, da pomaga s pevske nastopi direktno in indirektno, gmotno in moralno, k boljšim uspehom prireditev (socialistično) organiziranega delavstva.⁸⁵

Po zelo uspešni predstavi opere *Urh, grof Celjski* je prišlo leta 1930 pri Zarji in pri socialističnem klubu do nesoglasij in končno do razkola. Nastali sta dve Zarji, socialistična in samostojna. Pretežna večina dobrih pevcev in pevk se je odločila za samostojno Zarjo pod vodstvom Johna Ivanusha. Priredili so lepo število koncertov in opere *Gorenjski slavček, Marta, Trubadur, Nikola Šubic Zrinjski, Mascot*. Pod imenom Samostojna Zarja so prepevali prvih deset let. Nato so se 20. junija 1940 preimenovali v Glasbeno matico.⁸⁶

Pevski zbor Sloga je bil ustanovljen 5. oktobra 1933. Prvi koncert je imel v Knausovi dvorani. V SND je priredil več koncertov in operete *Beli telovnik, Poletni čas* in *Chonita*.

Krožek št. 5 SNPJ je bil ustanovljen 7. aprila 1938, njegov pevski odsek pa 1943. Prvi pevovodja je bil V. Malečkar, za njim pa F. Plut. Priredili so več uspešnih koncertov.⁸⁷

Koncerte v SND je imel tudi pevski zbor Triglav. Društvo je bilo ustanovljeno septembra 1903 pod imenom Slovensko katoliško izobraževalno društvo Triglav. V začetku je štelo 47 članov. Svoj sedež so imeli v šolski dvorani cerkve sv. Vida. Pod vodstvom G. Malovrha je bil osnovan pevski zbor. V začetku je bil samo moški, leta 1904 pa je bil ustanovljen še ženski zbor. Zaradi spora z Rev. Vitusom Hribarjem, ki je zahteval, da morajo vsi dohodki od veselice romati v cerkveno blagajno, je društvo leta 1905 preneslo svoj sedež v Knausovo dvorano. Sele s preselitvijo iz šolske dvorane sv. Vida se je društvo Triglav pričelo prosto razvijati in napredovati. 15. januarja 1905 je društvo priredilo v češki narodni dvorani na Broadwayu svoj prvi veliki koncert. Kljub velikim zaprekam je

društvo Triglav napredovalo. Zbor je imel vaje tudi v SND, vendar je zaradi raznih ovir prenehal z njimi.⁸⁸

Med kulturne ustanove SND sodi tudi Slovenska narodna čitalnica. Ustanovljena je bila leta 1906. 28. novembra je priredila svojo prvo veselico v Knausovi dvorani, ki je dobro uspela. Dohodki veselice so bili takšni, da si je čitalnica lahko kupila 250 knjig.⁸⁹

9. januarja 1907 so bile prve glavne volitve odbora. Medtem se je čitalnica iz začasnih prostorov pri G. Travnikarju preselila v prostore na 1365 East 55th cesti. Čitalnica je takrat naročala 44 časnikov, slovenske iz Amerike in domovine ter nekaj nemških in angleških. Imela je 315 knjig. Pričela je tudi s predavanji.⁹⁰

V letu 1910 je bila čitalnica na avenijski St. Clair in Norwood Rd. Leto 1912 je bilo zanjo kritično. Blagajna je bila prazna, članstvo se je zmanjšalo. 21. avgusta je bil sklican 1. izredni občni zbor, da reši čitalnico težkega položaja. Na njem je bil sprejet predlog, da se skliče 2. izredni občni zbor, kjer bi se dokončno odločilo o tem, kakšna bo usoda čitalnice. Drugi občni zbor je bil 4. septembra 1913. Na njem so zavrnil predlog, da se čitalnica združi z društvom Slovenski Sokol. 1914. se je čitalnica znova selila, tokrat v prostore, ki jih je odstopil Slovenski Sokol. V 20 letih je bilo v čitalnici vpisanih 1116 članov.⁹¹

Na občnem zboru 30. januarja 1921 je bila zavrnjena ideja o združitvi čitalnice z društvom Ivan Cankar. Sprejet je bil predlog, da čitalnica prevzame delo in centralizira vsa kulturna društva v močno centralo. Čitalnica je postala članica Zveze slovenskih kulturnih društev.⁹² 13. avgusta 1921 se je preselila v staro poslopje SND in leta 1924 v nove - sedanje prostore SND, kjer deluje še danes.⁹³

Leta 1939 je bil pod okriljem SND ustanovljen Slovenski muzej. Imel je več oddelkov, v katerih so bile zbrane zanimivosti iz življenja ameriških Slovencev. Po 2. svetovni vojni je muzej prenehal delovati.⁹⁴

Leta 1925 je SND ustanovil Slovensko mladinsko šolo. Na začetku sta poučevala Edvin Primožič in Tončka Simčič. Vseh učencev je bilo približno 150. Učili so se slovensko brati, pisati in peti. 1947 niso mogli več odpreti šole, ker so se prijavi samo štirje učenci.⁹⁵

OPOMBE

1. John J. Grdina, Spominska knjiga, ki je bila izdana ob priliki odkritja spomenika Ireneju Frideriku Baragi v Jugoslovanskem kulturnem vrtu, Cleveland, 21.-22. september 1935, Ameriška domovina, Cleveland 1935, str. 65
2. Ibid.
3. Ibid.
4. Janko N. Rogelj, Pričetna zgodovina S.N. doma v Clevelandu (v nadaljevanju Rogelj), Cleveland 1954, str. 7
5. Clevelandski koledar za prestopno leto 1909, Nova domovina, Cleveland 1908, str. 116
6. Rogelj, str. 8
7. Clevelandska Amerika (v nadaljevanju CA), 26. januar 1909, Kako bi prišli v Clevelandu do narodnega doma, str. 2, 7
8. CA, 29. januar 1909, Gmotne koristi narodnega doma, str. 8
9. CA, 17. april 1914, Za narodni dom, str. 5
10. Josip Skuk, Zgodovina slovenskega narodnega doma, Slavnostna otvoritev SND, Spominska knjiga, 1.-2. marec 1924, Cleveland (v nadaljevanju Spominska knjiga 1924), str. 43; Narodni adresar, Edited and Published by Ivan Mladineo, First Edition, New York, 1937 (v nadaljevanju Narodni adresar), str. 540; Ibid., str. 540; Rogelj, str. 42; Rogelj, str. 35
11. Rogelj, str. 18
12. Spominska knjiga 1924, str. 43
13. Rogelj, str. 21
14. CA, 11. februar 1916, Glasujte da, str. 3
15. Spominska knjiga 1924, str. 45
16. CA, 21. februar 1916, Narodni dom v Clevelandu, str. 2
17. Rogelj, str. 29, 42; Narodni adresar, str. 21, 540, 546, 551
18. Rogelj, str. 31
19. F. J. Kern, Pregled delovanja za S.N. dom, Letno poročilo o napredku SND 1916/17, Cleveland, 15. marec 1917, str. 2
20. Ibid., str. 3
21. Ibid., str. 7
22. Ibid., str. 11
23. Ibid., str. 8

24. CA, 29. maj 1916, Shod zastopnikov S.N. doma, str. 1
25. Ibid., str. 2
26. CA, 16. junij 1916, Slovenska društva marljivo delujejo za Narodni dom, str. 1
27. CA, 7. julij 1916, Imenik pooblaščenih zastopnikov, str. 2
28. CA, 21. julij 1916, Oglas, str. 3
29. CA, 7. avgust 1916, Blagajna Slovenskega narodnega doma se bliža tretjemu tisočaku, str. 3
30. CA, 18. avgust 1916, Vedno večje vsote denarja prihajajo za SND, str. 1
31. Rogelj, str. 57
32. CA, 1. september 1916, Slavnost v korist S.N. doma, str. 1
33. Rogelj, str. 60
34. CA, 16. oktober 1916, Kontest za narodni dom, str. 1
35. Rogelj, str. 67
36. Rogelj, str. 71
37. CA, 13. januar 1917, Društva se oglasijo za Narodni dom, str. 3
38. Frank Hudovernik, Imenik društev, ki so člani Slovenskega narodnega doma, Letno poročilo o napredku SND 1916/17, Cleveland, 15. marec 1917, str. 8
39. CA, 13. april 1917, Splošno pobiranje po naselbini za SND, str. 1
40. CA, 9. junij 1917, Velikanski zbor za narodni dom, str. 2
41. CA, 29. junij 1917, Bratje in sestre, vsi za narodni dom, str. 3
42. CA, 26. september 1917, Račun za Slovenski narodni dom, str. 2
43. CA, 20. februar 1918, Pogled po clevelandski naselbini, str. 2
44. Direktorij za leto 1918, Slovenian National Home, St. Clair, Records, 1914/57, Cleveland, mikrofilm v Western Reserve Historical Society in zasebnem arhivu Matjaža Klemenčiča (v nadaljevanju Direktorij)
45. CA, 19. marec 1918, Vesela novica za clevelandske Slovence, str. 3
46. Spominska knjiga 1924, str. 44
47. Ibid., str. 45
48. Ibid., str. 46
49. Letna seja delničarjev S.N. Doma, Zapisnik, 7. december 1918, Cleveland, str. 3, File Slovenian National Home, WRHS

50. CA, 27. december 1918, Na Silvestrov večer je otvoritvena veselica v S.N. Domu, str. 3
51. Ameriška domovina v nadaljevanju AD), 17. februar 1919, Slovenski narodni dom, str. 3
52. Dopisi, organ Glas naroda, 9. julij 1919, Cleveland, str. 3
53. AD, 2. julij 1919, Za narodni dom 4., 5., 6. julija, str. 3
54. AD, 8. december 1919, Konferenca 10. decembra, str. 3
55. Direktorij 1920
56. Spominska knjiga 1924, str. 47.
57. Ibid., str. 48
58. Ibid., str. 49
59. Ibid., str. 50
60. Ibid., str. 51
61. Ibid., str. 52
62. Ibid., str. 53
63. Ibid., str. 54; Narodni adresar, str. 516
64. Direktorij 1930
65. Spominska knjiga 1924, str. 71
66. Ibid., str. 60
67. AD, 23. november 1925, Velika jugoslovanska proslava v počast Meštrovicu, str. 1
68. AD, 27. oktober 1926, Atle Pomerene govori v ponedeljek v SN Domu, str. 1
69. AD, 17. november 1926, V nedeljo čarobna predstava, str. 3
70. AD, 20. februar 1928, Zapisnik letne delniške seje v Clevelandu, str. 2
71. Direktorij
72. AD, 20. februar 1930, Zapisnik redne delniške seje SN Doma, str. 3
73. AD, 29. november 1930, Sramota za SN Dom - začetek konca SN Doma, str. 1
74. AD, 22. oktober 1931, Izčrpki zapisnika seje Slovenskega narodnega doma avgusta in septembra, str. 3
75. AD, 1. februar 1932, Zapisnik delniške seje 14. in 15. januarja 1932, str. 3
76. AD, 20. november 1934, Direktorij in klub društev SN Doma, str. 2
77. AD, 19. maj 1939, Škandal direktorija SN Doma, str. 2
78. AD, 14. marec 1939, 15.obletnica S.N. Doma, str. 2
79. AD, 4. november 1940, Danes bosta zadnja dva shoda, str. 1

80. Frank Česen, Nekaj kulturne zgodovine v SND, 50th Anniversary Slovenian National Home, Cleveland, 17., 18., 19. maj 1974, (v nadaljevanju Česen, Nekaj kulturne zgodovine v SND), str. 15
81. Erazem Gorshe, Po 30-letnici dramskega društva Ivan Cankar v Clevelandu, Ameriški družinski koledar (v nadaljevanju ADK), American Family Almanac, 1949, vol. 35, Edited and Publish Jugoslav Workmen's Publishing Co., Inc. Proletarec, Chicago 1949, str. 135
82. Ibid., str. 136
83. Ibid., str. 137
84. Česen, Nekaj kulturne zgodovine v SND, Naš oder
85. ADK, 1921, Pevski zbor Zarja, str. 148
86. Ibid., str. 149
87. Česen, Nekaj kulturne zgodovine v SND, Pevski zbor Sloga
88. Društvo Triglav, Clevelandski koledar za prestopno leto 1908, Published Nova domovina, Cleveland 1908, str. 65
89. Janko N. Rogelj, Slovenska narodna čitalnica, Dan 35. letnega jubileja, 9. februar 1941, Cleveland, str. 1
90. Ibid., str. 2
91. Ibid., str. 3
92. Ibid., str. 4
93. Ibid., str. 5
94. Česen, Nekaj kulturne zgodovine v SND, Slovenski muzej
95. Ibid., Slovenska mladinska šola

ABSTRACT

THE IDEA AND ATTEMPTS OF BUILDING SLOVENIAN NATIONAL HOME ON ST. CLAIR AVENUE IN CLEVELAND

*M a t j a ž K l e m e n č i č ,
D a r j a E m e r š i č*

The paper discusses the history of Slovenian National Home on St. Clair Avenue in Cleveland, Ohio, from the first initiatives to build it until the beginning of World War II. On the basis of newspaper articles, jubilee anthologies, minutes of meetings and financial reports, the authors present the process

of building the Home as well as the involvement of organizations which had been connected with Slovenian National Home on St. Clair Avenue in Cleveland. During the first decade of this century, there were several dozen Slovene societies in that area. The first initiatives to build the Home appeared at that time due to the fact that the meetings of Slovene societies had to take place in the Church hall of St. Vitus parish.

The Slovenes in Cleveland began to collect the money for Slovenian National Home shortly before the beginning of World War I, when the Slovenian National Home Association was organized. Although their involvement with building the Home decreased during World War I, they bought at that time the premises on which Slovenian National Home had been built by 1923. Since the »Home« was organized as a joint-stock company, they collected money on the basis of shares. Thus, the question arose whether the decisions about the Home should be made as they usually are in a joint-stock company (each share meaning one vote) or on the basis of the societies which were members of the stock company. Finally, the standpoint prevailed that they should make decisions as a joint-stock company. Numerous cultural institutions were involved with the »Home«, among them the theatre society Ivan Cankar, the singing societies »Zarja« and »Triglav«, »Slovenska narodna čitalnica« (the »Slovene Reading-Society«), »Slovensko sokolsko društvo« (the Slovene »Sokol« Society) and »Slovenska mladinska šola« (the »Slovene Youth School«).

NEKATERI PRISTOPI K PROBLEMATIKI DRUGE GENERACIJE V OKVIRU RAZISKOVANJA PRISELJENSTVA V ZDA

M a j d a K o d r i č

Ob razmahu, ki ga v zadnjih desetletjih doživlja proučevanje mednarodnih selitvenih procesov in etničnih skupnosti v državah priseljevanja, postaja čedalje pomembnejše medsebojno soočanje raziskovalcev iz izvirnega in priseljenškega okolja. V tem okviru je za proučevalca slovenskega izseljenstva v ZDA predvsem pri temah, ki so bile doslej pogostejše obravnavane v tamkajšnji priseljenški družbi, nedvomno koristno seznanjanje s pogledi ameriških strokovnjakov.

To velja tudi za problematiko druge generacije, t.j. neposrednih potomcev izseljencev. Njihov posebni položaj, pri katerem se znatno stopnjuje že za izseljence same značilna razpetost med vključevanjem v priseljenško stvarnost in ohranjanjem etnične zavesti, predstavlja eno ključnih tem pri proučevanju posledic migracijskih pojavov. Kot eno temeljnih vprašanj, s katerimi se je soočala in se še sooča ameriška izrazito priseljenška družba, je bila v ZDA problematika druge generacije v skladu z uveljavljanjem kulturnega pluralizma v ameriški javnosti že predmet številnih raziskav, predvsem v zadnjih treh desetletjih. Pri tem je treba poudariti, da je bilo to vprašanje proučeno v okviru različnih disciplin, kot so psihologija, pedagogika, sociolingvistika ali zgodovinopisje. Tudi v Sloveniji je bila ob postopoma naraščajočem zanimanju za raziskovanje izseljenstva problematika druge generacije do neke mere deležna pozornosti družbenih ved. Tako zajema naš pregled nekaterih ameriških publikacij o tej temi vsaj še ugotovitve Nives Sulič, ki je pri etnološkem proučevanju ohranjanja etnične zavesti znotraj slovenske etnične skupnosti v ZDA, osnovanem na razgovoru z njenimi pripadniki, ravno med drugo generacijo zbrala največ informatorjev.¹

V naslednjih odstavkih predstavljene publikacije so bile avtorici tega prispevka podlaga za oblikovanje lastnega načina obravnavanja vprašanja druge generacije v okviru zgodovinskega raziskovanja slovenskega izseljenstva. Seznanjanje z njimi je pripomoglo k odkrivanju mnogoterih razsežnosti te problematike, opredelitev ožje teme pa je pogojevala obrobno upoštevanje nekaterih sicer bistvenih aspektov in opuščanja publikacij, v katerih so ti posebej poglobljeni. V dosedanji fazi raziskave o drugi generaciji je bil namreč obravnavan njen položaj v dvajsetih letih tega stoletja v eni izmed glavnih podpornih organizacij, delujočih med ameriškimi Slovenci, in sicer v Slovenski Narodni Podporni Jednoti. Ta vsebinski okvir je na primer predpostavljala nanašanje na etnične župnijske šole predvsem kot ustanove, ki jim je ta organizacija nasprotovala ob hkratnem izražanju naklonjenosti javnemu šolstvu.²

Ta stališča, po drugi strani pa obstoj slovenskih župnijskih šol, vsekakor odražajo precejšnje zanimanje slovenskih etničnih voditeljev za vprašanje šolske vzgoje, ki je bila nedvomno ključni dejavnik v odraščanju otrok izseljencev. Tako je odnos izseljenske družine kot nosilca etnične tradicije do javne šole in njenega posredovanja ameriških vedenjskih vzorcev predstavljal bistvo problematike druge generacije. Prizadevanja etničnih organizacij, da bi vplivale na starše pri soočenju s tem vprašanjem, so bila povezana z njihovo skrbjo za ohranjanje etnične skupnosti iz lastnega položaja v njej ob prilagajanju novim potrebam mladine. Zapleteno usklajevanje etnične identitete in teženj po vključevanju v ameriško družbo pa je bilo predvsem odvisno od značaja vsakega posameznika in njegovega položaja v družini in v širšem družbenem okolju. Zato je za podrobnejše razčlenjevanje te problematike najprimernejše psihološko izhodišče, kakršnega uporablja Irvin L. Child v svoji knjigi o položaju druge generacije znotraj italijanske naselbine v mestu New Haven (Connecticut) v času pred drugo svetovno vojno.³

Childov glavni namen je ugotoviti povezave med značilnostmi družbenega okolja in različnimi odzivi posameznikov na soočanje etničnih prvin z ameriško stvarnostjo. Ugotovitve njegove raziskave kažejo, da je nizka družbena in ekonomska raven pripadnikov italijanske naselbine v New Havnu posredno pospeševala vpliv ameriških vedenjskih vzorcev na drugo generacijo. Postati »Američan« je pomenilo pridobiti večje možnosti

za socialno in ekonomsko napredovanje. Ob tem pa Child poudarja vplivnost ameriških šol, drugih javnih ustanov in množičnih medijev, ki so otrokom priseljencev vcepljali prepričanje, da so ameriške vrednote uglednejše od etničnih. Po drugi strani so si italijanske priseljenke družine prizadevale, da bi drugo generacijo ohranjale zvesto etničnim tradicijam. V manjši meri je imela podobno vlogo tudi italijanska naselbina v celoti z etničnimi družbenimi dejavnostmi.⁴

Takemu okolju so se posamezniki prilagajali na razne načine v skladu s svojimi osebnostmi. Childove ugotovitve bi lahko veljale tudi za druge etnične skupnosti v ZDA. Izhaja namreč iz dejstva, da pogojuje človeško obnašanje zadoščenje, ki ga posameznik želi doseči. Zato so se pripadniki druge generacije zgledovali po ameriških vedenjskih vzorcih ali po etničnih navadah glede na koristi, ki so jih lahko imeli od vključevanja v ameriško družbo oziroma od ohranjanja vezi z etnično skupnostjo. Prilagajanje ameriški stvarnosti je bilo pogoj za ugodnejši položaj v šoli in v ameriški javnosti nasploh ter je pospeševalo ekonomsko in socialno mobilnost. Zvestoba etničnim običajem pa je olajševala odnose v družini in udeležbo pri etničnih družbenih dejavnostih ter zagotavljala zaščito, ki jo je posamezniku lahko nudila etnična skupnost. Ker bi jasna izbira med tema dvema možnostma preprečevala doseganje enako pravnega položaja v etničnem ali v ameriškem okolju, so pripadniki druge generacije težili k spajanju obeh.⁵

Pri tem Child loči tri osnovne načine obnašanja, ki jih označuje kot uporniški, skupinski in apatični. Za prvega je bilo značilno prizadevanje po vključevanju v ameriško družbo ob prilagajanju zahtevam etnične skupnosti, le kolikor je bilo potrebno za preprečevanje frustracij. V drugem primeru je prevladovala težnja k ohranjanju vezi z etnično skupnostjo. Ta izbira je bila ustrezna, če je bila povezana z vsaj delnim sprejemanjem ameriških družbenih norm, tako da je bilo mogoče izkoriščati s tem povezane ugodnosti. Child upošteva še možnost apatičnega odziva, ki je hkratno zavračanje koristi, izvirajočih iz ameriškega okolja, in tistih, ki jih je nudila etnična skupnost.⁶

Iz ugotovitev, podanih v drugih publikacijah, ki so zajete v tem pregledu, kot tudi iz že omenjene dosedanje osebne raziskave o drugi generaciji ameriških Slovencev se lahko sklepa,

da je bil tretji odziv najmanj pogost. Prevladovanje prvega ali drugega načina obnašanja pa so poleg značaja vsakega posameznika pogojevale značilnosti posameznih etničnih skupnosti. Opazne so tudi podobnosti v položaju druge generacije v skupnostih različnega etničnega izvora, ki so jih družile nekatere osnovne vrednote. V tem smislu je mogoče primerjati slovensko in italijansko etnično skupnost.

Kot je bilo že omenjeno, Child poudarja vodilno vlogo družine pri ohranjanju etnične identitete. Po drugi strani pa navedla javno šolo kot eno izmed ustanov, ki so si prizadevale, da bi amerikanizirale drugo generacijo priseljencev. Iz naslednjih odstavkov je razvidno, da so dejansko bodisi v italijanski bodisi v slovenski etnični skupnosti, kot tudi med slovanskimi priseljenci nasploh, ravno nasprotja med družino in javno šolo sprožila prve napetosti v duševnosti pripadnikov druge generacije.

Nives Sulič ugotavlja, da je večina otrok slovenskih priseljencev prvič prišla v stik z ameriškim okoljem v osnovni šoli. Zanimarjanje etnične raznolikosti in teženje k amerikaniziranju učencev, ki sta bili značilni za ameriško javno šolstvo, sta v njih vzbujali prve pomisleke glede življenjskih navad v domačem krogu. V šoli sta bila njihov jezik in način življenja prezirana, spodbujali so jih k učenju angleščine kot edinega ustreznega jezika in k zgledovanju po ameriških vedenjskih vzorcih. Posledica tega je bila razpetost otrok med dvema svetovoma, med domom in šolo. Stvarnost, ki so jo spoznavali v šoli, jih je privlačila, obvladovanje angleškega jezika pa je bilo pomemben predpogoj za vključevanje vanjo. Pričeli so se sramovati lastnega jezika in etničnega okolja nasploh ter ju zavračati v prid angleščini in ameriškim vrednotam.⁷

Podobne izkušnje so doživljali otroci priseljencev iz južne Italije v naselbini East Harlem v New Yorku. Tako priča raziskava Leonarda Covella, ravnatelja krajevne šole Benjamin Franklin High School, o njihovem položaju v ameriškem šolskem sistemu od leta 1934 do 1957.⁸ Upoštevač najprej njihov odnos do osnovne šole, Covello opaža razdvojenost med domačimi vedenjskimi vzorci, in tistimi, ki so jim bili posredovani v šoli kot uglednejši od etničnih. To stanje je v mnogih sprožilo manjvrednostni občutek glede etnične kulture, tako da so vsaj v stikih z ameriškim okoljem imeli do nje odklonilen odnos. Še dalje so jo sicer sprejemali v družini in v širši etnični

skupnosti, vendar so nasploh bolj cenili ameriški način življenja kot.

Stališča pripadnikov druge generacije so se spremenila, ko so prestopili z osnovne šole na srednjo. Ob utrjevanju zrelejšega odnosa do stikov med obema kulturama so začeli bolj težiti k etničnim tradicijam kot k ameriškim vedenjskim vzorcem. Na podlagi tega Covello sklepa, da je bilo otrokovo začetno zavračanje družinskih življenjskih navad samo površinsko, da asimilacijske težnje niso potisnile povsem v ozadje njegovih osnovnih kulturnih vrednot.⁹ Covellova raziskava torej kaže, da je med drugo generacijo v južnoitalijanski naslebinii East Harlem v New Yorku etnična identiteta prevladala nad vplivi ameriškega okolja po javni šolski zgoji. Očitno je, da položaja pripadnikov druge generacije znotraj italijanske etnične skupnosti ni mogoče preprosto označiti kot izgubljanje etnične zvesti ob postopnem prilagajanju ameriški stvarnosti, temveč ga je treba tolmačiti kot zapleteno usklajevanje etničnih tradicij in ameriških vedenjskih vzorcev, kakršno ustreza Childovi oznaki tako imenovanega skupinskega obnašanja.

Po drugi strani je tako psihološko stanje oviralo otroke priseljencev pri doseganju ustreznega šolskega napredka. V osnovni šoli je večina otrok še kazala naklonjenost učenju, tako da so redno obiskovali pouk in izpolnjevali šolske obveznosti. V srednji šoli pa so se njihovi uspehi znatno poslabšali.¹⁰

Vprašanje slabega napredovanja pripadnikov druge generacije v ameriških javnih šolah poudarja tudi Salvatore J. La Gumina v svoji študiji o odnosu italijanskih priseljencev do ameriške šolske vzgoje. Zanimiva pa je podobnost med temi opažanji in ugotovitvami Johna Bodnarja glede položaja otrok slovanskih priseljencev v ameriškem javnem šolstvu. Kot iz Covellove raziskave je tudi iz njunih zgodovinskih študij razvidno, da so bili slabi šolski uspehi otrok priseljencev posledica nasprotij med vrednotami, ki so jih gojile njihove družine, in smotri ameriške šolske vzgoje.¹¹

Odpor priseljencev do ameriških javnih šol je izhajal iz dejstva, da bodisi pri slovanskih narodih bodisi v Italiji iz več razlogov šolanje ni bilo ustrezno uveljavljeno med kmečkimi množicami. Po eni strani so si v skladu z vrednotami kmečkega življenja ljudje predvsem prizadevali za duhovni in materialni obstanek družine, saj je ta imela glavno vlogo v okviru samo-

zadostnega kmečkega gospodarstva in kmečke družbene stvarnosti nasploh. Otroci so zato morali že v zgodaj prispevati k njenemu prežvljanju. Ker ji je bila obenem prisojena naloga ohranjanja družbenega reda in ustaljenih vrednot, je bila vrednotena tudi kot najprimernejše okolje za vzgojo otrok v vseh ozirih. V domačem krogu so pridobivali vrednote in sposobnosti, ki naj bi jih potrebovali v nadaljnjem družinskem življenju.

Poleg tega so znotraj Avstro-Ogrske, ki je bila izvorna država velikega dela slovanskih priseljencev, javne šole posredovale vrednote, ki so bile tuje slovanskim ljudstvom, italijanske šole pa niso ustrezale mišljenju italijanskih kmečkih družin, posebno tistih v južni Italiji. Medtem ko je usmerjenost italijanskega šolstva odražala značilnosti severnoitalijanskega okolja, je bila v avstro-ogrski monarhiji šola sredstvo za pomemčevanje in pomadžarjenje, kar je znatno prispevalo k nezaupljivosti do šolskih ustanov.¹²

Tudi pri razčlenjenem tolmačenju učinkov takega stanja na odnos priseljencev do ameriške javne šole so med upoštevanimi publikacijami opazne temeljne podobnosti. Te so na primer jasno razvidne pri ugotavljanju, da je kot v stari domovini tudi med priseljenci bilo razširjeno prepričanje, da bi obiskovanje šole predolgo odtegovalo otroke od sodelovanja pri vzdrževanju družine. Bodnar sodi, da so neugodne ekonomske razmere mnogih priseljenjskih družin v ZDA še krepile tako mišljenje. Poudarja pa tudi dejstvo, da izboljšanje položaja nekaterih družin v obdobju med dvema svetovnjima vojnama ni omajalo stališč do šolske vgoje. Na podlagi tega ugotavlja, da so se ta ohranila kot etnične vrednote kljub ekonomskim spremembam.¹³

Obenem je neupoštevanje etnične različnosti učencev in prizadevanje za njihovo amerikanizacijo v okviru ameriškega javnega šolstva imelo enake ali še večje odtujevalne učinke kot usmerjenost šolskih ustanov v stari domovini. Covello in La Gumina, in tudi Bodnar vidijo v tem osnovno pomanjkljivost ameriške šolske vzgoje. Prva dva upoštevatata možnost reševanja tega problema z delnim preoblikovanjem javnih šolskih ustanov. Smoter vključevanja otrok v ameriško okolje je bil namreč po njunem mnenju mogoče uskladiti z zavzemanjem za ovrednotenje etničnega izročila. V knjigi, ki jo je objavil Covello, je predstavljen načrt, ki si ga je zamislil v okviru svoje pedagoške dejavnosti. Podani rezultati njegovega prizade-

vanja za plodno sodelovanje med šolo in italijansko naselbino v East Harlemu nudijo konkretne dokaze o možnostih prilagajanja šolskih vzgojnih programov potrebam etničnih skupnosti.¹⁴

V nasprotju z La Gumino in Covellom Bodnar zavrača možnost takega reševanja vprašanja šolske vzgoje druge generacije v slovanskih etničnih skupnostih, pri čemer poudarja neizogibnost protislovja med duhovnimi smotri slovanske vzgoje in materialistično usmerjenostjo ameriške šole. Poudarja namreč, da so slovenski priseljenci odklanjali šolo kot sredstvo za socialno in ekonomsko napredovanje ob pojmovanju vzgoje kot nosilca etničnega jezika in kulture. O takem vrednotenju vzgoje piše tudi M. Mark Stolarik v študiji o stališčih slovaške etnične skupnosti o tem. Tako Bodnar kot tudi Stolarik sodita, da je bil tak odnos do šole posledica razmer v Avstro-Ogrski, kjer so šolske ustanove težile k raznarodovanju slovanskih ljudstev. Razlagata pa ga tudi kot odraz nagnjenja k gojenju etnične identitete in ohranjanjem verskega prepričanja. Stolarik opira svoje zaključke na dejstvo, da je bila večina slovaških priseljencev katoliške vere. Zato so zaradi nasprotovanja bodisi katoliških bodisi prosvetnih etničnih voditeljev javnemu šolstvu mnogi pripadniki slovaške etnične skupnosti pošiljali otroke v župnijske šole. Podobno povezuje Bodnar naklonjenost slovanskih priseljencev nasploh zasebnim verskim šolskim ustanovam z dejstvom, da sta bili zvestoba etničnemu jeziku in privrženost katoliški veri dve neločljivi prvini slovanske duševnosti.¹⁵

Stolarikovo in Bodnarjevo poudarjanje osrednje vloge župnijskih šol kaže na pomembnost razčlenjenega proučevanja njihove dejavnosti v posameznih naselbinah oziroma v okviru različnih slovanskih etničnih skupnosti, tako tudi med ameriškimi Slovenci. Kot smo že omenili, namen tega prispevka ni posredovati podrobnejši pregled dosedanjih publikacij, ki v zvezi s slovanskimi ali drugimi priseljenci posebej obravnavajo to temo. Upoštevati pa je treba, da to temo skupaj s širšim vprašanjem odraščanja druge generacije obravnavajo tudi dela, kakršni sta knjiga Johna J. Bukowczyka o poljski etnični skupnosti v ZDA in delo Ewe Morawske o srednje- in vzhodnoevropskih priseljenicah - pripadnikih slovanskih in madžarske etnične skupnosti - v kraju Johnstown v Pensilvaniji. Prvi na primer ugotavlja, da sta na začetku 20. let tega stoletja pribli-

žno dve tretjini otrok poljskih priseljencev obiskovali župnijske šole. Morawska pa opaža, da so med pripadniki druge generacije v povprečju prej prekinjali šolanje tisti, ki so obiskovali javne šole, kot učenci župnijskih šol. Tako Morawska kot tudi Bodnar in Stolarik opozarjajo na splošno nezanimanje slovaških priseljencev za nadaljevanje šolanja čez osnovno stopnjo izobrazbe.¹⁶

Če so bili doslej prikazani razlogi za tak odnos do šolske vzgoje pretežno povezani z etničnim izročilom in z asimilacijskimi težnjami ameriške šole, ga Bodnar upošteva tudi kot odraz dejstva, da otroci priseljencev v bistvu niso imeli mnogo več priložnosti kot njihovi starši za družbeno in ekonomsko napredovanje, v kakršnega naj bi usmerjale javne šole.¹⁷ Z Bodnarjevimi splošnimi ugotovitvami lahko primerjamo podrobnejše ugotovitve raziskave Ewe Morawske, iz katerih je jasno razvidno, da ta aspekt ni bil obrobjen, temveč v tesnem odnosu s poudarjenimi vrednotami. Po eni strani je dejstvo, da je bila generacija predvsem spodbujena k vključevanju v družinsko in etnično okolje ter cenjena po svoji uspešnosti v tem oziru, hkrati omogočalo posameznikom družbeno uveljavljanje ne glede na njim težje dosegljiva merila ameriške socialne lestvice. Po drugi strani je bila zavest o skladnosti nižjega družbenega položaja s pripadnostjo etnični skupnosti v marsikaterem primeru vir frustracij in ovira za izkoriščanje morebitnih možnosti za nadaljnje napredovanje.¹⁸

V študiji Morawske o etničnih naselbinah v Johnstownu, kot tudi v Bukowczykovem opisovanju razmer v poljski etnični skupnosti, je obstoj takih teženj deležen znatne pozornosti. Njihovo širjenje med drugo generacijo je sovpadalo z zmanjševanjem pregrad med etničnim in širšim ameriškim okoljem ter s prodiranjem elementov ameriškega načina življenja skozi njega, ne le zaradi takega prizadevanja javnih ustanov, kakršne so bile šole, ampak tudi množičnih medijev ter stikov z ameriški vrstniki v šolskem okolju, na delovnem mestu in pri preživljanju prostega časa. Tako se je družbena lestvica, lastna etnični skupnosti, v mišljenju pripadnikov druge generacije do neke mere prilagajala ameriški, pri čemer so upoštevali možnost napredovanja na raven kvalificiranih industrijskih delavcev ter izboljšanja ekonomskih pogojev družine. Če so okoliščine, v katerih so živeli, omejevale uresničevanje teh ciljev, so jih

vsekakor vsaj delno dosegali v skladu s širšim prenavljanjem ameriške družbe. Upoštevati je namreč treba, da so otroci južno- ter vzhodnoevropskih priseljencev odraščali v obdobju po prvi svetovni vojni, v času naglega višanja ameriškega življenjskega standarda, značilnega za 20. leta tega stoletja.

Mnogo bolj kot ugodnosti, ki so jih prinašale te družbene spremembe, pa so bile občutene posledice velike gospodarske krize ob koncu tega desetletja. Ob množični brezposelnosti se je morala druga generacija odpovedati prizadevanju za izboljšanje svojega položaja ter se podobno kot njeni starši boriti za ohranjanje zaposlitve. Vendar se je od njih bistveno razlikovala po bolj utrjeni delavski zavesti, ki je temeljila bodisi na poznavanju priseljenjskih izkušenj bodisi na pridobljenem prepričanju o lastni polnopravni pripadnosti ameriškemu delavstvu. Obstoj take zavesti in dejstvo, da se je ta stopnjevala ob razmahu enotnega ameriškega sindikalnega gibanja v 30. letih, še krepí ugotovitve o postopnem usklajevanju etnične identitete in vezi z ameriškim okoljem med pripadniki druge generacije.¹⁹

Očitno je torej, da so ameriške družbene in ekonomske razmere znatno vplivale na položaj in miselnost v priseljenjski stvarnosti odraščajočih etničnih skupnosti. Ob tem se sicer v marsičem utemeljeno poudarjanje teženj slovanskih priseljencev po ohranjanju etnične samobitnosti v dejanski izolaciji od ameriškega okolja in nepremostljive protislovnosti med etničnim ter ameriškim sistemom vrednost izkaže kot nepopoln pristop, ko vodi Bodnarja v obsojanje vsakega prizadevanja druge generacije po vključevanju v ameriško okolje kot izneverjanja etničnemu izročilu.²⁰ V nasprotju s takim presojanjem položaja druge generacije Bukowczyk in Morawska upoštevata, da je na življenjske nazore njenih pripadnikov in delno tudi njihovih staršev neizogibno vplivalo na samo etnično okolje, ampak tudi socialne in ekonomske silnice, s katerimi so se morali soočiti kot člani ameriške družbe.

Medtem ko so za ustrezno tolmačenje raznih oblik zapletene interakcije teh različnih elementov najprimernejše raziskave, osredotočene na posamezne etnične skupnosti oziroma njihove naselbine, te ugotovitve lahko prispevajo k objektivnosti primerjalnih analiz. Čeprav časovno širša raziskava o Johnstownu po eni strani ovira poglobljeno proučitev posameznih etničnih naselbin v tem kraju, nudi celosten prikaz dejavnikov ter nji-

hovich medsebojnih odnosov razčlenjen vpogled v njegovo stvarnost kot del večetnične ameriške družbe.

Ta prispevek se omejuje na dve novejši publikaciji oziroma zlasti na njuni poglavji o drugi generaciji. Že ti dve deli pa nakazujeta različnost pogledov znotraj etničnih skupnosti na vprašanje etnične identitete in odnosov z ameriškim okoljem ter s tem tudi na položaj druge generacije v skladu z različnimi oblikami družbene zavesti. Upoštevanje takega celovitega okvira lahko pripomore bodisi k točnejšemu opredeljevanju stališč, ki so temeljila na verskem prepričanju, bodisi k ustrežnejšemu tolmačenju usmerjenosti gibanj, osnovanih na razredni zavesti oziroma svobodomiselstvu, kot tudi k razumevanju posameznih pogledov v skladu s pripadnostjo njihovih zagovornikov različnim slojem etničnih skupnosti. Iz problematike druge generacije se lahko na primer ugotavlja, da skrb za ohranjanje etnične identitete ni bila nujno v nasprotju z naklonjenostjo dela slovanskih priseljencev oziroma njihovih voditeljev obiskovanju ameriških javnih šol, če je ta ustrezala njihovim nazorom o družbenem položaju lastnih etničnih skupnosti v ameriški stvarnosti.

Tak način obravnave omogoča dopolnjevanje površnega soočanja s stališči, kakršna so razvidna iz Bodnarjevih publikacij, ki jih upošteva ta prispevek. Ob upoštevanju velike razširjenosti socialističnega gibanja in svobodomiselstva posebej v okviru češke in slovenske etnične skupnosti²² Bodnar sicer poudarja njuno odobravanje javnega šolanja v skladu s pojmovanjem vzgoje kot sredstva za ekonomsko napredovanje in zaščito delavstva pred izkoriščanjem. Prepričanje o neskladnosti med gojenjem etnične zavesti in privrženostjo socializmu kot tudi zavračanjem etničnih župnijskih šol v prid ameriškemu javnemu šolanju pa ga vodi v podcenjevanje zvestobe priseljencev takim načelom, češ da se niso mogli odreči svojim etničnim značilnostim in s tem povezanemu odporu do materialističnih nazorov. Poleg pretiranega posploševanja, ko teži k izenačevanju stališč, ki so jih proglašali socialisti, s preprostim podleganjem materialističnim smotrom ameriške družbe, pa Bodnar ne upošteva bistva svobodomiselnih nazorov med češkimi in slovenskimi priseljenci.²²

Razširjenost te miselnosti med slovenskimi izseljenci izpričuje razmah Slovenske Narodne Podporne Jednote, katere iz-

recni namen od ustanovitve dalje je bil poleg zagovarjanja socializma (gl. op. 21) uveljavljanje svobodomiselnih načel v okviru podpornih dejavnosti znotraj slovenske etnične skupnosti. Svobodomiselno gibanje pa je imelo osrednjo vlogo tudi med češkimi priseljenci. Karel D. Bicha ugotavlja, da so bile češke svobodomiselne organizacije mnogo bolj razširjene kot katoliške. Ob tem opozarja na dejstvo, da je njihovo vodstvo skrbelo za ohranjanje etnične identitete z ustrezno vzgojo, čeprav je hkrati zagovarjalo obiskovanje javnih šol. Svobodomiselnemu gibanju prisoja osrednjo vlogo pri zavzemanju za ohranjanje etnične kulture in jezika ter omenja obstoj svobodomiselnih etničnih šol. Ugotavlja sicer, da je bila njihova dejavnost razmeroma kratkotrajna, saj so v glavnem propadle že v drugi polovici 20. let, vendar obenem poudarja maloštevilnost čeških župnijskih šol.²³

Raziskava o Slovenski Narodni Podporni Jednoti je ugotovila, da si je tudi ta organizacija precej prizadevala za ohranjanje etnične zavesti med odraščajočo mladino. V ta namen je na primer leta 1922 začela izdajati mesečnik **Mladinski list Juvenile**, dane pa so bile tudi pobude za ustanovitev slovenskih dopolnilnih šol. Nives Sulič poudarja, da so sicer mnogi otroci slovenskih priseljencev zahajali v župnijske šole, tisti, ki so obiskovali javne šole, pa so imeli možnost dopolnilnih tečajev iz slovenske zgodovine, jezika in kulture nasploh.²⁴ Slovenska Narodna Podporna Jednota ni zagovarjala javnega šolanja le kot sredstvo za družbeno in ekonomsko uveljavljanje posameznikov ter delavskega razreda nasploh, temveč tudi kot priložnost za pridobivanje znanja in sposobnosti, potrebnih za uspešno delovanje etničnih voditeljev.²⁵

Ob tem je treba poudariti, da že starejši priseljenjski voditelji niso bili le pobudniki dejavnosti, ampak tudi posredovalci med lastnimi skupnostmi in širšim ameriškim okoljem.²⁶ Zato je bilo naravno, da je druga generacija, ki je bila manj navezana na svoj izvor in bolj izpostavljena vplivom ameriških vedenjskih vzorcev kot njeni starši, potrebovala vodstvo in organizacije, ki bi bili še bolj kot v preteklosti sposobni usklajevati etnično izročilo z ameriškim načinom življenja.

Postavlja se vprašanje, ali ni tako prizadevanje ogrožalo etnične identitete, namesto da bi jo ščitilo. Odgovor nanj daje Annie Kriegel, ki v svoji razpravi o generacijskih razlikah

poskuša pojasniti, kaj omogoča nekemu zgodovinskemu izročilu, da ohranja svoj vpliv čez generacije. Ta moč ne temelji na vsiljevanju neke identitete, temveč na navezovanju pripadnikov bodočih generacij na njeno jedro, tako da to v skladu z različnimi zunanji vplivi lahko ostane živo kot osnova njihove osebnosti.²⁷

S takim razumevanjem problematike odnosov med sledečimi si generacijami soglašata sociolingvista Joshua A. Fishman in Vladimir C. Nahirny. Poudarjata namreč, da je pri proučevanju prehajanja etnične identitete s prve na drugo generacijo v okviru priseljskih skupnosti treba presoјati ne toliko stopnjo njenega ohranjanja kot njeno kvaliteto. V nasprotju s stališčem Marcusa L. Hansena, ki poudarja upadanje etnične zavesti med drugo generacijo in njeno oživljanje v okviru tretje, Fishman in Nahirny ugotavljata, da je ta dejansko bistvenejša za drugo kot za tretjo generacijo. Med otroci priseljencev se pojavljajo pomisleki glede etnične identitete ravno zato, ker jih ta neposredno prizadeva. Pripadnikom tretje generacije pa je lažje gojiti zanimanje zanjo, ker je ne občutijo kot problem. Mnogi člani druge generacije sicer odklanjajo razne aspekte etničnega izročila in jih nadomeščajo z elementi načina življenja, značilnega za ameriško okolje. Konkreten znak tega je na primer uvajanje angleškega jezika v etnične organizacije. Kljub temu pa kaže druga generacija navezanost na lastno skupnost že s svojim udeleževanjem v njenem okviru. Vezi z etničnim izročilom se torej ohranjajo, čeprav v različnih oblikah kot med priseljenci samimi. Kljub oddaljevanju od načina življenja njihovih staršev ostaja temeljna moralna opora pripadnikov druge generacije sistem vrednot, izvirajočih iz etnične preteklosti, na osnovi katerih lahko posredujejo etnično identiteto tudi svojim naslednikom.²⁸

Tako etnično zavest med drugo generacijo je mogoče zaslediti tudi pri proučevanju njenega položaja znotraj slovenske etnične skupnosti. Iz dosedanje osebne raziskave o njeni vlogi v Slovenski Narodni Podporni Jednoti je razvidno zanimanje za seznanjanje s slovenskimi kulturnimi koreninami, ki ga je izražala hkrati s težnjami po uvajanju angleščine in ameriških oblik družabnih dejavnosti.²⁹

V tej razpravi sicer nima smisla podrobneje opisovati takih prizadevanj in njihovih rezultatov, vendar jih je pomembno

upoštevati kot aspekte, katerih spoznavanje lahko pripomore k vrednotenju druge generacije kot ključnega subjekta v preoblikovanju slovenske etnične skupnosti v ZDA. Ker pa njene vloge ni mogoče ustrezno razumeti brez upoštevanja okolja, v katerem je odraščala, je treba posvetiti pozornost tudi vplivnosti dejavnikov, kakršni so bili šolska vzgoja, na katero se posebej nanaša ta prispevek, in socialne ter ekonomske okoliščine nasploh, ki so v njem vsaj nakazane in bi jih bilo še treba poglobiti.

OPOMBE

1. Medtem ko bodo posamezne ameriške publikacije o problematiki druge generacije navedene v naslednjih opombah, primerjaj glede obravnavave tega vprašanja v okviru družbenih ved v Sloveniji poglavja o njem v: Peter Klinar, Mednarodne migracije v kriznih razmerah, Maribor 1985, str. 29-64; Ingrid Slavec, Slovenci v Mannheimu, Ljubljana 1982, str. 81-84, 88-93; Nives Sulič, Thank God I'm Slovenian (v nadaljevanju Sulič), Ljubljana 1983, str. 63-73; Alenka Bogovič in Borut Cajnko, Slovenci v Franciji, Ljubljana 1983, str. 80-83
2. Majda Kodrič, Melting pot: izgubljena bitka Ameriških Slovencev? (v nadaljevanju Kodrič, Melting pot), Slovenski koledar '87, Ljubljana 1986, str. 164-168; Majda Kodrič, Class Consciousness among the Second Generation, Expectations and Responses within the Slovene National Benefit Society in the 1920's (v nadaljevanju Kodrič, Class), Migracijske teme, 1988, IV, št. 1-2, str. 111-128; posebej glede stališča do vprašanja šolske vzgoje pa primerjaj v prvi publikaciji str. 165-166, v drugi pa str. 114-115; ob koncu prve svetovne vojne je bilo v ZDA 14 slovenskih župnijskih šol, kot priča članek Več slovenskih šol!, Glasilo K.S.K. Jednote, 13. marca 1918, IV, št. 10, str. 4
3. Irvin L. Child, Italian or American? The Second generation in Conflict (v nadaljevanju Child), New York 1943
4. Child, str. 16-17, 39-48
5. Child, str. 56-67, 71-72, 76-187

6. Child, str. 71-72, 76-187
7. Sulič, str. 66-67, 69
8. Leonard Covello, *The Social Background of the Italo-American School Child* (v nadaljevanju Covello), Leiden 1967
9. Covello, str. 391
10. Covello, str. 330-360
11. Salvatore J. La Gumina, *American Education and the Italian Immigrant Response, American Education and the European Immigrant, 1840-1940* (v nadaljevanju La Gumina), ur. Bernard J. Weiss, Urbana 1982, str. 61-77; John Bodnar, *Schooling and the Slavic-American Family 1900-1940* (v nadaljevanju Bodnar, *Schooling*), n.d., B.J. Weiss, str. 78-95; J. Bodnar, *Materialism and Morality, Slavic-American Immigrants and Education 1890-1940* (v nadaljevanju Bodnar, *Materialism*), *The Journal of Ethnic Studies*, Winter 1976, III, št. 4, str. 1-19
12. Covello, str. 241-274; La Gumina, str. 63-64; Bodnar, *Materialism* str. 1, 14
13. Covello, str. 288-311; J. Bodnar, *Schooling*, str. 78-86, 90-91
14. La Gumina, str. 64-69; Covello, str. 275-391, 407-448
15. Bodnar, *Materialism*, str. 1-19; M. Mark Stolarik, *Immigration, Education, and the Social Mobility of Slovaks 1870-1930* (v nadaljevanju Stolarik), *Immigrants and Religion in Urban America*, ur. Randall M. Miller in Thomas D. Matzik, Philadelphia 1977, str. 103-116; J. Bodnar, *The Transplanted, A History of Immigrants in Urban America* (v nadaljevanju Bodnar, *The Transplanted*), Bloomington 1987 (prva izd. 1985), str. 194-195
16. John J. Bukowczyk, *And My Children Did Not Know Me, A History of the Polish-Americans* (v nadaljevanju Bukowczyk), Bloomington in Indianapolis 1987, str. 72; Ewa Morawska, *For Bread with Butter, The Lifeworlds of East central Europeans in Johnstown* (v nadaljevanju M Morawska), Pennsylvania 1890-1940, Cambridge 1985, str. 268-270. Morawska upošteva Madžare, Slovence, Hrvatе, Srbe, Slovence, Poljake, Ukrajince in Rusine, ki so se naselili v tem železarskem in rudarskem kraju); Stolarik, str. 109; Bodnar, *The Transplanted*, str. 193-194; Bodnar, *Materialis*, str. 5-6, 11-14
17. Bodnar, *Materialism*, str. 14

18. Morawska, str. 166-297
19. Morawska, str. 266-297; Bukowczyk, str. 65-84
20. Bodnar, Materialism, str. 3-4, 6-8, 13-14
21. Slovenski socialisti so delovali v okviru Jugoslovanske Socialistične Zveze, ustanovljene leta 1910 v Chicagu. Socialističnim načelom pa je sledila tudi Slovenska Narodna Podporna Jednota, ustanovljena prav tako v Chicagu leta 1904, za katero je bila hkrati značilna svobodomiselnost.
22. Bodnar, Materialism, str. 10-11
23. Karel D. Bicha, Settling Accounts with an Old Adversary, The Decatholisation of Czech Immigrants in America, Social History, 1971, IV, št. 8, str. 45-60, posebej str. 57-59
24. Sulič, str. 68-69; Slovenska mladinska šola v Clevelandu, Mladinski list - Juvenile, December 1926, št.12, str. 367
25. Naklonjenost Slovenske Narodne Podporne Jednote javnemu šolanju je izražena na primer v: Izobrazba je ključ svobode, Prosveta, 3. septembra 1920, št. 207, str. 1; Zaščita otrok in izobrazba mladine, Prosveta, 14. oktobra 1925, št. 241, str. 4; koristnost javne izobrazbe za usposabljanje etničnih voditeljev pa je poudarjena na primer v: Pressing Problems, Prosveta, 21. julija 1926, št.169, str. 6.
26. John Higham, Leadership, Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups, ur. Stephan Thernstrom, Cambridge 1980, str. 646
27. Annie Kriegel, Generational Difference, The History of an Idea, Deadalus, Fall 1978, VII, št. 4, str. 35
28. Marcus L. Hansen, The Third Generation in America, Commentary, November 1952, XIV, št. 5, str. 494-497; Vladimir C. Nahirny in Joshua A. Fishman Immigrant Groups, Ethnic Identification and the Problem of Generations, Sociological Review, November 1965, XIII, št. 3, str. 311-312, 316-318, 319, 321; J.A. Fishman in V.C. Nahirny, Organizational and Leadership Interest in Language Maintenance, Language Loyalty in the United States, ur. J.A. Fishman, Haag 1966, str. 188; J.A. Fishman in V.C. Nahirny, The Ethnic Group School and Mother Tongue Maintenance, Language Loyalty in the United States, ur. J.A. Fishman, Haag 1966, str. 93
29. Kodrič, Melting pot,; Kodrič, Class

ABSTRACT

**IMMIGRATION RESEARCH IN THE U.S.A.:
SOME APPROACHES TO THE
PROBLEMS OF THE SECOND GENERATION***M a j d a K o d r i č*

Among the problems of the second generation, that is, the immediate descendants of immigrants, the question of school education - especially the relationship between the family as the bearer of ethnic tradition and the American public school as the mediator of American behaviour patterns - is of central significance. The paper is focused on this theme, but also considers other problems of the second generation.

The conflict within children of immigrants, between adaptation to the American milieu and fidelity to the ethnic tradition - from a psychological point of view - is the research theme of Irvin L. Child, who distinguishes an indifferent response to such conditions and notes the joint appearance of both tendencies, with one or other usually prevailing. In the Italian and Slavic ethnic groups, the latter response was most frequent. Different value systems among immigrants of various ethnic origins have influenced behaviour of the second generation, of course. As for the initial experiences of the children of Slovene and Italian immigrants in American schools, the ascertainment by Nives Sulič that the ethnic tradition is rejected to the benefit of the American manner of life, is similar to that of Leonard Covello. The latter also ascertains that with the further growth of the second generation, ethnic identity comes to prevail and there is simultaneous alienation from school. Such conclusions were also made by Salvatore J. La Gumina, who considered the Italian ethnic community, and by John Bodnar considering the Slavic. Following habits from the old homelands, the Italian and Slavic immigrants tended also in the USA to concentrate exclusively on family upbringing of children in order to help maintain the family. Dislike for school was also a consequence of the denationalizational policy

of the Austro-Hungarian educational system, of the negligence of the values of the peasant masses in Italy and of the assimilation tendencies in American schools.

Covello and La Gumina point out the possibility of inadequate valuing of ethnic traditions in American public schools. Bodnar and Mark Stolarik observe the inevitable contradiction between the spiritual aims of Slavic upbringing and the materialistic orientation of the American school. They stress the connection between cultivating ethnic consciousness and preserving the Catholic religion through the role of parish schools. They also point out the disinterest in educating children through the primary degree, which Bodnar connects with limited possibilities for social and economic mobility among immigrant children.

Ewa Morawska stresses the mutual interdependence of this lack of mobility and of ethnic values as a source of frustration. It obstructed tendencies towards advancement and acculturation which actually existed, as can be seen from the two paragraphs on the second generation in the works by Morawska and John J. Bukowczyk.

Therefore, Bodnar's approach is evidently incomplete, as he underestimates such aspirations. This limits his interpretation of socialistic thinking as simultaneously arguing for public education and for the cultivating of ethnic consciousness, a tendency which Karel D. Bicha notices among the Czech, and which both N. Sulič and the author of this contribution note among the Slovene immigrants. Preserving ethnic identity, along with accepting the inevitable acculturation, is also identified as important by Joshua A. Fishman and Vladimir C. Nahirny, in whose opinions the degree of preservation is not as important as the quality.

DELOVANJE TOMA BREJCA MED SLOVENSKIMI IZSELJENCI V FRANCJI V LETIH 1936-39

M a r j a n D r n o v š e k

Povezanost Toma Brejca z jugoslovanskimi in predvsem slovenskimi izseljenci v Franciji in s pojavom izseljenstva na splošno ni omejena samo na čas njegovega bivanja v tej državi od jeseni 1936 do novembra 1939, ampak se odraža tudi v povojnem obdobju, saj je bil eden od iniciatorjev in soustanoviteljev Slovenske izseljenske matice in njen dolgoletni podpredsednik ter od 1954 do maja 1961 glavni urednik njenega glasila **Rodna gruda**.¹ Že oktobra 1945 je ponovno odšel v Francijo kot jugoslovanski delegat na prvi kongres Svetovne sindikalne zveze v Parizu, pet let kasneje, oktobra 1950, pa je obiskal pariški jesenski velesojem in obrtno razstavo v Lyonu, kjer je bil tudi opazovalec na kongresu francoskih obrtnikov. Ta obisk je izkoristil za navezavo stikov z Društvom izseljencev iz Jugoslavije v Parizu, kjer se je seznanil z gospodarskim in socialnim položajem rojakov v tej državi, s prijateljem Stanetom Kolmanom, takratnim načelnikom konzularnega oddelka na jugoslovanski ambasadi v Parizu, pa je obiskal nekatere kraje v Pas de Calaisu: Lens, Vendin le Vieil, Wingles, Sallaumines, Liévin in Bruay en Artois, to je kraje, kjer je pred vojno deloval kot partijski inštruktor. Ta obisk ni bil naključen, temveč je bil povezan z utrjevanjem simpatij do nove Jugoslavije in njene poinformbirojevske usmeritve med izseljenci.²

Prihod Toma Brejca v Francijo jeseni 1936 je bil posledica odločitve jugoslovanskega partijskega vodstva. Brejčevo življenjsko pot in delo je opredeljevala predanost komunističnemu gibanju in vse naloge, ki jih je opravljal v Parizu in izven njega, sta določila jugoslovanski ali francoski partijski vrh.³ Zaradi slabega zdravstvenega stanja se mu ni uresničila želja, da bi kot prostovoljec odšel na pomoč republikanski Španiji, kar je bil takratni sen in cilj mnogih mladih komunistov in

demokratov. Zato je posvečal veliko pozornost dodatnemu izobraževanju, saj se je zavedal pomena teoretičnega znanja tudi pri praktičnem delu. V Parizu je med letom 1937 obiskoval Delavsko univerzo (Université Ouvrière), kjer se je izpopolnjeval v francoščini in v poznavanju teorije in prakse francoske Ljudske fronte.

Leta, ki jih je preživeljal v Franciji, so bila burna, saj se je takratna evropska in svetovna javnost delila na pro- in protifašistično, kar se je vidno kazalo v opredeljevanju in pomoči republikanski ali Francovi Španiji. Tudi kominterna je imela razpredeno mrežo zaupnikov po vsem svetu. Odmevnost teh dogajanj je bila v Franciji in predvsem v Parizu zelo močna, zlasti po zmagi Ljudske fronte - spomladi 1936. Brejc je spremljal njeno rast, višek in nastop reakcije. Pariz je bil v tem času svetovljansko mesto, središče svetovne kulture in umetnosti, center političnega utripa starega kontinenta, univerzitetno središče, turistična Meka, leta 1937 tudi gostitelj svetovne razstave, s tem pa tudi pravo križišče in zbirališče beguncev oziroma političnih emigrantov z vseh koncev Evrope. V tem Babilonu je bilo politično delo in življenje emigrantov olajšano, vendar od srede 1938 vedno težje zaradi poostrenega policijskega nadzora nad tujci.⁴ Poraz republikanske Španije in popuščanje zahodnih demokracij hegemonističnim težnjam Nemčije in Italije ter paktiranje Sovjetske zveze s Hitlerjem so dali slutiti, da svetovni spopad ni daleč. Njegov začetek je Tomo Brejc dočakal še v Franciji, saj se je z ilegalnim potnim listom vrnil v domovino šele novembra 1939.

To je bil tudi čas, ko je bil za določeno dobo sedež CK KPJ v Parizu (od začetka 1937 do pomladi 1938) in so v tem mestu delovali mnogi jugoslovanski komunisti, npr. Milan Gorkić (do julija 1937), Rodoljub Čolaković, Boris Kidrič, Lovro Kuhar (Prežihov Voranc), Ivan Krndelj, občasno Edvard Kardelj, Josip Broz Tito in drugi. Vodstvo jugoslovanske partije je postopoma prevzemal Tito. Ta dogajanja so bila spremljana z notranjimi boji in z ohladitvijo odnosov med jugoslovanskim partijskim vodstvom in kominterno, na drugi strani pa tudi s francoskim partijskim vrhom, saj so bili določen čas medsebojni stiki omejeni samo na zadeve ekonomske emigracije in pomoči republikanski Španiji. V tem času se je partija morala nasloniti na lastne finančne vire, t.j. na dohodke od tiska in na denarne

prispevke, med njimi tudi naših izseljencev z vseh koncev sveta⁶.

Seveda v Franciji niso živeli samo jugoslovanski politični emigranti, ampak tudi ekonomski priseljenci, med njimi mnogi Slovenci, pripadniki različnih svetovnonazorskih in političnih opredelitev. Za vpliv nad njimi so si prizadevali predstavniki uradne jugoslovanske politike, katoliške cerkve in KP Jugoslavije ter Francije. Zelo močna je bila tudi skupina jugoslovanskih študentov v Parizu, ki ni bila indiferentna do dogajanj tako v Franciji kot tudi v domovini.

SLOVENSKI IZSELJENCI V FRANCIJI

Pogoji za zaposlitev v Franciji po prvi svetovni vojni so bili zelo ugodni zaradi pomanjkanja moške delovne sile kot posledice nizke rodnosti v tej državi, ki je bila poznana že iz 19. stoletja, in ogromnih človeških izgub v času vojne. Z letom 1924 je bilo zaustavljeno množično priseljevanje v ZDA in del tega toka se je usmeril v zahodno Evropo. Na drugi strani se je Francija naglo gospodarsko razvijala, odpirala nove rudnike, obnavljala in pospeševala kmetijsko proizvodnjo, in s tem so se večale potrebe po nižje kvalificirani delovni sili, ki je organizirano prihajala predvsem iz centralne Evrope in Mediterana. Gospodarska kriza na začetku tridesetih let ni samo zaustavila množičnega priseljevanja, temveč mnoge prisilila, da so se vrnili v staro domovino.⁶ Leta 1919 je živelo v Franciji 1.400.000, leta 1930 pa že 3.000.000 tujcev, kar je bil višek, saj je že leta 1931 njihovo število padlo na 2.700.000 (tj. 6,6 odstotkov vse populacije), leta 1946 pa le na 1.700.000 (tj. 4,4 odstotkov populacije).⁷ Zniževanje deleža tujcev je bilo posledica gospodarske krize v prvi polovici tridesetih let in druge svetovne vojne.

Glavni val slovenskih izseljencev se je usmeril v Francijo po prvi svetovni vojni z viškom tik pred izbruhom velike gospodarske krize na začetku tridesetih let⁸. Posebnost tega vala je bila v tem, da so ga tik po prvi svetovni vojni sestavljali slovenski rudarji iz Nemčije (Vestfalije), po letu 1923 pa rudarji iz Zasavja in z nastopom fašizma v Italiji tudi Slovenci iz Primorske. Pri tem moramo poudariti, da ta val ni bil usmerjen samo v Francijo, temveč tudi v Belgijo, Luksemburg in na Nizozemsko, in to v predele, kjer so bili rudniki oz. težka indu-

strija. Glavnina pa se je le ustavila v severni in severovzhodni Franciji. Po ocenah jugoslovanskega izseljenskega komisarja v Parizu je živel v Franciji leta 1929 skupaj 23.820 Slovencev.⁹ V vsem medvojnem obdobju, predvsem pa od srede tridesetih let, je bilo močno tudi sezonsko priseljevanje iz Prekmurja, mnoga dekleta pa so se zaposlila kot služkinje v Parizu in drugih večjih mestih. Tik pred začetkom druge svetovne vojne je bilo v Franciji 34.000 Slovencev.¹⁰ Izseljenci so se delili na štiri poklicne skupine: rudarje, tovarniške delavce, kmetijske in gozdne delavce. V zadnjih letih pred drugo svetovno vojno so organizirano prihajali predvsem rudarji za železne rudnike in delavci za poljska in gozdna dela.¹¹ Med poljedelskimi delavci je bilo največ Prekmurcev (po Brejčevih ocenah leta 1938 samo v pariški okolici nad 1000).¹² Med slovenskimi priseljenci je bilo veliko rudarjev, ki so imeli določeno specializacijo in dolgoletno prakso, npr. minerji, kopači ipd. Mnoga njihova kasnejša pričevanja kažejo, da so bili zaradi izkušenj in pridnosti zelo iskani pri francoskih delodajalcih.

Če se omejimo samo na slovenske rudarje v Franciji, jih najdemo v strnjenih skupinah v severnih (Pas de Calais, Nord) in severovzhodnih (Moselle, Meurthe et Moselle) predelih države. Že v dvajsetih letih so se ustalili v štirih središčih in sicer v Lensu in okolici (Liévin, Bruay en Artois, Sallaumines, Meurchin, Méricourt, Douai), ob francosko-saarski meji, tj. centru premogovne industrije (Freyming-Merlebach, L'Hôpital, Creutzwald, Stiring-Wendel, Petite Rosselle), v Brieyški dolini, tj. železnem okrožju (Aumetz, Hayange, Algrange, Tucquegnieux, Mancieulles, Mont Bouvilliers, Hettange, Grande, Otange) in v centralni Franciji (La Machine, Montceau les Mines).¹³ Izseljenski učitelj Janko Jankovič iz Tucquegnieuxa je leta 1934 kratko označil njihov položaj: *»Največ naših slovenskih izseljencev v Franciji si služi kruh s trdim delom pod zemljo, v premogovnikih, železnih in solnih rudnikih. Manj jih dela po tovarnah, še manj jih je na kmetih, najmanj jih ima gostilne, trgovine ali druge obrti in so v primeri s črnimi rudarji pravi gospodje ...«*¹⁴ Resnici na ljubo pa je poudaril, da so bili mnogi slovenski priseljenci zelo dobro in včasih vzorno nastanjeni, živeči v majhnih hišah z vrtovi ipd. Nedvomno je bil njihov ekonomski položaj boljši od položaja stanovskih kolegov v stari domovini. Kljub temu jih je gospodarska kriza prizadela tako kot ostale priseljence v Franciji.

Pas de Calais je bila naše največje izseljensko ozemlje v Franciji pred drugo svetovno vojno, kjer je živelo okoli 4000 Slovencev, ki so bili zaposleni v premogovih rudnikih, nekaj tudi v poklicih, ki so bili redko zastopani med izseljenci; tako je bilo v tem času v tej pokrajini okoli 10 slovenskih trgovcev in 20 gostilničarjev.¹⁵

Ne glede na takratna razmišljanja o ugodnem ali pa zelo slabem ekonomskem in socialnem položaju naših izseljencev v

REPUBLIQUE FRANÇAISE

PRÉFECTURE DU PAS-DE-CALAIS

Répartition par nationalité, les Travailleurs Etrangers rési-
dant dans le Département du Pas-de-Calais

Allemands	124
Américains	22
Autrichiens	135
Belges	23.067
Britanniques	1.768
Bulgares	20
Danois	1.722
Flamands	121
Hollandais	174
Hongrois	1.402
Italiens	12.433
Luxembourgeois	617
Ottomans	3
Polonais	55.164
Portugais	2.563
Roumains	175
Russes	359
Scandinaves	45
Serbes croates	
Slovens	1.220
Suisses	383
Tchéco-Slovaques	6.768
Divers	213

108.498

Franciji, kar je bilo odvisno od namenov piscev oz. časa razmišljanj, lahko rečemo, da je bil položaj »tujcev« v Franciji, kot so običajno označevali priseljence, vedno podrejen v odnosu do francoskega delavstva. Tudi položaj priseljencev ni bil enak; odvisen je bil od urejenosti socialnega statusa, doseženega na podlagi meddržavnih sporazumov. Francija in Jugoslavija sta leta 1933 podpisali delavsko konvencijo, ki s strani Francije ni bila ratificirana, tako v škodo naših priseljencev, ki so delali v Franciji, kot tudi povratnikov, kar je bilo posebno boleče v času velike gospodarske krize. Izenačitev z ekonomskimi priseljenci drugih narodnosti in s francoskimi delavci je bila v ospredju delovanja naših izseljencev oz. njihovih predstavnikov. »Boj za konvencijo«, kot so označevali ta prizadevanja, je vključeval pravico do bivanja, enakih delovnih pogojev in plač, enakih socialnih pravic ipd. Ljudskofrontni duh je spomladi 1936 prinesel nov veter tudi v ta boj in mnoge socialne pridobitve te dobe so koristile tudi našim priseljencev. Ohranjena so številna njihova pričevanja, ki govore o ekonomskih in socialnih pridobitvah v času Ljudske fronte.¹⁶ Ko se je 1938 pojavil strah pred ukinitvijo teh pridobitev, npr. 40-urnega delovnika, se je v njihovo obrambo postavil tudi Tomo Brejc.¹⁷

FRANCIJA V ČASU LJUDSKE FRONTE

Nasprotovanje fašizmu in socialna napetost v družbi je v Franciji rodila Ljudsko fronto. To je bilo mogoče samo s spremembo odnosa Sovjetske zveze oz. kominterne do vprašanja sodelovanja komunističnih partij s socialdemokrati in levimi meščanskimi strankami, kar so »dovolili« na VII. kongresu kominterne avgusta 1935 v Moskvi.

Francoska KP je po kongresu v Toursu 1920 ostala v senci levice, ki v dvajsetih letih tudi ni bila močna. Ekonomska kriza leta 1931, krepitev fašizma in v tej zvezi tudi ekstremnih desnih struj v Franciji, poraz Lavalove protiinflacijske politike leta 1935 in povezovanje francoske zunanje politike s Sovjetsko zvezo so pripomogli h krepitvi levice in KP Francije, kar je tudi privedlo do zmage Ljudske fronte leta 1936. Združevala je komuniste, socialiste, neodvisne socialiste, radikale in nekatere manjše organizacije ter dva najpomembnejša sindikata: socialistični C.G.T. (Confédération Générale du Travail) in

komunistični C.G.T.U. (Confédération Générale du Travail Unitaire). Njihov skupni program iz začetka 1936 je bil mnogo bolj izdelan na političnem kot pa ekonomskem področju, hkrati pa so bili od vsega začetka sodelovanja prisotni močni in vase zazrti interesi posameznih strank. Junija 1936 je Leon Blum osnoval vlado, v kateri so komunisti odklonili sodelovanje, kar je pomenilo slabljenje koalicije. Blumova politika nevmešavanja v špansko državljansko vojno je napetosti med socialisti in komunisti še okrepila. Vlade so se menjale, politika Ljudske fronte je vodenela do Daladierevega podpisa na münchenski pogodbi 30. 9. 1938, ki je tudi zunanje označil njen konec. V celoti vzeto: Ljudska fronta v Franciji ni uspela bistveno spremeniti ekonomskih in socialnih temeljev te države, kot tudi ne uspešno organizirati boja proti naraščajočim hegemonističnim težnjam fašističnega bloka.¹⁸

BREJČEVO DELOVANJE V PAS DE CALAISU (1936/37)

Po že omenjenem kongresu kominterne avgusta 1935 se je v začetku leta 1936 sestal osmi kongres KP Francije, ki je potrdil smernice iz Moskve o sodelovanju partije z demokratičnimi silami ostalih barv v skupnem boju proti fašizmu. To usmeritev so sprejeli jugoslovanski komunisti na seji izvršnega komiteja kominterne avgusta 1936, na kateri so sodelovali tudi Gorkič, Kardelj, Tito in Dragotin Gustinčič.¹⁹ Ta ljudskofronta širina je bila tudi osnova delovanja Toma Brejca v Pas de Calaisu.

Mnogi slovenski rudarji, ki so prišli v Francijo sredi dvajsetih let, so bili socialističnih ali komunističnih nazorov. »*Želim izreči priznanje celi vrsti naših zavednih rudarjev iz Trbovelj, Zagorja, Hrastnika in Rajhenburga, ki so leta 1924 prišli v Francijo, in se tam takoj povezali s Komunistično partijo Francije in v tujini nadaljevali s tem, kar so v bistvu začeli že v domovini ...*« je zapisal Tomo Brejc ob spominu na začetke politične aktivnosti rudarjev v novi domovini.²⁰ Njihova aktivnost v tridesetih letih je našla odmev tudi v Čolakovičevih spominih: »*Glede razredne zavesti in borbenosti so prvačili slovenski rudarji, in njihove gospodarske in kulturne organizacije so bile glavna množična osnova našega dela v Franciji, pa tudi opora pri delu centralnega komiteja v Parizu.*«²¹ Rudarji so bili

vedno v središču interesa partije, kar nam potrjuje tudi poročilo iz leta 1936: »*Mineri koji su okupljeni u nekoliko rudarskih bazena, jedini su od naših iseljenika koji su grupisani i zato pogodni za organizaciju i povezivanje*«²²

Vpliv nad priseljenci, ki so predstavljali velik del delavstva v tej državi, je bil pomemben tako za KP Francije kot tudi za jugoslovansko partijo. V tridesetih letih si je partija tudi prizadevala pridobiti somišljenike med jugoslovanskimi sezonskimi delavci v Franciji, ki so bili zanjo zanimivi zaradi njihovega vračanja v staro domovino in možnosti prenašanja komunističnih idej.²³ Na prelomu 1935/36 je ponovno zaživela jugoslovanska sekcija pri KP Francije, ki je zamrla po marsejskem atentatu.²⁴ Že junija 1936 je CK KPJ poslal odgovornim članom partije v Pariz direktivo, v kateri je zahteval, da morajo komunisti aktivneje sodelovati v izseljenskem časopisju, zlasti slovenskem, okrepiti zbiranje denarja med izseljenci za žrtve političnega terorja v Jugoslaviji in intenzivirati stike s slovenskimi izseljenci.²⁵ Tudi Čolaković je v poročilu, napisanem v Parizu septembra 1936, ponovno poudaril pomen izseljencev za krepitev komunističnega gibanja hkrati z mislijo, da se z njimi nič ne dela. V Parizu je deloval Emigrantski komite (EMKOM), ki je tudi organiziral delo partijskih inštruktorjev med izseljenci.²⁶

To je bil ravno čas Brejčevega prihoda v Pariz. Ena njegovih prvih zadolžitvev je bil odhod med izseljence v Pas de Calais z nalogo, da idejnopolitično, organizacijsko in številčno utrjuje partijske celice, sestavljene izključno iz Jugoslovancev, ter krepil vodilno vlogo partije v različnih izseljenskih organizacijah in društvih. V tem delu je nasledil Borisa Božiča, čigar aktivnosti v tej pokrajini niso pozitivno ocenili.²⁷ Kljub partijskim nalogam je Tomo Brejc opravljal svoje aktivistično delo z velikim razumevanjem za širše človeške probleme in ni bil samo kolešček v partijskem stroju.

V publicistiki se večkrat poudarja aktivnost marksistično usmerjenih slovenskih rudarjev v severni Franciji in zlasti v departmaju Pas de Calais.²⁸ Po enem viru je bilo v tej pokrajini pred drugo svetovno vojno 130 jugoslovanskih komunistov, po drugem jih je bilo marca 1936 »le« 32.²⁹ Ne glede na točnost številok lahko trdimo, da je bila marksistična aktivnost med izseljenci v Pas de Calaisu živahna, kar nekateri povezuje-

jo z izseljenskim valom »zavednih« rudarjev iz Zasavja, ki so morali zapustiti domovino zaradi neuspešnih stavk po letu 1923, drugi pa pripisujejo več zaslug partijskim inštruktorjem in njihovem delu med njimi.

Ob Brejčevem prihodu v Pas de Calais septembra ali oktobra 1936 je tu že delovalo Pokrajinsko vodstvo KP Francije - jugoslovanske narodnosti, večkrat označeno v virih kot Pokrajinski komite za Pas de Calais. Pri svojem delu je bil Brejč odgovoren tako temu komiteju kot tudi jugoslovanskemu partijskemu vodstvu v Parizu. V biografijah mnogih komunistov povratnikov iz Pas de Calaisa (1946), ki se hranijo v Zgodovinskem arhivu CK ZKS v Ljubljani, je ta čas označen kot doba utrditve partije in mnogi izseljenci so ravno takrat vstopili v KP Francije. Koliko je bilo to rezultat Brejčeve aktivnosti, ne vemo, saj je bil to tudi čas vrhunca ljudskofrontnega gibanja in z njim povezanega svobodnejšega odločanja tudi slovenskih izseljencev o vključevanju v politično dejavnost. Izseljenske biografije pa izpričujejo veliko spoštovanje do Brejca in njegovega dela, omenjajo njegova predavanja na političnih večerih: o evoluciji, razvoju boljševizma, o organizacijskih vprašanjih itd. Znal se je tudi človeško približati ljudem, ki jih je kot izseljence težilo domotožje in želja po vrnitvi. »Tako so mi pripovedovali izseljenci sami v Pas de Calaisu, ko smo se v megleni in mračni zimi 1936/37 ob večerih zbirali okrog razžarjenih šteditnikov.«, se je spominjal Brejč.³⁰

Zaradi napol ilegalnega delovanja je premalo znano delo izseljencev-komunistov v različnih rudarskih in drugih industrijskih centrih Francije, ki so delovali na terenu ob svojem vsakodnevnem delu in v različnih političnih klimah, za katere lahko v celoti rečemo, da tujcem niso bile nikoli preveč naklonjene. Navedimo primer pomoči izseljencev pri prenosu partijske literature v staro domovino. V drugi polovici maja 1937, ko je Brejč že zapustil Pas de Calais, je prišel v Pariz tudi Edvard Kardelj. S seboj je prinesel gradivo ustanovnega kongresa KP Slovenije. To gradivo so razmnožili in izseljenci so pomagali pri njegovem prenosu v Slovenijo. Julija 1937 je predstavnik CK KPJ poklical Brejca na razgovor; po Brejčevih spominih ga je nagovoril: »... ti si živel med izseljenci, poznaš ljudi, povej kakšno je tvoje mišljenje: ali bi mogli nekaterim najboljšim, ki to leto gredo na dopust v rojstne kraje zaupati, da bi vzeli s

seboj nekaj v inozemstvu natisnjenega materiala iz ustanovnega kongresa KPS.³¹ Brejc mu je zatrdil, da rojakom lahko zaupa in je s pomočjo Avgusta Stibila iz Pariza oskrbel prevoz materiala v severno Francijo, od koder so ga dopustniki brez težav prenesli v staro domovino.

Omenili smo, da si je partija prizadevala za odločujoč vpliv v vseh ljudskofrontnih organizacijah, tako tudi sindikalnih. Po združitvi socialističnega in komunističnega sindikata v enoten C.G.T. (marca 1936) je naraslo zanimanje za vključevanje vanj tudi pri jugoslovanskih priseljencih. Privlačnost včlanjenja so spodbujali uspehi, kot so: 40-urni delavnik, plačan dopust, prenehanje šikaniranja rudarjev po jamah, povišanje plač ipd.³²

Slovenski delavci v Lensu, 1937 (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU)

Še na prehodu 1935/36 se je partijsko delo prepletalo s sindikalnim tudi v organizacijskem smislu, razen v Pas de Calaisu, kjer je že delovala posebna sindikalna skupina, ki je štela 52 rudarjev socialističnega sindikata C.G.T. in 41 članov komunističnega C.G.T.U.³³ Leta 1936 je bila ustanovljena sindikalna Zveza jugoslovanskih oziroma slovenskih rudarjev v severni Franciji, ki se je imenovala tudi Jugoslovanska sindikalna zveza (Fédération Syndicale Yougoslave), s sedežem v Lensu. Podružnice je imela v krajih: Liévin, Bruay, Sallaumines, Carvin, Wingles, Vendin le Vieil, La Machine, Grand Combe, Ales (Gard). Slovenske sindikalne sekcije so se ustanovljale tudi v drugih krajih Francije (Charbonnier, La Blaquier, Bergoide, Graissessac itd.).³⁴ Večina podružnic je le bila v Pas de Calaisu. Na občnih zborih na prelomu 1936/37 so ugotavljali, da je od okoli 1000 rudarjev slovenske in hrvaške narodnosti v tej pokrajini le polovica organiziranih v sindikalne sekcije, zato je bila sprejeta parola: z novim letom 1937 vsi v narodnostne sekcije C.G.T. Nekateri jugoslovanski delavci so bili vključeni tudi v francoske sekcije, npr. v Douaiju, Gravelinesu in drugod, saj, kot je ugotavljal **Glas izseljencev**: *«Da so interesi naših delavcev istotako zavarovani v naših sekcijah kot v francoskih.»*³⁵ Ta internacionalistična miselnost o skupnih ciljih vseh delavcev je bila izražena tudi decembra 1938, ko so se jugoslovanske sindikalne sekcije povezale s češkoslovaškimi v skupno zvezo, češ da je vsem skupen boj za pravice delavskega razreda.³⁶

V času svojega bivanja v Pas de Calaisu je Brejč obiskal vse sindikalne podružnice, deloma je imel stike tudi s podružnicami v departmaju Nord. Sestajal se je z vodilnimi sindikalisti, govoril na njihovih zborovanjih in proslavah, npr. ob razvitju sindikalne zastave v Bruayu in Sallauminesu ipd. Delovati je moral proti težnjam naturaliziranih Slovencev, ki se niso hoteli vključiti v izseljenske aktivnosti, kar je bilo obsojano z vidika slabitve delavske enotnosti in izseljenskega gibanja v borbi za konvencijo.³⁷ Svoje delo v tem departmaju je kasneje ocenil: *«Vodstvo sindikatov je prešlo v Partijske roke!»*³⁸

Med Brejčevimi nalogami v Pas de Calaisu je bila tudi skrb za »pravilen razvoj in delo« Jugoslovanske delavske podporne jednote (JDPJ).³⁹

Slovenski izseljenci so se začeli že zgodaj združevati v pod-

pornih društvih s kulturnimi, prosvetnimi, športnimi in družabnimi prvinami. Svetovnonazorska in stanovska pripadnost sta opredeljevali delo vseh društev, vsem pa je bila skupna ideja samopomoči, dajanja podpor prišlekom, bolnim, prizadetim v nesrečah in drugim. Poleg društev sv. Barbare (zaščitnice rudarjev) in bratovščin Živega rožnega venca, ki so bili pod vplivom cerkve in krščanskih socialnih idej, je bila v Pas de Calaisu izredno močna JDPJ kot društvo rudarjev socialističnih ali komunističnih nazorov, ki so prišli iz Jugoslavije; v društvih sv. Barbare so bili včlanjeni, vsaj v zgodnjem obdobju, predvsem rudarji, ki so po prvi svetovni vojni prišli iz Vestfalije. Ime JDPJ so prevzeli po poimenovanju podobnih društev slovenskih izseljencev v ZDA. Prvi sestanek je bil že konec septembra 1928. Sprva je bila podporna jednota mišljena samo za območje Lensa, imenovala naj bi se Slovensko podporno društvo Lens, vendar so pravila dopuščala vključevanje članov z vseh koncev Francije. Ob desetletnici delovanja JDPJ je njen glavni tajnik Franc Močilnikar s ponosom zapisal, da je njen vpliv čutiti po vsej državi, čeprav mnoga društva zaradi geografske oddaljenosti delujejo popolnoma samostojno.⁴⁰ Ves čas je bila pod vplivom levih političnih usmeritev in tudi vodilni člani Osrednjega odbora so bili člani KP Francije in člani komunističnega sindikata C.G.T.U. Društvo je dobilo nov polet z zmago Ljudske fronte, ko se je 260 članov vključilo v boj za socialno konvencijo, okrepitev društvenega delovanja na podpornem, vzgojnem, prosvetnem in kulturnem področju (znana sta npr. bila njihov pevski zbor Ivan Cankar, knjižnica v Lensu s fondom čez 500 knjig ipd.) in za pridobitev slovenskega učitelja: »Iz Slovenije smo dozdaj dobivali samo duhovnike ... nismo pa dobili učiteljev, ki bi poučeval naše otroke materinega jezika ... Res je težko, ko domači kraj pozna samo naše Franke ...«⁴¹ V **Glasu izseljencev** so pozivali: »Izseljenci v Franciji, Belgiji, Holandiji, Luxemburgu! Ustanovite svojo Jednoto kakor naši sodrugi v Pas de Calaisu!«⁴²

Jugoslovanska partija, in tudi Brejc, je v začetku dvomila o potrebnosti tega društva ob obstoječih sindikalnih in terenskih organizacijah Ljudske fronte. Brejčev začetni dvom je razblinil njegov vpogled v delovanje društva in začel se je zavzemati za krepitev in širjenje vpliva JDPJ. Da so v tem času še vedno obstajale ozke ideološko obarvane ideje o razbijanju vseh orga-

nizacij, ki so izstopale iz obstoječega videnja organiziranosti delavskega razreda in vključitev njihovih članov v obstoječe ljudskofrontne pod nadzorom komunistične partije, nam dokazuje direktiva Tomu Brejcu o takojšnjem razpustu JDPJ, ki jo je dobil februarja ali marca 1937 od Komisije za priseljence pri CK KP Francije. Brejc je okleval in pisno vprašal odpošiljatelja o pravilnosti te odločitve. Odgovor konec aprila 1937 je bil jasen: takojšnja izvršitev direktive in vrnitev v Pariz. Brejc direktive ni upošteval; 1. maj je praznoval še v Pas de Calaisu, nato pa se je vrnil v glavno mesto Francije. Po povratku je dobil potrditev, da direktiva ni bila pravilna, ker je ni potrdilo vodstvo KP Francije, vendar mu je bilo zagroženo s partijsko kaznijo zaradi neposlušnosti.⁴³ Ob desetletnici JDPJ, oktobra 1938, je prisostvoval proslavi v Lensu tako v imenu Društva izseljencev iz Jugoslavije v Parizu kot tudi v imenu partijskega vodstva. To je bila potrditev njegove pravilne odločitve o nerazpustu JDPJ spomladi 1937.

Pravo sliko o politični dejavnosti med izseljenci v Franciji v drugi polovici tridesetih let bomo dobili šele po analizi delovanja tako jugoslovanskih konzularnih predstavništev kot tudi vseh izseljenskih društev in organizacij. Glede prvih so se v **Glasu izseljencev** vrstili ostri napadi na njihove akcije v Franciji, saj so v delu teh predstavništev videli samo izvajanje delavskemu razredu in komunističnemu gibanju sovražne politike. Blizu tem krogom je bil Savez jugoslovenskih radnika (kasneje imenovan Nacionalni Savez Kraljevič Andrej), ustanovljen 1933, ki je v Amneville (Moselle) izdajal mesečnik **Glas jugoslovenskih iseljenika** (1934-39). Zagovarjal je geslo Za domovino in kralja ter ob podpori konzulatov v Metz, Lillu in Marseillu ter ambasade v Parizu krepil unitaristično jugoslovansko misel med izseljenci v Franciji. Na napade so odgovarjali s svojo širino in zvestobo Jugoslaviji: *»V našem Savezu so organizirani jugoslovanski izseljeni delavci v Franciji v katerega ima pristop vsak Srb, Hrvat in Slovenec, vsak rimokatoličan, pravoslavni in musliman, kateri priznava bratsko enakopravnost naše skupne Domovine Jugoslavije in ni opredeljen v črno žute, rudeče ali pa ustaške vrste...«*⁴⁴ Slovenski vpliv v Savezu jugoslovenskih radnika ni bil majhen, saj je bil njegov prvi predsednik in kasneje tudi prvi častni predsednik Anton Glavnik. Obdobje Ljudske fronte so smatrali za *»izvanredno*

politično stanje v Franciji«. Izseljencem so priporočali nevmešavanje v politično življenje in jih svarili pred »nelojalno propagando gotovih jugoslovenskih elementov...«⁴⁶ ter opozarjali, »da se strogo čuvajo vsakega nepoštenega in političnega delovanja med našimi delavci...«⁴⁷ Sodelovanje z drugače mislečimi pa so pogojevali z ljubeznijo do »Kralja« in »Ujedinjene Jugoslavije«. Strupenost proti komunističnim »agentom« in njihovem »razdiralnemu« delu med izseljenci se je v glasilu stopnjevala do zadnje številke leta 1939.

Brejčevno sodelovanje s katoliškimi društvi je potekalo v ljudskofrontnem duhu. Društva sv. Barbare so delovala na temelju krščanskih socialnih idej. V Pas de Calaisu so bila ta društva v Liévinu (1924-), Bruayu (1924-), Sallauminesu (1925-), Vendin le Vieilu (1930-) in drugod. Iz **Glasa izseljencev** je razviden odnos do teh društev oz. vere na splošno. Marsikdaj so ostro reagirali proti člankom v **Rafaelu** in na delovanje izseljenskih duhovnikov v Franciji. Včasih so bile te reakcije ostrejšje, drugič v ljudskofrontnem duhu strpnejše, kot npr.: »Mi smo za skupen nastop vseh socijalistov, komunistov, katoličanov, za boljše življenje delavstva, za mir proti fašizmu in kapitalizmu...«⁴⁷ Strpnejše gledanje je prihajalo tudi s strani samih katoličanov: »V Franciji smo katoličani z ostalim delavstvom v C.G.T. brez da bi nam to škodovalo... Nepravilno je to, da nekateri duhovniki proglašajo C.G.T. za komunistično organizacijo, da bi s tem dosegli izstop katoličanov iz nje in jo s tem slabili.«⁴⁸ Že avgusta 1936 je vodstvo JDPJ navezalo stik z društvom sv. Barbare (verjetno v Lensu), da bi dosegli enotnost in skupno delovanje glede:

1. ratifikacije delavske konvencije med Francijo in Jugoslavijo,
2. ureditve pravnega statusa izseljencev vseh narodnosti v Franciji,
3. skupnih nastopov pri manifestacijah francoskega naroda proti vojni in fašizmu,
4. širjenja izseljenskega in delavskega tiska,
5. kulturno - prosvetnih akcijah,
6. akcij, ki so jih vodili izseljenci drugih narodnosti.⁴⁹

Društvo sv. Barbare teh predlogov ni sprejelo, čeprav jih je toplo pozdravilo. Po Brejčevem prihodu so se stiki nadaljevali. Zapisal je, da je pridobival ljudi, »ki so bili člani izseljenskega klerikalnega Društva sveta Barbara...«⁵⁰. Žal iz dosegljivih

virov nisem dobil otipljivejših podatkov o odzivnosti, razen drobcev o vstopanju nekaterih članov v enotni sindikat C.G.T. in o podpori posameznih društev sv. Barbare republikanski Španiji. Vedeti moramo, da so bili ideološki oziroma svetovno-nazorski prepadi globoki tudi med slovenskimi priseljenci v Franciji. Vsakdanje tegobe in tudi družabne prireditve pa so jih marsikdaj združevale ne glede na nazorske razlike.

Med društvi, ki so delovala v Pas de Calaisu pozimi 1936/37, najdemo tudi slovensko sekcijo društva Prijateljev Sovjetske Unije, ki je npr. 26. 12. 1936 organizirala že enajsti večer s predavanji in kulturnim programom. Predavanju o pomenu Francije in Sovjetske zveze pri utrjevanju svetovnega miru (v francoščini in slovenščini) so sledile otroške deklamacije in ples. Zbrali pa so tudi 325 frankov za žrtve belega terorja v Jugoslaviji.⁵¹

V Pas de Calaisu je bilo živahno tudi žensko in mladinsko gibanje. V Lensu in Sallauminesu sta delovali društvi Proti vojni in fašizmu, ki sta se izkazali v pomoči jugoslovanskim prostovoljcem v Španiji s pošiljanjem paketov, pisem, Cankarjevi četi so darovale četno zastavo ipd.⁵² Tomo Brejc je pomagal organizirati žensko protifašistično gibanje, kar je bilo v duhu pisma člana kominterne Ivana Gržetiča začasnemu vodji CK KPJ v Parizu Milanu Gorkiću 15. 3. 1937, da mora partija posvečati več pozornosti ženskemu gibanju za mir in proti fašizmu.⁵³

Glede mladine je bil Brejc bolj skeptičen, saj je bila jugoslovanska rudarska mladina pod močnim vplivom francoskega mladinskega vodstva v Pas de Calaisu, ki pa po njegovem mnenju ni dobro delalo. Ni pa natančneje opredelil slabosti tega dela.⁵⁴

VRNITEV V PARIZ IN PREVZEM NOVIH NALOG (1937-39)

Po povratku v Pariz maja 1937 je postal član Komisije za priseljence pri KP Francije, do septembra 1939 je bil tudi sekretar Zveze kulturnoprosvetnih in podpornih društev izseljencev iz Jugoslavije v Parizu. Povezanost z ekonomsko emigracijo oz. njenimi problemi je bila pri Brejčevem delu v Franciji stalna, čeprav je opravljal tudi vrsto nalog v okviru partije.

Po Titovem odhodu v domovino marca 1938 je postal član skupine, ki je vodila »partijski punkt« v Parizu s sedežem v knjigarni Horizonti; vodja je bil Lovro Kuhar. Za delo med študenti je skrbel Boris Kidrič, Zdenko Reich je vodil patronate, Tomo Brejc in Ivan Krndelj pa sta bila odgovorna za zadeve ekonomske emigracije in **Glas izseljencev**.⁶⁶ Brejc je bil od vsega začetka na Titovi strani in je v boju proti frakciji našem julija 1939 preprečil poskus ustanovitve njihove tiskarne v Pas de Calaisu.⁶⁶

Najvidnejši rezultat Brejčevega dela je **Glas izseljencev**, ki ga je kot glavni urednik prevzel maja 1937. Pred njim ga je urejal Dušan Kveder.⁶⁷ *List izseljeniških organizacij v Franciji in Belgiji*, kot je bil njegov podnaslov v tem času (leta 1938 se je podnaslov spremenil v *List izseljencev iz Jugoslavije v Franciji in Belgiji*), je kot ljudskofrontno glasilo pod partijskim vodstvom objavljalo članke o dogajanjih v stari domovini, o politični situaciji po svetu - predvsem o nevarnosti fašizma - in o nalogah slovenskih izseljencev v Franciji in Belgiji. Od 800 naročnikov maja 1937 je njihovo število naraslo na 3200 v letu 1938, tako da se je glasilo vzdrževalo samo. Že v drugi polovici tega leta pa so se pojavile finančne težave, ki so jih reševali z nabiralnimi akcijami za tiskovni sklad in s prodajo reklamnih razglednic. Od srede avgusta do srede septembra 1938 je bil organiziran tudi propagandni mesec za **Glas izseljencev**. Kriza Ljudske fronte v Franciji je pomenila tudi krizo lista, ki ni našel širše povezanosti z ljudmi, razen v Pas de Calaisu. V glasilu so pisali mnogi znani komunisti: Boris Kidrič, ki je kot član redakcije napisal več uvodnikov, Lovro Kuhar in drugi. Še kot partijski inštruktor v Pas de Calaisu je vanj dopisoval tudi Tomo Brejc. Čeprav je bilo vodenje glasila trdno v partijskih rokah, je uredništvo večkrat opozarjalo na širino glasila: »Mi smo zelo daleč od namena, da bi Glas uganjal kakršnokoli strankarsko politiko. Glas želi biti res 'glas' prav tako socijalističnih kakor komunističnih, prav tako katoliških kakor drugih izseljencev. Naš Glas je 'glas enotnosti'.«⁶⁸

Brejc je dobro poznal in kasneje analiziral delovanje KP Francije v času Ljudske fronte. Nevključenost komunistov v prvo Blumovo vlado je imela posledice za utrjevanje Ljudske fronte. Že kot partijski inštruktor v Pas de Calaisu je skupaj z inštruktorji izseljencev drugih narodnosti opozarjal pokrajini-

skega predstavnika KP Francije v Lensu na neenotnost in organizacijsko ter politično slabljenje njenega vpliva med ljudmi. V analizah je bil kritičen do KP Francije. Očital ji je mlačnost, premajhno borbenost in neobvladanje spontanosti francoskega delavstva v letih 1936-38. Za čas padca prve Blumove vlade junija 1937 je zapisal: *»Takrat sem prvič v praksi spoznal, da mora množično revolucionarno gibanje delavcev iti samo naprej, da nikakor ne sme obstati, da ga mora partijsko vodstvo kanalizirati in da se mora razvijati samo naprej. Spoznal sem, da mora biti delavsko gibanje v stalni ofenzivi ter sposobno zadržati in razvijati borbeni duh množic.«*⁵⁹

V okviru francoske Ljudske fronte je deloval tudi Center zvez ekonomskih emigracij v Parizu (Centre de Liaison des Travailleurs Immigrés à Paris), ki je bil neke vrste predstavništvo vseh priseljencev in hkrati zaščitnik njihovih interesov. Tomo Brejc je bil član glavnega odbora, julija 1938 tudi eden od jugoslovanskih delegatov na kongresu, sodeloval pa je tudi na njegovih plenarnih sejah od zime 1937/38 do srede 1939.⁶⁰ Bil je tudi član glavnega odbora Društva izseljencev iz Jugoslavije v Parizu, ki je imelo kar 6 pokrajinskih odborov in 76 sekcij z okoli 6000 člani.⁶¹

Po povratku v Pariz je postal tudi predstavnik jugoslovanskih izseljencev v C.G.T. oz. član njegovega zaupniškega sveta v prvi polovici 1938. Vanj ga je postavila Komisije za priseljenke pri CK KP Francije. V tem zaupniškem svetu so bili predstavniki izseljencev komunistov vseh tujih narodnosti v Franciji in na njihovih sejah je bil vedno prisoten eden od članov CK KPF. Brejc je o sejah redno poročal Lovru Kuharju.⁶²

V začetku marca 1938 se je udeležil I. kongresa Zveze jugoslovanskih sindikalnih sekcij v Pas de Calaisu, ki je poslal kongresu francoske rudarske zveze C.G.T. posebno resolucijo, ki jo je podpisal Tomo Brejc. V njej so zahtevali ratifikacijo konvencije med Francijo in Jugoslavijo, ki je že šesto leto ležala v francoskem parlamentu. Novembra 1928 je sodeloval tudi na kongresu C.G.T. v Nantesu, ki je bil prvi kongres enotnega sindikata po združitvi leta 1936 v Toulousu, istega leta pa se je kot gost udeležil kongresa gradbenih delavcev Francije v Parizu.

Na kongresu Mednarodne organizacije za pomoč revolucio-

narjem leta 1932 so sprejeli sklep o ustanavljanju organizacij Rdeče pomoči, ti. patronatov med ekonomskimi emigranti širom po svetu. Te organizacije so delovale med izseljenci v ZDA, Kanadi, Južni Afriki, Avstraliji, evropskih državah in drugod. Zbirale so denar za pomoč revolucionarjem in političnim jetnikom v Jugoslaviji. V Parizu je delovala močna centrala Ljudske pomoči, nekdanje Rdeče pomoči, ki je poleg Komiteja za amnestijo in Lige za človekove pravice spremljala usodo političnih obsojencev v Jugoslaviji. Izdajala je list z naslovom **Protiv Glavnjače**.⁶³

Že v času delovanja v Pas de Calaisu je bil Brejc zadolžen za spremljanje aktivnosti jugoslovanske sekcije Rdeče pomoči v tej pokrajini, ki je bila ustanovljena že leta 1932. Poleg zbiranja denarja je ta organizacija izvedla več protestnih akcij proti preganjanju in mučenju komunistov v jugoslovanskih zaporih in kaznilnicah. V pokrajini so bili delavni tudi po njegovem odhodu v Pariz. Kot primer navedimo poročilo Odbora izseljeniške pomoči v Parizu o zbranem denarju v Franciji od 1. junija do 30. septembra 1938:

Pas de Calais (Lens, Sallaumines, Carvin, Liévin)	1457.25 F
St. Etienne (Loire)	72.00 F
Charbonniere les Mines	45.00 F
Pariz	207.81 F

V Pas de Calaisu zbrana vsota potrjuje izredno aktivnost tamkajšnjih izseljencev tudi pri zbiranju pomoči.⁶⁴

V Parizu je bil Brejc član glavnega odbora izseljenske Ljudske pomoči, ki so ga poleg njega sestavljali še »nek« književnik iz Zagreba, ki je živel v Parizu, rudar Rudi Krese iz Pas de Calaisa in Lovro Kuhar, ki je bil vodja odbora in odgovoren za delovanje patronatske organizacije med jugoslovanskimi izseljenci v Franciji.⁶⁵ Delovno področje tega odbora je vključevalo vse evropske države, kjer so živeli jugoslovanski izseljenci.⁶⁶ Tomo Brejc je bil pomožni blagajnik francoske Ljudske pomoči in je prejemal in izplačeval tedenske podpore političnim emigrantom iz Jugoslavije. Junija 1937 je bil delegat na kongresu francoske Ljudske pomoči v Parizu. **Glas izseljencev** je decembra 1938 objavil apel francoske Ljudske pomoči za dodatno zbiranje denarja v pomoč številnim političnim beguncem, ki so prihajali v Francijo. Sklep jugoslovanskih patronatskih organizacij o enodnevnem zbiranju denarja v ta namen so podkrepili

z mislijo: *»Odbor naše izseljenske pomoči v Parizu je sklenil odzvati se tej prošnji, saj je bila prav francoska ljudska pomoč tista, ki je dolga leta in še danes nudila pomoč in vzdrževala številne politične jetnike iz Jugoslavije, ki so preganjani radi svojega političnega prepričanja, morali iskati gostoljubja v Franciji.«*⁶⁷

Republikanski Španiji so priskočili na pomoč tudi Jugoslovani, 1700 po številu, od teh nad 700 iz Jugoslavije, ostali pa so prišli z vseh koncev sveta (na preglednem grafikonu iz taborišča Girs v Franciji, kjer so bili leta 1939 zaprti pribežniki iz Španije, so npr. zapisali in narisali od kod so prihajali jugoslovanski prostovoljci v Španijo: iz Jugoslavije 55 odstotkov, Francije 29 odstotkov, Belgije 8 odstotkov, Češkoslovaške republike 5 odstotkov, Argentine 1 odstotek, Italije 1 odstotek in Avstrije 1 odstotek).⁶⁸ Med Brejčevimi zadolžitvami še v Pas de Calaisu je bila tudi agitacija za odhajanje prostovoljcev v Španijo ter organizacija zbiranja materialne pomoči jugoslovanskim prostovoljcem in njihovim družinam. Po njegovih besedah so vodilni člani KP Francije za Pas de Calais večkrat trdili: *»da smo Jugoslovani v tem pogledu na prvem mestu, nam pa so sledili Italijani, Ukrajinci, Slovaki, Bolgari in drugi.«*⁶⁹ Iz tega departmaja je odšlo na španska bojišča 18 prostovoljcev; od teh jih je osem izgubilo življenje.⁷⁰ Zbiranje materialne pomoči je bila pomembna oblika sodelovanja izseljencev v tej vojni. Zbrani material so pošiljali v Španijo po Komiteju za pomoč republikanski Španiji, legalni organizaciji v Parizu, v kateri so imeli tudi Jugoslovani svojega predstavnika. Po Brejčevih ocenah - sam je nekaj časa vodil blagajno oz. fond za pomoč španskim borcem iz Jugoslavije - je bila vrednost vseh podpor, ki jih dali naši izseljenci v Franciji, najmanj četrta milijona frankov.⁷¹

ZAKLJUČEK

Z naraščanjem reakcije in bližajočo se nevarnostjo vojaškega spopada se je v letu 1939 aktivnost slovenskih izseljencev v javnem življenju zelo zmanjšala. Niso bili redki klici v **Glasu izseljencev**, kot ga je marca 1939 verjetno zapisal Tomo Brejc: *»K višku glave! Proč z omahovanjem in malodušnostjo! Vršimo naše delo v delavskem pokretu z vztrajnostjo in veseljem*

*zavednih delavcev. Časi v katerih živimo zahtevajo to od nas!*⁷²

V celoti lahko rečemo, da so se slovenski izseljenci, posebno rudarji socialističnih in komunističnih nazorov, aktivno vključili v ljudskofrontno aktivnost v Franciji v zadnjih letih pred drugo svetovno vojno. Niso bili samo pasivni opazovalci dogajanj, ampak so se prizadevali za ohranitev ekonomskih in socialnih pridobitev ljudskofrontnega obdobja, s prostovoljci in materialno pomočjo pomagali republikanski strani v španski državljanski vojni, nudili zatočišče partijskim ilegalcem, ki so delovali v Franciji, izražali pripravljenost braniti novo domovino pred naraščajočo nevarnostjo fašizma, zato ni presenetljivo, da so se mnogi borili v vrstah francoskega odporiškega gibanja med drugo svetovno vojno.

OPOMBE

- * Tomo Brejc (Dolenji Novaki 1904 - Ljubljana 1964). Predvojni komunist (1929 je postal član KP Avstrije), zapornik v Sremski Mitrovici, ustanovitelj Zveze gradbinskih delavcev Slovenije in organizator stavke gradbeniških delavcev (1936) je bil po izgonu v Avstrijo s strani CK KPJ poslan v Francijo. Po vrnitvi novembra 1939 je opravljal partijske naloge v Zasavju, med NOB pa na Gorenjskem in Primorskem. Po osvoboditvi je bil tudi republiški in zvezni poslanec ter član slovenske vlade. (glej geslo: Brejc, Tomo-Pavle, Enciklopedija Slovenije 1, Ljubljana 1987, str. 365-366)
- 1. Tomo Brejc, Kako so pred desetimi leti potekale priprave za ustanovitev Slovenske izseljenske matice, Rodna Gruda VIII, april 1961, str. 77
- 2. Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Arhivsko-dokumentacijska zbirka, Francija, arh. enota 188; Tomo Brejc, Kako so pred desetimi leti potekale priprave za ustanovitev Slovenske izseljenske matice, Rodna gruda VIII, april 1961
- 3. Splošni podatki o delovanju Toma Brejca med izseljenci so iz dveh virov: Zgodovinski arhiv CK ZKS, Mapa življenjepisov, Tomo Brejc, Anketni list in lastnoročno pisan živ-

- ljenjepis, 5. 9. 1946 (v nadaljevanju ZA CK ZKS, MŽ) in Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, Osebna zbirka Toma Brejca (v nadaljevanju A IZDG, TB)
4. Rodoljub Čolaković, Pripoved o neki generaciji, 3. knjiga, Ljubljana 1972 (v nadaljevanju Čolaković); [A. Javor] Boris Kidrič, Boj francoskega naroda, Sodobnost VI, št. 7-8, str. 345-353; Fadil Ekmečić, Poslednjih sto godina Jugoslovena u Francuskoj / La présence Yougoslave en France depuis 100 ans, Paris 1981
 5. Mira Kolar-Dimitrijevič, Odnos KPJ prema jugoslavenskoj radničkoj emigraciji u međuratnom razdoblju, Časopis za suvremenu povijest XVI, 1984, št. 2, str. 65-83; ista, Dje-lovanje jugoslovenskih komunista među radničkom emigracijom zapadne Evrope u međuratnom razdoblju, Migracijske teme IV, Zagreb 1988, št. 1-2, str. 5-12; Čolaković, str. 55, 75, 121
 6. Janko Jankovič, Našim v Franciji gre vedno slabše, Naše duhovno življenje, Buenos Aires, št. 48, 28. 4. 1934
 7. La France et les Français, Encyclopedie de la Pleiade, 1972, str. 1323; Michel-Louis Levy, Les étrangers en France, Population et société, juillet-août 1980, no. 137; Fernand Braudel, L'identité de la France II, Les hommes et les choses, Paris 1986, str. 186; Pierre Pierrard, Histoire du Nord, 1978, str. 377 in nasl.
 8. O priseljevanju Slovencev v Francijo sem uporabljal: Alenka Bogovič-Borut Cajnko, Slovenci v Franciji, Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva, št. 12, Ljubljana 1983; Miha Marinko, Moji spomini, Ljubljana 1971, str. 55-60; Slava Lipoglavšek-Rakovec, Slovenski izseljenci, Geografski vestnik XXII, 1950, str. 3-60 (v nadaljevanju Lipoglavšek); Andrej Gosar, Obseg, vzorčnost in karakteristika slovenskega izseljevanja v tujino, Iseljništvo naroda i narodnosti Jugoslavije, Zagreb 1978; Marie Pislar, Yougoslaves en France entra les deux guerres, Paris 1975, tipkopis (v nadaljevanju Pislar)
 9. Lipoglavšek, str. 34
 10. Ibid., str. 34
 11. Glas jugoslovenskih iseljenika IV, št. 7, 15. 12. 1937 (v nadaljevanju GJI)
 12. Glas izseljencev III, št. 15, 2. 8. 1938 (v nadaljevanju GI)

13. Franc Bren, Slovenci v inozemstvu, Slovenci v desetletju 1918-1928, Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine, Ljubljana 1928
14. Janko Jankovič, Našim v Franciji gre vedno slabše, Naše duhovno življenje, Buenos Aires, št. 48, 28. 4. 1934
15. Lipoglavšek, str. 44-47
16. Anton Škruba, Slovenski rudarji v Merlebachu-Freymingu, Slovenski izseljenski koledar 1958
17. GI III, št. 17, 2. 9. 1938, V obrambo 40-urnega delavnika (podpisan Tomo)
18. Histoire de la France contemporaine, Tome V, 1789-1980, Editions Sociales, Paris, 1980; Grand Larousse Encyclopédique 3 in 5
19. J. Broz Tito, Zbrana dela 3, 4 in 5 knjiga, Ljubljana 1979; Mira Kolar-Dimitrijevič, Djelovanje jugoslavenskih komunistov medu radničkom emigracijom zapadne Evrope u meduratnom razdoblju, Migracijske teme, Godina 4, broj 1-2, svibanj 1988, str. 6
20. A IZDG, TB, arhivska oznaka 1/6, Taktika in strategija Komunistične partije Francije v času Ljudske fronte (v nadaljevanju A IZDG, 1/6)
21. Čolaković, str. 73
22. ZA CK ZKS, IB 14, Izveštaj o radu centralne jugoslovske sekcije KPF za drugo polugodje 1935 i dva prva meseca 1936 (v nadaljevanju ZA CK ZKS, Izveštaj), str. 4
23. ZA CK ZKS, KI, Pismo CK KPJ sekretariatu KPF, 1.2.1939
24. ZA CK ZKS, Izveštaj
25. ZA CK ZKS, KI, Pismo Vladi u Pariz, 2. 6. 1936
26. ZA CK ZKS, KI, Poročilo Rudija iz Pariza, 21. 9. 1936
27. A IZDG, TB, 1/6; ZA CK ZKS, MŽ
28. Mila Šenk, Slovenski delavci v Pas de Calaisu, Slovenski koledar 1980, str. 215-221; Tomo Brejc, Kako smo leta 1937 praznovali osmi marec V Pas de Calaisu (Severna Francija), Naša žena XXI, 1961, št. 2, str. 36
29. Zgodovina ZKJ, Ljubljana 1986, str. 130; Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Arhivsko-dokumentacijska zbirka, Francija, a.e. 181
30. Tomo Brejc, Slovenski izseljenci v Franciji, Tovariš 1952, št. 52
31. A IZDG, TB, fasc. 1, Kako je prišel v Slovenijo material I. kongresa KPS

32. Jean-Daniel Reynaud, Les syndicats en France, Tome I, Editions du Seuil, 1975; Branislav Dedič, Sindikalni pokret Francuske, Beograd 1964
33. ZA CK ZKS, IB/14, str. 6
34. Pislar, str. 86
35. GI III, št. 6, 17. 3. 1938
36. GI III, št. 24, 17. 12. 1938
37. GI II, št. 2, 15. 2. 1937, »Iz Pas de Calaisa«
38. ZA CK ZKS, MŽ; Mila Šenk, Slovenski delavci v Pas de Calaisu - Jugoslovanske podporne, sindikalne in politične organizacije v Pas de Calaisu v Franciji od 1924 do 1945 Slovenski izseljenski koledar 1980, str. 217
39. A IZDG, TB, 1/7, Jugoslovanska Podporna Jednota v Pas de Calaisu - Francija (v nadaljevanju 1/7)
40. GI III, št. 18, 17. 9. 1938
41. GI I, št. 37, december 1936
42. GI III, št. 18, 17. 9. 1938
43. A IZDG, TB, 1/7; Mila Šenk, Slovenski delavci v Pas de Calaisu, Slovenski izseljenski koledar 1980, str. 216
44. GJI III, št. 7, 1. 2. 1936
45. GJI IV, št. 3, 15. 5. 1937, »Rezolucija«
46. GJI IV, št. 5, 15. 9. 1937
47. GI III, št. 13, 2. 7. 1938, »Hettange-Grande (Moselle)«
48. GI III, št. 13, 2. 7. 1938
49. GI III, št. 19, 2. 10. 1938, »Podporne Jednote in izseljenske organizacije«
50. A IZDG, TB, 1/6
51. GI II, št. 2, 15. 2. 1937, »Iz Pas de Calaisa«
52. Marjan Drnovšek, Slovenske izseljenke iz Pas de Calaisa (Francija) in španska državljanska vojna, Slovenski koledar 1989, str. 105-108
53. ZA CK ZKS, MŽ; ZA CK ZKS, KI, Pismo Fleischerja Gorkiču, 15. 3. 1937
54. ZA CK ZKS, MŽ
55. Čolaković, str. 343
56. ZA CK ZKS, MŽ
57. ZA CK ZKS, MŽ: Dušan Kveder (ovoj: Alojz Mikenauer, Glas izseljencev); Anton Bebler, Dušan Kveder Tomaž, Komunist, 31. 3. 1975
58. GI III, št. 13, 2. 7. 1938, »Francija odloča o usodopolnih vprašanjih«

59. A IZDG, TB, 1/6
60. ZA CK ZKS, MŽ
61. Štefan Kuhar, Življenje in organizacija našega življa v Franciji, Slovenski izseljenski koledar 1957
62. ZA CK ZKS, MŽ
63. France Filipič, Poglavlja iz revolucionarnega boja jugoslovanskih komunistov 1919-1939, 2. knjiga, Ljubljana 1981, str. 174
64. GI III, št. 22, 17. 11. 1938
65. ZA CK ZKS, MŽ
66. Ibid.
67. GI III, št. 23, 2. 12. 1938
68. Naši Španci, Zbornik fotografija i dokumenata o učešću jugoslovenskih dobrovoljaca u španskom ratu 1936-1939, Ljubljana 1962, str. 312
69. A IZDG TB, 1/6
70. Šenk, str. 219
71. ZA CK ZKS, MŽ
72. GI IV, št. 3, 2. 3. 1939

RÉSUMÉ

L'ACTIVITÉ DE TOMO BREJC PARMI LES IMMIGRANTS D'ORIGINE SLOVÈNE EN FRANCE EN 1936-39

M a r j a n D r n o v š e k

Au temps d'entre les deux guerres mondiales, de nombreux immigrants yougoslaves, tant économiques que politiques (communistes surtout), sont venus s'établir en France. Dans la catégorie d'immigrants économiques, les Slovènes étaient, par rapport aux autres nationalités yougoslaves (Croates, Serbes) relativement les plus nombreux. Tout juste après la fin de la Grande guerre, les Slovènes arrivaient en France de la Westphalie allemande, et après 1923 de leur pays d'origine. Comparés au nombre d'immigrants de souche polonaise, italienne et autres, les Slovènes constituaient un groupe marginal d'immigration, qui était néanmoins considérable, compte tenu du

nombre total de la petite nation slovène. Les chiffres exacts sur le nombre d'immigrants slovènes en France ne sont pas disponibles, il n'y a que d'estimations: en 1929, ils seraient été 23 820, et quelques 34 000 avant l'avènement de la seconde guerre mondiale. La plupart d'entre eux s'engageait dans les industries minière et lourde des départements du nord et nord-est de la France (Pas-de-Calais, Nord, Moselle, Meurthe-et-Moselle), tandis que ceux qui travaillaient en secteurs forestier et agricole, vivaient partout en l'hexagone national. Dans les années trente surtout, on a pu témoigner d'une forte immigration temporaire et saisonnière de la main-d'oeuvre féminine du Prekmurje, région à l'extrême nord-est de la Slovénie.

Les immigrants d'origine slovène ont établi en France plusieurs organisations et sociétés d'éducation, culture, sport, etc. dont l'orientation politique et idéologique était transparente (p. ex. Društvo Sv. Barbare - Société de la Sainte-Barbe). Parmi les mineurs slovènes venus en France après 1923, il y avait plusieurs partisans socialistes et communistes, dont l'activité s'est allée en croissant après la victoire électorale du Front Populaire au printemps de 1936.

Parmi les immigrants politiques slovènes qui se sont installés clandestinement en France en 1936, il y avait le jeune communiste Tomo Brejc. Tout après son arrivée, il déployait son activité dans le Pas-de-Calais. Il s'est donné pour but de propager l'idéologie communiste et la politique du Front Populaire dans le cercle d'ouvriers slovènes de ce département. En hiver 1936-37, il a contribué à l'organisation du mouvement syndical, l'établissement du fonds de solidarité avec l'Espagne républicaine, et à l'affirmation de la Jugoslovanska delavska podporná jednota (Mutuelle ouvrière yougoslave) dans le Pas-de-Calais. Il est revenu à Paris en mai 1937 pour s'engager dans les organisations d'immigrants qui fonctionnaient sous les auspices de PCF, Front Populaire et Parti Communiste Yougoslave (dont le siège du Comité Central se trouvait à Paris en 1937/printemps 1938). En hiver 1939 Brejc est rentré en Yougoslavie.

Glas izseljencev - La Voix d'immigrants (1936-39), journal des ouvriers yougoslaves en France et Belgique, publié en langue slovène avec un supplément croate occasionnel, était

l'une des réussites principales de l'activisme de Brejc en France. Il en était l'éditeur-en-chef et prenait grand soin de faire accroître le nombre d'abonnés (qui est monté de 800 exemplaires en mai 1937 à 3200 l'année suivante). Ayant conscience de la pureté de la langue slovène, Brejc se gardait bien de ne pas charger son journal de monotonie. En accentuant l'adhérence aux principes politiques du Front Populaire français, Brejc traitait, dans ses articles et éditoriaux, la situation en Yougoslavie, les affaires politiques internationales et l'état et perspectives des immigrants yougoslaves en France et Belgique. Il s'est fortement engagé dans la propagande pour l'Espagne républicaine, tout en dénonçant violemment la terreur politique dans la Yougoslavie du roi Alexandre Ier.

Les immigrants d'origine slovène, notamment des mineurs, adeptes de socialisme et communisme, s'engageaient dans la vie politique française mouvementée du temps juste avant le commencement de la deuxième guerre mondiale. Partisans des bénéfices économiques et sociaux du gouvernement du Front Populaire, les Slovènes en France envoyaient des volontaires et de l'aide matérielle en Espagne, se déclaraient prêts à défendre la France contre le danger nazi croissant et effectivement participaient au mouvement de la résistance française pendant la guerre.

**PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF ETHNIC
IDENTIFICATION: WITHERING AWAY
OR REAFFIRMATION?
EXPERIENCE OF A SLOVENE EMIGRANT***

R a d o L. L e n č e k

1.0. I have been asked to speak about the ethnic experience of a Slovene immigrant who came to America after the end of World War Two. This experience, shared by hundreds of young and not so young, educated, ethnically conscious intellectuals, has been different from anything lived through by our great-grandfathers and grandfathers, East Central European villagers who came to the new world for work but returned home; or by our uncles and aunts who at the turn of this century followed them - but remained here. Unskilled laborers as they were, with no knowledge of English, they were treated as *bohunks*; their children and grandchildren are the *white ethnics of America,* as they are usually called today. The generation I wish to speak about, on the other hand, was the first generation of educated Slovene immigrants in America, to some degree cosmopolitan, with some professional competence or at least with aspirations to become professional, with some knowledge of English, and most importantly - with a different value system, ready to accept the challenge of the dynamism and the mobile world of the new country of adoption. It is the ethnic experience of this generation that I wish to address in this presentation.¹

1.1 The process of ethnic assimilation is traditionally measured and estimated by *generations*. An immigrant of the first generation is an immigrant born in the old country; of the second generation - when born in America from parents of the first generation. Thus - father, son, grandson, great-grandson are four generations representing an optimal span of the assimilation process in society.

In smaller ethnic communities, such as those of Slovene-Americans, ethnic enclaves preserve their language in family life of their first generation, rarely of the second generation; slightly longer in religious tradition, but certainly not in public life. In formal and informal situations the communication in such enclaves is in English. When children leave home, they very often leave their ethnic communities for good. The higher is their education they bring to America, the longer they cling to their native language and »Slovenian« ethnic identity; the higher is their education they acquire in English, the easier and quicker is their Americanization.

In sociological terms every minority community in America, dominated by a preoccupation with folklore, ethnic customs, dances, ethnic art, ethnic food, tends to preserve a kind of »residual ethnicity«. Even in Slovene-American communities which may be rightly proud of the fact that they descend from a high language-centered culture and society as the society and culture is in Slovenia today, this stream of ethnical culture gets steadily shallower and less able to act as a creative agent in the cultural life of the community as a whole. The fossilized ethnic life holds no attraction to the educated young ethnics who can give expression to their talents only through the medium of the dominant American culture.²

It is interesting that a spontaneous interest for roots and language in such ethnic communities also calls for a three-four-generation circuit. An eighteen-nineteen year old college student from such a community - he would be the first in his family studying at a university - would come to see me and would say: *»My great-grandparents came from Austria and spoke a strange dialect; my parents spoke it too but they did not let me learn it. I only know some words, »hudič, prasec«, and the names of a few dishes, like »žganci, štruklji, potica«. But now I want to learn Slovenian.«* Yet, the Slovene language he would like to learn, is not and will not be any more the language of communication of his generation, let alone his language of prestige. What changed is the attitude of this generation to family roots, to the language of its ancestry. The third-fourth generation of the »white ethnics of America« is eager to learn more about its past, though the

»intellectual curiosity« to discover this memory rarely raises above the sentiment of ethnic nostalgia.³

2.0 There are two questions we should like to address in this short presentation. First: in what exactly consists the ethnic experience of the generation of Slovene immigrants after World War Two in America? And second: why does the ethnic experience of the post World War Two immigrants differ from the experience of those who came before them to America?

My answers to these two questions, of course, will be tentative and personal; personal, because they grow out of an individual experience and a vision of an ideal role the intellectual elite of a small nationality could assume in multilingual societies of the world of today and tomorrow; and tentative, because they are intended to open up a discussion of what has so far been unthought and unthought-of, and then to devise testable hypotheses at a later stage.

2.1 The generation of Slovene immigrants we belong to, knows its national coordinates, its national record, its culture, its national symbolic world and its cultural-historical loyalties. This generation was educated in its homeland, in its national educational system, in a national language. Contemporary Standard Slovene, based on an urban usage, serving as a model to an all-Slovene speech community, a super-dialectal standard whose symbolic sociolinguistic functions (the unifying, the separatist, the prestige function) galvanized, as it were, the ethnic-national consciousness and identity of its speech community.

In relation to their life in America, the generation of immigrants we belong to, is - for instance - still ready and willing to take part and responsibility for teaching the first- and second-generation immigrants and their children in Slovene-American parochial Saturday language schools, or to organize and conduct their weekly ethnic radio and television programs, but does not quite like to live in their »tight-knit« ethnic gethos and neighborhoods any more. It feels that it cannot fulfill its own cultural needs and expectations in their neighborhood fraternal clubs, in parish bowling alleys, their bingo and picnic parties, in parochial ethnic shows and folklore festivals. As a rule, these immigrants do not belong to

fraternal organizations and their lodges, and at one point lose contact, social and intellectual, with the lower-middle class values and aspirations of their native ethnic communities. Szesław Miłosz in his recently published **Conversations** most frankly but candidly talks of this discord between generations of old and new immigrants in America when he speaks of his **painful awareness of the incredible cultural crudeness of Polish-Americans**, and of his Polish-Americans in Chicago and in other places **with a lot of Poles - who came to his poetry readings to see a famous Pole to lessen their own feeling of inferiority**.⁴

In relation to their life outside ethnic neighborhoods, the generation of immigrants we belong to, is much more cosmopolitan than its second-, third-generation counterpart, much more comfortable among the educated in general, with the academics; much more at ease in contacts with college and intellectual communities than with their own ethnic enclaves. In these contacts with professionals, this generation may very early develop an interest in cultural diversity of ethnic groups in America, a new form of cultural pluralism, by gradually unfolding a higher perception of cultural differences and a higher consciousness of its own cultural specificities. Refusing to accept ethnic assimilation as the final answer to the evolution of minority groups in America, this generation begins to toy with the idea of how to enhance its professional creativity and to increase the probabilities of its making a distinctive and significant intellectual contribution to the multi-cultural self-understanding of our society.

2.2 There is a number of possible answers to our second question: Why does the ethnic experience of the post World War Two immigrants differ from the ethnic experience of those who came to America before them? We assume that the arguments implied in this question can be generalized; we reduced them to three propositions. Each of them would require further analysis and as we should like to analyze them all here, we selected those among them which work contrastively between the groups of immigrants we compare.

First, the ethnic experience of a group of immigrants may depend on the nature, temperament and character of an individual, his ambitions and aspirations, his own cultural

history, his education - that is on the inherent, innate and acquired, inseparable pack of qualities which constitute his pattern of behavior.

One of the most noticeable such contrasts concerns the attitude towards cultural life the old and the new immigrants know and live and their generational commitment towards two distinct cultural traditions: ethnic - ethnographic vs. »higher«, more sophisticated; two heritages: rural, village vs. urban, town; low vs. high, provincial vs. national in terms of their instructions; their loyalties to them, and the symbol systems they might feel subject to.

Language is, of course, one of the central, almost symbolic dividing lines here; on one side - a modern, normalized, urban, intellectualized, functionally diversified Contemporary Standard Slovene; on the other - a somewhat fluid, crude but colorful, uncouth but natural, dialectally tinged vernacular, provoking, I beg you pardon, slightly grotesque overtones when used in intellectual discourse of the third-, fourth generation educated old-timers.

Second, the ethnic experience of an immigrant may depend on his receptivity of, and on his adaptability to the new social and cultural systems into which he is trying to integrate, but primarily on the degree of his making his own way in America, his success, his personal affirmation in the new country.

The contrast here involves primarily the difference between the cultural atmosphere of the old country and the new world »ethnic-melting« communities in larger cities and their wealthy suburbs. It is not that these immigration communities lack culture; the American Main Street model of culture, epitomized, as it were, by values and style dictated by the Media, by the »state of mind«, the »way of life« of American professional classes, is simply different from the model of culture the new immigrant is bringing with him from the old world. What he has been taught as culturally prized and valuable, important to notice in society, stable, absolute and unquestionable, is in the life of the institutions of the new world - business corporations, government, foundations, Churches and national organizations, in the life of their professionals - very often devalued, reduced to irrelevant,

speculative, questionable and dubious. Faced with a »culture shock«, the new immigrant may confront the new world antagonistically, with hostility, and be shattered. He may be crushed or may decide to return home, to the old country, and be happier thereafter. He may however accept the challenge, adapt himself to America and ultimately succeed in the new world.

And here we are with our third proposition: The ethnic experience of an immigrant or a group of immigrants may also depend on an immigrant's cultural-intellectual and professional qualifications, his success in America and on his individual or collective ingenuity and ability to reach out with his ethnic identity from his personal micro-cosmos into the main stream of the American intellectual and professional world. Thus, we are coming back, tangentially as it were, to the underlying theme of our discussion: »Problems and Perspectives of Ethnic Identification: Withering Away or Reaffirmation«.

Louis Adamic (1898-1951) was the first Slovene immigrant in America whose English written literary journalism about his homeland carried the message: »*I am a Slovene immigrant, a scion of the smallest nation in Europe, the Slovenes. Through centuries they possessed but two things which they felt completely their own and which gave them the status of a nationality - their language and their culture*«. ⁵ This message of a successful Slovene-American intellectual in the new world, seems to be the first personal, conscious self-appropriation of his own cultural history, a making conscious of what perhaps nobody before him in emigration had noticed about himself and of his people at home.

Then came the generation of Slovene immigrants of the post World War Two era, bringing with them their fields of specialization, some of them their specialization in Slovene studies. Challenged by a new interest in cultural diversity of America and by a new concept of a cultural pluralism, they soon after their settling in America returned to the fields of their professional training. Obviously, this return enhanced their creativity and increased the possibilities of their making a distinctive and significant intellectual contribution to American society. Needless to say that this generation had at least two advantages over old immigrants: they did not need

to waste time and energy on fighting the inner conflict as the sons and daughters of the second- and third-generation immigrants do; and they did not need to lose time and energy on professional selfeducation in their fields of narrower specialization in Slovene studies. In the mid-fifties, this generation of Slovene immigrants was already engaged in work for the affirmation of Slovene identification in the new world.⁶

It was this generation of young Slovene intellectuals which defended the very first Ph.d. dissertations on Slovene topics in the prestigious Ivy League universities in America. These were topics in Slovene history, language and linguistics, problems in Slovene socio-political and national issues of the time.⁷ While it is true that culture of the Ivy League universities is not yet the culture of America, the very fact that this generation of intellectuals who just settled in America, became part of the Ivy League circuit, symbolizes, as it were, a Slovene »first« in the history of ethnic identification of Slovene topics in American universities.

Almost concurrently with the affirmation of this generation of Slovene immigrants in scholarly circles of America came the first serious efforts to organize publishing of scholarly information on the problems of Slovene existence, and of scholarly works on Slovene topics - in English. The publications of the Slovene immigrant scholar and of his American colleague working on these topics were now aimed at American public at large, at its broader intellectual community, specialists and professionals. I should like to summarize some well-known facts here.

In 1958 an »Editorial Committee of *Studia Slovenica*« was formed in the Library of Congress, Washington, D.C. Its task was to set up a small publishing house for publication of Slovene scholarly works in English. The first publication of the new **Studia Slovenica** was: **Slovenia in European Affairs; Reflections on Slovenian Political History** (New York, N.Y. - Washington, D.C., 1958), by John Arnez; the next two most respectable volumes: **The Conversion of the Slovenes and the German-Slav Ethnic Boundary in the Eastern Alps** (1959); and **Slovene Medieval History; Selected Studies** (1962), both by Aloysius L. Kuhar. So far, a series of fifteen scholarly works

was published by »Studia Slovenica«; they are part of every serious research library in the English speaking world.⁸

In the same year, 1958, a Research Center for Slovenian Culture was founded in Willowdale, Ontario, in Canada. Its first book was: **This is Slovenia. A Glance at the Land and Its People**, edited by Rudolf Čuješ and Vladimir Mauko (Toronto, 1958). So far, three books were published by the Research Center for Slovenian Culture, and again, they are part of every serious research library in Canada and in the States.⁹

Somewhat later, in the seventies, Giles Edward Gobetz (in Slovene Edi Gobec) created a Slovenian Research Center of America, Inc., in Willoughby Hills, Ohio. This rather hermetically structured Center for preservation and research of archival documents on Slovene emigration in America is publishing works on Slovene emigration heritage. Its first book, an **Anthology of Slovenian American Literature**, edited by Giles Edward Gobetz and Adele Donchenko, was published in 1977.¹⁰

In 1973, the **Society for Slovene Studies** was organized. Its primary goal was to foster closer communication among scholars interested in Slovene studies; to promote the dissemination of scholarly information on Slovene studies through the organization of meetings and conferences, and through the preparation of scholarly works for publication. From the very beginning the Society has been an open scholarly association, a non-political, professional society, non-ethnic, uniting Slovene and non-Slovene scholars and intellectuals interested in any aspect of culture and scholarship dealing with Slovenia and Slovenes. Its first scholarly conference was in association with the 1973 American Association for the Advancement of Slavic Studies National Convention in New York; its theme was »Slovenia Today«; its participants: Viktor Antolin, Toussaint Hočevar, Rado L. Lencek, Bogdan C. Novak, Carole Rogel and Joseph Velikonja. The Society's first publications were: **The SSS Newsletter** (1973-1978), **Documentation Series** (1975-1981), and **Papers in Slovene Studies** (1975-1978). Today, the SSS publishes its journal: **Slovene Studies** (1979-).¹¹

3.0 These examples of the organized intellectual activities of the post World War Two Slovene immigration represent an evident departure from the model of the »melting pot« and its subsequent »ethnic Renaissance« among the »white ethnic« of

the third-, fourth-generation of American immigrational communities. On the other hand, its »reaching out« into the main stream of American intellectual and professional world in English language, the only language this world understands, still serves ethnic identification of Slovene immigrants individually as well as ethnic identification and affirmation of Slovene-Americans as a whole in our society.

A POSTSCRIPT. MORNINGSIDE HEIGHTS, OCTOBER 1988.

Where to from here? Everyone of us of the post World War Two generation of Slovene intellectuals in America, suspended as we are between the commitments to our families and children, to our ethnic community life around us, our loyalties and allegiance to the homeland, and the centrifugal pressures of our professional cosmos on this side of the Ocean, reached a point of no return and a flagrantly contradictory future. The pluralistic personality we have been trying to develop for ourselves, would not accept any retreat into our ethnic *Gemeinschaft*. On the other hand, is the pluralistic personality - as a new human type and theoretical model in the highly mobile world like the world of the United States - still possible? Or: Is under conditions of a cultural pluralism and a continuous ethnogenetic fusion of people, any ethnic identification possible at all? For how long - still? Are we not just deceiving ourselves when we speak about the perspectives of our ethnic identification?

NOTES

This paper has been prepared for presentation at the 20th American Association for the Advancement of Slavic Studies National Convention, Hilton Hawaiian Village, Honolulu, Hawaii, November 18-21, 1988. It was presented at the panel: Problems and Perspectives of Ethnic Identification: Withering Away or Reaffirmation?, chaired by Dimitrij Rupel, Professor of Sociology at the Faculty of Sociology, Political Science and Journalism of the University of Ljubljana, and sponsored by the Society

for Slovene Studies. A translation of this paper in Slovene, not complete, appeared in *Naši razgledi* 38 : 7 (Ljubljana, April 7, 1989), pp. 194-195, under the title *Protislovna prihodnost Slovencev v ZDA*; *Razprave na konferenci Ameriškega združenja za slovenske študije*.

1. A few terms used in this paper should be defined first. The word ethnic (substantive) is used as defined in Merriam-Webster Ninth New Collegiate Dictionary: *«a member of a minority group who retains the customs, language, or social views of his group»*. In the States, ethnics (ethnic group) is, of course, a residual category, indicating those who are not white, Anglo-Saxon, Protestant, and are *«meltable»*. Here, the lower class ethnics remain ethnic (adjective) relatively longer than the *«ethnics»* educated in adopted country. Ordinarily, education means education *«away from»* the ethnic group. An ethnic identification arises when one places oneself on an ethnic chart: I am a Slovene, I am a Slovene-American. The term nation = nationality (not in the Yugoslav Constitution interpretation), is used as defined in Merriam-Webster Ninth New Collegiate Dictionary - a people having a common origin, tradition, and language, and capable of forming or actually constituting a nation - state (see under 6).
2. Rado L. Lencek, *On Literatures in Diasporas and the Life Span of Their Media*, a paper presented at the Symposium on Contemporary Literatures and Cultures of the United States of America and Canada, Bled, Slovenia (Yugoslavia), 9-14 May 1988
3. Cf., Rado L. Lencek, *O jeziku in zavesti narodnega porekla*, New York: Slovene Ethnic Heritage Studies Center, 1978
4. Cf., *Conversations With Czesław Miłosz*, Translated by Richard Lourie, New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1987; Cf., also Stanislaus A. Blejwas' Letter to the Editor: *Miłosz and the Polish-Americans*, published in *The New York Times Book Review* (November 22, 1987, p. 47) and Czesław Miłosz' reply with a rather strong argument: *«My bitter words stem from my knowledge about what should be done by the many-millions-strong Polish-American diaspora in the realm of cultural value -*

*yet is not being done. Perhaps by pretending everything is well one brings more harm than by voicing a criticism.** (Ibid., p. 47).

5. Cf., Louis Adamic, *The Native's Return. An American Immigrant Visits Yugoslavia and Discovers His Old Country* (New York and London: Harper & Brothers, 1934); *My Native Land* (New York: Harper & Brothers, 1943). The quote is from *My Native Land*, p. 31.
6. For a first register of academic teachers of Slovene origin in American colleges and universities, see Joseph Velikonja, *Slovenski profesorji na ameriških univerzah in college-ih*, Carbondale 1960.
7. Rudi Zrimc in 1961 defended his Ph.d. dissertation at Harvard University: *Slovene Conjugation as Represented in the Dialect of Ljubljana*. Or, in the same year Bogdan C. Novak at The University of Chicago, a dissertation *The Ethnic and Political Struggle in Trieste, 1943-1954*, later published as *Trieste, 1941-1954: The Ethnic, Political, and Ideological Struggle* (Chicago & London: University of Chicago Press, 1970). Or, Rado L. Lencek in 1962 at Harvard University; his dissertation *The Conjugational Pattern of Contemporary Standard Slovene*, was published as *The Verb Pattern of Contemporary Standard Slovene (with an Attempt at a Generative Description of the Slovene Verb by Horace G. Lunt)* (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1966); or Joseph Paternost in 1963, at Indiana University, with his dissertation *The Slovenian Verbal System: Morphophonemics and Variations*; or Carole Rogel in 1966 at Columbia University with her thesis *The Slovenes and the Southern Slav Question, 1889-1914*, later published: *The Slovenes and Yugoslavism, 1890-1914* (Boulder - New York: East European Quarterly, 1977) [= *East European Monographs*, 24]
8. Eric A. Kovačič, 1988, personal communication: **V kolikor se tiče izdaj Studia Slovenica, Ti prilagam pregled vseh dosedanjih izdaj. Studia Slovenica ima dve seriji, namreč Studia Slovenica, v kateri je izšlo doslej 15 publikacij, in Studia Slovenica: Special Series, v kateri so doslej izšle štiri publikacije. Vse publikacije so angleške razen Arneževe knjige Slovenci v New Yorku, v kateri je samo*

*povzetek v angleščini. Slovenian letters by missionaries in America pa ima uvod v angleščini, pisma sama pa so preslikana iz Zgodnje Danice in so tako v slovenščini. Special Series izdaja zgodovino Slovencev v Ameriki, v tem se loči od splošne zbirke. Studia Slovenica je začela delovati v letu 1958. Nastala je iz debat v Library of Congress, kjer je tedaj delal tudi Janez Arnež. V glavnem si prizadevajo za izdaje Janez Arnež, Valentin Leskovšek in Erik A. Kovačič. Nima nobene formalne organizacije. Pomagali pa so tudi drugi, tako pokojna Toussaint Hočevar in Rudi Večerin.**

9. Rudolf Čuješ, 1988, personal communication: *»Research Centre smo ustanovili v Torontu, ko smo se številni nekdanji študentje in diplomiranci nekoliko znašli in začutili potrebo tudi po kakem kulturnem delu. Večina nas je namreč vsaj sprva našla zaposlitev samo v ročnih poklicih. Imeli smo - s pomočjo St. Michael kolegija, ki nam je sprva nudil prostore - precej redne sestanke, kjer smo obravnavali sodobna vprašanja. Krožek je deloval več let, dokler niso druge zaposlitve, skrb za družine kot tudi delo pri hranilnici in posojilnici ter pri Slovenski državi ... spodrinile delo v krožku. Nekaj vpogleda v delo krožka nudijo Razgovori in razgledi, razmnoženina, ki smo jo izdajali v letih 1955-57 ... Publikacije so bile doslej tri: R. Čuješ & V. Mauko, eds., This is Slovenia, Toronto 1958; R. Čuješ, Ninidjanissidog Saiagii, ados, Most Rev. Friderik Baraga, Apostle of Indians. Antigonish 1968; R. Čuješ, Slovenia - Land of Cooperators, Willowdale 1985.**
10. Eric A. Kovačič, 1988, personal communication: *»Slovenian Research Center of America Inc., je vsekakor duhovni otrok Edwarda Gobca (podpisoval se je Egidij Gobec, nato Giles Gobetz in sedaj Edward Gobetz). Kako je v Clevelandu organiziral, mi ni znano, znano pa je, da je nekdanj eksistiral odbor, v katerem je bilo več ljudi. Center ima svoje prostore v Gobčevem privatnem domu, ima pa vse lepo organizirano in mu pri tem pomaga najbolj žena Milena. Center ima najboljšo zbirko slovenskega tiska v Ameriki in arhive z izrezki iz časopisov itd. o ljudeh, organizacijah itd. Če zasledi kakega slavnega človeka s slovenskim imenom, mu piše. Tako je odkril že razne*

*filmske igralce, baseball igralce itd., razne miss te in te države ali okraja, da so slovenskega pokolenja.** ... The most representative publications of the Slovenian Research Center of America, Inc. are: Anthology of Slovenian American Literature with sixty reproductions of Slovenian ethnic art, ed. by G.E. Gobetz and A. Donchenko (Willoughby Hills, Ohio, 1977); and the Slovenian Heritage. Volume I. Ed. by Edward Gobetz with the assistance of Milena Gobetz and Ruth Lakner, Willoughby Hills 1985

11. Cf., Society for Slovene Studies, Institute on East Central Europe, Columbia University in the City of New York, Ten Years of Activity, 1973-1983, prepared by Ian Kelly in cooperation with William W. Derbyshire, Toussaint Hocevar and Rado L. Lencek (New York 1983) [= Slovene Studies 5, 1983, p. 3-103]; Cf. also: [Dimitrij Rupel], Informacija o Society for Slovene Studies, Naši razgledi 38:6 (Ljubljana, March 24, 1989), p. 163; and Janez Stanonik, Družba za slovenske študije, Society for Slovene Studies, Enciklopedija Slovenije 2 (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989), p. 364

POVZETEK

PROBLEMI IN PERSPEKTIVE ETNIČNE IDENTIFIKACIJE: IZGINJANJE ALI NOVA POTRDITEV? IZKUŠNJA SLOVENSKEGA IZSELJENCA

R a d o L. L e n č e k

Slovenski izseljenci, ki so prišli v ZDA po drugi svetovni vojni, so se po znatno višji stopnji izobrazbe, razgledanosti po svetu, poklicnega znanja in znanja angleščine bistveno ločevali od slovenskih priseljencev prejšnjih generacij. Avtor, pripadnik te povojne generacije, na podlagi lastnih izkušenj razmišlja o vprašanih asimilacije slovenskih izseljencev ter med drugim poudarja, da ohranijo ameriški Slovenci svoj jezik praviloma v družinskem življenju svoje generacije, redko pa v drugi genera-

ciji, nekoliko dlje v verski tradiciji, nikakor pa ne v javnem življenju. Ko otroci zapustijo dom, zelo pogosto tudi za zmeraj zapustijo svojo narodnostno skupnost. Čim višja je izobrazba, ki so jo slovenski izseljenci prinesli v ZDA, tem dlje se oklepajo slovenskega jezika in etnične identitete. Čim višja je njihova izobrazba, pridobljena v angleščini, tem lažje in hitreje se amerikanizirajo. Avtor odgovarja tudi na vprašanja, v čem je narodnostna izkušnja generacije slovenskih izseljencev po drugi svetovni vojni in zakaj je njihovo doživljanje Amerike drugačno od doživljanja tistih, ki so prišli v Ameriko pred njimi. Poleg drugega naniza nekaj značilnosti življenja generacije povojnih izseljencev, ki jim običajne oblike udejstvovanja prejšnjih generacij izseljencev ne pomenijo uresničevanja njihovih kulturnih potreb in pričakovanj. Svoj prispevek zaključí s prikazom dejavnosti te generacije na znanstvenem področju s poudarkom na prikazu proučevanja slovenske zgodovine, jezika, jezikoslovja in drugih področij ter delovanja ustreznih znanstvenih društev, posebno Society for Slovene Studies. Vsa ta dejavnost povojnih slovenskih izseljencev je po avtorjevih besedah očiten razhod z vzorcem »melting pota«.

ETHNIC RADIO IN AUSTRALIA AND SLOVENE LANGUAGE BROADCASTING: DEVELOPMENT AND DIRECTION

I r e n a B i r s a

INTRODUCTION

Multilingual radio is no longer an innovative service in Australia. Its inception in 1974 occurred during a period when the »nation of Multiculturalism«, that is, Australia as a culturally pluralistic society was only just being recognized and promoted by the Federal Government. It was also during a time when the number of post-war immigrants entering the country was consistently increasing and changing the face of Australian society. The advent of ethnic radio was an idea initially advocated by Al Grassby, the Minister for Immigration under the Whitlam Labor Government. After it was implemented in 1975 by the Liberal National Coalition Government led by Malcolm Fraser, the service began focusing upon fulfilling the communicative needs of the ethnic population in the two main commercial and industrial cities of Melbourne and Sydney.

In both places, ethnic radio is primarily the domain of the Federal Government. This refers to the service offered (whereby about forty-nine languages are broadcast), funding and control. Semi-private or community-owned radio stations with community language programs do exist,¹ but their range is small and broadcasts are usually restricted to the languages of the more populous ethnic groups.

Despite the comparatively small number of Slovenes inhabiting these two coastal cities of eastern Australia,² they have been actively involved with ethnic radio since its beginnings, fostering a willingness to produce programs aimed at serving the interests of their audience. This paper will first deal with the historical development of Slovene language

programs within the wider context of the evolution of multi-lingual broadcasting in Australia, especially in Melbourne. My reasons for focusing on Melbourne are threefold. (i) Australia is divided into a federation of states whereby each state has its own local identity. Like the press, broadcasting that includes ethnic radio is strongly regional in its identity. (ii) The Australian broadcasting system is organized on the assumption that local interests predominate over regional interests.³ (iii) There is a significant concentration of Slovenes of all age groups living in Melbourne. In the second part of my paper I will analyze the content and examine some of the issues and problems which have arisen within the Slovene language programs on Radio 3EA - problems based upon what I conclusively argue to be pacifying characteristics of public sector broadcasting for ethnic communities in this country. This work is partially based on interviews with broadcasters and listeners and partly based on my own experience of working on ethnic radio.

THE BEGINNINGS

Slovene language radio broadcasts in Victoria have become an established service ministering to the Slovene communities of Melbourne and Geelong since the mid 1970's. Beginning with very basic productions aired for approximately one hour each week, the present programs on Radio 3EA have been increased to two weekly transmissions: one on Monday mornings (7.00-8.00 am) and the other on Thursday evenings (6.45-7.30 pm). Additionally, a Sunday evening program devoted to listener requests has been introduced, aired once every four weeks. Unlike the early presentations, today's Slovene language broadcasts on ethnic radio have progressed sufficiently to become professionally produced productions taking full advantage of all available media technologies and resources. This has allowed for a continued maintenance of the general aim of ethnic radio which is *to assist ethnic groups to become more readily integrated into the Australian society, thereby adding to the cultural spectrum of all individuals and groups including the English-speaking majority*.⁴

Even during the 1950's and 1960's, before experiments with

an exclusive ethnic radio service took place, foreign language programs on publicly-funded radio stations were broadcast. However, the time allotted for this purpose was severely limited to only 2.5% of a station's overall air time.⁵ Whenever the limit was exceeded, English translations had to be added.⁶ The main reason for the restrictive nature of this service was that during these first two decades of the post-war immigrant settlement, migrants were being encouraged to learn English rather than to preserve and maintain their own languages. Programs such as the daily »Learning English« and the weekly bilingual »Contact« - both on the ABC (Australian Broadcasting Commission) - were primarily directed toward educating the new settler in English.

Commercial radio stations were more inclined to incorporate programs aimed at the non-English speaking sector of the community. Programs in foreign languages all had to have an English translation and on the whole were nothing more than commercials, music, and a few community announcements.⁷ By the end of 1973, the air time was noticeably reduced to about 36 hours per week and the number of commercial stations offering this service on a national level totalled only 19 out of 118. It is worth noting that Slovene was among the languages transmitted on the Sydney radio station 2CH during the late 1960's and early 1970's. Although Slovene folk music was being played on some Melbourne and Geelong commercial radio stations, especially the tunes of Frankie Jankovič, there is no evidence that there were any specific Slovene language programs transmitted in Victoria.

THE 1970'S - EMPHASIZING THE NEEDS OF IMMIGRANTS

Prior to the formation of Radio station 3EA in Melbourne and its Sydney equivalent 2EA, the ABC in Melbourne had set up in 1974, the Public Access Station 3ZZ which also functioned as a multi language station. Joan Dugdale⁸ states that the establishment of such a station was much influenced by the rapid rate of social and technological changes in the 1960's, changes which resulted in urban alienation and anonymity. By the early 1970's the general public was no longer satisfied that important decisions affecting them should

be made entirely by governments, bureaucrats and specialists. The newly elected Labor Government »set about trying to renew our social institutions, making them more accessible and responsive to the people«. ⁹

Incorporated into the Labor Government's schedule was the eventual broadcasting of programs in about 28 different languages including Slovene. Despite the somewhat »ethnic« character that 3ZZ adopted, it was not an ethnic radio station. The contents were directly influenced by one of the policies of Access Radio:

»The prime purpose of Access Radio is to meet the communicative needs of the minority groups in the community who are denied adequate access to the media.« ¹⁰

Another factor influencing the contents of the broadcasts was the eventual heavy demand from the various ethnic groups in Melbourne requesting air time to present programs in their respective languages. Melbourne immigrant groups were quick to seize the opportunity which was thus offered for participatory broadcasting. ¹¹

An hour-long program was initially accorded on Tuesday nights to the Serbo-Croatian Language. At the time, the station's organizers had thought this to be the only Yugoslav language. Also, the ethnic community programs were divided by languages rather than national groups. In response to this, representative groups of Slovenes, Montenegrins, Macedonians, Serbians and Croats approached the station management, elucidating that each of them spoke quite a distinct language and requested that fifteen minutes of program time be allocated to each specific group. This action inevitably implied that an extension of fifteen minutes to the original hour-long time slot was needed. The proposal was consequently granted, based on the legitimacy of the claims. A noteworthy observation by Dugdale in relation to these ethnic groups from Yugoslavia was that »while the various groups had ... shared the same airtime, they would not take responsibility with one another for the whole program and preferred to see each fifteen minutes ... as a separate program.« ¹² This tendency to work independently from one another is an important characteristic in the behaviour of the different Yugoslav groups. The same pattern of behaviour emerged once Radio 3EA began functioning.

in the behaviour of the different Yugoslav groups. The same pattern of behaviour emerged once Radio 3EA began functioning.

The founding of the multilingual radio stations 3EA and 2EA took place in June 1975, following the results of a 1974 sub-committee of the Migrant Task Force set up by Al Grasby which reported on the desirability of introducing community language broadcasting.¹³ The action was seen as a culmination of the Federal Government's recognition that there was a serious need to meet the linguistic and communicative requirements of the non-English speaking sector of the community.

In January 1978 the government established the Special Broadcasting Service (SBS) which functioned as »an independent statutory authority to administer ethnic broadcasting ...«¹⁴ It was a professional organization that aimed to ensure that the government's code of principles in relation to ethnic broadcasting was being followed and which assisted with the production, financing and provision of transmission facilities.¹⁵ The commission was created as a result of the failure by the ABC to accept an offer by the government to take over ethnic broadcasting. On the ABC side, it appeared that the government offered too little money for the service to be thoroughly professional and attached too many strings for it to be adequately independent. On the government side, there were doubts about whether the ABC really wanted to take on ethnic radio.¹⁶

Two years after ethnic radio began, the conservative government of Malcolm Fraser forced the ABC to close Radio 3ZZ. Andrew Bear comments that decisions such as this one were illustrative of the Liberal Government's failure to have a coherent broadcasting policy. »What it did... (was) make ad hoc decisions when something in the mess reach(ed) a point where it had to be cleaned up.«¹⁷ It has been argued¹⁸ that the reasons for the closure were politically motivated. 3ZZ posed a particular problem for the Fraser Government since, as an experimental access station, it was open to less direct editorial control than 2EA and 3EA.¹⁹ The station had allowed individuals of all backgrounds the freedom to express their own viewpoints on a variety of topics which could at times be

sensitive and provocative:

3ZZ gave people the opportunity to speak across social and ethnic barriers and to share with politicians and experts the right to broadcasting an opinion. It allowed an injustice done in one area to be communicated rapidly in many languages to other possible victims;²⁰

By 1977 3ZZ had terminated transmission and 3EA became the sole publically funded multilingual station modelled on *professional* broadcasting, whereby its programming practice subscribed to a monolithic view of ethnic communities ... and a holistic concept of multiculturalism.²¹

In July 1976 another non-commercial station began broadcasting ethnic programs. Unlike 3ZZ, 3CR holds a restricted commercial licence even though it functions as a community station. It is not an open access station and broadcasters are expected to comply with the basic station philosophy.²² Rando defines 3CR's prime objective as being to *serve the interests and needs of those who have been deprived of effective use of the radio media either because they haven't money to buy time or are considered too insignificant or controversial to be given time by existing media...*²³ In contrast to 3ZZ, Slovenes have been involved with presenting programs in their language on 3XR.

The conclusion drawn from a 1975 survey by the Department of Immigration and Ethnic Affairs, together with the Bureau of Statistics, revealed that *the use migrants made of community resources was directly related to their fluency in English (and that) large sections of the community were ill informed about community housing services, education, taxation and the law, and particularly about the use of the Commonwealth Employment Service to find work.*²⁴ The migrants were inhibited from successful social integration into the mainstream society, and there was an obvious need to find a solution whereby information of a public nature could be dispersed to the various communities. In establishing an ethnic radio service the government demonstrated that it was abiding by the basic principle of multiculturalism, which was that each individual, regardless of his ethnic origin, had the right to maintain his ethnic identity, cultural heritage and language.

Left wing critics²⁵ have emphasized the conservatively oppressive character of multiculturalism. It is a means of sustaining a social and political control among ethnic communities. *«The philosophy [of Multiculturalism] is aimed ... at the Anglo-Australian ruling class, reassuring that cultural minorities will not be allowed to threaten their material superordination. It is also aimed at the minorities themselves, making it very clear that no such challenge would be allowed.»*²⁶ Jakubowicz also notes²⁷ that both the ethnic radio and television 0/28 are important propagandistic mediums for imposing political censorship and stressing a strongly conservative bias. The success of this is based upon the powerfully influential role both forms of media have upon the different language groups who make use of the services.

This argument is further substantiated by events in 1985 relating to the defeat of the proposal from Labor Minister for Communications Michael Duffy for the amalgamation of the ABC with SBS and the creation of a new broadcasting authority. The proposal was defeated in Cabinet because of pressure by the ethnic communities who were strongly opposed to the planned merger. The extent of this opposition was not anticipated by Duffy, nor was the value placed on the «ethnic vote» by other politicians such as the Premiers of Victoria and New South Wales. The end result was that Duffy was compelled to make a compromise on the issue, concluding that the two broadcasting services would thenceforth work closely together and that an amalgamation would not be anticipated in the foreseeable future. The course of these developments demonstrates that political expediency is not compatible with rational long term planning in decision making on ethnic/multicultural broadcasting - which in turn makes it virtually impossible to develop an overall policy in this area of broadcasting.²⁸ As Patterson points out, it became recognized by the government that amalgamating the two broadcasting services was not going to win party support from the voters. The most significant aspect of the decision showed that it did not affirm the government's multicultural policy which emphasizes that multicultural services should be part of mainstream services.²⁹

SLOVENES ON ETHNIC RADIO

Slovene was among the languages put on air during the first three month experimental period of 3EA, which began in June 1975. One of the main difficulties facing the majority of the participating community groups was the absence of experienced or professionally trained broadcasters. The two individuals responsible for the first Slovene programs on 3ZZ, and later on 3EA, were Helena Van der Laak and Ivo Leber. Neither had ever been trained as a radio announcer. Thus, they commenced their radio announcing careers as amateurs, gaining experience only after years of work on the radio.

Between September 1975 and April 1976, there was a six month extension of the initial three month experimental period. The additional time was intended to provide opportunities for a number of changes which would eliminate the problems of inadequate planning and confusion that had characterized the first three months. The government's overall objective was to establish ethnic broadcasting permanently.

It was during the first experimental period that program co-ordinators were selected. Helena Van der Laak became co-ordinator for the Slovene language program. She has continued to hold this position to the present day, even though there were two occasions when her co-ordinatorship was unsuccessfully contested. **[The] broadcasters [who worked with the co-ordinators] were responsible to their specific language co-ordinators for the editorial content of their programs.**³⁰ At first the broadcasters worked on an entirely voluntary basis. However, during the second experimental period some allowance was provided by the government to assist with payments relating to the acquisition of records, tapes and telephone calls.

Additional languages, belonging to smaller ethnic groups, went on air during the third experimental period, which lasted another six months. This action constituted part of the reorganization program which also involved the proposal to increase program time to certain **Yugoslav** language groups so that, overall, seven hours of air time was allocated to five different language groups from Yugoslavia. Serbo-Croatian received five hours of air time, while both Macedonian and Slovene obtained one hour per week each.

These planned amendments evidently led to a vocal response by prominent members of the Slovene community and the appearance of strongly patriotic articles in the Slovene language press. The latter specifically dealt with the station's intention to combine all the languages belonging to Yugoslavia under the centralized grouping of »Yugoslav«. The fear was that the broadcaster who would present the Slovene program might be someone who would not be sympathetic towards the Slovene language or would not »feel« like a Slovene. This type of antagonism was not an uncommon feature among the different Southern Slav groups. The desire to work independently was as strong as the desire to socialize separately. This way of thinking was prominent in two lengthy articles in both **Misli** and **Vestnik** in 1976. Both intended to instill in their readers a feeling of Slovene national consciousness and an acute awareness that they needed to assert themselves in order to obtain an independent Slovene radio hour, free of influence from other »Yugoslav« groups:

»Hočemo oddajo, ki bo strmela za tem, da nas Slovence druži in ne razdvaja s tem, da nam bo nudila razvedrilo, nas spominjala kulturnih vrednot našega naroda ter nam služila za obveščanje o delovanju naše etnične skupine« (Vestnik, May/June 1976, p.2) Translation: »We want a broadcast which will strive for this: that it will unite us Slovenes and not disunite us, that it will offer us a diversion, remind us of the cultural values of our people and serve us by informing us of the activities of our ethnic group.«

The result of pressure applied by the Slovenes led to the introduction of a separate Slovene radio hour which was later increased to two weekly hour long programs.³¹

Through the history of Slovene language radio in Melbourne, there have been many individuals who have been involved in the preparation and/or presentation of programs. During the second half of the 1970's there were an estimated seven additional contributors to the Slovene broadcasts, excluding Van der Laak and Leber. The underlying reason for this substantial number of participants was that during this

period conclusions had been reached by leaders of the Slovene community in Melbourne that each Slovene social club in this city should be granted a quarter of an hour of program time for its own communicative needs. However, this idea of club participation, devised by the Slovenes alone, did not last for long. SBS management felt the arrangement was unacceptable since it contravened the policies of ethnic language broadcasting. The Slovene programs were interpreted as no longer broadcasting for a general community. Instead, it seemed they were directed at only select audiences - those who were club members. The arrangement was subsequently reverted back to its original format.

One of the unique elements incorporated into the Slovene language broadcasts was the introduction of short three to five minute long religious epilogues which were aired on the Thursday evening programs. Their success is exemplified by the fact that they have continued to the present day. The concept was introduced by Van der Laak and Fr. Stanko Zemljak - a Slovene Franciscan friar working as an assistant chaplain for the Victorian Slovenes from the late 1960's until the early 1980's. The idea evolved as an extension of the special Easter and Christmas programs which were put on the air biannually.

During the late 1970's and early 1980's younger members of the Slovene community became more involved with Slovene radio in Melbourne. This occurred when an additional forty-five minutes of air time was given to the Slovene language program every fourth Sunday evening (6.50-7.25 pm). This time was dedicated to a Slovene youth program and was entitled *Voice of Slovenian Youth*. It was a completely new idea for ethnic radio. Devised by Van der Laak, the program was geared towards attracting younger people of Slovene background, especially the second generation, to be actively involved with ethnic radio. It was hoped that through this service cultural continuity could be maintained among the Australian born Slovenes.

Included in the program's content was an emphasis on contemporary music from Slovenia. During the early 1980's, priority was given to styles of music which were in extreme contrast to the traditional folk tunes played on the weekly

programs. This included new releases from Slovene punk and heavy metal bands. General local and overseas news was more limited, while information from Slovenia was inclined to be orientated towards cultural or current affairs issues. Principle sources used were publications like **Mladina**, **Teleks**, **Delo** and **Nedeljski Dnevnik**. Local youth events associated with the Slovene clubs were frequently reported, as were feature interviews with prominent young Australian-Slovenes. Unlike the weekly broadcasts, these programs contained a higher percentage of English language content. This was partly attributed to the large number of young, second generation Slovenes who were not proficient in the language of their parents.

SLOVENE RADIO - SERVING WHOSE NEEDS?

The Slovene language program is currently presented by four broadcasters: Helena Van der Laak, Ivo Leber, Elica Rizmal and Derry Maddison. All four are employed on a permanent part-time basis by SBS. When analyzing the content of these programs, there are some features which remain consistent with the other community language broadcasts on this station. These include community announcements, information on government services, especially in the areas of social security and immigrant welfare, sports reports and the compulsory minimum of eight minutes of local and overseas news readings. The latter is obtained from the English news service supplied by SBS and by telex subscriptions sent directly from Yugoslavia. Compared with homeland news, Australian news is kept to a minimum. This is most likely so because it is assumed that the Slovene people are sufficiently competent in understanding the English language media. Other groups who have also been settled in Australia for many years, such as the Dutch, Finns, Czechs and Germans, have followed this pattern for the same reason.

Broadcasters are given the freedom to determine the content for the remainder of their programs, as long as the material selected is non-provocative and avoids political partisanship. G.A. Sklovsky defines the latter term as meaning that the **EA stations must not become a political football for*

Australian parties or for foreign diplomats«. ³² It is in this part of a language program that the role of ethnic radio as a medium for maintaining linguistic and cultural continuity among its particular community is most evident. With reference to the Slovenes, this section of their radio broadcasts is specifically aimed at the ethnic reaffirmation of the first generation.

In accordance with one aspect of the philosophy of ethnic broadcasting, as published in **Ethnic Broadcasting in Australia 1979**³³, it is intended that ethnic radio should assist the second generation children maintain their homeland language and traditions, keeping alive in the new country, cultures rich in history, emotion and heritage. Also, it is intended that it should help bridge the culture gap between parents and their Australian born children - allowing the latter to gain familiarity with the language, background and attitudes of the parent generation. From the perspective of language, it is expected that ethnic broadcasting should allow the children of immigrants to be more exposed to the language of their parents, facilitating their learning of the language.³⁴

It does not appear that these ideological viewpoints can be applied to the Slovene language programs in Melbourne, since there already exists a strong lack of interest among the second generation toward listening to the Slovene broadcasts. This situation is not restricted only to the the Slovenes in Victoria. J. Čuješ has observed the same attitude among the second generation Slovenes living in Sydney. »*Mladi [Avstralski Slovenci] poslušajo največ oddaje rednih avstralskih radijskih postaj; njihove oddaje so veliko bliže njihovem vsakdanjemu okolju*«. (Translation: »*The young [Australian Slovenes] mainly listen to the regular Australian radio stations; their programs are a lot closer to their everyday environment*«).³⁵ It is for this reason that the contents of the programs focuses primarily on the interests of the first generation. Because of the widespread nature of this situation, a widening gap evolves between the two generations, which in turn contradicts the philosophy of ethnic radio as bridging the cultural gap between immigrants and their children.

In order to discover the program needs of their listeners and to obtain a survey of audience composition, Van der Laak and

Leber conducted two informal surveys during the 1970's and early 1980's in which they prepared questionnaires essentially asking respondents what they wanted to hear on Slovene radio. These lists were left at places where Slovenes of both generations congregated. This included the Slovene Religious and Cultural Centre and the social clubs, particularly on nights when dances were being held.

Conclusively, the majority of respondents requested traditional items to be put to air. These included traditional Slovene folk music, choral singing, stories and folklore. The most common reasons given for these preferences were that these items reminded the people of the lives they left behind in Slovenia. Since these interests have a limited attraction and relevance to the second generation Slovenes, it was deduced that the majority of listeners were of the first generation and were predominantly made up of older immigrants who had migrated during the 1950's.

Despite the results of this tentative survey, modern Slovene tunes are still played occasionally on current programs. This is to provide a balance in the overall contents of the programs and to expose the listeners to a wider cultural perspective of their homeland. However, it is not uncommon for the broadcasters to receive critical comments from their listeners, complaining that they don't want to hear modern music from Slovenia because it resembles contemporary English music. They comment that this style of music can be heard every day on the mainstream commercial stations. My own interviews with older Slovene immigrants have predictably indicated a marked bias towards music appealing to their generation. Since they appear to form the majority of listeners, they have great strength in influencing the overall format of the Slovene programs. This has already occurred in the Slovene programs in Sydney; *»največji krog poslušalcev imamo med starejšimi rojaki, zato je tudi večina naše glasbe 'starejše' po izvoru.«* (Translation: *»the majority of our listeners are among the older countrymen. That is why most of our music is of 'older' origin.«*) The subsequent creation of a distorted and outdated view of Slovene society and culture presented through the radio becomes increasingly manifest as listeners and community leaders attempt to influence their program's contents.

The failure of the Slovene youth program to attract and maintain a sufficient number of young listeners was an additional factor denoting that the children of Slovene immigrants were not interested in the Slovene language broadcasts on ethnic radio. Even though the program lasted until 1981, its audience composition remained that of the first generation - the precise audience it was making no effort to attract.³⁶ In general, the number of listeners was notably less than for the two weekly programs. The fact that the program went to air only once a month, at a time when most people would not habitually be listening to radio, and the lack of support from the various Slovene organizations are both contributing factors to the very minimal audience support for the youth broadcast. Nonetheless, there remained consistent advertising on the weekly programs so that the regular listeners were made aware of the existence of the *Voice of Slovenian Youth* program.

TIES WITH THE HOMELAND

The Slovene language program's emphasis on fulfilling the informative and cultural needs of the first generation has been enhanced in recent years, moving beyond the presentation of community news items, reports of local social, cultural and sporting events and the playing of traditional Slovene folk music. The availability of a more sophisticated studio technology combined with an increasingly closer relationship shared between the Slovene broadcasters of 3EA and 2EA with RTV Ljubljana, has resulted in regular short news reports and culturally oriented radio productions sent from Slovenia.

Since 1982, both Slovene programs in Melbourne and Sydney have regularly received from Ljubljana taped programs of approximately 15-30 minutes duration entitled *Zvočno pismo*. They deal with a variety of topics such as literature, music, social and current issues - topics which are deemed to be of interest to the Slovene emigrant community in Australia. In January 1989 telephone taped news summaries have been introduced, lasting about ten minutes and put to air during the Monday morning programs in Melbourne. This has now also been followed by a once weekly sports report from Ljubljana.

The inclusion of these segments is indirectly the result of a keen interest by the listeners for increased news from the homeland. The long distance of Australia from Yugoslavia, combined with frequent visits to the homeland by many Slovene immigrants whose families were left behind, has resulted in a strong listener support for these overseas radio presentations. The latter function as a means of consolidating both Slovene ethnic identity among the immigrants living in Australia and of increasing the ties with the homeland.

CONCLUSION

Slovene radio in Melbourne has come a long way since its meagre beginnings. The first ever broadcast in 1975 led to numerous positive responses, many of which were quite emotional. These listeners never imagined they would ever hear their own language and folk music on an Australian radio station. The response is best expressed in an article which appeared in **Misli** in 1976:

»Lepo je pri srcu, ko začuješ iz radia domačo govorico in domačo melodijo - nehote pozabiš, da si daleč od rodne grude, včasih že malo zrahljane vezi se obnove. Obenem pa se ti tudi nova domovina zazdi v trenutku prijaznejša in bližja, sam pa v njej še bolj doma.« (Misli, July 1976, p. 197)

Translation: *»It is lovely to hear on the radio your native language and music. You automatically forget that you are far from your native land; the ties which are already a little shattered are then renewed. Simultaneously it also appears to you that your new country is at that moment more pleasant and closer, making you feel more at home.«*

Slovene radio is today exemplified by a consistent degree of professionalism derived from the broadcasters' years of radio announcing experience and from working closely together with the different Slovene communities existing in the state of Victoria. In summary, we have seen how the contents of the Slovene radio programs have become a reflection of the informative needs demanded by an audience primarily made up of first generation immigrants. Over the years the listeners

have shown interest in news and issues relating to their homeland. The radio has become a means through which their knowledge of what is happening in Slovenia is constantly being replenished.

Yet, this pervasive preoccupation with the political, social and economic developments happening in Slovenia shows how the Slovene community in Melbourne is inclined toward strengthening its contacts with the homeland, as opposed to a reversal of this procedure leading to an increased social integration with the Anglo-Australian society. Thus ethnic radio, for all its policies and goals of helping the immigrants adjust to their adopted homeland through the provision of a radio service presented in their native languages, does not seem to be completely successful with the Slovene sample group. For the Slovenes, ethnic radio is a means of forgetting that one lives and works in Australia. It is a way of returning to one's country of birth, albeit through the airwaves and only for about two hours per week.

The introduction and implementation of rigid guidelines by the SBS aimed at preventing any provocative or politically sensitive topics which might cause disruption, demonstrates how ethnic radio is intrinsically a pacifying agent. It does not invoke the listener to respond or reciprocate on a given subject. Instead, all it does is demand attention. An example cited by G. Rando illustrates how there are some immigrant groups who are completely complaisant towards information presented to them on their language programs:

**The station (3EA) ... seems to provide substantial potential for an institutionalized system of ethno-cultural control as listeners seem to readily accept or believe information relayed by the station ... one Melbourne university wishing to conduct a survey on pensions met with very little success among its ethnic respondents until the matter was broadcast on 3EA.*³⁷*

With regard to the Slovenes, this element of docile trust is made manifest in a different way. Through my interviews with first generation Slovenes, I found that among those who listen to the Slovene language program, the majority have

expressed an unquestioning satisfaction with the content of their radio programs. Reluctant to display criticism, even if constructive, they revert to pointing out their utmost appreciation that such a service exists for them, since they are an ethnic minority group.³⁸

Slovenes have stopped immigrating to Australia in continually large numbers since the beginnings of the 1970's. They have, therefore, evolved into a predominantly aging population, with most individuals aged between 40 and 60 years. As already noted, this group forms the main age bracket which listens regularly to the Slovene language broadcasts. This characteristic is shared by many other groups who tune to ethnic radio. A general characteristic of SBS programming appears to be that of catering to an audience in the older age groups.³⁹

In an attempt to deduce the future direction of Slovene radio programs in Australia, using the Melbourne case study as an example, I would conclude that they will continue in their present day format by becoming more notably specialized in the dissemination of homeland news and culturally oriented productions relating to Slovenia. The continued presentation of a nostalgic and traditional society may unfortunately contribute to a greater feeling of alienation among the listeners, especially those who will have been in Australia for a long period of time.

NOTES

1. In 1979, a survey carried out by the Postal and Telecommunications Department revealed that there were eight public broadcasting stations which carried ethnic programming in New South Wales and Victoria. Only two of this total number were in Victoria. Neither station broadcast programs in Slovene.
2. No accurate statistical data is presently available on the number of Slovenes living in Australia. Estimates are between 20,000 and 30,000.
3. Andrew Bear, *The Development of Ethnic Broadcasting in Relation to Public Broadcasting, Media Information*

- Australia, Number 15, February 1980, p. 25
4. G.A. Sklovsky, Special Broadcasting Service and Ethnic Radio Broadcasting in Australia, Media Information Australia, Number 15, February 1980, p. 16
 5. Ethnic Broadcasting in Australia 1979, Special Broadcasting Service, Sydney, p. 10
 6. G.A. Sklovsky, *op. cit.*, p. 15
 7. Franca Arena, The Ethnic Media, Issues and Problems, A Consumer's Point of View; Australian Studies, Immigration and Ethnicity in the 1980's, I. Burnley, S. Encel, & G. Mc Call (eds), Melbourne, 1985, p. 97
 8. J. Dugdale, Radio Power, A History of Access Radio 3ZZ, Hyland Press, Melbourne, 1979, p. 1
 9. *Loc. cit.*
 10. *Ibid.*, p. 55
 11. Richard Harding, Outside Interference, The Politics of Australian Broadcasting, Melbourne, 1979, p. 108
 12. J. Dugdale, *op. cit.*, p. 53
 13. Jock Collins, Migrant Hands in a Distant Land, Sydney, 1988, p. 240
 14. Ethnic Broadcasting in Australia 1979, *op. cit.*, p. 6
 15. *Ibid.*, p. 7
 16. K.S. Inglis, This is the ABC, The Australian Broadcasting Commission 1932-1983, Melbourne University Press, 1983, p. 408
 17. Andrew Bear, *op. cit.*, p. 26
 18. J. Dugdale, G. Rando and J. Collins
 19. J. Collins, *op. cit.*, p. 240
 20. J. Dugdale, *op. cit.*, p. XI
 21. Gaetano Rando, Multilingual Programs on Victorian Radio, Media Information Australia, Number 30, November 1983, p. 43
 22. *Loc. cit.*
 23. *Loc. cit.*
 24. Ethnic Broadcasting in Australia 1979, *op. cit.*, p. 11
 25. Andrew Jakubowicz and Marie de Lepervanche
 26. Andrew Jakubowicz, Ethnicity, Multiculturalism and Neo-Conservatism, Ethnicity, Class and Gender in Australia, G. Bottomley & M. de Lepervanche (eds), Sydney, 1984, reprint 1986, p. 43

27. Loc. cit.
28. Rosalind Patterson, EA Ethnic Radio, Dilemmas of Direction, Media Information Australia, Number 41, August 1986, p. 54
29. Ibid., p. 55
30. Ethnic Broadcasting in Australia 1979, op. cit., p. 19
31. The Macedonian language also received an independent radio hour. These additional program times were not given on the basis of community pressure. They were a result of the station's reorganization plans.
32. G.A. Sklovsky, op. cit., p. 18
33. Special Broadcasting Service, Sydney, 1979
34. Ibid., p. 8
35. Jože Čuješ, Deset let etničnih radijskih oddaj, Zbornik Avstralskih Slovencev 1985, Slovensko-Avstralski Literarno-Umetniški Krožek (SALUK), Ljubljana, p. 86
36. This was deduced from listener feedback, particularly from complaints about the music being played, received by the broadcasters.
37. Gaetano Rando, op. cit., p. 48
38. Meaning that they are numerically small when compared with other larger ethnic groups living in Australia.
39. Gaetano Rando, op. cit., p. 52

POVZETEK

ETNIČNI RADIO V AVSTRALIJI IN ODDAJE V SLOVENSKEM JEZIKU: RAZVOJ IN USMERITEV

I r e n a B i r s a

Etnični radio so v Avstraliji uvedli leta 1975. Ustanovila ga je zvezna vlada, ki ga tudi nadzira. Prispevek obravnava predvsem razvoj etničnega radia in oddaj v slovenskem jeziku v Melbournu. Podaja tudi kratko vsebinsko analizo in obravnavo problemov, ki izhajajo iz ciljev etničnega radia. V petdesetih in šestdesetih letih so programe v tujih jezikih oddajale komercialne in državne radijske postaje, vendar s strogo omejenim

časom oddajanja in s poudarkom na učenju angleščine. V tem času oddaj v slovenskem jeziku ni bilo. Leta 1974 je bila ustanovljena radijska postaja 3ZZ, ki je delovala tudi kot večjezična postaja; oddajala je programe v 28 jezikih, vključno s slovenskim. Etnični radio je bil ustanovljen naslednje leto, ker je avstralska vlada ugotovila, da je treba neangleško govorečim članom skupnosti omogočiti zadovoljevanje njihovih jezikovnih potreb, kar je bilo v skladu z multikulturnimi principi. Leta 1978 je bila ustanovljena Posebna oddajna služba (Special Broadcasting Service), ki je upravljala sistem etničnih oddaj. Leta 1977 je vlada ukinila postajo 3ZZ, ker ni mogla izvajati vsebinskega nadzora nad oddajami. Drugi vzrok za ukinitve naj bi bila izraba etničnega radia v propagandne namene, zlasti za vsiljevanje politične orientiranosti in konservativnih idej poslušalcem. Oddajanje v slovenskem jeziku se je na etničnem radiu začelo leta 1975. Osnovni problem je bil v tem, da napovedovalci niso bili strokovno usposobljeni. Sprva je bila Slovincem za njihov program namenjena ena ura tedensko. Pozneje so čas podaljšali na dve oddaji tedensko in dodatnih 40 minut programa vsako četrto nedeljo. V času organizacijskih sprememb leta 1976 so Slovenci zahtevali od radijskega vodstva neodvisno radijsko uro. Njihova zahteva je bila kmalu uresničena.

Raziskave so pokazale, da so poslušalci slovenskih radijskih oddaj predvsem starejši priseljenci. V sedanjih programih je poudarek na novicah iz stare domovine. Na ta način se predvsem krepijo vezi med priseljenci in Slovenijo, ta usmeritev pa je v nasprotju s procesom naraščajoče socialne integracije, v katerem naj bi etnični radio igral pomembno vlogo.

IZSELJENSKA AVTOBIOGRAFIJA V ZDA - PRIMER SLOVENSКИH AMERIČANOV¹

J e r n e j a P e t r i č

Avtobiografski žanr je v literarni zgodovini veljal in še vedno velja za enega najbolj spornih. Vprašanja, kaj je avtobiografija in kaj ne, so razvnela in še razvnelajo številne pisce, zato je literatura s tega področja precej obsežna. Ne bomo se spuščali v teoretične spekulacije, ker bi to preseglo namen tega sestavka. Ker pa je seveda potrebno izhajati iz določenih teoretičnih predpostavk, povejmo sledeče: glede na povsem specifičen položaj književnosti priseljencev v ZDA, torej tudi slovenskih Američanov, se kot najustreznejša ponuja rešitev, da pod pojmom (izseljenska oz. priseljenska) avtobiografija razumemo vse tiste zapise ameriških rojakov, ki na ta ali oni način govorijo o svojem preteklem življenju. Najstarejša ameriškoslovenska književnost je namreč nastajala v povsem specifičnih razmerah, ki jih nikakor ne moremo primerjati s književnimi razmerami v ožji domovini Slovencev. Zato tudi ni mogoče izseljenskih avtobiografskih sestavkov presojati zgolj s strogo literarnoumetniškega vidika, ampak je potrebno v njih videti še marsikaj drugega, kar sicer sodi v domeno sociologije književnosti: njihovo vlogo pri ohranjanju slovenstva, njihov zgodovinski pomen, priljubljenost med izseljenci in podobno.

Izseljenska avtobiografija je v prvi vrsti tematska avtobiografija - najsí bo to avtobiografija otroštva, mladih let, odrasle dobe ali določenega izseka iz piščevega življenja - izseljenstvo je tisto, kar daje tovrstnemu pisanju značilen pečat. Če je še v 18. in prvi polovici 19. stoletja za razumevanje Amerike zadoščalo prebrati znamenito avtobiografijo Benjamina Franklina, to za drugo polovico 19. in 20. stoletje ne velja več. S prihodom novih anglosaških priseljencev z vseh koncev Evrope in sveta se je Amerika močno diferencirala in postala »narod narodov«. Pojavila se je vrsta priseljenskih avtobiografij - italijanskih, skandinavskih, grških...slovenskih. V njih se podoba življenja in

Amerike močno razlikuje od Franklinovih opisov. Da imajo avtobiografije izseljencev iste narodnosti marsikaj skupnega, je najbrž odveč poudarjati. Najbolj skupno pa jim je bilo dolgo časa dejstvo, da sta jih »uradni« ameriška zgodovina oziroma kritika uvrščali med drugorazredno branje. *«...ostale so raztresene in dolgo časa se jih ni upoštevalo kot del vodilne (ameriške) književnosti.»*² Dela, ki prinašajo nov pogled na svet in novo topologijo, niso bila uvrščena v **Literary History of the United States**³ pa tudi v celo vrsto drugih, podobnih priročnikov ne. Odločilen preobrat v tem pogledu so prinesla šele sedemdeseta leta tega stoletja, ko se je v Ameriki sprožil plaz »iskanja korenin«, čeprav segajo začetki »narodnostnega prebujenja« v dvajseta in trideseta leta in jih je treba pripisati Louisu Adamiču.⁴

Povsem razumljivo je, da so imeli izseljenski avtobiografski sestavki, pa čeprav še tako skromni in nebogljeni, neprimerno večji odziv med bralci, kot bi ga bilo deležno takšno pisanje na Slovenskem. Izseljensko avtobiografijo naših rojakov v ZDA je najlažje razumeti kot nekakšen dialog med piscem in publiko, tako kot avtobiografijo nasploh pojmuje Robert Lyons.⁵

Avtobiografija slovenskih Američanov v ZDA je doživljala podobno usodo kot avtobiografije drugih narodov. Med slovenskimi priseljenci so bili le redki izobraženci, predvsem duhovniki misijonarji, po večini pa so bili neuki delavci: rudarji, gozdarji, tovarniški delavci, krošnjarji... Med tema dvema skrajnostma je bil sloj tako imenovane polinteligence, to je ljudi, ki so v stari domovini končali nekaj malega šol in se v Ameriki oprijeli časnikarstva, amaterskega gledališča, opere... Slovenec v Coloradu je rad bral v »svojem« časopisu, kako se godi rojaku v Pensilvaniji ali Minnesoti. V slovenskih časopisih, ki so izhajali v ZDA, so od samega začetka nadvse uspevale rubrike z naslovom »Glasovi iz naših naselbin«. V teh zapisih še prevladuje skrb za vsakdanji kruh, za kakršne koli spomine je bilo še prezgodaj. Priseljenstvo je bilo mlado in večina je upala, da se nekoč vrne domov. Šele pozneje, ko je prenekateri spoznal, da bo ostal v Ameriki, ko si je malce opomogel in so odraščali njegovi v Ameriki rojeni otroci, so se začeli zbujaati spomini; ko jih je napisal eden, mu je sledil drugi. Manj večji pisanja so se odločali za avtobiografske fragmente, bolj spretni so spravili na papir zgodbo celega življenja. Često je en in isti

pisec objavil cel niz avtobiografskih drobcev - tako, kot so se mu porajali v spominu, brez kakršnega koli časovnega zaporedja ali notranje razvojne logike.⁶

Takšno obliko avtobiografskega pisanja pozna tudi svetovna literatura. Robert Fothergill v delu **Private chronicles**⁷ govori o tako imenovani »serijski avtobiografiji« in pod tem pojmom razume neko sintetično tvorbo med avtobiografijo in dnevnikom. Čeravno časopisne avtobiografije, kot jo poznamo pri slovenskih Američanih, ne omenja, pa postavlja dva pogoja: da zapis pokriva dovršen del pomembnih let piščevega življenja in da pri njem obstaja tako imenovana avtobiografska zavest.⁸ Omenjeni zapisi naših rojakov izpolnjujejo oba pogoja.

Med avtobiografijami slovenskih Američanov ločimo dve veliki skupini: najstarejše so avtobiografije misijonarjev, mlajše pa tako imenovane laične avtobiografije. Vsaka od njih izpričuje nekaj samosvojih, obe skupaj pa tudi precej skupnih značilnosti.

Prvo skupino sestavljajo tako imenovana misijonarska pisma, poročila in nekaj poezije. To vrsto avtobiografskega pisanja označuje vrsta karakterističnih potez, o katerih je bil govor uvodoma: gre za prvoosebne pripovedi, v katerih je na retrospektiven način zajeta bližnja preteklost pisca. To niso urejene pripovedi, pa vendar so pisma nekaterih misijonarjev precej podrobna in sledijo dogodkom v njihovem časovnem zaporedju (Baraga, Pirc). Osnovni avtobiografski elementi v teh pripovedih niso uravnoteženi, saj prevladujejo opisi zunanjih dogodkov in okolja, slede jim opisi medčloveških stikov. Samoopazovanja v psihološkem smislu pa je še najmanj, kar je seveda povsem v skladu s pojmovanjem vloge katoliškega misijonarja, katere bistvo je v tem, da se žrtvuje za druge. Značilna je fragmentarnost, ki je malone stereotipna: izključeni so mladostni spomini, dosledno in natančno je popisano vsakodnevno misijonarjevo delo (ponekod tudi šolanje). Po namenu so tovrstni avtobiografski zapisi pretežno apologetske narave, kar pomeni, da skuša pisec predvsem razložiti potek svojega življenja. Motivi, ki so pogojevali nastanek teh zapisov, so različni - domotožje, čut dolžnosti, didaktičnost, pritegnitev novih, mladih misijonarjev...

Kar zadeva ožjo problematiko avtobiografskega žanra, kot na primer odnos avtobiografije do leposlovja, biografije, zgod-

vine, vprašanja resnice, časa, psihologije in podobno - vse to se pri posamičnih besedilih odraža na svojski način in ne moremo govoriti o nekih skupnih značilnostih. Vendar to ni le značilnost misijonarskih pisem, ampak tudi laične avtobiografije.

Pri teh lahko govorimo o nekaterih skupnih potezah, ne glede na to, ali gre za avtobiografski roman, književno avtobiografijo, avtobiografsko črtico, skeč, feljton ali pesnitev - vsem je skupna retrospektivnost pripovedovanja, ki za razliko od misijonarske pripovedi navadno posega dlje v preteklost. Tudi tu piše avtor sam, njegovo gradivo pa je (namensko) izbrano, selekcionirano, pa naj bo razlog umetniškost, zgodovinska pomembnost gradiva ali preprosto piščeva nespretnost in neizkušenost. Tudi pri teh zapisih gre za mešanico opisov zunanjih dogajanj, širšega družbenega življenja in avtorjevih osebnih zadev; slednjega je tudi v tej skupini avtobiografij najmanj. Bistveno je, da junak ne obstaja izolirano, sam zase, ampak kot del sveta in se nam razkriva v soočenju s tem svetom. Informativni značaj teh pripovedi, ki se kaže v piščevi odvisnosti od zgodovinskega in družbenega okvira, je prevladujoča značilnost, ki literarnost močno potiska v ozadje. Avtorjev namen pisanja je bodisi apologetske bodisi memoarske narave; ontološka razmišljanja so redkost in so navadno le »privesek« prejšnjih dveh. Motivi za pisanje so v tej skupini bolj pestri: lahko gre za občutek posameznika, da je njegovo življenje nekaj posebnega in zato vredno, da se opiše; često se ta motiv kombinira z občutkom dolžnosti do »zgodovine«; v novejšem času naletimo pogosto na pisce, ki pišejo zaradi zabave ali ker želijo posnemati druge, redke pa so prave literarne ambicije.

Ker predstavljajo misijonarske avtobiografije tako v tematskem pogledu kot kronološko relativno zaokroženo celoto in hkrati začetek slovenske avtobiografije v ZDA, jih v svoji doktorski disertaciji obravnavam uvodoma v posebnem poglavju. Laične avtobiografije pa razvrščam glede na njihov obseg in namen na:

- a) samostojne knjižne objave,
- b) avtobiografije knjižnega obsega, ki še niso bile objavljene,
- c) krajša objavljena avtobiografska besedila.

Pretežna večina ameriškoslovenskih avtobiografij je močno »zaznamovana« s poklicem pisca ali pa z njegovo (pomembno)

zunajpoklicno dejavnostjo, tako da je tudi med laičnimi avtobiografijami mogoče najti vrsto značilnih podkategorij, na primer avtobiografije pustolovcev (iskalcev zlata in podobno), starojugoslovanskih (avstroogrskih) vojakov, premogarjev oziroma rudarjev, gozdarjev, farmarjev, potujočih trgovcev, delavcev v tovarnah, časopisnih (revijalnih) urednikov, pomembnih društvenih, javnih, kulturnih delavcev, umetnikov in (redkih) izobražencev.

Glede na žanrsko pripadnost tovrstnih avtobiografskih zapisov ločimo med avtobiografijo v ožjem smislu besede (t.j. »pravo avtobiografijo«), memoari, dnevniki itd., ali pa gre za dela »mešanega žanra«, na primer avtobiografija v kombinaciji z memoari, potopisom in podobno.

Za pretežno večino ameriškoslovenskih avtobiografij je značilno, da se pisci osredotočajo na nekaj osnovnih problemov, iz njih izhajajo in jim na nek način podrejajo tudi ostale probleme. Tako je mogoče avtobiografije medsebojno razlikovati glede na osnovno tematiko; le-to seveda zožuje pisčev zorni kot in iz njegove pripovedi izloča vse tisto, kar je preveč oddaljeno od osnovnih problemov. Izseljenski avtobiografi so pri izboru avtobiografskega gradiva selektivni in njihov prikaz lastnega življenja delen. Izstopajo predvsem nekateri tematski sklopi, na primer odnos pisca do avstroogrške monarhije oziroma Kraljevine Jugoslavije (kaže se predvsem kot odnos do upravno-politične oblasti, vojske in šolstva), odnos do Amerike pred izselitvijo in po njej, odnos do Cerkve in vere pa do ohranitve etnične identitete in s tem povezan odnos do slovenskih društev (kulturnih, podpornih, političnih) ter slednjič, odnos do amerikanizacije (kaže se predvsem v želji posameznika po znanju angleščine, vključevanju v ameriško družbo in pridobitvi ameriškega državljanstva).

Iz povedanega sledi, da je v ameriškoslovenski oziroma slovenskoameriški avtobiografiji mogoče iskati skupne poteze. Praviloma pa velja, da je v takšnih zapisih toliko več individualnega, kolikor boljši in spretnejši je pisec. Teh ni malo, saj je poleg knjižnih avtobiografij, objavljenih in neobjavljenih (do danes jih je približno 20) po časopisih in revijah izšlo blizu 600 avtobiografskih prispevkov.⁹

S svojimi avtobiografskimi deli so se naši izseljenci v ZDA uspešno vključili v tok tako imenovane etnične književnosti, ki

je v ZDA dobila domovinsko pravico v zadnjih dveh desetletjih. Pri tem sploh ni pomembno, da je le manjše število teh zapisov v angleškem jeziku in večina v slovenskem. Pomembno je ameriško izkustvo ne glede na jezik in prevladalo je stališče, da so dela etnične književnosti - tudi avtobiografije - obogatitev ameriške kulture. Tudi avtobiografije slovenskih Američanov so precej prispevale k temu mozaiku.

OPOMBE

1. Študija je spremenjeno in prirejeno poglavje moje doktorske disertacije (1987) z naslovom *Avtobiografije slovenskih izseljencev v Združenih državah Amerike*. V študiji izmeri- nično uporabljam izraza ameriški Slovenci in slovenski Američani, pač v skladu s starostjo obdobja, ki ga obravnavam. Slovenski Američani so tisti z že pridobljeno državljsko pravico in njihovi potomci.
2. William Boelhower, *Immigrant Autobiography in the United States*, Benetke, Essedue edizioni, 1983, str. 18
3. Spiller, Thorp, Johnson, Canby, Ludwig (ed.), *Literary History of the United States*, New York, Macmillan, 1946 in poznejše, dopolnjene izdaje.
4. Adamičevi etnični sestavki segajo v ta čas: »The Bohunks«, *The American Mercury*, 1928, »A Bohunk Woman«, *Ibid.*, 1930, nato pa preko *Laughing in the Jungle* (1939) še vrsta leposlovnih del na to temo.
5. Robert Lyons, *Autobiography, A Reader for Writers*, New York, Oxford University Press, 1977
6. Med ameriškimi izseljenci je bila cela vrsta takšnih dopisnikov, na primer Frank Barbich.
7. Robert Fothergill, *Private Chronicles*, London, Oxford University Press, 1974
8. *Ibid.*, str. 152
9. Številke so približna ocena, kajti moja disertacija sega le do leta 1965. Pri časopisnih in revijalnih sestavkih ni bilo mogoče ugotoviti popolnega števila, ker so se posamezni izvodi časopisov izgubili - nepopolni letniki - ali pa so nedostopni.

ABSTRACT

**EMIGRANT AUTOBIOGRAPHY IN THE UNITED STATES
- A CASE OF SLOVENE AMERICANS***J e r n e j a P e t r i č*

The article surveys the autobiographies of Slovene emigrants to the United States, this being the oldest American-Slovene literature, arising from the particular circumstances of the emigrants' experiences. In the author's view, emigrant autobiographies cannot be evaluated strictly from the point of view of literary art. Much of what belongs to the sociology of literature must be taken into account. Attention is drawn to the so-called »serial« autobiography - a series of printed autobiographic fragments, usually produced by less proficient writers. The majority of the autobiographies in question are marked either by their author's profession or by his most important activity outside it. The authors seem regularly to focus on the few basic problems and somehow subordinate others to them. Some of these basic problems involve the relation of the writers to their homeland, their relation to the United States before and after emigration; their attitude toward the church and religion; the preservation of ethnic identity, Slovene political, cultural and supporting societies and their response to »Americanization«. The author ends her article by finding that their autobiographies suggest that Slovene emigrants in the United States have fit well into the so-called ethnic literature which has gained acceptance in the United States in the last two decades.

ZAMUDA SLOVENSKE OBJAVE

ORLA IN KORENIN

J a n j a Ž i t n i k

Knjiga **Orel in korenine** je zadnje delo ameriškega pisatelja slovenskega rodu Louisa Adamiča (1898-1951). V njej avtor spregovori o razmerah v Jugoslaviji leta 1949 ter o vzrokih in posledicah jugoslovanskega spora z informbirojem.¹ Drugi del knjige obravnava življenjsko pot Josipa Broza Tita od rane mladosti do leta 1945, vključuje pa tudi pričevanja o žrtvah in neuklonljivosti jugoslovanskih narodov v času narodnoosvobodilnega boja.² Adamič je začel pisati to delo leta 1949, ko je bil na svojem drugem obisku v stari domovini. Že po nekaj dneh si je začel delati zapiske o svojih vtisih in o pogovorih z vodilnimi jugoslovanskimi političnimi, gospodarskimi in kulturnimi predstavniki, nekdanjimi borci, pa tudi z naključno izbranimi delavci in kmeti. Vsa ta pričevanja je dopolnil s podatki iz obsežnega gradiva, ki so mu ga posredovali njegovi pomočniki v Jugoslaviji.

Delo je izšlo v ZDA 22. maja 1951, torej devet mesecev po njegovi smrti, in sicer v občutno skrajšanem obsegu.³ Neobjavljene dele besedila in številne korekture, ki sta jih napravila urednika Stella Adamič in Timothy Seldes med končno redakcijo knjige, obravnava avtorica tega prispevka v svojem magistrskem delu **Geneza Adamičeve knjige Orel in korenine**.⁴ Čeprav se je Adamič že v letih 1950-51 dogovarjal o podrobnostih v zvezi z objavo slovenskega prevoda nastajajoče knjige, je delo izšlo pri nas šele leta 1970, torej osemnajst let po ameriški izdaji.⁵ Mnogi bralci so bili in so še vedno prepričani, da je slovenska izdaja **Orla in korenin** močno cenzurirana različica ameriške izdaje. To mnenje je popolnoma zmotno, saj primerjava pokaže, da je slovenska izdaja avtentičen prevod celotne ameriške objavljene različice. Izpuščeni so samo štirje kratki odlomki, pri katerih gre za Adamičev svobodni prevod virov, ki so bili pri nas že prej objavljeni. V Ljubljani je knjiga doživela

novo izdajo leta 1981, v ZDA pa do ponatisa ali ponovne izdaje dela ni prišlo.

Ivan Bratko, nekdanji direktor Državne založbe Slovenije, je v svojem uvodu k drugi izdaji **Orla in korenin** pripisal del krivde za nepojasnjeno zamudo objave našega prevoda Milovanu Djilasu in dolgoročnim kombinacijam drugih osebnosti, zlasti Aleksandra Rankovića.⁶ Ob tem omenja tudi tehnične ovire v zvezi z delom slovenskega prevoda Mire Miheličeve, ki so ga v edinem izvodu poslali v kabinet Aleksandra Rankovića, ta pa besedila nikoli ni vrnil založbi. Tako je morala prevajalka znova prevajati velik del teksta.

Pozneje je Ivan Bratko svoj pogled na vzroke za dolgoletno zamudo slovenske objave bistveno spremenil: do Kardeljeve pobude leta 1964, naj Državna založba Slovenije poskrbi za prevod in izid Adamičeve knjige pri nas, je imelo tako rekoč celotno jugoslovansko politično vodstvo precej odklonilno stališče do tega dela. Zato so dolgo odlašali, preden so končno prižgali zeleno luč za začetek resnejšega prevajanja.⁷ V svojih intervjujih z najpomembnejšimi Adamičevimi sodobniki pri nas sem tudi drugim postavila vprašanje o vzrokih za zapoznelo slovensko objavo. Marija Vilfan⁸ in akademik prof. Vladimir Dedijer⁹ sta odgovorila podobno kot Bratko: kriva je bila dogmatična usmerjenost našega tedanjega vodstva in pa znana »jugoslovanska malomarnost«. Vendar tudi to pojasnilo le delno odpira vpogled v dejanske okoliščine v zvezi z nesprejemljivo zamudo.

Že v času, ko je Adamič pisal svoje zadnje delo, je bilo splošno znano dejstvo, da se avtor v mnogih pogledih ne strinja z jugoslovanskim vodstvom, kar pa je mnogo bolj razvidno iz njegove tedanje korespondence kot iz same knjige. Temu dejstvu so se pridružila še najrazličnejša ugibanja o morebitnih resnejših konfliktih med Adamičem in našo vlado v času nastajanja **Orla in korenin**. Govoric in domnev je bilo mnogo, žal tudi takšnih, ki jih je težje preveriti kot tisto o močno cenzuriranem slovenskem prevodu. Ob branju Kocbekovega **Dnevnika 1951-1952** je zbudil mojo pozornost odlomek, kjer avtor pravi:

»Najhuje pa me je prizadela domneva, ki se je Adamičevi prijatelji v Ljubljani najbolj oklepajo, da so ga ubili prav naši lastni agenti zaradi tega, ker so se preplašili njegove knjige o Titu. V njej na koncu priporoča maršalu ukrepe, ki jih partija iz prestižnih in ideoloških razlogov ne more prenesti. Zato knjiga baje sploh ne bo izšla in zato Amerikanci o njegovi smrti in njenih vzrokih taktično molčijo, ne bi radi s tem škodili svoji lastni politiki do Jugoslavije. Ta razlaga o tragičnem Adamičevem koncu me je globoko pretresla, sam pri sebi ne morem verjeti vanjo, toda sile tega sveta so demonične, kdo jim more kljubovati?«¹⁰

Številnim Adamičevim nasprotnikom, ki so bili uradno ali neuradno osumljeni krivde za njegov umor - ameriški republikanci in Komite za neameriško dejavnost, jugoslovanska politična emigracija, ameriški komunisti in stalinisti - so se torej pridružili še agenti naše vlade.

Med preučevanjem zadnjih let Adamičevega življenja sem se posebej posvetila vprašanju, do kakšne mere se je stopnjevalo nesoglasje med pisateljem in jugoslovanskim vodstvom v letih 1950-51. V pričevanjih Adamičevih sodobnikov, s katerimi sem imela intervjuje, ni bilo najti sledu o kakšnem pomembnejšem sporu med Adamičem in našim vodstvom. Podobno velja tudi za vso Adamičevo korespondenco, ki sem jo lahko pregledala. Tudi tu nisem našla nobenih dokazov ali vsaj bežnih indikacij o resnejšem konfliktu med Beogradom in našim pisateljem. Manj pomembnih razhajanj je bilo sicer precej, vendar si zanje ni mogoče misliti, da bi bili lahko za pisatelja usodni. Ni pa mogoče predvideti, kaj bo prineslo nadaljnje raziskovanje gradiva v nekaterih zveznih arhivih.

Seveda pa je mnogo dokazov o nesoglasjih v zvezi z objavo njegove knjige pri nas. Adamič je zelo zameril tistim, ki so sprva pokazali interes za pripravo slovenskega prevoda **Orla in korenin** ali za predhodno objavo posameznih odlomkov iz rokopisa v srbohrvaščini¹¹, pa so se pozneje temu odrekli ali pa so silno počasi in vedno bolj mlačno reagirali na pisateljeva vprašanja, kaj se dogaja v zvezi s tem.

S Tonetom Seliškarjem in Cirilom Vidmarjem, tedanjim glavnim urednikom pri Državni založbi Slovenije, se je Adamič dogovarjal za slovenski prevod celotnega **Orla**, še preden je

Louis Adamič, risba neznanega avtorja (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU)

končal rokopis. V pismih je pojasnjeval, na kakšen način naj bi prevedli njegovo knjigo, da bo besedilo čimbolj primerno za slovenske bralce.¹² Z Vladom Dedijerjem pa se je dogovarjal za objavo nekaterih daljših odlomkov v **Borbi**¹³ in v **Književnih novostih**¹⁴.

Razumljivo je, da so upadanje njihove odzivnosti in vedno redkejša pisma tistih, ki bi po njegovem mnenju lahko kakorkoli pripomogli k hitrejšemu prevodu, Adamiča močno ujezili. Sam si je zelo prizadeval, da bi svoje izrazito aktualno delo dokončal in objavil »pravočasno«. V ta namen se je takoj po vrnitvi v ZDA jeseni 1949 povsem izoliral od večine ameriških prijateljev in znancev, se odpovedal vsakršnim družabnim stikom¹⁵, verjetno jemal poživila in se že docela izčrpan še naprej odrekal nepogrešljivemu spanju, se zadolževal in tvegala osebno varnost, saj je zaradi naklonjenosti Titu in kritičnega odnosa do tedanje ameriške politike veljal za politično sporno osebo.

Leta 1949 je bil Adamič pri nas sprejet z vsemi častmi: Tito mu je posvetil veliko svojega časa in ga zaman nagovarjal, naj ostane v Beogradu dlje, kot je nameraval; Kardelj je žrtvoval več tednov za to, da mu je lahko osebno razkazal velik del Jugoslavije, Josip Vidmar mu je dal za nedoločen čas na voljo lepo vilo v bližini Tržiča in nekaj časa tudi sam prebil skupaj s pisateljem. Posvetili so se mu skoraj vsi člani politbiroja v Beogradu in večina slovenskih voditeljev, razen tega pa tudi vsi vodilni kulturni delavci v Beogradu, Zagrebu in Ljubljani.

Adamič je bil prepričan, da je njegovo nastajajoče delo za Jugoslavijo izredno pomembno in da lahko pravočasen izid knjige odločilno vpliva ne samo na odnos ameriške javnosti do titoizma, temveč tudi na uradna ameriška stališča do naše države. Vajen velike pozornosti, ki je je bil deležen v Jugoslaviji, je pričakoval, da bo interes za objavo domačega prevoda njegove knjige po njegovi vrnitvi v ZDA nezmanjšán in da bo sodelovanje jugoslovanskih rojakov z njim še naprej ostalo tako intenzivno, kot je bilo med njegovim obiskom. Na začetku je bilo sodelovanje tudi v resnici kar precej intenzivno, posebno z Vladom Dedijerjem, ki je celo poskrbel za prevod posameznih odlomkov iz rokopisa v srbohrvaščino. Izbral je odlomke, kjer Adamič obnavlja svoje pogovore s Titom, Kardeljem, Kidričem, Vladimirjem Popovićem in drugimi, in jih v prevodu poslal tem

voditeljem, da bi mu sporočili svoje pripombe k besedilu.¹⁶ Dedijer naj bi potem njihovo mnenje posredoval Adamiču.¹⁷ Nekaj pripomb k prvi verziji rokopisa, ki je nastala že leta 1949, je zapisala tudi Marija Vilfan.¹⁸ Ohranjene so v mapah z Adamičevim gradivom, ki ga je Dedijer podaril Slovenski akademiji znanosti in umetnosti¹⁹, delno pa so celo upoštevane v ameriški izdaji **Orla in korenin**.

Prve mesece po Adamičevi vrnitvi iz Jugoslavije je torej še vse potekalo po pričakovanju, nato pa je moralo priti do neke kakšne prelomnice, kajti videti je, da so pri nas začeli gledati na Adamičev nastajajoči rokopis s povečanim nezaupanjem. To je potrdila tudi osemnajstletna zamuda objave slovenskega prevoda. Nobeden od mojih sogovornikov v intervjujih pa se ni mogel spomniti kakšnega določenega dogodka, ki bi predstavljal to prelomnico. Do zmanjšane zaupanja naj bi prišlo postopoma, kot so postopoma prihajali novi deli rokopisa na vpogled v domovino. Adamičev rokopis je kmalu potem, ko je v Jugoslavijo prispela večina poglavij, očitno veljal za vprašljivo, če že ne za povsem nesprejemljivo besedilo.

Če bi neobjavljeno verzijo **Orla in korenin** prebral kdorkoli, ki le površno pozna razmere pri nas in v ZDA v prvem povojnem obdobju, bi delo v idejnem smislu ocenil takole: Adamič v rokopisu prikaže boljšo plat Jugoslavije in slabšo plat Amerike. Mnogo mladih ljudi pri nas ve o prvem povojnem obdobju le to, da so Združene države tedaj gospodarsko cvetele, da so nam rojaki iz ZDA pošiljali pakete, pri nas pa je vladal strog režim, ljudje so živeli v bednih razmerah, pri tem pa so od njih pričakovali izjemne delovne rezultate. Jugoslavija je bila opustošena in brez vsakršnih obetavnih gospodarskih perspektiv.

Adamič vseh teh dejstev ne spregleda, nasprotno, celo poudari jih. Vendar jim za protiutež postavi tisto, kar so on sam in njemu podobni »idealisti« mnogo močneje občutili kot vprašanje materialnega blagostanja. Gre namreč za to, da je Adamič v zadnjih treh letih svojega življenja kljub visokemu življenjskemu standardu v Ameriki čutil naglo upadanje moralnih vrednot, omejevanje idejne svobode in nekaterih pomembnih človekovih pravic. Splošno ozračje v ZDA se mu je zdelo nape-to, mračno, nabito z nezaupanjem in strahom kot še nikoli prej. Bil je čas korejske vojne, kar je močno vplivalo na tedanje splošno atmosfero v ZDA. Znotraj dežele pa se je razplamtelo zloglasno McCarthyjevo obračunavanje z ameriško levico.

V Jugoslaviji je Adamič srečal v mnogih pogledih obratno stanje: bedne materialne razmere, slabo oblečene in napol lačne ljudi, ki pa so kljub vsem težavam z upanjem zrl v prihodnost. Dežela je bila v njegovih očeh polna načrtov, delovnega zagona in obljub. Ljudje so verjeli ali vsaj upali, da v tej deželi ne bo več bogatih in revnih. Čutili so, pravi pisatelj, da prvič v življenju delajo zase. »*Jugoslavija je majhna dežela, ampak naj pride karkoli, slednjic se bo vtisnila v zgodovino kot moralna sila.*«²⁰

Takšno Jugoslavijo je videl Adamič leta 1949. Seveda je videl predvsem to, kar so mu pokazali Leskošek, Kidrič, Breclj, Kardelj, Pijade in drugi. Celo med več kot mesečnim bivanjem v Tržiču je imel uradnega spremljevalca, likovnega umetnika Staneta Keržiča, ki mu je svetoval, s katerimi ljudmi bi se veljalo povezati in kaj vse bi si bilo vredno ogledati. To pa še ne pomeni, da pisatelj ni mogel nikamor brez uradnega spremstva. Preveč je ljubil osebno svobodo in politično neodvisnost, da se ne bi dolgo časa trdovratno upiral Kardeljevemu povabilu na skupno potovanje po Jugoslaviji²¹, ali da ne bi v Tržiču tu in tam odslovil Keržiča s kakšnim izgovorom in se sam odpravil na »raziskovanje resnične Slovenije«.²²

Seveda se je pogovarjal tudi z delavci in kmeti, ki jih je sam na slepo izbral v množici ali jih poiskal prav zato, ker je slišal, da so njihovi pogledi drugačni od uradnih. Vprašanje je, koliko so povedali tujcu. Govoril pa je tudi z zaupnejšimi prijatelji in sorodniki. Ti so mu povedali več in tako je postajala njegova predstava o novi Jugoslaviji kompleksnejša.

Po pričevanju Vladimirja Dedijerja je Adamič vedel za dogodke na Rogu, za dachavske procese ter še nekatera dejstva in okoliščine, ki jih je zamolčal pred zunanjim svetom. Pri pisanju **Orla in korenin** je obdržal določeno mero previdnosti, saj je skrbno pazil, da ne bi niti najmanj kompromitiral Jugoslavije pred zahodno javnostjo. Seveda pa so bila njegova merila mnogo bolj tolerantna od kriterijev tistih, ki so pri nas bdeli nad tiskom.

Vse to pa je seveda mnogo premalo, da bi lahko opravičilo govorice, ki jih omenja Kocbek. Njegov poskus, da bi tedanjo domnevo (ki še danes ni docela pozabljena) utemeljil, je že na prvi pogled na trhlih nogah, saj marca 1952 očitno še ni dovolj dobro poznal niti knjige niti okoliščin v zvezi z njenim izidom.

To je razvidno iz njegove protislovne interpretacije zadnjega dela knjige, skrčene v nekaj besed. »Ukrepi«, ki jih je Adamič predlagal jugoslovanskemu vodstvu, so bili gospodarska naslonitev na ZDA in večja odprtost med deželama v izmenjavi informacij in obveščanju javnosti. Zaradi tega knjiga pač ni mogla biti trn v peti Jugoslaviji ali ZDA, saj so se odnosi med deželama prav leta 1951, pred Adamičevo smrtjo, izboljšali; Jugoslavija je v tem času dobila znatna ameriška posojila, pa tudi v tisku je bilo ravno tedaj opaziti vedno večjo odprtost in pretok informacij med obema deželama. V vsej Adamičevi knjigi je bilo za ameriško stran nesprejemljivo samo eno poglavje, ki so ga v svoji izdaji pač izpustili, za jugoslovansko stran pa, če gledamo z današnjimi očmi, ni bilo v knjigi prav nič nesprejemljivega. Seveda pa ne smemo gledati z današnjimi očmi.

Ko je Kocbek zapisal, da knjiga baje sploh ne bo izšla (marca 1952), je bilo delo že v tisku. Poleg vseh omenjenih protislovij v zvezi z domnevo, ki je Kocbeka tako pretresla, pa naj poudarim še to, da Kocbek sam, kot pravi, ni verjel vanjo.

Danes je zelo težko raziskovati okoliščine Adamičeve smrti. Kljub temu so se našli redki posamezniki v ZDA, ki to še vedno poskušajo. Morda so še ujeli zadnji trenutek, vsaj kar se tiče možnosti, da znova preverijo dosedanje podatke s pomočjo zaupnih intervjujev z Adamičevimi prijatelji, z njegovimi nekdanjimi sosedi, z njegovo strojepisko, splošnim zdravnikom in s specialistom, ki je Adamiča operiral, z gasilci, ki so prvi prišli v hišo po nesrečnem dogodku, s Stelinimi sorodniki in najbližjimi prijatelji ter z urednikoma pri založbi Doubleday. Pregledujejo arhive v bankah, kjer je imel Adamič shranjen denar, in preučujejo njegovo finančno stanje, zbirajo njegovo doslej neodkrito korespondenco in preučujejo množico dosedanjih člankov in razprav o Adamičevem življenju in delu.

Gradivo v arhivu FBI, v katerem je zbranih največ podatkov v zvezi s pisateljevo smrtjo, kaže, da v tem preiskovalnem uradu ni kakršnekoli tendence, da bi iz množice pomembnih in nepomembnih dokumentov, poročil, pričevanj, namigov in ugi banj izločili ali kakorkoli klasificirali tiste zapise in domneve, ki so povsem brez vrednosti, očitno tendenciozni in neosnovani. Raziskovalcu se je ob tako raznovrstnem gradivu težko znajti.

Z gotovostjo lahko trdimo le to, da si je Adamič pridobil največ sovražnikov in najbolj napadalne med njimi prav zaradi

svojega odkritega prijateljstva z jugoslovanskimi komunisti. Zakaj torej osemnajstletni premor, preden je lahko izšla njegova knjiga v slovenščini? Zlasti zato, ker se je nekoliko razlikovala od interpretacij, kakršne so bile povsem v skladu z našo tedanjo »linijo«. Z današnjega stališča ugotavljamo, da se je Adamičeva interpretacija le za senčico razlikovala od uradne jugoslovanske razlage. Vendar je takrat še tako neznatno odstopanje od naše dogmatične razlage vojnih in povojnih faz revolucije zadoščalo za ustavitev objave odlomkov iz **Orla in korenin** pri nas, pa tudi za dolgoletno zamudo objave slovenske izdaje knjige.²³

Poudarili smo že, da preteklih problemov ne gre obravnavati zgolj z današnjega stališča. Poglejmo torej, s katerih vidikov je bilo Adamičevo nastajajoče besedilo leta 1951 pri nas sporno. Pobljže se bomo seznanili s tremi vprašanji, ki po svoji tedanji pomembnosti očitno izstopajo med ostalimi dejavniki. To so: ideološko razhajanje med pisateljem in našim partijskim vodstvom leta 1949, Adamičeva svobodna interpretacija razgovorov z našimi vodilnimi političnimi in kulturnimi delavci ter njegov specifični način prikaza biografije predsednika Tita.

1. Vprašanja ideoloških razhajanj med pisateljem in jugoslovanskim vodstvom se Ivan Bratko v uvodu k prvi izdaji knjige pri nas le bežno dotakne. »Nekatere njegove trditve so sporne, nekatere netočne. Tako na primer nekajkrat pravi, da je bil 'klimaks naše zgodbe' v letih 1943-44,« piše Bratko in nato razmišlja o morebitnih vzrokih za takšno gledanje.²⁴ Adamič je bil prijatelj nove Jugoslavije, kar pa mu ni preprečevalo samostojnih pogledov na pretekle in sodobne razmere v tej deželi. Pogosto je na svoj način razmišljal o problemih, s katerimi se je moralo spoprijemati naše vodstvo leta 1949, vendar ta razmišljanja komajda predstavljajo odločno nasprotovanje jugoslovanski politiki. Naši voditelji so si prizadevali, da bi ublažili Adamičeva odstopanja od njihovih stališč, pisatelj sam pa se je ravno tako odločno trudil, da bi razširil njihove večkrat precej ozke poglede. Priznati je treba, da so bili učinki obojestranski. Adamič je sproti pošiljal posamezna poglavja svojega rokopisa Vladu Dediđerju, ko je bil ta še v ZDA, takoj po vrnitvi domov in tudi pozneje, ko je bil rokopis že skoraj končan. Če mu je Dediđer res posredoval pripombe, ki jih je dobil od drugih pre-

gledovalcev posameznih delov rokopisa, jih je Adamič upošteval vsaj kar se tiče popravkov nekaterih netočnih podatkov. Kot kaže primerjava med rokopisom in ameriško izdajo knjige, je očitno tudi upošteval želje, da ta ali oni odlomek z zasebnejšo tematiko črta iz rokopisa.

Adamič je imel razen tega močan neposreden vpliv na Dedičerja in verjetno še na nekatere druge Jugoslovane glede njihovega načina obravnavanja takšnih vprašanj, kot so materialni privilegiji državnih funkcionarjev²⁵, »protokolarni objekti«, demokratizacija notranjih odnosov v deželi, obveščanje domače in tuje javnosti ipd.²⁶ Prav v teh vprašanjih je tudi Adamič do neke mere sprejel stališča jugoslovanskega partijskega vodstva, vendar ne v celoti. Njegovega »popuščanja« po pričevanju mojih sogovornikov v intervjujih, ki sem jih imela v preteklih treh letih, v času njegovega obiska pri nas ni bilo čutiti, pač pa je v njegovi knjigi opazen določen kompromis oziroma prilagoditev pri pojasnjevanju teh problemov. Še vedno pa so ostajala vprašanja, glede katerih je avtor trdno vztrajal pri svojih stališčih. Takšni sta bili vprašanji jugoslovanskega razdora s kominformom in problem gospodarske prihodnosti Jugoslavije.

Glede konflikta s Kremljem je prišlo med pisateljem in našim vodstvom do naslednjega razhajanja: Adamič je po pričevanju dr. Jože Vilfana od prvega trenutka, ko je izvedel za resolucijo kominforma 28. junija 1948, obravnaval spor kot nekaj dokončnega in celo pozitivnega.²⁷ Naši politiki pa so še nekako do srede leta 1949 upali, da se bodo odnosi s Sovjetsko zvezo do neke mere izboljšali, kar se je malo pozneje tudi zgodilo. Precej let po pisateljevi smrti so tudi v Jugoslaviji morali priznati, da je Adamičeva prva spontana reakcija na jugoslovansko politično odcepitev od Moskve pomenila daljnovidno napoved začetkov politike neuvrščенosti, ki je imela pozneje določen vpliv na svetovnem političnem odru. Seveda pa je v letih 1950-51 njegov brezkompromisni nastop proti Sovjetski zvezi v jugoslovanskem vodstvu veljal za taktično nesprejemljivo potezo. Drugo vprašanje je bilo ekonomska prihodnost Jugoslavije. 15. februarja 1951 je Adamič pisal Vladu Kozaku:

»Recimo, da je Jugoslavija bila 100 let nazaj od Združenih držav kar se tiče industrijske tehnike. Ko ste pričeli vašo petletko /ki je zdaj 6 letka/ l. 1947, trdim, da ako po

*šestih letih vaš plan uspe 99,8 % ali pa še 102,4 %, Jugoslavija bo 150 let odzadaj Amerike.*²⁸

Podobno misel je zapisal tudi v **Orlu in koreninah**. Vztrajno se je zavzemal za to, da bi naša država kot mnoge druge evropske dežele iskala gospodarsko oporo v ZDA. Kot je znano, je bila ta njegova zamisel že med vojno deležna velike pozornosti v Beli hiši, njegova prizadevanja v tej smeri pa tudi po vojni niso bila nič manjša. Seveda pa je bilo ovir za otoplitev jugoslovansko-ameriških odnosov mnogo in to je bil tudi eden od vzrokov, zaradi katerih se je Adamič odločil obiskati staro domovino, saj je želel preizkusiti svoj vpliv tudi na tem področju. Razen ideoloških nasprotij so bila vmes tudi takšna vprašanja, kot so nepriznani jugoslovanski dolgovi Združenim državam iz časa stare Jugoslavije²⁹, naša sestrelitev dveh ameriških letal itd. Kot si je Adamič prizadeval, da bi pri ameriškem državnem vodstvu vzbudil večje razumevanje za jugoslovanske težave in da bi dosegel večjo toleranco v odnosu do specifičnosti jugoslovanskega notranjega političnega sistema, je tudi v našo miselnost poskušal vcepiti svetlejšo predstavo o razmerah v ZDA. To je bilo leta 1949 še razumljivo, saj so njegovi pogovori z našimi voditelji potekali poldrugo leto pred Adamičevim velikim razočaranjem nad ameriško notranjo in zunanjo politiko. Odnosi med Jugoslavijo in ZDA so se v gospodarskem pogledu res kmalu izboljšali. In če je bilo v času pisateljevega obiska čutiti precejšnja razhajanja med njegovim in našim uradnim gledanjem na Združene države, se je tudi to pozneje povsem obrnilo. Edvard Kardelj je po Adamičevi vrnitvi v New Jersey obiskal ZDA, kar je pomenilo resen poskus zблиževanja in premagovanja ovir v odnosih med obema državama, Adamič pa je v naslednjih dveh letih postajal vedno bolj kritičen do svoje nove domovine, vedno manj ponosen na to, da je Američan, in končno celo povsem zagrenjen, saj je pred smrtjo veljal za politično nezaželeno osebo. Nadaljevanje te raziskave bo pokazalo, če nemara prav tu tiči ključ do pojasnila, zakaj je prišlo do delne prekinitve jugoslovanskih stikov z Adamičem in kakšne so bile posledice tega dejstva.

Nadaljnja področja razhajanja med pisateljem in našim državnim vodstvom so bila:

a) vprašanje obveščanja naše javnosti, zlasti o podrobnostih v

zvezi s kominformsko krizo. Adamič je jugoslovanskim politikom očital, da se v svojih govorih in poročilih izogibajo tehtnim pojasnilom za nastalo situacijo;

- b) obveščanje tuje javnosti o razmerah znotraj naše dežele. V tej zvezi je na primer pripisoval krivdo za vročekrvno reakcijo v ZDA na sestrelitev njihovih letal na našem ozemlju temu, da Američani niso dobili vseh potrebnih informacij o vzrokih, ki so povzročili sestrelitev, vendar je bil ta Adamičev očitek neupravičen;
- c) pisanje našega tiska o razmerah v svetu in znotraj Združenih držav. Adamič je februarja 1951 pisal Vladu Kozaku: *»Vaši listi vas ne informirajo, kaj se godi v svetu. Urgiral sem K.-ju³⁰, da se odpre okna in vrata svobode na stežaj. Rekel je, da bi hotel, ali- Razumem.«*³¹ Glede ustvarjanja napačne slike o ZDA je celo prišlo do spora med pisateljem in Miro Miheličevo, ki je tik pred njegovim drugim prihodom v Jugoslavijo objavila članek o Adamiču s precej negativnim odnosom do njegove druge domovine.³² Adamič je to naši pisateljici in prevajalki zelo zameril, očital ji je celo, da slabo pozna njegovo novejšo delo in da črpa podatke za svoj članek predvsem iz njegovih prvih del, ki ne povejo ničesar o trenutnem stanju v ZDA. Kmalu pa je Adamič tudi svoj očitek jugoslovanskemu tisku preklical, saj v neobjavljeni opombi v delu rokopisa **Orel in korenine**, ki ga je pisal pozneje, sam priznava, da se je tukajšnji tisk v zadnjem letu bistveno »popravljal« kar se tiče kompleksnejše predstavitve razmer v Združenih državah.

Očitno je torej, da ne gre toliko za napačne zgodovinske podatke, ki jih v knjigi **Orel in korenine** ni dosti, saj so rokopis lahko pri nas pregledali že med nastajanjem. (Drugo vprašanje je seveda objektivnost dela, v katerem so pomembni zgodovinski dogodki zamolčani.) Spornost Adamičeve knjige je bila prej v različnih gledanjih. Ta razhajanja pa so se, kot smo videli, sčasoma zmanjšala, deloma že med Adamičevim obiskom, ki je imel določene posledice ne samo za pisatelja, temveč tudi za naše politične in kulturne kroge.

Res je, da je v knjigi najti nekaj »prirejenih« drobcev. Tako je pisatelj na primer zapisal v pismu prijatelju Benu v Kalifornijo, da prebiva blizu Tržiča v neki **koči**: *»Imam svetlo, snažno sobo v mirni koči vrh nekega hriba, oddaljeni pet ali*

šest kilometrov od industrijskega mesteca Tržiča...«³³. Ta koča je v resnici razkošna vila, v katero ga je konec januarja 1949 za več tednov povabil Josip Vidmar. Drugi primer »prilagojenega« podatka je Adamičev naslovni **orel**, ujet v korenino, ki naj bi ga videl nad Tržičem.³⁴ Če je bil pisatelj dejansko priča takemu prizoru, je morala biti v resnici kakšna druga ptica, saj v tržiških gozdovih menda ni orlov.³⁵ Vendar je vprašanje, ali ima Adamičev opis prizora resnično osnovo ali ne, povsem nepomembno, saj gre za prisposodbo, ki naj bi s preprostimi potezami osvetlila celoten jugoslovanski in Titov položaj. Delo **Orel in korenine** pač upravičeno imenujemo roman, ne pa morda dosleden potopis, ki se prepleta z zgodovinskimi poročili.

Ta rahla odstopanja od resnice nikakor ne zmanjšujejo verodostojnosti pisateljeve pripovedi o naši deželi, kakor jo je sam doživel v času svojega tukajšnjega bivanja. Zanja se je odločil bodisi zaradi močnejšega dramatičnega učinka zgodbe (takšnih primerov je v knjigi precej) ali pa zaradi svoje želje, da bi na bralca napravil vtis povsem svobodnega obiskovalca dežele, ki jo obravnava, vtis neodvisnega pisatelja, ki se brani vsake usluge uradnih krogov.

2. Drugi vzrok za nekdanjo spornost Adamičevega dela **Orel in korenine** pri nas je pisateljev način, kako obnavlja svoje razgovore z našimi političnimi in kulturnimi predstavniki. Adamič je leta 1951 pisal Vladu Kozaku o svoji že skoraj končani knjigi:

»Jaz citiram voditelje in druge kot jaz mislim, da bi oni govorili, ako bi znali ameriško in sploh zapadno mentaliteto in želeli, da se jih simpatično razume. In vse točno.«³⁶ (Poudarjeno besedilo podčrtal L.A.)

V opombi, ki jo najdemo v petem poglavju prve knjige v izvirniku³⁷, v slovenskem prevodu pa je izpuščena, spregovori Adamič o tem, da so se njegovi sogovorniki na srečanju pri Titu pozneje ob branju njegovih zapiskov o tem pogovoru pritožili, češ da je povsem svojeglavo preoblikoval njihove besede in jim pripisal misli, s katerimi se ne morejo strinjati.

Te njegove »pisateljske svobode« se nekateri še danes spominjajo v precej slabi luči. Adamič jo je opravičeval brez slabe vesti, češ da je važneje na avtentičen način povzeti »duh resni-

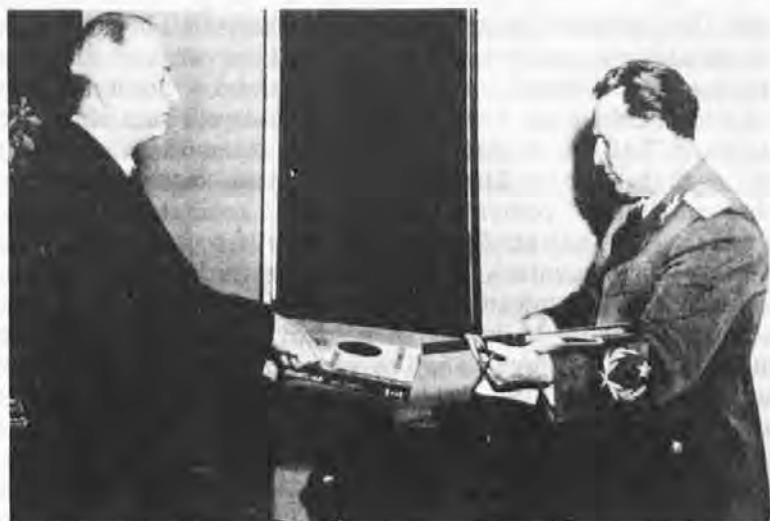
ce«, »jedro« jugoslovanske pretekle in sedanje zgodbe, kot pa vztrajati pri tem, da se z maloumno natančnostjo držimo vsakega konkretnega dejstva in vsake izrečene besede, ne da bi pri tem dali potrebne poudarke pomembnejšim elementom, pri čemer zagotovo spregledamo »bistvo resnice«. Bistvo jugoslovanske resničnosti pa je bilo za Adamiča, ki je v prvi vrsti želel približati »duh jugoslovanske revolucije« zahodnemu bralcu, drugje kot pa za tukaj živeče javne delavce, ki so se ubadali s povsem drugačnimi problemi. To vprašanje je dobro pojasnil Ivan Bratko v uvodu k prvi slovenski izdaji **Orla in korenin**:

»Seveda je bilo pol leta, kolikor je bil tu, mnogo premalo, da bi doumel vse ljudi, ki jih je srečeval, in se poglobil v vsa dogajanja. Nekatero osebnosti postavi v pravo luč samo daljši čas; kratko srečanje in prvi vtis sta lahko močno varljiva. Toda kljub temu je vulkan dejstev in impresij, ki ga predstavlja njegova obsežna knjiga, daleč največ in najtemeljitejše, kar je napisanega o nas na zahodni hemisferi v tistem 'zamotanem času'. O tej knjigi ni premišljeval leta in leta kot o mnogih drugih, drvel je, čeravno mu je bilo gradivo fantastično novo in ga je bilo za tri debele knjige. Delo je zasičeno s srečanji z najrazličnejšimi zanimivimi ljudmi. Včasih jih oriše bežno, zanašajoč se na prvi vtis. Tak način, ki pri njem ni pogost, že sam po sebi utegne privedi do prenagljenih ocen. Toda vse to ni najvažnejše. Tudi ni važno, da so v knjigi nekatere pomote, čeravno je bil pedanten zapisovalec zgodovinskih podrobnosti. Predobro je vedel, da je v hipu, ko je šlo za biti ali ne biti 'old country', naglica najzlahtnejša prvina. Vrgel se je z vso zagrizeno vnemo in ambicijov to, da bi bil mož na mestu - o p r a v e m č a s u.«³⁶

3. Precej spogledovanja in skomiganja z rameni je povzročil tudi Adamičev način obravnave biografije predsednika Tita. Pisateljjevo spotikanje ob Titovo razkošno uniformo, ki jo je zahodni tisk primerjal z Goringovo, je bilo znano že pred njegovim prihodom v Jugoslavijo. Že nekaj takšnih drobcev Adamičeve kritike je zadoščalo, da so bili »čuvarji« našega duhovnega miru zaskrbljeni: ali bo ta človek sposoben napisati pre-

mišljeno »ustrezen« življenjepis našega predsednika. Medsebojne simpatije so bile seveda neprimerno večje od pomislekov, saj je Adamič s svojim dotedanjim literarnim in javnim delom v korist naprednih sil v naši deželi nešteto krat dokazal in vedno znova potrdil svoje iskreno prijateljstvo v odnosu do nove Jugoslavije in njenega voditelja.

Ko je iz Beograda prišel v Slovenijo (19. januarja 1949), se je začel še bolj zanimati za Tita. *»Vprašal sem, kakšen človek je, dva pisatelja, s katerima sem se seznanil v letih 1932-1933 in o katerih sem mislil, da sta bržkone zbrala nič koliko natančnosti o njem - eden od njiju je bil Josip Vidmar, ki je leta 1943 predlagal, naj Tita postavijo za maršala Jugoslavije, in je sedaj njegov prijatelj,«* piše Adamič v **Orlu in koreninah** (str. 155) ter nadaljuje: *»Čudno je bilo, da so ju moja vprašanja presenetila in spravila v zadrego. Nista mi mogla povedati ničesar konkretnega, posebnega ali zanimivega. Nikjer nisem našel življenjepisnega gradiva, ki bi ga bilo vredno brati. Nihče se ni domislil, da bi ga bilo treba zbrati. Doma ga očitno ne potrebujejo, zunaj dežele pa zelo neradi objavljajo dejstva o Titu in drugih voditeljih.«* Nato pojasni takšno stanje: *»Eden*

Srečanje Adamič - Tito, Beograd 1949 (foto dokumentacija Dela)

*izmed razlogov, zakaj jim ni do tega, da bi spravljali v javnost podatke o Titu, da bi brskali po začetku njegove poti, razčlenjevali njegove vrline in pomanjkljivosti in primerjali njegove dobre lastnosti z njegovimi slabostmi, je ta, da komunisti ne verjamejo v pomembnost posameznih voditeljev; torej je Tito enakovreden kakemu egiptovskemu kralju, ki je bog, in Mesiji, vendar z neko zelo pomenljivo razliko, da namreč ni oddaljen od ljudi, temveč se z njimi enači.**

Ko se je Adamičeva odločitev, da bo pisal knjigo o Titu, končno razvedela in je bilo jasno, da pisatelj že pridno »brska« po hrvaškem Zagorju, da bi zbral čimveč podatkov o svojem junaku, je Tito storil najpametnejši korak, da bi preprečil avtorjeva ugibanja, njegovo zanašanje na vprašljive vire in ostale težave pri pisanju načrtovane biografije. Sprejel ga je na svojem domu in mu ure in ure tako rekoč nepretrgoma pripovedoval o svojem življenju.

Kljub sorazmerno dobremu nadaljnjemu sodelovanju Adamičevih jugoslovanskih pomočnikov pri pisanju knjige pa je njegova biografija Tita v končni fazi vseeno ponudila bralcu nekoliko drugačno sliko od tiste, ki bi jo ustvaril kateri od tukaj živečih piscev in Titovih soborcev. To je povsem razumljivo. Razen biografskih podatkov, ki so neverjetno bogati in je v njih sorazmerno malo netočnosti, če upoštevamo, v kako kratkem času je Adamič med svojimi pogovori s predsednikom in med svojim obiskom v Kumrovcu in Podsredi sam zbral toliko gradiva o Titu, je knjiga prepredena s komentarji o predsednikovi osebnosti in o Titovem simboličnem, legendarnem in še vedno aktivnem pomenu. Večina teh komentarjev v knjigi prihaja iz ust najrazličnejših Adamičevih sogovornikov. Kadar se pisatelj s sogovornikom strinja, njegovim mislim rad doda še kakšen odtенок svojega gledanja, da bi podkrepil elemente, ki jih želi poudariti. In kadar se s sogovornikom ne strinja povsem, se zdi, da njegove nekoliko vprašljive poglede z določenimi poudarki še stopnjuje, da bi si bralec laže ustvaril »lastno« stališče, ki mora biti seveda čim bliže avtorjevemu.

Spomladi 1952 so v ljubljanskem **Dnevniku** začeli izhajati odlomki iz **Orla in korenin** v slovenskem prevodu.³⁹ V podlistku je povzeta pripoved o Titovem življenju od njegovega otroštva do zadnje predvojne konference KPJ junija 1940. Po dvajsetem nadaljevanju so izhajanje odlomkov ustavili.⁴⁰

Mesec dni pozneje je Lev Modic objavil svoj komentar k omejenemu podlistku, v katerem piše, da so bili bralci kljub velikemu zanimanju za Tita in za Adamiča nad odlomki iz njegove knjige razočarani, saj Adamič enakovredno upošteva pričevanja ljudi z različnimi pogledi, vtisi in dejstva imajo pri njem enako vrednost, tipična malomeščanska gledanja isto ceno kot ocene prizadetih javnih delavcev. Zato, meni Modic, delo ne daje »prave in enotne slike«.⁴¹

Menim, da je kompleksna slika neke biografije, upoštevajoč najrazličnejša pričevanja, mnogo bližja resnici kot pa »enotna slika«, ki naj bi zajela samo izbrane vire, izhajajoče iz enotnega zornega kota. Človeška stran Titovega življenja je bila leta 1952 za ameriške, pa tudi za naše bralce gotovo zanimivejša od golega prikazovanja Titove družbenopolitične vloge. Adamič v svoji knjigi uspešno dopolnjuje sliko Tita kot političnega aktivista z njegovimi življenjskimi okoliščinami in značajskimi potezami. Pri tem pa se je z demokratično izbiro najrazličnejših virov zameril togemu uradnemu jugoslovanskemu konceptu, ki je tedaj prevladoval v tovrstni domači literaturi.

»Berem zadnje govore Tita, Kardelja, Kidriča in Djilasove 'Sodobne teme' in zdi se mi, kot da so vjeti v frazah, citatih, cifrah - in tako dobri, skoro veliki ljudje! Da bi jim človek mogel pomagati!« je pisal Adamič Vladu Kozaku leta 1951.⁴² Poldrugi mesec pozneje pa je k temu pristavil: »Po mojem je skrajni čas, da se preneha pisati o Titu haligolično⁴³ /kot o svetniku/ in da se ga prikaže kot silno vitalnega in važnega človeka. To storim jaz v poglavjih, ki bi jih morala Drž. založba izdati.«⁴⁴

In ravno to je bilo po mnenju tistih, ki so odrinili Adamičevo zadnje delo v osemnajstletno pozabo, v nasprotju s tedanjim interesom naše javnosti.

Razlika v pogledih in pristopih je v tem trenutku seveda videti dosti manjša kot v času, ko je knjiga nastajala, skoraj dve desetletji trajajoče odlašanje slovenske objave pa se je do danes kljub temu potrdilo kot docela nesmiselno.

OPOMBE

1. Louis Adamič, Orel in korenine, 2. izd. (v nadaljevanju Orel in korenine, 2. izd.), Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1981, str. 13-293
2. Ibid., str. 287-588
3. The Eagle and the Roots (v nadaljevanju The Eagle and the Roots), New York, Doubleday & Company, 1952, 531 str.
4. Janja Žitnik, Geneza Adamičeve knjige Orel in korenine, Analiza končne redakcije (v nadaljevanju Janja Žitnik, Geneza), Univerza Edvarda Kardelja, Filozofska fakulteta, Ljubljana, oktober 1988, 255 str., (tipkopis)
5. Orel in korenine. 1. izd. (v nadaljevanju Orel in korenine, 1. izd.), Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1970, 641 str.
6. Orel in korenine, 2. izd., str. 8
7. Janja Žitnik, Intervju z Ivanom Bratkom, Ljubljana, 19. novembra 1986, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti (v nadaljevanju ZRC SAZU), Inštitut za slovensko izseljenstvo (v nadaljevanju ISI), (tipkopis)
8. Janja Žitnik, Intervju z Marijo Vilfan, Ljubljana, 10. novembra 1986, ZRC SAZU, ISI, (tipkopis)
9. Janja Žitnik, Intervju z Vladimirjem Dedijerjem, Ljubljana, 16. julija 1986, ZRC SAZU, ISI, (tipkopis)
10. Edvard Kocbek, Dnevnik 1951-1952, Zagreb, Globus, 1986, str. 138
11. Janja Žitnik, Geneza, str. 33
12. N.pr. v pismu Vladu Kozaku 3. aprila 1951, Biblioteka SAZU (v nadaljevanju BSAZU), Rokopisni oddelek (v nadaljevanju RO), mapa R 67/V
13. BSAZU, RO, mapa R 67/V, nedatirano pismo Adamiča Dedijerju
14. BSAZU, RO, mapa R 67/III-1, opomba na ovitku 9. poglavja
15. ZRC SAZU, ISI, Korespondenca L. Adamiča, pismo Shaemasa O'Sheela Mariji Vilfan 10. septembra 1951
16. Ti prevodi so shranjeni v BSAZU, RO, mapa R 67/II.
17. Dedijer je pričakovane pripombe res prejel in pravi, da jih je redno pošiljal pisatelju (glej opombo 9).

18. Marija Vilfan se žal ne spominja podrobnosti o tem (glej opombo 8).
19. BSAZU, RO, mapa R 67/VI
20. Orel in korenine, 2. izd., str. 559
21. Več o tem v: Janja Žitnik, Stiki Louisa Adamiča z Edvardom Kardeljem, Zbornik občine Grosuplje 1988, Grosuplje, 1988, str. 91-99; Janja Žitnik, Intervju s Stanetom Kolmanom, Ljubljana, 21. maja 1986, ZRC SAZU, ISI, (tipkopis)
22. Janja Žitnik, Intervju s Štefanom Urbancem, Ljubljana, 7. aprila 1986, ZRC SAZU, ISI, (tipkopis)
23. Tako je tudi mnenje Marije Vilfan (glej opombo 8).
24. Orel in korenine, 1. izd., str. 11
25. Glede tega je najti Adamičevo kritiko v Orlu in koreninah le med vrsticami, a je kljub temu na spreten način dovolj močno izražena. Seveda pa se njegov očitek nanaša samo na najvišje funkcionarje, madtem ko so mu bili vsi ostali v tem pogledu mnogo bližji. **Kako je polenta v CK menzi? Nikoli ne bom pozabil tisto večerjo - kako imentno vi elita živite!** je pisal V. Kozaku 15. februarja 1951 (BSAZU, RO, mapa R 67/V).
26. Vladimir Dedijer rad poudarja, da mu je Adamič odprl oči za nekatera pomembna in zelo občutljiva vprašanja, ki jih Dedijer pozneje sam obravnava v svojih delih (glej opombo 9).
27. Joža Vilfan, Louis Adamič in povojna Jugoslavija - spomini, Louis Adamič, Simpozij, ur. Janez Stanonik, Ljubljana, Univerza Edvarda Kardelja, 1981, str. 345-351
28. BSAZU, RO, mapa R 67/V
29. Tega vprašanja se Adamič dotakne v neobjavljenem poglavju Igra šaha med potresom, B SAZU, RO, mapa R 67/III-2.
30. Verjetno Kardelju.
31. BSAZU, RO, mapa R 67/V, pismo L. Adamiča V. Kozaku 13. februarja 1951
32. O tem piše Mira Mihelič v knjigi Ure mojih dni, Murska Sobota, 1985, str. 190-194. Sporni članek je objavila leta 1949 v Novem svetu, IV/1949, št. 4, str. 381-389 pod naslovom Louis Adamič in Amerika.
33. Orel in korenine, 2. izd., str. 155
34. Ibid., str. 195-199: poglavje Lažna pomlad ... in orel v stiski.

35. To je odločno zatrdil Štefan Urbanc, dolgoletni funkcionar v tržiški občini in dober poznavalec tamkajšnje narave (glej opombo 22).
36. BSAZU, RO, mapa R 67/V, pismo L. Adamiča V. Kozaku 13. februarja 1951
37. The Eagle and the Roots, str. 119-120
38. Orel in korenine, 1. izd., str. 12-13
39. Louis Adamič o Življenju maršala Tita, Iz poslednje Adamičeve knjige Orel in korenine. Ljubljanski Dnevnik, 17. maj - 9. junij 1952, str. 2
40. O vzrokih za ustavitev objave nadaljevanj: France Adamič, Spomini in pričevanja o življenju in delu Louisa Adamiča, Ljubljana, 1983, str. 172-173; glej opombo 9
41. Lev Modic, Pripomba k članku Louis Adamič o življenju maršala Tita, Slovenski poročevalec, 5. julij 1952
42. BSAZU, RO, mapa R 67/V, pismo Louisa Adamiča V. Kozaku 13. februarja 1951
43. Tu je Adamič napačno zapisal besedo. Prav: hagiološko.
44. BSAZU, RO, mapa R 67/V, pismo L. Adamiča V. Kozaku 3. aprila 1951

ABSTRACT

THE DELAY IN SLOVENE PUBLICATION OF THE EAGLE AND THE ROOTS

J a n j a Ž i t n i k

*The paper treats the circumstances which have resulted in an eighteen-year delay in publication of the Slovene edition of **The Eagle and the Roots**, the last book by the Slovene-American author Louis Adamic. It initially explains that the Slovene edition is an authentic translation of the unabridged American edition and not a much censored version, as general opinion would wrongly have it. The opinions of some of the author's contemporaries on the reasons for the delay in publication of the Slovene edition and a comment upon the supposition that Adamic was killed by agents of the Yugoslav government are followed by an insight into the disagreement*

*between Adamic and the Yugoslav political leadership in the years 1949-51. First presented are the obstacles which lay in the way of Adamic's cooperation with the Yugoslavs regarding the preparation of a Slovene and a partial Serbo-Croatian translation of the book **The Eagle and the Roots**. The author identifies the reasons why Adamic's text was unacceptable in Yugoslavia during the 1950's by offering a short review of the most disputable political aspects and of the methodological approaches in this, Adamic's last book. They are: Adamic's viewpoint about the Yugoslav-Soviet split and about the necessity for economic aid from the United States to Yugoslavia; his indirect criticism of privileges given to Yugoslav state dignitaries; his view of the justification for existing government property in Yugoslavia; and his stressing of the need for internal democratization in the country, including the delivery of more information to both domestic and foreign publics - matters which, in that system, one could not discuss openly in a literary work intended for a broad readership. Besides that, some people were upset by Adamic's free interpretation of his discussions with Yugoslav politicians and other public workers and by his peculiar approach to the biography of president Tito. It is possible, however, that further research could prove that all these elements are only secondary factors in the sudden »distance« our politicians took soon after Louis Adamic's last return to the United States.*

PONOVNO: ADAMIČ - PISATELJ, DA ALI NE?

Jernej Petrič

O Louisu Adamiču je bilo v zadnjih dveh desetletjih veliko napisanega in povedanega, tako o njegovem literarnem kot zgodovinskopolitičnem delu. Kljub tej obilici pa ostajajo v zvezi z njegovim življenjem in delom praznine, ki jih zaradi pomanjkanja podatkov verjetno nikoli ne bomo mogli zapolniti. Ta kratki sestavek poskuša dati drobec k mozaiku Adamičevega življenja in dela; ponovno išče odgovor na že tolikokrat zastavljeno vprašanje, zakaj je bil Louis Adamič izbral prav takšno pot in ne drugačne in v čem je potemtakem največja vrednost njegovega dela.

Ko sem se spomladi 1977 mudila v New Yorku, sem obiskala Adamičevega prijatelja iz njunih mladih let, odvetnika Careya McWilliamsa. Želela sem iz prve roke izvedeti kaj novega o Louisu Adamiču, o katerem sem ravno takrat pripravljala magisterij. Zanimalo me je predvsem, ali je Adamič kot nadebuden pisatelj imel literarne vzornike in kako so nanj vplivali. Na moje vprašanje je Carey McWilliams odgovoril takole:

»Louis ni imel velikih literarnih vzornikov... Privlačila sta ga Upton Sinclair in Sinclair Lewis. Sicer pa je pogosto govoril o Whitmanu pa o Menckenu - prebral je vse, kar je bil Mencken napisal. Izredno ga je zanimalo življenje. Kot so se spreminjali časi, tako se je spreminjal tudi njegov odnos. Sprva se je želel izolirati od političnega sveta, toda to ni trajalo dolgo... Kakorkoli že, Louis je bral samo tisto, kar ga je zanimalo.«¹

Vpogled v pisateljevo knjižnico nam odkrije, kaj je Adamiča zares zanimalo. Žal je požar ob njegovi smrti uničil dobršen del knjig. Kar je ostalo, je pretežno novejšega datuma (knjige iz časa po II. svetovni vojni). Prevladuje sociološko-politična literatura, kar je pričakovano, ker se je Adamič že v zgodnjih tridesetih letih opredelil za napredno misleče »sociološko-žurna-

listično* pisanje.² »Jaz do dejstev in natančnosti nisem brezbrizen, toda v resnici me zanimata resnica in učinkovitost,«³ je nekoč zapisal. »S stališča kulture se mi zdi najbolj pomembna naraščajoča radikalnost resnih pisateljev in umetnikov po svetu.«⁴ Po mnenju Careya McWilliamsa pa pisateljevo vpletanje v politiko ni obetalo nič dobrega. V nekrologu ob Adamičevi smrti je **The Nation** 22. septembra 1951 zapisal, da bi se Adamič po II. svetovni vojni moral vrniti k svojemu pripovedništvu, žal pa se je ujel v prav takšno past, kot junak njegove prve novele **Križar** (The Crusader) Lonie Burton.⁵

Adamiča ni ogrožala samo politika, resno so ga ogrožali njegovi preštevilni interesi. Istočasno se je preizkušal na toliko različnih področjih, da temu preprosto ni bil več kos. Poleg vseh mogočih literarnih in neliterarnih poslov se je že leta 1929 pripravljal, da izda monografijo o ničejanstvu v Ameriki, kot je dejal sam »o vplivu filozofije starega Friedricha v ZDA.«⁶ Nameraval jo je izdati pri isti založbi kot poprej študijo v Robinsonu Jeffersu.⁷ 27. februarja 1929 je uredniku založbe celo že poslal napisano študijo (žal se ni ohranila), vendar jo je ta menda zavrnil. Sledilo je daljše dopisovanje s profesorjem slavistike v Nottinghamu, Jankom Lavrinom, ki je bil med ostalim napisal tudi študijo o Nietzscheju.⁸ Adamič je po lastnem neuspehu želel izdati vsaj Lavrinovo študijo (poleg omenjene tudi o Tolstoju, Ibsnu, Dostojevskem), ostalo pa je le pri načrtih, ker mu ni uspelo najti založnika.

Načrtov in zanimanj pa je imel Adamič veliko več: urednikovanje pri **Common Ground**⁹, odkrivanje novih literarnih talentov,¹⁰ filmski načrti,¹¹ predavateljske turneje in še in še... V zvezi s tem je treba omeniti neko zanimivost: če se natančneje pogledimo v Adamičevo življenje in delo, se pokažeta kot večplastna, saj bi med posamičnimi obdobji skorajda lahko potegnili meje. Do leta 1921 nekako segajo Adamičevi literarni začetki, sledi doba prevajanja in novelističnih poskusov (do 1927), zatem pride doba največjih knjižnih uspehov (zgodnja trideseta leta) ter doba političnega dela s pripadajočim literarnim delom (štirideseta leta). Ob takšni obilici ni čudno, da se Adamič v nobeni od naštetih dejavnosti ni utegnil razviti do popolnosti.

Carey McWilliams je o Adamiču leta 1935 zapisal: »Zato pravim, da Adamič ima nekaj umetniških instinktov, da pa v

*prvi vrsti ni umetnik.*¹² S to oceno se lahko strinjamo še dandanes. Adamič je bil v svojem času znano ime tako med slovenskimi Američani kot med Američani nasploh, vendar literatura, s katero je zaslovel, ni vzdržala pritiska časa. Nekdaj aktualna tematika njegovih del danes za pretežno večino Američanov ni več aktualna in zdi se, da je množica tovrstnih del iz zadnjega obdobja njegovega življenja povsem zasenčila njegova zgodnja literarna dela. Če torej ne moremo govoriti o vrhunski literarni vrednosti Adamičevih del, pa lahko govorimo o njihovem toplem humanizmu, človeškemu sporočilu, ki ga izžarevajo, kot je dejal Carey McWilliams: »Adamičev poglaviti prispevek je v tem, da je ves čas obdržal smisel za vrednote in dostojanstvo človeškega življenja.«¹³

OPOMBE

1. Pogovor v New Yorku 28. maja 1977.
2. Henry A. Christian je napravil seznam del, ki so bila v Adamičevi knjižnici ob njegovi smrti. Večina teh knjig je danes shranjena v Princetonu (Firestone Library), nekaj pa jih je v zasebni lasti. Omenjeni seznam obsega 17 tipkanih strani oziroma približno 350 naslovov. Predvsem gre za dela, ki so pripomogla k Adamičevemu poznavanju določenih zadev (npr. McNamara). V spodnjem seznamu navajam slovenske oz. jugoslovanske naslove, od anglo-ameriških pa tiste, ki so literarnega pomena: Fran, Albrecht, Kriza Ljubljanskega zvana, Ljubljana 1932; Ivan Cankar, Pesmi (1908); Nioba, Črtice in novele (1907-09); Hlapci, Ljubljana 1932; The Bailiff Yerney and His Rights (z uvodom Janka Lavrina), London 1946; Stoyan Christowe, Heroes and Assassins, New York 1935; This Is My Country, New York 1938; Rodoljub Čolaković, Zapiski iz osvobodilne vojne, Ljubljana 1947; Zapisi iz oslobodilačkog rata, Zagreb 1948; Branko Čopić, Oj sokole, Zagreb, 1949; Vladimir Dedijer, Dnevnik II, III, Beograd 1946, 1950; Pariska konferencija, Zagreb 1948; With Tito Through the War, Partisan Diary 1941-1944, London 1951; Zapiski iz Amerike, Ljubljana 1947

- Karel Dobida, (ur.), Božidar Jakac, Ljubljana 1932
 Fjodor Dostojevski, The Grand Inquisition, 1930
 Josip Gruden, Zgodovina slovenskega naroda III/1, Celovec 1913
 Hairenik 1934-1939, An Anthology of Short Stories and Poems by Writers in the United States, Boston 1939
 Krsto Hegedušić, Podravski motivi, Zagreb 1933
 Heinrich Heine, From the Memoirs of Herr von Schnabelewoyski, Girls, Virgins and Wine, Girard 1931
 Božidar Jakac, Božidar Jakac, Ljubljana 1932; Grafika, Ljubljana 1949
 Josip Kosor, Pomirenje, Tragedija proroka u 3 čina i Nijemak tragikomedija u 3 čina, Zagreb 1926; U »Cafe du Dome«, drama u 2 čina, Zagreb 1947
 Juš Kozak, Lesena žlica, Ljubljana 1947
 Miroslav Krleža, Balade Pertrice Kerempuha, Ljubljana 1936
 Janko Lavrin, Dostojevski, A study, London 1943; From Pushkin to Mayakovsky, London 1948; Nietzsche, An Approach, London 1948
 E.R. Lytton, Serbski pesme (v zbirki Owena Mereditha), London 1861 , Carey McWilliams, Louis Adamic & Shadow America, Los Angeles 1935
 Anton Melik, Jugoslavija, zemljepisni pregled, Ljubljana 1948
 Vladimir Nazor, Legende o drugu Titu, Zagreb 1946
 Robert E. Park, The Immigrant Press and Its Control, New York and London 1922
 Nikolaj Pirnat, Domovi, Ječe, Gozdovi, Na pragu svobode, jeseni 1944 Lawrence Clark Powell, An Introduction to Robinson Jeffers
 France Prešeren, Zdravljica, 1844-1944, 1944
 A.S. Puškin, Pesmi, Ljubljana 1937
 William Saroyan, My Name Is Aran, New York 1940
 Olive Schreiner, Rebekah Dream, New York 1939
 Tone Seliškar, Tone, Hiša brez oken, Ljubljana 1950; Liščki, Ljubljana 1950
 Tone Šifrer, Kmet in stvari, Ljubljana 1947
 Upton Sinclair, Presidential Mission, Monrovia Coll 1947
 France Slokan, Nova povest o stari pravdi, Ljubljana 1948; Priča o bijelom kruhu, Zagreb 1948

James Stevens, Mattock, New York 1927

Josip Vidmar, Kulturni problem slovenstva, Ljubljana 1932

Rebecca West, Black Lamb and Grey Falcon, New York 1941

3. Adamič v pismu prof. G.W. Hillu (Madison, Wisc.), 17. marca 1939.
4. Adamičev odgovor na anketno vprašanje s pole, ki mu jo je poslala Mednarodna zveza revolucionarnih pisateljev s sedežem v Moskvi. Anketni list so mu poslali 3. januarja 1934 in eno od vprašanj je bilo: »Kateri dogodki in kulturni procesi v kapitalističnih deželah posebej pritegujejo vašo pozornost?« Adamičev odgovor se nanaša na to vprašanje.
5. Novela je izšla v reviji American Parade poleti 1926.
6. Pismo uredniku University of Washington Chapbooks, Glennu Hugesu 8. februarja 1929.
7. University of Washington Book Store, Seattle.
8. Janko Lavrin, Nietzsche and Modern Consciousness, London, W.Collins Sons & Co Ltd, 1922. Kdaj sta si Adamič in Lavrin dejansko začela dopisovati, ni znano. Lavrin omenja, da je bilo to kmalu po I. svetovni vojni, medtem ko so v Adamičevi zapuščini pisma iz let 1929 in 1930 (nepopolno). Bolj verjetno je, da je Adamič prvič pisal Lavrinu 11. januarja 1929, saj na koncu pisma dodaja: »Mislim, da sem vaš rojak in zato me zelo zanima vaše delo. Ste napisali še kake druge knjige?«
9. Revija je bila posvečena predvsem priseljski problematiki, manj literarni izven tega tematskega okvira. V njej so sodelovali tudi znani pisci (Langston Huges, Archibald MacLeish, Fannie Cook, William Saroyan...). Revija je izhajala četrletno - septembra, decembra, marca in junija od 1940 do 1942. Izdajal jo je Common Council for American Unity, katerega direktor je bil Read Lewis. Uredništvo je prevzel Louis Adamič.
10. Zavzete literarne ustvarjalce je imel med jetniki v jetnišnici San Quentin.
11. Iz Adamičeve korespondence je razvidno, da je krajši čas sodeloval pri pripravi scenarija za film o priseljencih, vendar je kaj kmalu odnehal, ker »posladkana« hollywoodska melodrama ni bila po njegovem okusu.

12. Carey McWilliams, Louis Adamic & Shadow America, Los Angeles 1935, str. 47
13. Ibid., str. 44

ABSTRACT

AGAIN: ADAMIC - A WRITER, YES OR NO?

J e r n e j a P e t r i č

The author puts forth in this article primarily two questions. Why did Adamic choose his particular way of life? And where does the greatest merit of his work lie? She emphasizes Adamic's characteristic manner of simultaneously acting in several, different areas - a multiplicity with which he, in the author's opinion, just could not cope. Listed are some examples of such activities, or rather Adamic's plans which he could not realize. The author divides Adamic's multilayered activity into several periods: up to 1921 - his literary beginnings; the era of translations and short stories until 1927; the era of his greatest literary successes in the early 1930's; and the era of his political work and corresponding literary effort in the 40's. The author believes that, given the abundance of Adamic's work, it is no wonder he has had no time for perfection, and she ascertains that his literature did not hold up against the pressure of time. However, while we may be unable to talk about a literary excellence in his works, we can emphasize his warm humanism and the humane messages they emanate.

SLOVENSKOARGENTINSKI PESNIK VINKO ŽITNIK*

J a n j a Ž i t n i k

Književno delo argentinskih Slovencev je našim tamkaj živečim rojakom dobro znano, saj predstavlja pomemben delež v njihovem duhovnem življenju. Slovenska umetniška beseda se na argentinskih tleh kontinuirano razvija v več smereh, v katerih je mogoče prepoznati določene značilnosti posameznih generacij slovenskih izseljenskih pisateljev in pesnikov. Rezultati njihovega ustvarjanja so med Slovenci na tujem našli plodna tla, o čemer priča izredna odmevnost pri tej publikli. Slovenci v Argentini po svojih narodnih in kulturnih organizacijah - najbolj dejavna med njimi je Slovenska kulturna akcija - redno priobčujejo svoje literarne dosežke, objavili pa so tudi dve pomembni antologiji slovenskoargentinske proze in pesništva.

Drugače je s spremljanjem njihove književnosti pri nas. Kljub visoki umetniški ravni nekaterih piscev še vedno velja ta ali ona samostojna publikacija ali celo skopa informacija o njihovem delu v tukajšnjih medijih za izjemo. Slovenska literarna zgodovina in kritika se že vrsto let bolj ali manj sistematično ukvarjata s književnostjo naših rojakov v Združenih državah Amerike in v Avstraliji. Objave njihovih del pri matičnih založbah, antologije, zborniki in mednarodna znanstvena srečanja, ki vsaj delno obravnavajo tudi to temo, niso več redkost. Od najpomembnejših dežel slovenskega priseljevanja oz. od najplodnejših centrov našega izseljenskega leposlovnega ustvarjanja so bile do nedavnega prav južnoameriške dežele pri nas najbolj zapostavljene.

Morda je minil čas, ko so ideološki kriteriji na Slovenskem postavljali zapreke pri uveljavljanju umetniških kriterijev. Tudi za pisce iz vrst tako imenovane »politične emigracije« se počasi odpirajo vrata k domači javnosti, zlasti za tista dela, ki niso izrazito ideološko obarvana, kar praviloma zvišuje njihovo umetniško raven.

Vinko Žitnik
(foto last Branka Žitnika)

Argentinskoslavenško pesništvo si prav gotovo zasluži temeljitejšo predstavitev pri nas. France Papež piše: »Če bi kritik od zunaj - iz domovine ali drugje imel kdaj to poezijo za preživel in za nove rodove nezanimivo, naj ve, da je zdomstvo ena od velikih stvarnosti slovenstva, ki ima svoje korenine v zgodovini, in da je poezija, ki je tu zbrana¹, poleg svoje estetske in poetične vrednosti tudi dokument dobe, ki je važna za slovensko kulturno in literarno žitje. Imamo generacijo pesnikov, ki so stopili v zdomsko dobo bolj ali manj zgrajeni in jih je pretresel izhod iz domovine, ozirajo se nazaj, v njih je odmev literarne preteklosti. Srednja in mlajša generacija sta našli svoj izraz v povojnih letih, v času taboriščnih negotovosti in ob življenju v novo obdobje in okolje. Ti se razgledujejo po svetu in iščejo v globlje sprejetje nove domovine.«

V eno od starejših generacij teh literatov sodi Vinko Žitnik, izredno plodovit pesnik iz Grosupljega, ki je skoraj dve desetle-

tji pred odhodom v Argentino redno objavljaj svoje pesmi v slovenskem tisku, po izselitvi kmalu po vojni pa je v novi domovini z nezmanjšanim zagonom nadaljeval svoje pesniško delo. Kot številnim drugim sodobnikom ekspresionizma tudi njegovim pesmim ustreza oznaka »poduhovljeni, idilični realizem«. Žitnik sodi v skupino slovenskih emigrantskih pesnikov, ki jo je France Papež takole označil: »V njihovem delu moremo zaslediti impresionistične in novoromantične prvine z različnimi odtenki ekspresionizma in z vrsto poskusov najti zadostitev v akademskem verzifikatorstvu«. ² Večji del svoje pol stoletja trajajoče pesniške poti je Žitnik vztrajal pri strogih pravilih tradicionalnih pesniških oblik, od katerih se je začel korenito odvrčati šele v zadnjih letih pred smrtjo. V njegovih pozno nastalih pesmih je opazno iskanje novih oblik pesniškega izraza, pri čemer imata metrika in rima še vedno pomembno vlogo.

*

Rodil se je 27. marca 1903 v Grosupljem, kjer je v mladosti deloval kot eden pomembnejših animatorjev kulturnega življenja, zlasti na področju amaterskega gledališča. Bil je vsestransko nadarjen in željan znanja, vendar mu družina ni mogla omogočiti višjega šolanja. Postal je orožnik in se po priznanju za zvesto službovanje vpisal na podoficirsko orožniško šolo, ki jo je uspešno končal in na kateri je nekaj let pred vojno celo predaval. Zaradi pomanjkanja formalne izobrazbe se je tem bolj intenzivno izobraževal sam, udeleževal se je predavanj in redno spremljal sodobne literarne pojave doma in na tujem.

Proti koncu vojne se je pridružil političnim beguncem v Italiji, kjer so ga aretirali in poslali v internacijo na Liparske otoke. Ko se je rešil iz taborišča, se je izselil v Argentino. Rojaki iz Buenos Airesa se ga dobro spominjajo kot hišnika v Slovenski hiši na Ramón Falcónu, ki je dolga leta z zanimanjem spremljal kulturno življenje naših tamkajšnjih priseljencev. Zaradi bolezni se je moral upokojiti. Zadnja leta je preživel pri bratu v Slovenski vasi pri Buenos Airesu. Umrl je 22. junija 1980, star sedeminsedemdeset let.

*

Korenine Žitnikovega pesniškega razvoja segajo v trideseta leta, v čas tako imenovanega slovenskega ruralizma, ki je dosegel svoj vrhunec v Kocbekovi pesniški zbirki **Zemlja** (1935). ³ **Zgodovina slovenskega slovstva** ⁴ ga omenja kot plodo-

vitega pesnika spretnih, gladkih oblik, ki pa more ponuditi bolj malo samosvojega. Takšna ocena je bila podana le na osnovi njegovih predvojnih objav, vendar v glavnem velja tudi za Žitnikovo povojno ustvarjanje. Ob tem seveda ne gre zanikati umetniške vrednosti njegovih pesmi. Čeprav je res, da Žitnik k slovenskemu pesništvu ni prispeval kakšnih izvirnih novosti bodisi v obliki, tematiki ali načinu, je njegov pesniški izraz pristen in doživet, izredno komunikativen in kljub ujetosti v stroge uveljavljene oblike, kakršne so uporabljali številni njegovi sodobniki, nič manj neposreden in prepričljiv. Žitnikove pesmi so neprisiljene. Bralcu nudijo estetsko dovršenost in posredujejo pristno pesnikovo občutje, ki je tako toplo in življenjsko, da mu ni mogoče očitati ponarejenosti. Eksperimentalna poezija mu je tuja, prav tako hermetična zaprtost nekaterih njegovih sodobnikov. Pesniške oblike, kakršne so ustrezale številnim generacijam pred njim, ustrezajo tudi Žitniku. Kljub zahtevni, pogosto vzneseni dikciji je njegov slog vedno dostopen najširšemu bralstvu, celo takrat, ko je morda preveč povzdignjen in danes deluje nekam staromodno, še bolj pa seveda v pesmih, kjer v skladu z motivi prilagaja svoj izraz preprostejšemu, a nič manj poetičnemu kmečkemu jeziku.

Njegova tematika je omejena, sestavljajo jo trije glavni dejavniki: ljubezen, vera in domača zemlja. Ti motivi pa so seveda tematsko omejeni samo navzven, saj pesnik v njih odkriva nešteto nians iz slovenskega kmečkega življenja in čutenja. Tu in tam se kot motivi pojavijo še smrt, odpuščanje, spomin na mater in očeta, zgroženost nad človeškimi zablodami, strah pred približujočo se vojno. V zadnjih predvojnih letih je precej pogosta tema pozivanje k miru in nenasilju, v istem času pa se pridruži še socialna in domovinska tematika.

V drugi polovici vojne se Žitnik v valu tedanje protikomunistične histerije nenadoma prelevi iz vznesenega glasnika ljubezni in miru v nič manj vnetega političnega agitatorja. Sovražstvo, aroganca in sarkazem, zapadanje v idejna protislovja, pozivanje k odklanjanju sodelovanja z Osvobodilno fronto in celo k fanatičnemu iztrebljanju vseh, ki so se uprli okupatorju, opisi krvavih pokolov v imenu vere karakterizirajo njegove udarne pesmi, nastale v letih 1944-45. V teh pesmih povsem prevlada ideološka propaganda in jim jemlje estetsko in umetniško vrednost. Ta neizčrpni vulkan sovražstva, značilen za oba

pola tedanje slovenske politike in kulture, danes deluje kot tragično, vedno aktualno opozorilo slovenskemu narodu.

Kot se je vihar v pesniku naglo vzdignil, se je po naselitvi v novi domovini prav tako naglo polegel. Njegove povojne pesmi imajo spet vse značilnosti predvojnih od slovenski pokrajini in idiličnih slik iz kmečkega življenja; še vedno so pomembna inspiracija pesnikova religiozna čustva, motiv ljubezni se zdaj redkeje pojavlja, novo pa je domotožje.

*

Prve Žitnikove objave (1928-30) najdemo v celjski **Mladiki** in **Koledarju družbe sv. Mohorja**, mariborskem listu **Naš dom** ter v goriškem mesečniku **Družina**. Te nežne, umirjene lirične pesmi so kratke, dikcija je še preprostejša, v nekaterih se slog povsem približa slovenski ljudski pesmi (V gozdu⁶). Motive išče v naravi, samoti (V gozdu), v boleči praznini ob izgubi očeta (Očetu⁶); bogato metaforiko črpa večinoma iz narave, včasih vplete v pesem tudi kakšno sakralno prisposodobu (Bled večer⁷).

Ljubezen se pojavi kot osrednji motiv v Žitnikovih tehnično zahtevnejših pesmih, nastalih leta 1932, objavljenih pod psevdonimom v ljubljanskem dijaškem glasilu **Žar**. Večinoma gre za oblikovno dovršene sonete z romantičnimi motivi in prekipevaločimi čustvi, napisane v povzdignjenem, preveč izumetničenem jeziku (Pomlad, Pomlad na deželi, Ljubav mi je bila, Beli dih)⁸. Te pesmi danes delujejo staromodno, njihovega estetskega vtisa ni mogoče primerjati z nekaterimi Žitnikovimi zgodnejšimi krajšimi mojstrovinami.

Korak naprej predstavljajo pesmi nekoliko širšega tematskega in oblikovnega izbora, objavljene v letih 1934-35. Jezik v nekaterih od njih je še vedno precej izumetničen, odkriva pa zelo bogato besedišče (Naš čas⁹). Na eni strani najdemo metafizična razmišljanja (Videnje¹⁰) ali beg iz nemirnega posvetnega življenja, od koder se želi pesnik, »*pijan od strupenega medu sveta*«, umakniti v neskalseni mir samote (Nazaj!¹¹). Na drugi strani pa gre svojo pot razvoja Žitnikova ljubezenska pesem. V skladu z značajem revije, kjer so objavljene posamezne pesmi, srečamo še povsem poduhovljeno ljubezen, opevano v povzdignjenem jeziku (Prošnja¹²), drugod pa je že vedno bolj prisotna čutnost (Deklica moli, Zapuščena, Pesem deklice¹³). Zadrževana, prebujajoča se ljubezenska sla se v verzih, nastalih leto dni pozneje, razvije v nezadržno strast (Sama, Premlada, Fantovske

pesmi, Večerno hrepenenje¹⁴, Pomladna¹⁵). Vmes se tu in tam pojavi kakšna otožna metafizično razmišljujoča pesem (V Sahari¹⁶) ali celo verzi, ki izražajo željo po smrti, očitno napisani v trenutku popolnega obupa (Zadnja groza¹⁷). Večina teh pesmi že nakazuje ton Žitnikove zbirke **Pomlad** iz leta 1937¹⁸, nekatere pa so v njej celo ponatisnjene (Srečanje¹⁹, Boječa ljubezen²⁰). V ljubljanskem mesečniku **Dom in svet** se v njegovih pesmih iz tega časa pojavlja tudi verska tematika (Hrepenenje, Večerni privid²¹).

Če primerjamo edino Žitnikovo objavljeno zbirko z njegovimi soneti, objavljenimi leta 1932 v **Žaru**, opazimo bistven premik od manj prepričljive izumetničenosti k preprostejšemu jeziku, k bolj neposrednemu izrazu. Zbirka je sestavljena iz sedmih opusov in v celoti obsega osemdeset pesmi. Teme so pomlad na deželi, ljubezen, strast, odpoved, Bog, samota. Tu srečamo sonete, gazele in druge pesniške oblike, povsod pa je strogo odmerjena dolžina verzov in kitic z brezhibnim ritmom in rimo. Od stopic sta najpogostejši jamb in trohej, včasih pa seže tudi po amfibrahu. Motiv mladostnega prebujanja ljubezenskih čustev in čutov, naslikan v prisposodobah iz pomladne prebujajoče se narave, se v zbirki pojavlja v številnih različicah. Takšne so npr. pesmi Nedolžnost (str. 12), Pesem prebujene (str.83), Prebujenje (str.76).

Duhovno življenje Vinka Žitnika se je pogosto umikalo v nek drug čas, izven trenutne stvarnosti. Kot je v njegovih povojnih pesmih čutiti, da pesnik živi le še od spominov na mladost v starem kraju, srečujemo v njegovih predvojnih verzih na eni strani beg v otroštvo, na drugi strani pa misel na smrt in na čas po smrti. Značilen primer je pesem Pomladi izza groba (zbirka **Pomlad**, str. 80):

*Pomladi, ah, pomladi izza groba,
že zdaj vas vidim, čutim vaš opoj!
Kako tedaj ves svet bo spet podoba
nebes, ko grob pozabljen dom bo moj!*

*Ah, ko bo spet vse vstajalo, brstelo,
s cvetočim licem soncu šlo v objem,
ko iz prsti življenje bo kipelo,
takrat bom jaz v njej spal, brezčuten, nem!*

*Ne, tiste dni ne bom več mogel spati;
srce se bo zbudilo kakor brst
in rdeči nageljni v svetlobi zlati
pognali bodo v sončne dni skoz prst.*

*In trgali jih bodo prstki beli
cvetočih deklic tiste mile dni,
na mladih prsah bodo jim dehteli,
bleščali se ko moja srčna kri.*

Kritiki so zbirko ob izidu zelo ugodno ocenili.²² Božidar Borko poudarja, da je pesnik popoln samouk, česar pa ni opaziti v njegovi zbirki. Vsakdo bo mislil, da je Žitnik na široko razgledan po domači pesniški literaturi. Žitnikovi vzori, ugotavlja Borko, so Prešeren, Jenko, Gregorčič in Anton Vodnik. »Vinko Žitnik napravi vtisk inteligentnega človeka, ki je v načitanosti že prešel od površnosti in količine k samostojnemu premišljevanju in iskanju kvalitete ter globine. (...) njegova knjiga kaže - to lahko mirno priznamo, - da je ta nadarjeni poet iz ljudstva prekosil marsikaterega priznanega pesniškega epigona v naši poetični književnosti. (...) Žitnik je nedvomno pesniški talent, ki ima ne le znatno moč doživljanja, marveč tudi - zlasti, če upoštevamo njegovo biografijo - priznanja vredno kulturo izraza, to je formalno-oblikovalno sposobnost.«²³ Kritik nadalje ugotavlja, da pesnik uživa v naivnem dojemanju narave in da njegova erotika niha med nagonsko strastnostjo in čisto sublimacijo. Zanimajo ga predvsem razpoloženja v naravi in erotična čustva. Izraža jih s pesniškim jezikom, ki je neredko preveč gostobeseden, leporečen in metaforično že obrabljen, zaslepljen od bleska naše moderne in njenih povojnih odmevov. Mestoma pa se Žitnik zgleduje po Jenku in se približuje ritmu slovenske narodne pesmi (Prerokovanje, Tožba, Beli nageljni). Marsikje zazvene originalnejši, intimnejši toni, ki nam pesnika tesneje približajo in kažejo, da bi se utegnil razviti v močnejšo pesniško osebnost, piše Borko.

Radivoj Rehar se svoje ocene Žitnikove zbirke loti nekoliko drugače. Po precej poglobljenem uvodu, v katerem oriše glavne sodobne tendence v jugoslovanskem in zahodnoevropskem pesništvu, poišče mesto, kamor sodi pesniška zbirka Vinka Žitnika. V drugem delu študije je podana vsebinska analiza posameznih

ciklov. Kritik uvodoma ugotavlja, da je naš lirični narod v dvajsetih in tridesetih letih izgubil smisel za liriko, vendar po krivdi pesnikov samih, ker so se pod vplivi tujih, bolj ali manj prehodnih mod oddaljili od slovenske tradicije, se dvignili zlasti v ekspresionizmu v nedosegljive megle ter izgubili tla pod nogami in s tem tudi stik s svojim narodom. Odtujitev naroda od svoje lirike, meni Rehar, bo zato mogoče odstraniti samo z vrnitvijo k tradiciji, kakor so npr. ugotovili tudi v Nemčiji in drugod, kjer se novi pesniki vračajo na stara pota in postaja lirična pesem res zopet pesem, celo pevna. Že druge pesniške zbirke naših pesnikov nam napovedujejo vračanje k tradiciji, Žitnikova pa ga kaže tudi na prvi pogled. *»Žitnik je pesnik, ki je izšel zares neposredno iz ljudstva in ga zato tuja učenost ni mogla speljati na abstraktna pota; je eden tistih redkih talentov, ki se sami, brez formalne šolske izobrazbe dvignejo do ustvarjalcev višjih vrednot. Tuja slovstva jih poznajo veliko, in med njimi so svetovno slavna imena. (...) Žitnikove pesmi so jasna vrnitev k slovenski tradiciji po narodni liriki, Prešernu, Jenku itd., navdahnjene morda tu in tam z rahlo romantiko, toda pristno čustvene in v neki meri oplodene s sodobnostjo. Refleksivne lirike skoraj ne pozna, kvečjemu še impresivno, ki prevladuje zlasti v zadnjem, sedmem ciklu te zbirke. Vse ostalo je pristno, primarno lirično čustvo mladega kmečkega fanta, prefinjeno z lastnim kulturnim dvigom in neko notranjo estetiko.«²⁴* Kritik se v zbirki dotakne tudi šibkejših mest, *»ki se izražajo zlasti v ponavljanju razpoloženj in besednega materiala v nekaterih pesmih. Toda vmes so ne samo posamezni verzi in kitice, ampak tudi cele pesmi, ki dajejo zbirki pravico do obstanka in pesniku legitimacijo lirika. Nekatero zvane kot prefinjena narodna pesem in bodo gotovo našle tudi komponista.«²⁵*

V letih 1938-41 se v Žitnikovih pesmih pojavi zahtevnejša zgradba, opazno pa je tudi iskanje novih oblik. Na eni strani so impresionistični utrinki, ki jih pesnik največkrat uporabi kot uvod v osebnoizpovednih pesmih, na drugi strani pa so razmišljujoče pesmi s socialnoetično tematiko. Takšni so trije tehnično dovršeni Božični soneti²⁶ s skrbno izbranim besediščem, namenjenim širokemu bralstvu, s sorazmerno nezapleteno sintakso in z množico biblijskih metafor. Pesnik poziva ljudi, naj nehajo uničevati, kar so trudoma zgradili njihovi dedje. Obupan

je nad slepim človeštvom, ki se bojuje med seboj v krvavih vojnah, namesto da bi živel v miru in slogi. S strahom in odporom do nasilja napoveduje skorajšnjo ljudsko vstajo. Razume jo kot posledico brezčutnega časa, ko »nas vodijo črke, stroji in bombe«, in se ne čudi, da v sloju izkoriščanih raste upor in gnev, medtem ko ob prazni žlici poslušajo lažnive obljube. Pesnik poziva voditelje in ljudstvo k miroljubnemu reševanju sporov znotraj naroda in med narodi.

Domoljubna tematika je v ospredju tudi v pesmi Jesenski pastel²⁷, sestavljeni iz treh vsebinskih enot. Uvodni del predstavlja impresijo slovenske jesenske pokrajine, drugi del je namenjen razmišljanju, v zadnjem pa pesnik izpove svojo ljubezen do domovine.

Podobno zgradbo zasledimo tudi v številnih opusih s skupnimi naslovi Podobe, Obrisi, Utrinki in Srbski motivi, nastalih leta 1939. Podobe, objavljene v mariborskih **Obzorjih**, ljubljanskem **Domu in svetu** ter v celjski **Mladiki**, so sestavljene iz treh, petih ali sedmih tematsko povezanih pesmi, katerih prvi del spet predstavlja slikovit zunanji opis (dekleta, domačije, pokrajine in drugih motivov), zaključni pa misel ali osebno izpoved. Srbski motivi so izredno učinkoviti impresionistični utrinki in ustvarjajo žive slike pokrajine, prijetne in spokojne srbske kmetije, vabljivega dekleta, »zrelega in sladkega kakor grozd«, ter postarane srbske matere, ki kljub neprizanesljivemu življenju in izgubi sinov še vedno izžareva človeško toplino (Šumadija, Šumadinka, Srbska mati, Srbski dom)²⁸. Novo obliko najde pesnik v svojih izrazito impresionističnih Obrisih in Utrinkih. Vsak cikel je sestavljen iz treh tematskih sklopov (Zima, Kopnenje, Prva pomlad²⁹; Jutro, Pomlad, Razgledi³⁰; Večerne sence, Osnutki, Domačnost³¹; Srce, Dekle, Bog³²), vsak sklop pa iz cele vrste posameznih trivrstičnih kitic, ki ima vsaka še svoj naslov. Ti kratki delci predstavljajo plastične miniaturne skice z močno izraženo atmosfero, pa brez dodatne misli ali izpovedi.

Povsem drugačne vsebine je cikel petih pesmi s skupnim naslovom Naš čas³³. Razen oblike nima po zgradbi in tematiki ničesar skupnega s sočasno nastalimi Podobami (1939). Gre za razmišljujoče pesmi s socialno, protivojno in domoljubno tematiko, v njih se odraža pesnikov odpor do naraščajoče napetosti in nasilja med narodi (Krogi), razmišljanje o slepem verovanju

množic v razne jalove ideologije, medtem ko brezposelni brezdomci stradajo (Brezposelni), izkoriščani delavci pa še naprej redijo tujce s svojimi žulji (Kopači). V zadnji pesmi (Kovač) izraža željo, da bi se slovenski narod prekalil in se združil v složno celoto ter da bi se pod njegovo okrilje vrnili naši bratje in sestre, ki so v »posesti tujcev«.

Žitnikova protivojna in domoljubna lirika, ki ji sledimo od Božičnih sonetov (1938) preko cikla Naš čas, doseže vrhunec v pesmih, objavljenih leta 1940 v **Mladiki** (Pomlad, Na straži, Gazela), in pa v Novoletni epistoli (**Slovenec** 1941). Pesmi Pomlad³⁴, Na straži³⁵ in Gazela³⁶ imajo preprosto in učinkovito dikcijo ter sorodno zgradbo: v prvem delu so svetle, vriskajoče, radožive in slikajo prizore iz pomladne ali jesenske pokrajine, zadnja kitica pa predstavlja učinkovit preskok v povsem nasprotno atmosfero. Pesnik v zaključku izrazi grozo pred približujočo se vojno, ki bo uničila vso opisano lepoto (Pomlad) in strla ljudski rod (Gazela). V pesmi Na straži srečamo vojaka, ki brezčutno opazuje uvodoma naslikano lepoto brsteče pomladi. Telo in čustvo sta mu otopeli, saj sta ju povsem zatrli puška in dolžnost.

Tudi nekaj mesecev mlajša Novoletna epistola³⁷ izredno živo odraža ozračje časa. Jezik je še vedno zelo razumljiv, obogaten z množico metafor iz vsakdanjega življenja in narave. Pesem je svarilo rojakom, naj se na novoletno noč (januarja 1941) ne veselijo, naj se takoj streznijo in se zavedo dogajanja okrog sebe: prelivanja krvi, uničevanja življenj, načrtov in ustvarjalnih naporov, ječanja beguncev in ranjencev. Bližajočo se vojno primerja z ognjenimi zublji, ki že ližejo strehe sosednjih hiš. Pesnik poziva brate in sestre, naj namesto praznovanja pohitijo na stražo, »... da vihar uničevanja, / ki vedno silneje se v nas zaganja, / ne pljusnil bi čez naše meje ris!«

Ob teh neposrednih, učinkovitih protivojnih domovinskih verzih so vzporedno nastali tehnično prav tako dovršeni, jezikovno pa mnogo bolj izumetničeni soneti (Nokturno³⁸, Oktober³⁹, Večer⁴⁰). Prvi je sonet o nesrečni ljubezni in neizpolnjenem hrepenenju, ki se utaplja v hlad noči. Drugi sonet predstavlja oktober na deželi, bogastvo plodov in pridelka s pisanimi barvnimi odtenki. V sonetu Večer prevladuje umirjeno ozračje brezskrbnosti in blagostanja na kmetiji. Bližji Žitnikovi zbirki **Pomlad** so vriskajoči stih v pesmi Pomladna sreča⁴¹, ki

izraža mladostno radoživost pesnika, polno pomladnih pričakovanj.

Zametke Žitnikove udarne pesmi, značilne za drugo polovico vojne (v letih 1942-43 ni objavljala pesmi) najdemo v Budnici novih dni (**Slovenčev koledar 1941**). Tu še ni ideološke in politične propagande, v ospredju pa je pesnikov poziv k splošnočloveškim moralnim idealom. Od marca 1944 do osvoboditve je Žitnik objavil tri pesmi v **Slovincu**, sedemnajst v **Slovenskem domu** in enajst v **Slovenskem domobranstvu**. V večini teh pesmi prevladuje protirevolucionarna propaganda s pozivi, naj se vsi »omahljivci«, ki tega še niso storili, pridružijo domobrancem (Omahljivcem⁴², Poveljnik kliče⁴³), z opevanjem domobranskih zmag in zasmehovanjem vseh, ki so se uprli okupatorju.

V begunstvu je leta 1946 objavil v **Svetu in domu**, leposlovni prilogi Zedinjene Slovenije, nekaj pesmi, v katerih se že vrača k predvojni tematiki (Spomin na dom, Kmet in zemlja). Kakšnih pomembnejših premikov v pesniškem izrazu, značilnih za njegove poznejše poskuse, pa tu še ni zaslediti.

Po naselitvi v Argentini se je pesnik umaknil v asketsko življenje ponižnega hišnika, medtem ko je ponoči v svoji podstrešni sobi prebiral najnovejše knjige in tudi sam intenzivno nadaljeval s pesnjenjem. »Zapustil je zaboječek rokopisov z več kot dvajsetimi rokopisnimi zbirkami, pesmi pa gredo v tisoče...«⁴⁴

Objavljala je v najrazličnejših izseljenskih in zamejskih listih, revijah in koledarjih v Argentini, Kanadi, Avstraliji, na Koroškem in Primorskem pod raznimi psevdonimi (Budnik, Gospo-svetski, Gorazd, Oroslov Ozarnik). Poleg religioznih motivov je v ospredju hrepenenje po starem kraju, po varnem zavetju narave, matere, očeta, domače zemlje in kmečke izbe. Še vedno išče navdiha v spreminjanju letnih časov, ki dajejo slovenski krajini vedno nove čare.

Leta 1958 se v eni od publikacij Svobodne Slovenije pojavijo štiri pesmi iz cikla Ozki soneti⁴⁵. Po dolgoletni zvestobi tradicionalnim pesniškim oblikam nam pesnik prvič predstavi svoje nove poskuse s sodobnejšimi oblikami. Pesmi iz omenjenega cikla pričajo, da ne gre več zgolj za preskušanje manj konvencionalnih oblik, saj je čutiti, da se je pesnik tudi v novem izrazu hitro znašel. Posamezni verzi se krčijo do skrajnosti, dokler

jih ne tvori le še ena sama do kraja zgoščena stopica, nabita z atmosfero in občutjem (Pomladni sprehod, odlomek):

*Hi,
s cveti
rdeti,
z žiti
kliti,
s kmeti
zreti,
piti
žive
soke,
jare
čare
njive,
loke.*

V **Antologiji slovenskega zdomskega pesništva** (Buenos Aires, SKA, 1980) najdemo štiri Žitnikove pesmi, ki sta jih urednika izbrala iz bogate pesnikove zapuščine na osnovi estetskih in umetniških kriterijev. Tu najdemo dve kratki, ganljivi pesmi, posvečeni spominu na pesnikovega očeta (Roke, Pri malici), pojoče stihe, ki slikajo prizore iz starega kraja (Dolenjska), in končno osrednji motiv domotožja, kot ga v najrazličnejših oblikah srečujemo pri večini izseljenskih pesnikov Žitnikove generacije (Domov, odlomek):

*Domov, o bratje in sestre, po zdravje,
domov v nebeško varstvo, v božji mir,
domov na delo, žuljev trdni tir,
domov v kleti in kašče, hleve kravje,
domov na njive in v gozdov goščavje,
domov v ponosnih naših gor okvir,
domov, kjer naših sil vre večni vir,
domov, domov v prostost in zmagoslavje!*

Dve leti pred smrtjo je Žitnik objavil cikel sedmih daljših pesmi s skupnim naslovom Čar slovenskega podeželja⁴⁶. Čas nastanka teh pesmi mi ni znan, vendar po umirjenem, zrelem

in neposrednem izrazu brez vsake odvečne izumetničenosti sklepam, da gre za pesmi, nastale v emigraciji, ko je pesnik že prerasel fazo prekipevajoče sentimentalnosti in pretirano povzdignjenega jezika. Cikel v nobenem pogledu ne zaostaja za Žitnikovimi najboljšimi predvojnimi verzi (Jaz pa pojdem v plodno polje, odlomek):

*Jaz pa pojdem v plodno polje
po usahlo moč in zdravje!
V njem postopim za oralom
s črnim valom
brazde zdrave kmečke volje
ter pokažem vsem stremuhom,
kod za kruhom
pot gre v dela zmagoslavje!*

*Pa sejalnico napolnim
si s pšenico kakor z zlatom,
v prst razsujem z roko rjavo
zrnje zdravo,
dam slovo vsem smotrom bolnim
ter pokažem vsem sosedom
srečo, - z zgledom
pot odprem jim k njenim vratom!*

*Pa se zlekнем na ozare
pod neba prostrano streho,
da si v bilkah odpočijem,
naužijem
zdravih sil se, vse utvare
vetru dam ter brez tegobe
naše dobe
sklenem trajno vez z uteho!*

V lanskem letu je prispela v domovino Žitnikova rokopisna zapuščina. Gre za 40 neobjavljenih pesniških zbirk v tipkopisu, ki skupaj vsebujejo 3785 pesmi, nastalih v letih 1954-67 (kot je razvidno iz letnic na ovitkih posameznih zbirk). Omenjeno zapuščino hrani pesnikov nečak Branko Žitnik v Grosupljem. Avtor je pesmi uredil po tematiki; posamezne zbirke vsebujejo

pesmi, nastale v različnih obdobjih (npr. 1956-60-67). Menim, da bi bilo to obsežno literarno zapuščino vredno pregledati, saj bi izkušen ocenjevalec gotovo našel v njej dovolj gradiva za kvalitetno pesniško zbirko, ki se bo lahko kosala s podobno ubranimi verzi nekaterih naših priznanih predvojnih pesnikov.

Žitnikove pesmi so namenjene najširšemu bralstvu. Kljub neizogibnemu ponavljanju ob takšni plodovitosti in kljub pomanjkanju izvirnejše metaforike dosegajo nekatere njegove pesmi dovolj visoko umetniško raven, da si vsekakor zaslužijo objavo. Dr. Tine Debeljak je Žitnikove pesmi označil kot duhovno branje in kot stvaritev pesnika, ki nikoli ni zapadel v diletantstvo. Večina slovenskih bralcev bi jih verjetno ugodno sprejela, četudi se zahtevnejši literarni sladokusci ob njih ne bodo ustavljali.

OPOMBE

- * Del te razprave z naslovom *Pesnik slovenskega podeželja* je bil objavljen v reviji *Srce in oko*, *Obzornik Prešernove družbe*, št. 13, februar 1990, str. 98-102.
- 1. *Antologija slovenskega zdomskega pesništva*, Zbrala in uredila Tine Debeljak in France Papež, Buenos Aires, Slovenska kulturna akcija (SKA), 1980, str. 10
- 2. *Ibid.*, str. 9
- 3. Jevnikar Martin, *Zasluzni možje*, *Pesnik Vinko Žitnik*, *Koledar Goriške Mohorjeve družbe za leto 1981*, Gorica, *Goriška Mohorjeva družba*, 1981, str. 91-92
- 4. Lino Legiša, *V ekspresionizmu in novi realizem*, *Zgodovina slovenskega slovstva*, Ljubljana, Slovenska matica, 1969, VI. zv., str. 320, 334
- 5. *Naš dom*, *List za kmečko mladino*, Maribor, 1929, št. 11, str. 154
- 6. *Koledar Družbe sv. Mohorja 1930*, Celje, str. 60
- 7. *Družina*, *Mesečnik za zabavo in pouk*, Gorica, II/1930, št. 1, str. 24
- 8. *Žar*, *Dijaški leposlovni list na Državni klasični gimnaziji v Ljubljani*, III/1931-32, št. 7, str. 125-126; št. 8, str. 141, 144

9. Mladika, Družinski list s podobami (v nadaljevanju Mladika), Celje, XVI/1935, št. 2, str. 47
10. Ibid.
11. Ibid., str. 52
12. Vrtec, Ljubljana, 65/1934-35, št. 2, str. 26
13. Mladika, XV/1934, št. 12, str. 44; XVI/1935, št. 3, str. 98, 105
14. Piramida, Neodvisna revija za politična, socialna, kulturna vprašanja in leposlovje (v nadaljevanju Piramida), Maribor, I/1936-37, št. 6, str. 169; št. 7-8, str. 219; str. 204-205; št. 9, str. 247
15. Mladika, XVII/1936, št. 6, str. 217
16. Piramida, I/1936, št. 5, str. 135
17. Ibid., št. 9, str. 252
18. Vinko Žitnik, Pomlad, Maribor, 1937, (samozaložba)
19. Dom in svet, Ljubljana, 49/1936, št. 5-6, str. 270
20. Mladika, XVII/1936, št. 7, str. 253
21. Dom in svet, 49/1936, št. 5-6, str. 270-271
22. [o.] Božidar Borko, Lirika Vinka Žitnika (v nadaljevanju Borko), Jutro, Ljubljana, 1937, št. 133, str. 7; R.Rehar, Vinko Žitnik, Pomlad (v nadaljevanju Rehar), Piramida, I/1936-37, št. 10, str. 299-302
23. Borko, str. 7
24. Rehar, str. 299-300
25. Ibid., str. 300
26. Večernik, Maribor, 1938, št. 291, str. 6
27. Mladika, XIX/1938, št. 12, str. 448
28. Dom in svet, 51/1939, št. 5, str. 270-271
29. Mladika, XX/1939, št. 1, str. 7-8
30. Ibid., št. 2, str. 51-52
31. Ibid., št. 3, str. 92-93
32. Ibid., št. 4, str. 130-132
33. Dom in svet, 51/1939, št. 6, str. 332-333
34. Mladika, XXI/1940, št. 3, str. 94
35. Ibid., št. 7, str. 235
36. Ibid., št. 10, str. 330
37. Slovenec, Ljubljana, LXIX/1941, št. 1a, str. 11
38. Dom in svet, 52/1940, št. 8, str. 466
39. Ibid., št. 9, str. 526
40. Ibid., št. 10, str. 602
41. Mladika, XXI/1940, št. 7, str. 243

42. Slovenski dom, Tednik za politična in kulturna vprašanja, Ljubljana, X/1945, št. 15, str. 4
43. Slovensko domobranstvo, Ljubljana, III, izr. izd. 3. maja 1945, str. 1; Marjan Dolgan, Slovenska muza pred prestolom, Antologija slovenske slavnice državniške poezije, Ljubljana, Krt, 1989, str. 132
44. [td] Tine Debeljak, Vinko Žitnik, pesnik, Svobodna Slovenija, Buenos Aires, XXXIX (33)/1980, št. 26, str. 2
45. Zbornik Koledar Svobodne Slovenije 1958, Buenos Aires, str. 192
46. Meddobje, Buenos Aires, SKA, 16/1978, št. 1-2, str. 138-145

ABSTRACT

VINKO ŽITNIK, A SLOVENE-ARGENTINIAN POET

J a n j a Ž i t n i k

*The purpose of the paper is to present the life and work of Vinko Žitnik, a poet who has remained practically unknown in his homeland despite the relatively high artistic level found in some of his cycles and poems. Žitnik belongs to the middle generation of the so-called Slovene political emigrants, those who settled in Argentina by the end of the 1940' and continued to develop the Slovene culture with a commendable zeal. A short biography of the poet is followed by an outline of the themes treated in all his creative periods. The central part of the study presents the contextual and formal side of Žitnik's poetry from the early publications in 1928, to his only collection, **Pomlad (The Spring)**, printed in 1937 and well reviewed, through to his last poems, published shortly before his death in **Antologija slovenskega zdomskega pesništva (The Anthology of Slovene Emigrant Poetry)**. Žitnik certainly is one of the more prolific Slovene poets, as he has left, besides the numerous pre- and post-war publications in various domestic and emigrant publications, as many as forty unpublished collections containing almost 4000 poems, many of which doubtlessly deserve publication.*

BRONASTI TOLKAČ IN V KLJUNU GOLOBICE BERTA PRIBCA

Barbara Suša

UVOD

Bert Pribac prav gotovo sodi med najpomembnejše slovenske pesnike v Avstraliji. Njegovo ustvarjanje do sedaj še ni zbudilo pretirane pozornosti literarnih zgodovinarjev. V domovini sta nanj opozorila Mirko Jurak^{1,2} in Jerneja Petrič³. V širšem slovenskem kulturnem prostoru pa sta njegovo pesnjenje občasno spremljala Tine Debeljak⁴ in Lev Detela⁵. Omenjeni avtorji v svojih prispevkih niso obravnavali Pribčevega dela v celoti, zato pomeni naslednji prispevek prvi strnjen pregled njegovega literarnega snovanja od začetkov do današnjih dni.

BRONASTI TOLKAČ IN V KLJUNU GOLOBICE

Bronasti tolkač, pesniška zbirka Berta Pribca (roj. 16. 1. 1933 v Sergaših pri Izoli), je prva slovenska knjiga, ki je izšla v Avstraliji. Leta 1962 jo je izdal Slovenski klub v Melbournu, natisnila pa jo je tiskarna Simona Špacapana. Za takratne razmere pomeni izid te pesniške zbirke nekaj posebnega. Iz morja začetniških in povprečnih literarnih izdelkov se je nenadoma dvignil val poezije, ki je nikakor ne bi mogli imenovati zgolj priložnostna. Če to zbirko postavimo ob bok tistim, ki so v teh letih izhajale v domovini, ne opazimo takšne anahronije, ki je značilna za takratno izseljensko literarno ustvarjanje. Pribčeva sočasnost s slovensko literaturo tedanjega časa ni naključna. Bert Pribac je že kot gimnazijec objavljajal v reviji **Naša misel** (glasilo kopske gimnazije), kasneje, ko je študiral primerjalno književnost, pa v **Mladih potih**. Leta 1959 ga je še kot študenta zaradi političnih razlogov zaneslo na avstralsko celino, kjer se je v začetku preživljal s čiščenjem bolnišnice. Potem je končal študij in napravil magisterij ter se zaposlil v knjižnici zveznega ministrstva za zdravstvo v Canberri.

Prvi Pribčevi literarni poskusi, ki jih lahko prebiramo v omenjenih revijah, že takrat izpovedujejo navezanost na domačo zemljo v Istri. Nekaterih pesmi iz dijaških let se drži še povojna družbena angažiranost (Maj, 1945, **Naša misel** 9/1952; Pri Strunjanu, **Naša misel**, 1952/7). V **Mladih potih** je že opazna rast od preprostih čustvenih izlivov k bolj premišljenemu pesniškemu izražanju. Po drugi strani se je zrahljala stroga oblika verzov in kitic. Opazen je odstop od rime in verzne istoštevilčnosti. Pribac se je takrat odločil za prosti verz s pogosto rabo enjambementa in asonance; uporablja ga še danes. Precej tipična pesem tega obdobja je Morjak, ki je bila objavljena v **Mladih potih** (2/1956/57). Snov, ki je navdihnila te verze, predstavlja trenutek dneva. Pesnik o njem samo poroča. Vendar najbrž ni naključje, da je ubesedil ravno ta trenutek poldneva, ki s svojo lahkotnostjo vzbuja prijetna občutja. K večji prijaznosti tega tihožitja pripomore tudi primera (*zardele so strehe v prijetnem pokoju poldneva kot dekle, ki je v ljubezni razkrilo obraz in prepustilo usta poljubom*). Svet, ki diha iz teh podob, je še lep in srečen. Pesnik ima pravico do svojega subjektivizma in intimizma. Tako je uveljavljal svojo pravico do neomejevanega umetniškega prostora tudi prvi povojni val mladih pesnikov. Njegov kasnejši pesniški razvoj je postopoma odstopal od takšne poetike, kar je opazno tudi v zbirki **Bronasti tolkač**.

Pribac je zbirko razdelil na pet ciklov: Jadra lepe Vide, Samote, Skaljene sence, Hiša žalosti, Pred jutrnjo. Cikli vsebinsko tvorijo zaokrožene celote, čeprav med njimi ni ostrih prehodov. Prav na začetku zbirke stoji pesem z naslovom Desetnika, ki se med branjem izkaže za moto knjige. Romarstvo, desetništvo, potepuštvo, beraštvo, kot pesnik poimenuje ta položaj, predstavlja vodilni motiv zbirke.

V prvi pesmi z naslovom Tri breze, ki močno spominja na narodno, avtor s simbolom ubesedi usodni dogodek, ki je razdril njegov, prej srečni in v sebi zaokroženi pesniški svet. Nad tri breze, ki so simbol mladosti in čistosti, so prišli trije krvniki in morale so pasti. Že takoj na začetku zbirke opazimo, da je avtor opravil z leporečnim občudovanjem narave, čeprav bi prvi cikel Jadra lepe Vide deloma še lahko navezali na mladostno pisanje. Pribac sicer še vedno zajema snov iz narave, še vedno opazujemo impresionistične podobe in tudi oblika se ni spremenila.

*Rdeča obla je zdrsnila
v tolmune za gorami,
ki stražijo noč
kot okrvavljene stene;
in nad brezdnom
so se splašili vrani
od poka zapoznelega lovca.*

Nocoj morda, **Bronasti tolkač**, str. 11
1. kitica

Ta pokrajina v primerjavi s prejšnjo (glej pesem Morjak) ni več lepa. Stene so okrvavljene in nad brezdnom so se splašili vrani zaradi poka zapoznelega lovca. Svet ni več miren in sam v sebi zaokrožen in takšno je tudi razpoloženje lirskega subjekta, ki se oglasi v drugi kitici.

Domača pokrajina postaja simbol za vse lepo in dobro, njena podoba je zaradi tega vse bolj patetična. To je druga opazna posebnost.

V drugem ciklu *Moje samote* se nemir, občutki zapuščenosti in obsojenosti na desetništvo v lirskem subjektu stopnjujejo. Iz kitice v kitico naraščata napetost in brezupnost stanja. Ta destruktivnost pa se ne kaže v formi, ki ostaja še vedno enaka. Drugače je s snovjo. Lirski subjekt si sedaj ustvarja naravo po svoji notranji podobi. Ta narava je mrzla in pusta - senožeti so gole, trave so ožgane od slane, travniki poteptani in prst diši po pokopališčnih cipresah.

Cikel *Skaljene sence* s podnaslovom *V Valkalagerju pozimi 1959/60* prinaša poetiko, ki je v primerjavi z mladostnim pisanjem že močno spremenjena. Napetost in tesnoba stanja, ki sta značilni za prejšnji cikel, zdaj doseže svoj vrh. Prvoosebna izpoved preide iz ednine v množino. Podobe sveta se maličijo v groteskne ekspresije, ki so polne groze.

*Okna so brezmesene
segnite lobanje s sovjimi očmi:
ko se vračajo nazaj, mimo njih
in mimo stojnic pred vhodom,
jim točijo zastonj čaše tegobe
kakor beraško juho
na vratih sirotišnic.*

Sejmišča beračev, **Bronasti tolkač**, str. 31

Ta pesniška govorica spominja na pisanje drugega povojnega vala mladih pesnikov, groza je predvsem značilna za pesmi Daneta Zajca⁶.

Naslednji, četrti cikel Hiša žalosti pripoveduje o svetu, ki ne more več obstajati, kajti rak zlobe mu je prežrl možgane, kot beremo v naslovni pesmi Hiša žalosti (**Bronasti tolkač** str. 45, 1. kitica). Kljub tem in podobnim tonom je vtis tega cikla drugačen od prejšnjega. Dinamična stanja lirskega subjekta je zamenjala apatija ali celo (četudi cinično) iskanje sreče v majhnih stvareh⁷.

V ciklu avtor kot zapisovalec človeške usode spet ponikne v tretjeosebno izpoved, ki je še posebno poudarjena v pesmi Ljudje zatohlih palub. V pesmi je ubesedena žalostna usoda slovenskega naroda, ki ga je bratomorna vojna razgnala po vsem svetu. Tisti, ki so odšli, umirajo pod težo evkaliptov ali od gadjih pikov v porečju Amazonke, tisti, ki so ostali doma, prodajajo svoje duše za skorjo kruha. To je ena izmed redkih Pribčevih pesmi, ki opominja na tragični povojni slovenski eksodus.

Zadnji cikel Pred jutrnjo se bistveno razlikuje od ostalih. Pesmi z bivanjsko tematiko v zbirki prevladujejo, vendar bi težko trdili, da temeljijo na verovanju v neko transcendenco. To verovanje v onstran bivajoče je značilno za zadnji cikel. Zdi se, da je bolj osebne narave, čeprav iz nekaterih simbolov razbiramo, da je vezano na krščanstvo. Nad razrvano subjektiviteto in negativno objektiviteto se je dvignilo tretje - božje oko oz. zvezda, kot to avtor poimenuje v pesmi Pelji me, zvezda, v Betlehem. In najbrž ni naključje, da je avtor zbirko poimenoval po eni izmed pesmi v zadnjem ciklu. Bronasti tolkač je simbol, ki loči dva svetova, svet trpljenja in svet svetlobe. Lirskemu subjektu je uspelo, da je s tem tolkačem priklical toploto in dobroto, ki si ju je zaslužil, ker se je sproti očiščeval vsega slabega, kot pravi v prisposobi. V zadnjem ciklu je avtorju spet uspelo poudariti pozitivno razmerje do sveta, vendar na povsem drugačnih temeljih. Ti se zaradi očitne religioznosti razlikujejo od tistih iz mladostnega obdobja.

V letih med prvo in drugo pesniško zbirko, ki je izšla l. 1973, je Pribac objavljial v literarnih revijah **Most** (Trst) in **Meddobje** (Buenos Aires). V tem času je avtor izdajal časopisa **Resnica** in (1967) in **Slovenska vest**. Prvi je bil verske narave

in je posredoval načela protestantske kristadelfijske ločine. Za nas bolj zanimiva je **Slovenska vest** (1967) s podnaslovom Književni magazin za kulturo in družbena vprašanja. Kot kraja izhajanja sta omenjena Dunaj in Canberra, ker je Pribac izdajal časopis skupaj z dunajskim publicistom Levom Detelo. Revija je prvi poskus slovenske literarne revije v Avstraliji. Razen prispevkov B. Pribca, L. Detele in M. Merlak-Detele so revijo zapolnjevali tudi družbenokritični prispevki, ki se jim pozna revolucionarnost poznih šestdesetih let. Revija je v izseljenskih krogih naletela na različen odmev. Nekaterim je bila všeč drznost idej, drugi so jo zaradi tega zavračali. L. 1968 je prenehala izhajati.

Pesmi, ki jih je Pribac objavljal v obdobju med obema zbirkami, se deloma tematsko in oblikovno še navezujejo na pisanje v zbirki **Bronasti tolkač**. V 2. in 3. številki **Mosta** iz l. 1964 lahko prebiramo pesmi Izseljenci, Sprevod brez oltarja, Vlačugarstvo ali nekaj sličnega, ki bi jih še lahko uvrstili v prvo zbirko. Enako velja tudi za pesmi **Meddobja** 3/4 iz leta 1964 in za pesem Sanje vesoljnega človeka (**Most**, 1965/8). Cikel Mestne slike, objavljen v **Mostu** 6/7 iz l. 1965, pa že kaže drugačno podobo. Te pesmi so pravzaprav drobni zapisi iz vsakdanjega življenja. Lahko pa so sestavljene iz trenutnih vtisov in asociacij, ki jih ti puščajo za seboj. Jezikovno se približujejo preprostemu pogovornemu jeziku.

Zbirka **V kljunu golobice**, s podnaslovom Pesmi izseljenca in potepuha, ki jo je Bert Pribac leta 1973 izdal v samozaložbi v Canberri, se nekoliko razlikuje od prejšnje, vendar ne pomeni nobene prelomnice. Na začetku in na koncu te knjižice stoji moto. Čeprav uokvirjata zbirko, njun pomen in položaj le od daleč napoveduje tisto, kar je vmes. Prej bi to lahko trdili za pesem Na koncu sveta.

Ta pesem reflektira najmanj dve temi: pesniško in človeško bivanjsko in zato se da brati na najmanj dva načina: prvič kot zelo splošna alegorija občega človeškega bivanja in drugič kot doživeta izkušnja njenega izpovedovalca. Po takem branju izraža pesem tipično izseljensko tožbo. Čutimo jo iz številnih simbolov, ki glede na izročilo slovenske književnosti in izpostavljenе arhetipe (Lepa Vida)⁶ s svojo konotativnostjo širijo sporočilo pesmi. Snovno se pesem napaja predvsem iz subjektivnega

sveta, v katerem obstajata obe izpovedovalčevi pokrajini - domovina in Avstralija. Razpetost kolektivnega izpovedovalca med obe pokrajini je usodna. Izseljence simbolizira trta, ki je v tujem vrtu pognala svojo bolno zeleno rast. Izhodiščno situacijo lahko parafraziramo takole: izseljenci so na koncu sveta (ta kliše slovenski izseljenci v Avstraliji velikokrat uporabljajo za svojo novo domovino) in po mnogih poteh in izpraševanjih so zabredli v tesnobno situacijo. Tudi tako je mogoče dojeti sestavljeno prisposodbo »pajčevina ugaslih zvezd«. Bivanje, ki ostane potem, je labilno, vse, kar preostane, je samo še hrepenenje po obali Lepe Vide, na katero ni več vrnitve. To je prvi del pesmi, ki je po razpoloženju pesimističen, drugi del je nekoliko bolj spodbuden, saj omenja otroke, ki bodo sprejeli in tudi obvladali peščene širjave te celine. Dvodelnost pesmi uresničuje metafori z identičnim jedrom (ugasla **zvezda**, južna **zvezda**). Nasproti negativni identiteti je postavljena pozitivna. Naše vedenje o Avstraliji nam dovoljuje sklepno metaforo brati bolj konkretno in manj pesniško. Ozvezdje Južni križ je emblemat Avstralije, preusmeritev rečnih tokov v peščene avstralske širjave je zgodovinsko dejstvo. Ujeti med voljo in avtoriteto države tudi potomci ne bodo svobodni ljudje. Samo šteli bodo premike zunaj sebe. V takem položaju pa južna zvezda ni negacija ugasle zvezde, ampak samo njena varianta. Celota, ki jo sestavljata grda stvarnost in vizija⁹ neba, je razpadla samo navidezno - spet se vrača.

Naslednje strani zbirke so zapolnjene s pesmimi, ki so prežete z občutki osamljenosti, melanholije in nostalgije po domačih istrskih krajih, ki so s svojo lepoto in naravno modrostjo njenih prastarih prebivalcev morda še bolj prisotni v tej kot pa v prvi Pribčevi zbirki.

Stilno precej drugačne so pesmi Moskva na Nilu, Verona, Melbourne. V verzih so nanizane naključne podobe, včasih s komaj še jasnim skupnim pomenom. Učinek teh mestnih skic je pomensko premalo nabit, posebno takrat, ko postane izraz bolj realističen.

Pesem Obisk v muzeju je ena redkih v zbirki, ki bi jo lahko še postavili v sklop religioznega cikla iz **Bronastega tolkača**. Sporočilo pesmi je v teološkem smislu precej radikalno. Jezus kot redka starina visi v stekleni omari, nepokvarjeno spošto-

vanje pa mu lahko izkazujejo le otroci in razdedinjeni tega sveta. Pesem, po kateri ima zbirka naslov, je zanimiva predvsem zaradi položaja lirskega subjekta, ki se panteistično potaplja v širno stvarstvo. Pribac združuje panteizem tudi s temo o višjem poslanstvu pesniškega poklica¹⁰.

Hrepenenje po domači istrski zemlji je konstanta, ki jo poznamo že od prej. Domača pokrajina še vedno predstavlja simbol vsega lepega in nepokvarjenega. V Pribčevem slogu bi lahko zapisali, da daljni svetovi, ki so se skrivali za zvezdami, niso prinesli pričakovanega. Občutek ogroženosti in osamljenosti na tuji zemlji, stiska in nehumanost velemest predstavljajo drugi pol njegovega pisanja. Religioznost, ki se je v **Bro-nastem tolkaču** dvigovala nad omenjenima poloma, počasi izginja. Na to mesto pa stopa osebna različica panteizma, ki se kaže v neizmerni želji po zlitju in sozvočju z vsem bivajočim na zemlji in v kozmosu.

Po izidu druge zbirke (ali celo pred tem) je Pribac še isto leto v prvi številki **Meddobja** objavil cikel Ris na oceanu s podnaslovom Ciklus pesmi za današnje dni. Šteje devet pesmi, ki tematsko zaobsegajo skoraj ves razpon Pribčevega pisanja. Leta 1975 je Pribac v isti reviji objavil dvanajst pesmi pod naslovom Polna vreča sanj. Zraven je dodal še podnaslov Razmišljanje o svetu, okolju, sebi in ženskah in pojasnilo, ki pravi, da je bil to naslov zbirke, namenjene **Pesniškim listom** v Kopru. Tudi ta objava prinaša vse Pribčeve pesniške teme, h katerim lahko tokrat prvič prištejemo tudi erotično (glej pesmi Kamen strasti, Dekletu, ki mimo gre, Lepotica, **Meddobje** 3/4).

Po letu 1975, vse tja do začetkov izhajanja literarne revije **Svobodni razgovori** (SR), Pribac ni veliko objavljajal. Bil je tudi soustanovitelj SALUK-a.¹¹ Razen literature je pisal tudi natpote o dobrem pisanju člankov in razprav, prevajanju in svoja razmišljanja o domišljiji in sanjah.

Zdi se, da doživlja Pribčevo pisanje v tem obdobju stagnacijo: v pesmih se pojavljajo klišeji, okornost izražanja je očitna. Njegovo ustvarjanje v angleščini pa doživlja svoj vzpon. Pesmi Raven on my window sill (SR, II/2) in Visiting at the green signal, ki je bila objavljena v **Naših stezah**, sta v pravem pomenu besede antološki, kar ne velja za mnoga besedila te antologije.¹² V tem času je Pribac začel objavljati v avstralskih literarnih revijah kot so **Helix** in multikulturni **Rainbow**

rising in letnem zvezku **The poets lunch**, ki ga izdajajo avstralski pesniki.

ZAKLJUČEK

Čeprav sta za Pribčevo zadnje ustvarjalno obdobje značilni dvojezičnost in celo uveljavljanje v avstralskem literarnem okolju, je, gledano v celoti, njegovo pesnjenje zaznamovano s slovensko literarno preteklostjo. Del njegovega pesniškega opusa pa je neposredno povezan z literarnimi tokovi v domovini. Njegove pesniške začetke lahko povežemo z zanosnim povojnim graditeljskim obdobjem sodobne slovenske poezije. Prav tako so del slovenske literarne preteklosti poganjki optimističnega intimizma in kasneje njegova destrukcija. Po odhodu v tujino dobi Pribčevo pesništvo s svojimi istrskimi nostalgijami po eni strani tipične poteze izseljenskega pesništva, po drugi pa se s temami o človekovi osamljenosti in majhnosti ter nehumanosti današnje civilizacije vključuje v sodobne slovenske in tudi širše pesniške tokove. Pribac je med svojim bivanjem v Avstraliji začel pisati tudi v angleščini in se z objavami v multikulturnih in v avstralskih literarnih revijah uveljavil v svoji novi domovini.

Skratka, pesništvo Berta Pribca s tem kratkim pregledom za literarne zgodovinarje prav gotovo še ni izčrpana tema; nasprotno: marsikatero vprašanje, ki je bilo v članku samo nakazano, bo potrebno še podrobneje raziskati.

OPOMBE

1. Mirko Jurak, Poetry written by Slovene immigrants in Australia, Types of imagery from the Old and the New Country, Australian papers, Ljubljana, 1982, str. 49-54
2. Mirko Jurak, Pesniško ustvarjanje slovenskih izseljencev v Avstraliji, Literarne in gledališke interpretacije in presoje, Ljubljana 1988, str. 125-131
3. Jerneja Petrič, Literature written by the Slovenes in Australia, Australian papers, Ljubljana 1982, str. 49-61
4. Tine Debeljak, Trideset let zdomske emigracijske književnosti 1945-1975, Zbornik svobodne Slovenije 1973-1975, Buenos Aires, str. 381-437

5. Lev Detela, Pesnik Istre in tujine, Nekaj opomb k pesniški zbirki Humberta Pribca »Bronasti Tolkač«, Melbourne 1962, Most, 33/34/1972
6. Boris Paternu, Helga Glušič-Krisper, Matjaž Kmecl, Slovenska književnost 1945-1965, Ljubljana 1967, str. 173-182
7. Glej pesem Saj ni dneva, Bronasti tolkač, Melbourne, 1962, str. 47
8. Jože Pogačnik, Slovenska Lepa Vida ali hoja za rožo čudotvorno, Ljubljana 1988, str. 43-72
9. Boris Paternu, Pogledi na slovensko književnost, Problem katarze v Prešernovem Pevcu, Ljubljana 1974, str. 319-355
10. Glej pesem Nekoč so pesniki sanjali, V kljunu golobice, Canberra 1973, str. 25
11. Slovensko-avstralski literarno umetniški krožek.
12. Pribčeve starejše pesmi so uvrščene tudi v Antologijo slovenskega zdomskega pesništva, uredila Dr. Tine Debeljak in France Papež, Slovenska kulturna akcija, Buenos Aires 1980

ABSTRACT

BRONASTI TOLKAČ AND V KLJUNU GOLOBICE BY BERT PRIBAC

Barbara Suša

Bert Pribac definitely belongs among the major Slovene poets in Australia. In a way, his creations also merge with literary streams in the homeland. Pribac's beginnings as a poet can be linked to the elated, post-war reconstruction period of Slovene poetry. Also associated with it are the first shoots of optimistic intimism and, later, its destruction. After his departure abroad, Pribac's poetry, with his homesick Istrian nostalgia, acquires typical traits of an emigrant poetry, but, on the other side, its treatment of human loneliness and smallness and the inhumanity of today's civilization merge it with contemporary Slovene and broader streams in poetry. During his stay in Australia, Pribac also began to write in English and asserted himself in his new homeland with the publications in multicultural and Australian literary magazines.

IVAN DOLENC AND JOHN KRIZANC: TWO CANADIAN AUTHORS OF SLOVENE ORIGIN

M i r k o J u r a k

Literary creativity among Slovene emigrants in Canada does not have such a long and rich tradition as that of our immigrants in the United States; nevertheless, there are a number of authors writing in Canada whose works deserve literary analysis as well as the attention of the public in both countries. I hope that these few critical remarks will further increase interest in the works of Ivan Dolenc and John Krizanc.¹

Ivan Dolenc, who migrated from Slovenia to Canada in 1957, published in 1983 a book, **Za dolar človečnosti (For a Dollar of Humanity)**², which is a biographical account of an immigrant's arrival to Canada and the first year of his stay there. It is a work showing the typical struggle of an immigrant for survival and success in a foreign country, amidst different surroundings, among people whose language he does not master fully. Dolenc was born in 1927 in Maribor, Slovenia, and he studied Slavic languages and literatures at the University of Ljubljana. Then he worked as a journalist and translator, as well as a theatre and literary critic. His works have been published in Slovenia, Canada and the United States of America.³

The second author to be briefly discussed here is John Krizanc, the son of a Slovene immigrant, who was born in Lethbridge, Alberta, and who now lives in Toronto. He has written some poetry and several screen plays, but his main interest lies in writing for the theatre. He also helped found the Necessary Angel Theatre Company in Toronto. His most successful plays include so far **Tamara** (first produced in Toronto on 8 May 1981), which has been produced in Mexico City, New York and Los Angeles, where it won the Los Angeles Drama Critics' Award. A second of his plays that has

received a lot of attention is **Prague** (written in 1983 and first shown in Toronto on 20 Nov. 1984).⁴ For **Prague**, Krizanc received the Governor-General's Award, the highest literary award in Canada.

Dolenc's **Za dolar človečnosti** ends with an episode in which the narrator, his wife and their three daughters move to Toronto from a small provincial town in Winnipeg, where life was lonely, ruled by Victorian principles and governed by the brutality of struggle for money-making. The hero comments on their decision as follows:

»We did not speak about the misery of our difficult beginnings in the midst of the Canadian Prairie. We were ready to leave behind everything, really everything. Also painful memories.

In Toronto we shall be among our native people. There are a few thousand of them, and as many Yugoslavs as you wish. They have their own papers, society, homes and our books ...« (p. 190)

Toronto appeals to the narrator and his family because it is a conglomerate of immigrants from all parts of the world. It is »close« to Europe and to their native land.

»Our girls will no longer be foreigners there,» lovingly whispered his wife. »We shall all be just Canadian.« (p. 191)

The duality of the immigrant's spiritual life - his emotional attachment to the old country and to the reality of his physical environment - is predominant theme of many works written by immigrants. Here also, the hero of the novel suffers from this split, and he knows that it is best for him and his family to get accustomed to the new society. Therefore, we can understand the optimistic tone and the happy vision of a new, harmonious life, one which will be a combination of the old and the new worlds.

The novel is preceded by a poem written by Janko Glazer, a poet from the northeastern part of Slovenia, titled »Domotožje« (Homesickness) in which the poet longs for green pastures and vales where he could lie down and be rid of sad thoughts.

Dolenc is primarily interested in sad or even tragic scenes

from the lives of various Yugoslav immigrants who can get some sympathy only from prostitutes, buying it from them for a few dollars. It is life stretched between two extremes, hope and despair; and some of the immigrants are too weak in personality to overcome both the external difficulties and their emotional problems. The novel is written in a progressive, straightforward type of narrative, with a number of digressions (mainly in the second half of the novel) during which short tales connected with the author are included. The technique of composition of the novel was obviously dictated by the problems dealt with, by the subject-matter of the novel, as well as by the variety and richness of the narrator's experiences, many of which are so, so typical of all immigrants.

Dolenc's language mainly has a denotative character, although the author occasionally uses metaphors to stress and broaden the narrators experiences, to make them more universal, more refined. He often feels great compassion for his compatriots, some of whom are really much worse off than he is because they do not know the language and do not have any education. He remembers, for example, Blagoje, whom he met in Austria and who could not migrate to Canada because of his health problems. The narrator advises him to return home, knowing that new circumstances would be too difficult for Blagoje, even if he was allowed to enter Canada. Some immigrants try to live in their dreams when they come to Canada, and Dolenc points out that this cannot be a proper solution. He observes how some immigrants become completely money-minded, so that wealth becomes a substitute for moral values. A consumers' society may devour a man, ruin his life, his marriage, and make that man lose his integrity, unless he is strong, like the Serbian Rade, who has not only survived all the hardships, but is also willing to help his compatriots. Stipe, who came to Canada soon after World War I, got acclimatized to the Canadian landscape and society, but he is a lonely walker, self-centred and only relatively happy. The gallery of characters in the novel is really wide. Each one of these immigrants has his own fate, although the fates of many of them are similar. The narrator makes friends with immigrants from Yugoslavia regardless of their nationality, only judging them - or rather accepting them - upon the criteria of morality and spiritual nearness.

Those people whose official duty was to look after immigrants are not always shown as the best kind of people, for a number of them are soulless administrators who only do their jobs and are not really interested in the man in front of them. To them he may be »just a bloody foreigner« (p. 184). The narrator obviously has high intellectual aspirations and he realizes that in order to find an independent, suitable position in Canadian society he must get to know it better. One of the ways is through literature, and so he reads his first Canadian works by Hugh Gerner, Gabrielle Roy and Morley Callaghan. This gives him more self-confidence, and he wants to express himself too - he begins to write short stories, which are soon published in various Yugoslav magazines issued in Canada, magazines such as **Edinost** and **Naš kalendar**. Once he has thus found his place in Canada, his own self really, he starts to question himself about reasons for migration and its consequences. Although he finds some plausible answers, he knows that he will be forever torn between the two countries. However, **some** of his dreams have been fulfilled, and he is ready to forget all the hardships, to accept Canada as his new home.

The advertising leaflet for **Tamara** includes a brief description of the author's personality and announces him as »one of the fortunate few in the world who never had the slightest doubt what he wanted to do in life,« for he always wanted to be a writer. The theatre world is close to that of writers, and Krizanc shows us, in **Prague**, a company which is about to put on a play. The core of his play is about the external and the inner circumstances that arise out of this decision. **Prague** was begun as a medieval epic, **Magnificat**, but then it was turned into a play within a play, embodying emblems, or historical issues, which have bothered mankind through centuries and still bother them - in some countries more than in the others, no doubt. Thus, this is also a political play, but one which includes elements of a thriller.

The company, which wants to produce a new play, is controlled and spied upon by two people - a member of the Ministry of Culture, Zuzanna Jancocova, who controls its

activity and whose husband works for the Ministry of Interior, and by Major Zrak, a police investigator. Although some counterfeit money seems to be in question, the real target of their investigation is the ideas embodied in the play which the company wants to produce. The question is whether these ideas are not too provocative, too independent, for the existing one-party system which tries to make everybody think and act in the same way. Peter Vala, a former Artistic Director of the company, who was replaced in his position when he refused to join the Party, reads a passage from the new play and comments upon it and upon his role of Dubcek:

»Listen to this: 'The people long for a society in which they can live as humans among humans - a society in which a man isn't silent because he's afraid but because he's content and no longer needs to fight for his freedom.' That's it! There's been a thaw! They're using Kura (a playwright who is really only concerned about himself, M.J.) to announce there's been a thaw! It's spring '68 again! That's what this ending is saying. It says it's time to ease up and allow some more freedoms.« (p. 54)

We see that Peter cannot believe that the playwright Kura himself decided to advocate more freedom, and therefore he says that »they're using« him. »They« is, of course, the totalitarian government which makes decisions about everything. The audience cannot be surprised to see that every person in this play is a double personality, changing his/her views depending on the person with whom he/she speaks. The changed ending is discovered, and the actors are only allowed to deliver »the correct ending« which has been approved by the Orwellian Ministry of Culture. The actors are forced to accept the official truth. Even when Vladimir tells the truth that he wrote the play, Zuzanna cannot accept it and tells him and the other actors:

»Now ... I am telling you and everyone here agrees with me, that you did not write this ending.« (p. 99)

Vladimir's objection is ignored; Zuzanna still has enough power over people so that she can tell them what to believe and to keep them quiet. If the evidence does not suit her and her masters, she can make it disappear. The question is only for

how long. Of course, her appeal to »a scientific worldview« has meaning only if she can manipulate people, suit the reality to her ideological concept, that is, only when she can terrify the people, »the actors« or »the clowns«, as they - the theatre company - appear to her. The author's ironic undertone, which is directed towards people who are not self-aware, is clear. However, the play does not end on this note. The playwright allows the last word to Vladimir and his decision not to accept lies as the truth - truth which will, no doubt, be made known one day. Vladimir says:

»Honza, tell them - I did it! Tell them the truth!«
(p. 99)

As long as there are people who know the truth there is a chance, more than a chance maybe, that the truth will definitely become known.

Although **Za dolar človečnosti** and **Tamara** are different in many ways - in genre, in subject-matter, in the author's view of reality - nevertheless, one can say that they have an important common feature and that is the viewpoint that it is man's desire to get to know the truth, to be free and be able to lead his life honestly and with integrity.

NOTES

1. This is a slightly shortened version of my article »Slovenska izseljenska književnost v Kanadi. Literarni »trend«: spoznati novo okolje in ohraniti svojo identiteto.« Delo, Književni listi, 18.1.1990, str. 14
2. Ivan Dolenc, *Za dolar človečnosti* (For a Dollar of Humanity), Ljubljana, Prešernova družba, 1983. All quotations are taken from this edition, translated by Mirko Jurak.
3. Janez Stanonik, »Ivan Dolenc«, Enciklopedija Slovenije II, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1987, str. 285
4. John Krizanc, Prague, Toronto, Playwrights Canada, 1987. All quotations are from this edition.

POVZETEK

IVAN DOLENC IN JOHN KRIZANEC:
DVA KANADSKA AVTORJA SLOVENSKEGA RODU

M i r k o J u r a k

Literarno ustvarjanje slovenskih izseljencev v Kanadi nima zelo dolge in bogate tradicije, kljub temu dela nekaterih pisateljev slovenskega rodu prve in druge generacije zaslužijo, da jih bralci spoznajo.

Leta 1983 je Ivan Dolenc izdal roman *Za dolar človečnosti*, v katerem prikazuje tipični boj izseljencev za preživetje in uspeh. Izseljenčeva družina se ob koncu romana preseli iz podeželja v Toronto, da bodo med svojimi rojaki in »bliže« domovini. Dolenc prikazuje dualizem v mišljenju in čustvovanju izseljencev, ki so navezani tako na staro kot na novo domovino. V romanu je predstavljena vrsta oseb in njihovih žalostnih ali celo tragičnih usod. V premočrtni pripovedni tehniki se nizajo dogodki eden za drugim, nekatere scene so vključene v pripoved kot zastranitve osnovne zgodbe. Končni vtis romana je, da se izseljenci morajo prilagoditi novi deželi in ne pretrgati vezi z domovino, saj pripadajo obema.

Poleg *Tamare* je *Praga* drugo najpomembnejše delo Johna Krizanca, sina slovenskega izseljenca, ki se je že doslej izkazal kot zelo uspešen dramatik. V drami *Praga*, ki je nastala 1983 in je bila objavljena v Torontu leta 1987, upodablja Krizanec izsek iz življenja in dela neke češke igralske družine, nad katero »bedita« dva policijska agenta, ki pazita, da ne bi igralci razširjali svobodomiselnih idej. Avtoritarna oblast še vedno drži vse niti v svojih rokah in agentka posmehljivo imenuje igralce »klovne«, saj ve, da se pretvarjajo in zaradi bojazni ne govore resnice. Toda v zadnji sceni pride resnica vendarle na dan, kar nakazuje dramatikovo optimistično vizijo prihodnosti.

Avtorja obeh obravnavanih del torej očitno izpostavljata v njih človekovo željo, da spozna resnico, da je svoboden in da lahko živi pošteno ter ohranja svojo integriteto.

ETNOLOŠKO PREUČEVANJE ETNIČNE IDENTITETE SLOVENSКИH IZSELJENCEV¹

I n g r i d S l a v e c

Pri Znanstvenem inštitutu Filozofske fakultete v Ljubljani je leta 1979 stekel interdisciplinarni raziskovalni projekt Slovensko izseljenstvo in kultura. Vanj so se vključili geografi, germanisti, umetnostni zgodovinarji, muzikologi in etnologi.

V študijskih letih 1980/81 in 1981/82 je na Oddelku za etnologijo Filozofske fakultete potekal seminar za preučevanje slovenskega izseljenstva pod vodstvom mag. Mojce Ravnik.² Načrti seminarja so bili naslednji:

- zbiranje skupne dokumentacije (problem je bilo po različnih ustanovah raztreseno gradivo - Slovenska izseljenska matica, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Geografski inštitut, arhivi...),
- terensko raziskovanje,
- sodelovanje z drugimi strokovnjaki (gostujoči predavatelji raziskovalci in izseljenci povratniki, ki so bili gostje seminarja).

Najprej je bil sestavljen pregled izseljencev povratnikov (pri tem delu se je bilo mogoče opreti na občinske podatke), temu je sledilo sondažno anketiranje po regijah oz. krajih, ki so bili tradicionalno izseljenski in kamor se je vrnilo največ ljudi.

Izseljenstvo se nam je že takoj pokazalo kot izjemno razsežen pojav, tako v prostorskem kakor v časovnem pogledu. O tem dovolj zgovorno priča že podatek, da se je približno v enem stoletju s slovenskega ozemlja izselilo več kot pol milijona ljudi. Slediti mu je mogoče od zadnjih desetletij prejšnjega stoletja, in sicer v evropske dežele, v države Severne in Južne Amerike (Argentina), v Avstralijo in celo v Egipt.

Za začetek smo se odločili, da bomo namenili pozornost zlasti naslednjim splošnejšim vprašanjem:

- domače življenjske razmere pred izselitvijo,
- razlogi za izseljevanje,
- posledice v domačem življenju,
- potek izseljevanja,

- življenje izseljencev,
- življenje povratnikov.

Odločitev za raziskave se je ujela z vzporednim in glavnim etnološkim raziskovalnim načrtom Način življenja Slovencev v 20. stoletju in tudi s splošnim interesom slovenske etnologije kot nacionalne vede, ki se ukvarja z vsemi Slovenci, ne glede na to, kje živijo.³

Podlaga za obravnavo tega problema je bila nedvomno tudi neproblematizirana etnološka teza o Slovencih kot etnosu, etnični skupnosti s prepoznavnimi, določljivimi diakritičnimi značilnostmi, posebnostmi na eni in na drugi strani domneva o ohranjanju, negovanju etnične kulture; skratka, misel o etnični identiteti in njenih (stalnih?) simbolih.

Ko govorimo o razsežnosti fenomena izseljenstvo, seveda ne mislimo samo na omenjeni časovni in prostorski obseg, marveč zlasti na sprepletенost ekonomskih, političnih, družbenih, demografskih in kulturnih dejstev in procesov. Neogibno je bilo, da smo se z njimi seznanili v splošnejših okvirih, pa tudi v specifičnostih, ki zadevajo izseljevanje s slovenskega ozemlja (čas, kraji, skupine ljudi...). To je v precejšnji meri uravnavalo vsebinski izbor tem seminarjskih in diplomskih nalog⁴, v konceptualnem pogledu pa je pokazalo na različne rešitve oz. poudarke in z njimi povezane možne etnološke obravnave.

Ker v Sloveniji do takrat nismo imeli enotnega ali osrednjega dokumentacijskega centra (pričakujemo sicer, da bo dobil prostor na Inštitutu za slovensko izseljenstvo pri ZRC SAZU, kjer je zaposlena tudi etnologinja), je bilo sprva posvečeno veliko moči in časa prav seznanjanju z objavljenimi viri in gradivom na eni strani, na drugi pa s spoznanji znanstvenih razprav in študij o migracijah, etničnosti, etnični kulturi itn.

V prvi fazi smo prišli do ugotovitev o:

- slovenskih regijah, ki so bile najbolj »izseljenske« (zlasti vzhodna, jugovzhodna in zahodna Slovenija),
- »časovnih valovih« izseljevanja, ki so bili povezani z obdobji gospodarskih konjunktur in recesij v deželah, ki so sprejemale izseljence, in manj z razmerami doma,
- »preferenčnih deželah« (tudi to je bilo odvisno zlasti od ekonomskih gibanj v deželah, kamor so odhajali),
- socialnih skupinah, ki so bile jedro izseljencev (pred 2. svetovno vojno zlasti kmečko prebivalstvo, po 2. svetovni vojni več polkmetov, nizkokvalificiranih in kvalificiranih delavcev),

- različnih načinih odhajanja oz. oblikah izseljevanja (organizirano - agenture, borze dela ali individualno oz. verižno družinsko),

- vzrokih izselitve (ob tem se na vrhu lestvice vedno znajdejo gospodarski, socialni, včasih politični razlogi: ti so nedvomno izvir procesa, vendar je treba opozoriti na premalo upoštevan in raziskan pomen t.i. subjektivnih odločitev: za odhod v tuj, nepoznan svet je vedno potreben pogum, pripravljenost na nepredvideno, na tveganje, kdaj pa kdaj na avanturo; skratka, ni vsakdo pripravljen na takšno življenjsko odločitev. Veliko ljudi je kljub podobnim ali še težjim razmeram ostalo doma, veliko jih je odšlo brez vsakršnega zagotovila o boljši prihodnosti, veliko se jih je pri tem uštel, tvegali so ilegalne prehode čez državno mejo itn. Tako posamezniki. Skupnost pa ob tem ni ostala nema: krajan, sorodniki so običajno medsebojno pomoč razširili tudi pri izseljevanju (verižno odhajanje), ki je funkcionirala tako pri iskanju zaposlitve, nastanitve (kolonije, jamstva pri delodajalcih in stanodajalcih). To velja za celotno dobo, tudi pri t.i. začasnem zaposlovanju v tujini.

Kar zadeva opredelitev samega termina izseljenstvo, smo vanj uvrstili po trajanju različne oblike - od t.i. sezonskega dela in začasnega izseljevanja ali zdomstva do trajnega izseljenstva - saj nismo našli nobenih vsebinskih razlogov za njihovo razlikovanje. Termini so bolj administrativne, tudi ekonomsko-politične narave, kar nazorno kaže premislek o »zdomstvu« oz. odhajanju na začasno delo v tujino. Izraz implicira začasnost izselitve in namero po vrnitvi, zlasti z vidika interesov vselitvenih in izselitvenih družb (pri tem se zdi posameznikova odločitev bolj posledica takšnih možnosti). Res se je precej ljudi vrnilo, še več pa je takih, ki se jim je začasnost raztegnila v desetletja (do upokojitve) ali v trajnost. Po drugi strani pa je tudi pri »pravih« izseljencih pogosto živa iluzija vrnitve (npr. pri starejših izseljencih, ki si želijo umreti in počivati v domači zemlji).

Naša spoznanja po seznanitvi z omenjenimi splošnimi okviri še niso presegla tiste ravni, ki bi pravzaprav zadostila tudi temeljitejšemu novinarskemu pisanju. Bila pa so dobra podlaga za konceptualizacijo raziskav in potrdilo za nujnost poznavanja in razumevanja globalnih procesov.

Sprva je nekatere bolj, druge manj »profesionalno deformi-

rano» zaposlovalo razmišljanje o »slovenskosti« - o njeni ohranjenosti, izražanju in izraženosti. Vsak je lahko ob svoji raziskavi hitro popisal slovenska društva, njihove prireditve, udeležbo, nekatere »tradicionalne« navade, »domačo« hrano, petje, ples itn. Vendar ostajajo takšni opisi na ravni stereotipov, npr. stereotip »polka, potice in klobase« o ameriških Slovencih. Vsi ti pojavi ne morejo povedati ničesar, dokler niso postavljeni v vsakdanji življenjski potek, dokler ni prepoznana njihova takšna ali drugačna funkcionalna, simbolna vloga. Okrog njih se je splevalo razumevanje vnaprej postulirane etnične identitete. Hitro smo opazili konceptualno in metodološko nedorečenost središčne teme, s katero smo se pravzaprav ukvarjali, bolj ali manj poudarjeno - t.j. etničnost, etnična ali nacionalna kultura in dediščina, na drugi strani pa smo se spraševali o oblikah izražanja (bolj ali manj deklariranih, prikritih ali celo nezavednih) te identitete v novem, tujem in drugačnem etničnem in kulturnem okolju.

V domači literaturi smo za to razmišljanje našli pravzaprav razmeroma skromne spodbude. Klasične sociološke raziskave so nas npr. opozorile na procese akomodacije, adaptacije, akulturacije, asimilacije ipd., vendar so se nam z vidika vsakdanjega življenja na mikroravni ti procesi pokazali manj presojni in bolj protislovni. Preprosto, niso se dovolili razvrstiti v ponujene razdelke.

Prva metodološka odločitev, vsaj nekaterih, je zadevala naslednje: odrekli smo se vnaprejšnjim domnevam o takšni ali drugačni identiteti. Pomembno je bilo spoznanje, da se moramo lotiti obravnav tako, kakor da bi raziskovali kjerkoli v Sloveniji. Sama sem bila prepričana, da se bodo relevantni pojavi razkrili med samo raziskavo.

Raziskave smo omejili na raven posameznika, družine in manjših skupin, torej na t.i. mikroraven ali prizorišče vsakdanjega življenja. Na tej, zasebni ravni smo preverjali spoznanja širše ekonomske in socialne narave, zlasti pa je to omogočilo poglobitev poznanja življenjskih razmer doma pred izselitvijo, v življenju v tujini in po vrnitvi. Šele povezava vseh treh oz. prvih dveh, če se ljudje niso vrnili, omogoča poskuse posplošitev. Pripoved o življenju v tujini je hkrati pripoved o življenju doma. Seveda ne samo to. Dobro ponazorilo za to je na primer vprašanje, ali prebirajo slovenske knjige in časnike. Nikalni

odgovor nas ne more presenetiti, če vemo, da tega tudi doma niso počeli.

Zanimanje za »slovenske«, »ljudske«, »etnične«, »nacionalne« kulturne prvine smo, kakor rečeno, vsaj nekateri postavili povsem v ozadje. Tisti, ki so se jih lotili, pa so jih zasledovali v funkcionalnem spreminjanju, zginjanju, premikanju iz vsakdanje na praznično in simbolno raven. Slovenci na tujem nas ne morejo zanimati samo kot nosilci neke izvirne, negovane, konzervirane ali folklorizirane kulture: to je posebno in samo eno od mnogih vprašanj, ki je seveda vredno posebne pozornosti v kontekstu ustvarjalnosti, življenjske sposobnosti prilagoditve, iskanju lastnega življenjskega ravnovesja, poskusov poistenja z večinsko kulturo in družbo ali njenim delom. Vse to se nam je zdelo izjemno pomembno in tu je bilo težišče naših raziskav.

Ko smo zasledovali te procese in spremembe, so se nam pokazali mnogi razločki v »odgovorih« posameznikov in skupin, in to glede na časovne, prostorske, generacijske, socialne, izobrazbene razlike. Zato je npr. problematično primerjati generacijo, ki se je izselila v letih med vojnama v ZDA in Nemčijo, in tisto, ki je takrat odšla v Francijo. V prvih dveh primerih so se Slovenci zaposlovali v industriji in se naselili v razmeroma strnjениh naseljih in kolonijah, tretji pa so bili poljedelski delavci, živeli so raztreseno po kmetijah in so bili redko v stiki z rojaki, niso imeli priložnosti za srečanja v društvih. Prvi so ostali, drugi pa so se večinoma vrnil. Prav tako je npr. kultura ameriških Slovencev izjemno stopljena z ameriško rešničnostjo in načinom življenja, pa jim zaradi tega še ne moremo odreči slovenske zavesti. Ob tem se je kar sama potrdila Barthova definicija, da je etnična identiteta funkcija socialne interakcije in odvisna od strukture družbe in razmerij moči.⁶

Ne glede na takšne razločke je vendarle mogoče ugotoviti, da bolj ali manj izraženo, bolj ali manj uresničeno, ostaja etnična skupnost v iskanju življenjskega ravnovesja glavna referenčna skupina. Materialno približevanje, včasih celo izenačitev, še nikakor ne pomeni integriranosti v tujo kulturo. To iluzijo izseljencev smo opazili, pa so najpogosteje ostali praznih rok, ker se jim ni posrečilo - to velja zlasti za prve generacije izseljencev - svojega življenja vtkati v družbeno življenje (stiki z domačini so praviloma redki) in duhovno ozračje tujine, tudi tistim ne, ki so se dobro naučili jezika. Pri tem seveda ne gre

pozabiti, da so imele različne generacije tudi različne cilje in želje.

Naši približki metodam raziskovanja socialne in komunikacijske mreže⁸ so pokazali veliko praznih polj oz. relacij pri vsakdanjih stikih s posamezniki, skupinami in ustanovami večinske družbe. Ti so skoraj praviloma omejeni na delovne stike, na obvezne nakupovalne in uradniške opravke in le izjemoma na kaj več. To je seveda na eni strani razumljivo, saj so izseljenci porabili večino časa za kopičenje zaslužka, prostega časa so imeli malo ali skoraj nič. Specifične kulturne oblike, predvsem tiste v okviru društev, moramo v tem smislu razumeti kot potreben nadomestek za tisto, kar v vsakdanjem življenjskem ritmu manjka: v bistvu so surogat vsega zaželenega, zamišljenega in izražene s simboli zgubljenega vsakdanjika - z domačo hrano, pesmijo in plesom oz. vsem tistim, za kar zdaj in tu sicer ni več prostora. Izbor teh prvin, ki dejansko funkcionirajo kot simboli, je arbitraren glede na različne okoliščine in siceršnje razmere. Podlaga zanj je pretekla življenjska izkušnja. Zato je velika zabloda pogosto izenačevanje izseljenske kulture (in tudi njena interpretacija) s tem, pravzaprav majhnim in izjemnim izsekom izseljenskega življenja, ki pa se je ponekod dolgo in uspešno reproduciral. Reproducira ga vse prepogosto tudi naša »uradna« ponudba izseljencem (pikniki v »narodnih nošah«, gostovanja folklornih skupin, solzavo časnikarsko pisanje), čeprav imamo tudi nasprotne, dobre zglede, npr. poletna šola slovenščine za mlade rodove izseljencev.

Naše razmišljanje o etničnosti oz. slovenskosti je bilo tako mogoče šele, ko smo jo postavili nasproti nečemu drugačnemu - neslovenskemu, torej, ko smo za izhodišče izbrali relacijo in nasprotje »mi - drugi«, tudi sicer temeljno antropološko oz. etnološko razmerje. Razmejevanje pravzaprav ne poteka na ravni izražanja etnične zavesti; etnična zavest samo izravnava porušeno ravnovesje na materialni, socialni in duhovni oz. simbolni ravni. Razločevanje mi - drugi zaznamuje vsakdanje življenje: manj je opazno na gmotni ravni, bolj pa na socialni, kjer sta družina in slovenska skupnost glavni referenčni skupini. Seveda ne za vse generacije enako. V pomanjkanju drugih identifikacij, drugih referenčnih skupin, v občutju drugačnosti je to, da so Slovenci, neizpodbitno dejstvo. Tudi če ne vedo zakaj in se preprosto oprejo na najbolj očitna in samoumevna

dejstva - rojstni kraj, jezik, »naša mentaliteta«. To so teoretsko sicer diskutabilne oznake, vendar veljajo. In če etnološka teorija prizna, da je etnična zavest pravzaprav področje subjektivnega, njeno izražanje pa arbitraren izbor iz arzenala kulturne dediščine, je to za razumevanje in interpretacijo etničnosti in etnične kulture bistveno.

Ko smo ljudi spraševali po razlogih občutja drugačnosti, je bil najpogostejši odgovor: »Ne vem«. Potem so ugotovili, da imajo svoj jezik, navade, mentaliteto, ki jih ločujejo od drugih - ne samo od večinske kulture, marveč tudi od drugih Jugoslovancev in drugih tujcev. Kakšna je razločevalna moč posamičnih prvin, npr. jezika, navad, je težavno vprašanje. Jezik je npr. za cele generacije ameriških Slovencev v določenem smislu povsem nerelevanten: slovenska izseljenska kultura se v celoti dogaja v angleščini.

V tem smislu je pomembna metodološka ločitev etnosa in kulture. Etnos je zgodovinski in socialni proces, etnična identiteta je poleg socialnopsihološke kategorije tudi subjektivni proces izbiranja in poudarjanja diakritičnih znakov, ki se ne pokrivajo nujno s kulturo (kot učenjem in posredovanjem življenjskihkušenj in življenjsko prakso).⁷ Etnična identiteta simbolizira družbeno interakcijo, hkrati pa jo je mogoče interpretirati tudi kot univerzalijo, kot elementarno potrebo po samoidentifikaciji in razumevanju/razločevanju. Ta je običajno preiščljena, zavestna, medtem ko je kultura kot posredovanje vzorcev ravnanja in kot svet simbolnega toliko nezavedna, kolikor je samoumevna. Etničnost je premislek o sebi, mogoč v opoziciji mi - drugi. Kultura je običajno njen instrument.

Žal se nismo veliko ukvarjali z razmerjem med identifikacijskimi in pripisanimi (askribiranimi) kategorijami oz. etničnimi avtostereotipi in stereotipi in razmerjem med njimi. To sodi v primerjalno raziskavo in širšo sintezo o slovenskih izseljencih. Vendar je pri tem pomembno opozoriti na procesualni, tako historični kakor socialni značaj, na spremenljivost in manipulabilnost takšnih ali drugačnih oznak, torej po Barthu na »družbeno organizacijo kulturnih razločkov«.

OPOMBE

1. Besedilo predavanja na Etnografskem institutu SANU v Beogradu, 21. 1. 1988.
2. Mojca Ravnik, Etnološko proučevanje slovenskega izseljenstva na Oddelku za etnologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, Glasnik Slovenskega etnološkega društva (v nadaljevanju SED), 22/1982, št. 3, str. 62-64
3. Slavko Kremenšek, Uvod, Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, Ljubljana 1976, str. 1-2
4. Seznam seminarskih in diplomskih nalog je objavljen v tematski številki Glasnika SED (glej opombo 2), kjer so objavljeni tudi deli nekaterih nalog.
5. Frederik Barth, Introduction, Ethnic Groups and Boundaries, The Social Organization of Culture Difference, - ed. F. Barth, Bergen, Universitetsförlaget, 1969
6. Network Analysis, Studies in Human Interaction, Jeremy Boissevain, J. Clyde Mitchell, eds., The Hague, Mouton, 1973
7. Olga Supek, Etnos u etnologiji i kulturnoj antropologiji, Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije 5, Ljubljana, Slovensko etnološko društvo, 1988, str. 29-60

ABSTRACT

**ETHNOLOGICAL RESEARCH ON THE ETHNIC IDENTITY
OF SLOVENE EMIGRANTS**

Ingrid Slavec

Ethnological research on Slovene emigration within the seminar of the Ethnology Department in the early 1980's has - through collection of materials on emigrants and returnees, through the study of literature on inter-cultural and inter-ethnic relations and through presentation of seminar and graduate papers - indirectly set into focus conceptualization of

emigrant culture and ethnic identity. Knowledge of global economic, political, social and migrational processes has verified their existence on the so-called micro level, that is in everyday life. On this eminently ethnological level, a level which takes into account historical processes, generational, social, regional and other differences and especially the relationships among individual-community-society-culture, some stereotyped labels, interpretations of and relations towards emigrant culture can be exposed and overcome. Such a culture need not always have an obligatory ethnic tinge of constant intensity. Ethnicity becomes relevant as a heritage, as an interaction of emigrants with a broader environment and as a latent need to draw lines against it. The original homeland culture or its selected elements are only part of it. Generalizations about the »way of being Slovene« are inadmissible, inasmuch as they disregard specific historical, social, and other implications in the original, homeland, and foreign, emigrant culture. The ethnological contribution concerning the emigrant way of life and emigrant everyday culture, that is, concerning this expressly interdisciplinary phenomenon, also draws attention to functional, manifestative and symbolic expressions of the original life experience of a domestic culture and to an often hidden, or even unknown homelessness or twin nativity.

ZAMISLI O SODELOVANJU MED SLOVENC IN NJIHOVIMI POTOMCI V MATICI IN V TUJINI

P e t e r K l i n a r

SOCIOLOŠKA TEORETIČNA IZHODIŠČA RAZISKOVANJA MEDNARODNIH MIGRACIJ

Slovensko izseljenstvo kot del mednarodnih migracijskih procesov in kot pomembno sestavino skupnega slovenskega kulturnega prostora ter slovenskega narodnega vprašanja je mogoče celovito raziskovati z udeležbo raznoterih znanstvenih disciplin. Mnoge od njih - zgodovinske, literarnojezikoslovne, umetnostne, sociološke, geografske in druge - se ukvarjajo s tem pojavom kot predmetom svojih raziskav. Številnim znanostim pa predstavlja slovensko izseljenstvo pomemben izziv za prihodnja raziskovanja.

Raziskovalno zanimive so preteklost, sedanjost in prihodnost slovenskega izseljenstva. Če se ustavimo predvsem pri raziskovanju sedanjosti slovenskega izseljenstva, potem ne moremo prezreti socioloških raziskovalnih pristopov, pomembnih tudi za raziskovanje prihodnjih procesov, ki zadevajo pojave slovenskega izseljenstva. Sociološki pristopi morejo izhajati iz teoretičnih izhodišč, ki zadevajo medetnične odnose, povezane z migracijsko in stratifikacijsko - mobilnostno teorijo. Gre za raziskovanje procesov, ki nastajajo ob stikih med izseljenci z njihovo izvorno (emigrantsko) družbo in imigrantsko družbo, med različnimi etničnimi skupinami izseljencev in seveda med izseljenci skupnega etničnega porekla samimi. V tem kontekstu je zanimivo raziskovanje imigrantskih etničnih skupnosti in njihovih raznoterih institucij ter organizacij, s pomočjo katerih ohranjajo svojo etničnost in stike z izvorno družbo ter se hkrati vključujejo v širšo imigrantsko družbo. Imigrantske etnične skupnosti dosegaajo na lestvici etnične stratifikacije različno mesto, kar ni nepomembno za raziskovanje socialne stratifikacije in vertikalne mobilnosti pripadnikov določenega etničnega porekla izseljencev.

V interakciji izseljencev z imigrantsko in emigrantsko družbo ter med različnimi etničnimi skupinami izseljencev nastajajo specifična kultura in posebne komunikacije, od katerih nas še posebej zanimajo tiste, ki vodijo do razmerij izseljencev z njihovo izvorno družbo ali izvorno družbo njihovih prednikov. Ta izvorna družba more biti za slovenske izseljence sedanja matična Slovenija ali pa zamejska področja, kjer živijo Slovenci kot avtohtoni prebivalci.

Kategorije izseljencev so različne. Delimo jih po geografskih področjih, kjer so naseljeni, dolžini imigrantskega staža, generacijah, trajnosti ali začasnosti imigracije, po motivih izselitve (predvsem ekonomski in politični), po načinih naselitve bivanja (v imigrantskih etničnih skupnostih ali razpršeno), po odnosih z matico in načinih sodelovanja z njo, po različnih političnih in ideoloških usmeritvah. Pomembne so razlike glede priznanih pravic med legalnimi in ilegalnimi imigranti, med tistimi s pridobljenim državljanstvom in brez njega ipd. Vse naštetje kategorije (med njimi še posebej strokovnjaki - beg možganov) so zanimive za raziskovanje sodobnih pojavov slovenskega izseljenstva. Pri tem je treba poudariti, da ni utemeljeno razločevanje med klasičnimi izseljenci in zdomci (sodobnimi ekonomskimi emigranti v Evropi, za katere se je predvidevalo, da bodo pretežno začasni emigranti). Tako imenovani zdomci postopno večinoma postajajo trajni emigranti, ki ohranjajo stike z izvorno emigrantsko družbo.

Razvite imigrantske družbe so dominantne pri vodenju migracijske politike, z njo pa poskušajo tudi manj razvite emigrantske družbe, ki si prizadevajo za uveljavljanje alternativnih emigracij, za različne načine sodelovanja s svojimi emigranti, za zaščito tistih kategorij, ki ohranjajo naše državljanstvo, za ohranjanje njihove etnične identitete, za remigracije ipd.¹

ZAMISEL O SKUPNEM SLOVENSKEM KULTURNEM PROSTORU

V matični Sloveniji se v zadnjem času oblikuje zamisel o skupnem slovenskem kulturnem prostoru kot načinu sodelovanja Slovencev: matice avtohtonih Slovencev v zamejstvu in emigrantov slovenskega rodu, ki bivajo po svetu. Temeljna ideja o skupnem slovenskem kulturnem prostoru izhaja iz tega,

da je družbeni prostor, kjer bivajo Slovenci, referenčna etnična tvorba, kjer prihaja do identifikacije na temelju slovenske etnične skupnosti. Če govorimo o referenčni etnični tvorbi, to pomeni, da vključujemo vanjo Slovence in njihove potomce, ki živijo na teritorialno strnjjenih področjih (avtohtonih in emigrantskih), kakor tudi tiste, ki bivajo razpršeni, zunaj osredotočenih naselitvenih področij, v različnih geografsko-družbenih okoljih. Referenčna tvorba na temelju etnične identifikacije omogoča uveljavljanje različnih družbenih stikov med različnimi socialnimi kategorijami in seveda med različnimi kategorijami znotraj skupnega slovenskega kulturnega prostora, ki zadevajo avtohtono matično in zamejsko prebivalstvo ter različne emigrantske kategorije.

Zamisel o slovenskem kulturnem prostoru kot uveljavljanje stikov v okvirih referenčne etnične tvorbe se zdi smiselna iz nekaj razlogov. Gre za uveljavljanje družbenih stikov ne glede na geografsko bližino ali oddaljenost, saj bivajo pripadniki slovenskega rodu kot avtohtoni prebivalci na majhnem geografskem prostoru, hkrati pa kot emigranti zelo razpršeno po svetu. Uveljavljanje družbenih stikov v okviru skupnega slovenskega kulturnega prostora - referenčne etnične tvorbe - pa je nujno tudi zaradi tega, ker so pripadniki slovenskega naroda in njihovi potomci izredno maloštevilčni. Pripadniki številčnejših narodov lahko gradijo trdnejše in močnejše nacionalne tvorbe, ki so vplivne v mednarodnih odnosih, lažje širijo svoje kulturne dosežke in ideje, njihove manjšine v zamejstvu imajo ugodnejši položaj in po svetu uveljavljajo obsežne emigrantske etnične skupnosti, ki se obnavljajo s stalnim dotokom novih emigrantov in ohranjajo z močjo in številčnostjo svojih etnično-kulturnih institucij. To je sedanja družbena realnost, čeprav govorijo načela o enakopravnosti vseh etničnosti ne glede na njihovo številčnost. In še pomembno dejstvo, ki govori za uveljavljanje ideje o skupnem slovenskem kulturnem prostoru kot referenčni etnični tvorbi: slovenski narod s svojimi težnjami po razvoju v smeri nacije in odprtosti v razviti svet uvrščamo v evropskem prostoru v manj razvito območje. Nerazviti narodi pa morajo iskati svoje razvojne spodbude znotraj sebe in s pomočjo zunanjih spodbud. Med njimi so pomembne tiste, ki prihajajo od rojakov in njihovih potomcev, ki živijo in uspešno delujejo v razvitejših okoljih od matice.

Model sodelovanja znotraj skupnega slovenskega kulturnega prostora, ki obeta učinkovitost, more biti le pluralističen model avtonomnih kategorij. Različne kategorije pripadnikov slovenskega naroda in njihovih potomcev se samostojno odločajo za medsebojno sodelovanje, za načine tega sodelovanja in pri teh izhajajo iz enakopravnosti vseh kategorij. To na primer pomeni, da v medsebojnih odnosih znotraj skupnega slovenskega kulturnega prostora ni mogoče uveljavljati odnosov dominacije, npr. matice nad drugimi deli slovenskega kulturnega prostora. Verjetno so posamezne dejavnosti v enem okolju bolj razvite kot v drugem, kar je dobro izhodišče za pluralistične načine medsebojnega sodelovanja. Predvidevamo lahko, da so npr. kulturne dejavnosti v matici in zamejstvu bolj razvite kot v emigraciji ali pa da so Slovenci v zamejstvu in emigraciji bolj vešči političnega in idejnega pluralizma kot v matici. Gotovo se v matici lahko veliko naučimo od svetovno uveljavljenih znanstvenikov slovenskega rodu, ki zaradi bega možganov delujejo v svetovnih univerzitetnih središčih. Pluralizem znotraj skupnega slovenskega kulturnega prostora spodbuja izmenjavo dosežkov, pridobivanje koristnih inovacij, medsebojno pomoč in sodelovanje z deli in kategorijami znotraj tega družbenega prostora, ki ohranja svojo avtonomijo in specifičnosti, saj je znano, da matico determinira jugoslovanski globalni družbeni sistem, zamejce in emigrante pa dominantni družbeni sistemi, katerih del so. Komunikacije znotraj slovenskega kulturnega prostora, ki je pluralističen, so učinkovite, če so večsmerne, prostovoljne, enakopravne in temeljijo na medsebojni toleranci, spoštovanju razlik. Kategorije in deli skupnega slovenskega kulturnega prostora se med seboj prilagajajo in ohranjajo ter razvijajo svoje specifičnosti. S tem se ustvarja skupno - splošno. Prikazani proces moremo označiti kot hkratnost povezovanja in osamosvajanja - globalizacije in individualizacije - ter kot možnost za prehod od agregatnih do skupinskih in skupnostnih značilnosti, ali drugače povedano: kot postopnost graditve in utrjevanja notranje kohezivnosti znotraj skupnega slovenskega kulturnega prostora.²

SPREJEMANJE ZAMISLI O SKUPNEM
SLOVENSKEM KULTURNEM PROSTORU

Po teh naštevanih nekaterih teoretičnih socioloških izhodišč za raziskovanje pojavov, ki zadevajo sodobno slovensko izseljenstvo, se takoj postavlja vprašanje o njihovi empirični verifikaciji. Takšna empirična raziskovanja bi morala potekati v vseh okoljih skupnega slovenskega kulturnega prostora in bi dopolnila naša teoretična izhodišča o pojavih slovenskega izseljenstva ter o širših okvirih tega raziskovanja - zamisli o skupnem slovenskem kulturnem prostoru. Zaenkrat razpolagamo le z empiričnimi podatki, zbranimi v matični Sloveniji,³ ki z enega zornega kota osvetljujejo raziskovalni problem, hkrati pa predstavljajo nekakšno pilotsko študijo in vzpodbudo za razširitev empiričnega sociološkega raziskovanja v drugih okoljih skupnega slovenskega kulturnega prostora.

Podatki iz javnomnenjskih raziskav v Sloveniji (SJM 87, 88) govorijo, da Slovenci v matici povsem sprejemajo in podpirajo idejo o skupnem slovenskem kulturnem prostoru - o kulturnem, socialnem povezovanju Slovencev in njihovih potomcev v matici, zamejstvu in po svetu. Kar zadeva stališča, ki to zamisel podpirajo, opažamo trend naraščanja. Izrazita večina meni, da bi bilo za razvoj matične slovenske družbe širjenje in poglobljanje povezav s slovenskimi rojaki v tujini koristno. Zamisel o skupnem slovenskem kulturnem prostoru je med Slovenci v matici sprejeta in pozitivno ocenjena z vidika razvoja matične slovenske družbe.

V raziskavi Slovensko javno mnenje 88, opravljeni med mnenjskimi voditelji (SJM 88 - MV), intelektualci, strokovnjaki z vseh pomembnih profesionalnih področij, je razviden njihov odnos do sodelovanja z različnimi kategorijami Slovencev po svetu. Z najvišjimi, povsem prevladujočimi deleži se zavzemajo za sodelovanje z zamejskimi Slovenci (v Italiji, Avstriji, na Madžarskem), z visokimi deleži se odločajo za povezave s sodobnimi ekonomskimi emigranti (zdomci) in s kategorijami klasičnih izseljencev v Ameriki in Evropi. Uravnoteženi pa so deleži pritrdilnih in odklonilnih odgovorov v zvezi s sodelovanjem s slovenskimi političnimi emigranti v Južni in Severni Ameriki, Avstraliji, Evropi. Kar zadeva sodelovanje s to kategorijo emigrantov, je mogoče najti med slovenskimi intelektu-

alci v matici še vrsto političnih ideoloških zavor, ki so očitne pri kategoriji lokalnih politikov, strokovnjakov, ki delajo v upravi in pravosodju, manj izrazite pa tudi pri kategoriji gospodarstvenikov in tehnične inteligence. Manj pa je teh zadržkov med humanistično inteligenco (samostojni kulturni delavci, duhovniki, zdravniki), profesorji in novinarji.

SEZNANJENOST S SLOVENSKIMI IZSELJENSKIMI SKUPNOSTMI

Splošno obveščenost Slovencev v matici (SJM 88) o življenju in delovanju slovenskih izseljenskih skupnosti po svetu lahko označimo kot delno (60 odstotkov odgovorov). Le majhen delež Slovencev je dobro obveščen o delovanju slovenskih izseljenskih skupnosti, kar visok pa je delež neobveščenih (33 odstotkov). Višji so deleži Slovencev, ki vedo za obstoj klasičnih in sodobnih izseljenskih skupnosti v Severni Ameriki, zahodnoevropskih državah in Avstraliji. Nizki pa so deleži anketirancev, ki so seznanjeni z obstojem slovenskih izseljenskih skupnosti v Južni Ameriki, ki jih sestavljajo predvsem povojni politični in tudi ekonomski emigranti ter njihovi potomci. Zbrani podatki nas opozarjajo o nujnosti razširitve informacij v matici o delovanju slovenskih izseljencev in njihovih skupnosti po svetu. Pri tem se kaže potreba po razširitvi popularnih in tudi poglobljenih informacij. Med slednje gotovo kaže uvrstiti rezultate znanstveno-raziskovalnega in umetniškega delovanja slovenskih izseljencev, pa tudi družboslovne raziskovalne ugotovitve o slovenskih emigrantskih etničnih skupnostih. Seznanjenost o delovanju slovenskih izseljenskih skupnosti je v matični družbi neenakomerna. Ker je malo informacij o skupnostih, ki delujejo v Južni Ameriki, je mogoče soditi, da so to povzročili že omenjeni zadržki do politične emigracije, npr. v Argentini, ki so obojestranski. Verjetno se bo v prihodnosti treba v obeh smereh truditi, da se te zavore presežejo in da se sprostijo obojestranski tok informacij ter na ta način omogočijo dotoki informacij v matico o delovanju vseh slovenskih izseljenskih etničnih skupnosti. Generacije emigrantov in Slovencev v matici, ki so si stale v II. svetovni vojni nasproti kot politični nasprotniki in vojaški sovražniki, odmirajo in nadomeščajo jih nove generacije, rojene po II. svetovni vojni, ki s preteklostjo niso obre-

menjene. To pomembno dejstvo govori za širjenje informacij med Slovenci in njihovimi potomci iz vseh izseljenskih skupnosti in Slovenci iz matice, kar je pogoj za uresničevanje zamisli o skupnem slovenskem kulturnem prostoru, ki je hkrati izrazito strukturalno pluralističen. Nenazadnje idejni, politični, ekonomski pluralizem v tem času odkrito priznavamo tudi v okvirih matične slovenske družbe.

Eden od načinov za širše, bolj poglobljeno in enakomerno seznanjanje z delovanjem vseh slovenskih izseljenskih, pa tudi zamejskih skupnosti, je dostopnost njihovih publikacij v matični Sloveniji. Slovenska javnost v matici se z izrazito večinskimi deleži svojih odgovorov (SJM 88) zavzema za to, da bi časopisi, revije in knjige, ki jih izdajajo slovenski izseljenci in zamejci v slovenščini, bili dostopni v Sloveniji. Ti poudarjeni predlogi kažejo, da v matici zori spoznanje, da je treba odpraviti zavore in ovire (predvsem ideološko-politične), ki so preprečevale medsebojno seznanjanje Slovencev v domovini in po svetu. Vsestranska in poglobljena ter objektivna informiranost je pomembna začetna stopnja za graditev dejanske univerzalnosti skupnega slovenskega kulturnega prostora in hkrati nujen pogoj za uveljavljanje njegove pluralistične strukture.

VIDIKI MEDSEBOJNEGA SODELOVANJA MED SLOVENCIM V MATICI IN V TUJINI

Intelektualci - mnenjski voditelji v Sloveniji - odgovarjajo na vprašanje o koristnosti povezav med matično slovensko družbo in Slovenci, ki živijo v tujini (emigranti in zamejci). Splošen vtis je, da se večina zavzema za razširitev in poglobitev sodelovanja na vseh različnih področjih. V bistvu ni odgovorov, ki bi predlagali omejitve ali opustitev tega sodelovanja (SJM 88 - MV).

V skupino z najvišjimi večinskimi deleži odgovorov, ki govorijo za razširitev in poglobitev sodelovanja med matično družbo in Slovenci po svetu, se uvrščajo odgovori o sodelovanju na znanstvenem, gospodarskem ter informacijskem področju. Kar zadeva znanstveno sodelovanje, se slovenski intelektualci v bistvu zavzemajo za uresničitev znane ideje o III. slovenski univerzi, ki pomeni sodelovanje z znanstveniki slovenskega rodu v tujini. Uresničitev te zamisli pomeni njihovo vključeva-

nje v pedagoške in raziskovalne dejavnosti slovenskih univerz in v raziskovalne dejavnosti raziskovalnih institucij v Sloveniji. To bi bil nedvomno pomemben prispevek h kvaliteti rasti slovenskih univerzitetnih in raziskovalnih institucij in k pospešenemu uveljavljanju mednarodnih univerzitetnih standardov v Sloveniji. Na ta način bi se sprožil pluralističen znanstveni dialog v okviru skupnega slovenskega kulturnega prostora. Znanstveniki slovenskega rodu po svetu bi mogli postati akterji sodelovanja tujih raziskovalnih centrov s slovenskimi matičnimi raziskovalnimi centri, kar lahko označimo za pomembno pot prodora slovenske znanosti v svet. V okviru ideje o III. slovenski univerzi je še treba omeniti pomoč znanstvenikov slovenskega rodu po svetu pri izpopolnjevanju strokovnjakov iz matice po svetu, pri navezovanju stikov z mednarodnimi dokumentacijskimi centri, pri dostopu do dokumentacije, gradiv, znanstvenoraziskovalnega dela ipd. Vse profesionalne kategorije slovenskih intelektualcev v matici poudarjajo z najvišjimi deleži svojih odgovorov pomen razširitve in poglobitve znanstvenega sodelovanja v okviru skupnega slovenskega kulturnega prostora.⁴

S prav tako zelo visokimi deleži odgovorov se slovenski intelektualci zavzemajo za razširitev in poglobitev gospodarskega sodelovanja med matico in Slovenci po svetu. Ti odgovori niso presenetljivi. Matica se skuša izvleči iz vsesplošne dolgoletne krize, ki ji daje pečat gospodarska kriza, z uveljavljanjem modernega, v svet odprtega tržnega gospodarstva, temelječega na lastniškem pluralizmu. V tej zvezi so utemeljeni predlogi za sodelovanje s podjetniki slovenskega rodu in za pridobitev njihove pripravljenosti, da vlagajo svoj kapital v podjetja v Sloveniji.

V to skupino najbolj množičnih predlogov za razširitev in poglobitev sodelovanja v sklopu skupnega slovenskega kulturnega prostora se uvršča tudi sodelovanje na področju komunikacij. Z zelo visokimi deleži svojih odgovorov intelektualci v matični slovenski družbi predlagajo razširitev izmenjave publikacij, ki jih izdajajo slovenski rojaki v tujini. Ti predlogi so identični z zahtevami celotne slovenske populacije v matici, ki smo jih že omenili. Najbolj poudarjata te predloge kategoriji humanistične inteligence in inteligence, ki se ukvarja z znanstvenoraziskovalnimi, izobraževalnimi in informacijskimi dejavnostmi.

V skupino predlogov za razširitev in poglobitev sodelovanja v okviru slovenskega kulturnega prostora s še večinskimi deleži odgovorov se uvršča sodelovanje na kulturnem, športnem in političnem področju. Četrtnina anketiranih mnenjskih voditeljev meni, da je med matico in Slovenci po svetu že razvito tradicionalno kulturno in športno sodelovanje, ki ga je treba ohraniti, zato tudi nekaj nižji, vendar še večinski deleži tistih, ki predlagajo razširitev in poglobitev kulturnega in športnega sodelovanja, kot npr. z gostovanji slovenskih izseljenških društev v matični domovini. Poglobitev tega sodelovanja si je mogoče predstavljati npr. še s posredovanjem vrhunskih kulturnih dosežkov v okoljih imigrantskih družb, kjer prebivajo slovenski emigranti, kar predstavlja pomembno dejanje utrjevanja njihove etnične identifikacije in prestiža v širših imigrantskih okoljih, kjer prebivajo. Ni presenetljivo, da najdemo največ predlogov za razširitev in poglobitev kulturnih in športnih stikov pri kategoriji humanistične inteligence iz matične Slovenije.

Kar zadeva oblike političnega sodelovanja med Slovenci v matici in po svetu, je med intelektualci v matici s še večinskimi deleži stališč o razširitvi in poglobitvi sodelovanja omenjen predlog o upoštevanju mnenj slovenskih rojakov po svetu pri sprejemanju razvojnih in drugih pomembnih odločitev v slovenski matični družbi. Nekaj zadržkov do tega predloga izraža kategorija lokalnih profesionalnih politikov in profesionalcev, ki delujejo v administraciji in pravosodju. To zamisel razumemo kot uveljavljanje nekakšnega vseslovenskega konzultativnega parlamenta, ki bi sporočal svoja mnenja v zvezi s pomembnimi razvojnimi vprašanji Slovenije. Različne kategorije Slovencev po svetu naj bi torej bile konzultirane o smereh razvoja Slovenije, o pomembnih odločitvah, ki zadevajo prihodnost Slovenije. Na ta način suverenost Slovenije ne bi bila okrnjena, izkazali bi se pluralni razvojni pogledi o njenem prihodnjem razvoju, kar bi morda prispevalo k temu, da bi se izognili globalnim razvojnim napakam, predvsem takšnim, ki so v sedanosti pripeljale Slovenijo v globoko razvojno krizo. Takšno politično posvetovalno sodelovanje Slovencev po svetu, ki zadeva razvojne trende Slovenije, pa bi nedvomno utrjevalo zamisel o skupnem slovenskem kulturnem prostoru.

Slovensko javno mnenje (SJM 88) ocenjuje z 62 odstotki

odgovorov kot primerno, da bi slovenskim zamejcem in izseljen-
cem po svetu omogočili sodelovanje v razpravah o ključnih
vprašanih socialnega in kulturnega razvoja Slovenije. Nasprot-
nih pogledov je le 12 odstotkov. Tako je tudi v širši slovenski
javnosti mogoče opaziti, kot pri slovenskih intelektualcih, nak-
lonjenost zamisli o političnem sodelovanju v okvirih skupnega
slovenskega kulturnega prostora o ključnih razvojnih vpraša-
njih Slovenije.

NAČINI SODELOVANJA SLOVENIJE S SLOVENSKIMI SKUPNOSTMI V TUJINI

Končno se odpira še zanimivo raziskovalno vprašanje, kakšne
naj bi bile obveznosti matične Slovenije do obstoja in razvoja
slovenskih etničnih skupnosti v tujini. Spet je treba ugotoviti,
da se večina slovenskih intelektualcev (mnenjskih voditeljev -
SJM 88 - MV) pri vseh vprašanih z izrazitimi večinskimi deleži
svojih odgovorov odloča za razširitev in poglobitev teh raznote-
rih obveznosti Slovenije. V bistvu se ne odločajo za to, da bi
katero od teh obveznosti Slovenije omejili ali opustili. Deleži
odgovorov o dolžnih obveznostih Slovenije do obstoja in razvoja
slovenskih zamejskih in emigrantskih skupnosti v tujini se
diferencirajo le na ravni razširitve in poglobitve, ali ohranitve
na dosedanji ravni.

Obveznosti Slovenije do slovenskih skupnosti v smislu nji-
hove razširitve in poglobitve so po zaporedju od najvišjih k
nekoliko nižjim deležem odgovorov razporejene takole: najvišji
so deleži odgovorov slovenskih intelektualcev v matici, naj bi
bila Slovenija dolžna razširiti pošiljanje informacijskega gradi-
va iz Slovenije slovenskim skupnostim v tujini (gre za tisk,
literaturo, filme, kasete, plošče ipd.). Raziskovana populacija
torej sodi, da Slovenci po svetu vendarle niso dovolj široko in
poglobljeno informirani o vseh dogajanjih v Sloveniji in da je
pomankljivo tudi njihovo védenje o kulturnih in drugih dosež-
kih matične Slovenije. V Sloveniji se prav v sedanjem času
dogajajo pomembni miselni, politični in gospodarski premiki, o
katerih bi bilo gotovo prav, da bi bili Slovenci po svetu popol-
no in čim bolj objektivno seznanjeni. Brez vsestranskih infor-
macij o dogajanjih, problemih v Sloveniji ni mogoče uresničeva-
ti zamisli o skupnem slovenskem kulturnem prostoru. Ta druž-

beni prostor pa seveda more obstajati kot referenčna etnična tvorba le, če temelji na skupnih etničnih - kulturnih izhodiščih. Zaradi tega je tudi zelo pomembno širjenje kulturnih dosežkov, ki nastajajo v matici, v slovenske skupnosti na tujem in po njih tudi v svet. Posebno izrazito podpirata razširitev in poglobitev informacij iz Slovenije v slovenske skupnosti po svetu kategoriji humanističnih intelektualcev in intelektualcev, ki se ukvarjajo z raziskovalnimi, izobraževalnimi in informacijskimi dejavnostmi v matici.

S prav tako najvišjimi deleži stališč menijo kategorije intelektualcev iz Slovenije, da je treba razširiti in poglobiti sodelovanje matice s tistimi slovenskimi skupnostmi v tujini, s katerimi Slovenija še ne sodeluje. V tem predlogu, izraženem z najvišjimi deleži odgovorov, so vidne težnje po univerzalnosti skupnega slovenskega kulturnega prostora. Padle naj bi politične in ideološke ovire, ki so doslej onemogočile sodelovanje Slovenije z nekaterimi izseljenskiimi skupnostmi. Na ta način bi se mogla uveljaviti zamisel o pluralni zasnovi skupnega slovenskega kulturnega prostora. V tem predlogu je torej vidna težnja po odpiranju matične Slovenije vsem slovenskim skupnostim po svetu, kar je šteti kot izhodišče za razširitev in poglobitev sodelovanja z njimi. Seveda so potrebne obojestranska pripravljenost za takšne stike in korektnost ter tolerantnost v medsebojnih odnosih. Zanimivo je, da omenjeni predlog bolj izrazito od drugih kategorij anketirancev podpirata kategorija humanističnih intelektualcev in tudi kategorija profesionalnih lokalnih politikov, strokovnjakov iz pravosodja in uprave.

V drugo skupino po zaporedju odgovorov (z visokimi večinskimi deleži) se uvrščajo predlogi o poglobitvi in razširitvi sodelovanja Slovenije s slovenskimi skupnostmi v tujini, ki zadevajo ustanavljanje in uveljavljanje znanstvenih ustanov v slovenskih skupnostih na tujem. Slovenski intelektualci vedo, kakšen pomen za obstoj in razvoj etničnih skupnosti v tujini imajo njihove znanstvenoraziskovalne institucije. Gre predvsem za družboslovne in humanistične raziskovalne institucije, ki razkrivajo preteklost, obstoječe pojave in probleme, načina sodelovanja z matico in dominantno družbo teh etničnih skupnosti ter seveda načrtujejo trende njihovega prihodnjega razvo-

ja. Očitno je, da imajo slovenske skupnosti po svetu premalo znanstvenoraziskovalnih institucij in da obstaja nevarnost, da bi zaradi tega utonili v pozabo pomembni deli slovenske zgodovine, zato bi bile slovenske skupnosti v prihodnje prizadete v svojem razvoju. Nenazadnje je znanstvenoraziskovalna dejavnost v okvirih slovenskih skupnosti po svetu v sedanosti tudi nujen pogoj za uveljavitev zamisli o skupnem slovenskem kulturnem prostoru in za širjenje slovenskih dosežkov, kulture po svetu. V tej zvezi se kažejo smotrni predlogi o ustanavljanju slovenskih kulturnih centrov, kateder ipd. v okoljih, kjer bivajo Slovenci in njihovi potomci. Zaradi vsega tega utemeljenost množično podprtega predloga slovenskih intelektualcev iz matice o sodelovanju matične slovenske družbe pri razvijanju slovenskih raziskovalnih ustanov po svetu in poglobljanju njihovega delovanja. Ta predlog je posebej izražen pri kategoriji strokovnjakov, ki se ukvarjajo z raziskovalnimi, izobraževalnimi in informacijskimi dejavnostmi.

V drugo skupino z visokimi večinskimi deleži odgovorov sodi tudi predlog o razširitvi in poglobitvi institucionalnega sodelovanja med slovenskimi skupnostmi in matico. Uveljavitev zamisli o skupnem slovenskem kulturnem prostoru je mogoča, če pride znotraj tega prostora do vsestranskega institucionalnega sodelovanja: gospodarskega, političnega, kulturnega, socialnega ipd. Slovenske skupnosti po svetu niso velike in institucionalno popolno razvite. Vendar imajo raznotere institucije, v skupnostih sodobnih ekonomskih emigrantov pa nastajajo tudi nove. Rojaki slovenskega rodu delujejo v pomembnih institucijah imigrantskih in večinskih družb. Lahko postanejo iniciatorji za širitev institucionalnih vezi s slovenskimi institucijami v matici in po svetu. V tem predlogu je vidna težnja, da se razširi in poglobi vsestransko sodelovanje v okvirih skupnega slovenskega kulturnega prostora. Takšno sodelovanje je izjemno pomembno za razvoj matične družbe kakor tudi za obstoj in razvoj slovenskih skupnosti po svetu. Tako je mogoče razumeti utemeljen predlog slovenskih intelektualcev v matici, da Slovenija podpre raznotere slovenske skupnosti po svetu v prizadevanjih po razširitvi in poglobitvi njihovega sodelovanja z mnogoterimi institucijami slovenske matične družbe. Kategoriji humanističnih in znanstvenoraziskovalnih intelektualcev sta za ta predlog še posebej zavzeti.

V drugo skupino odgovorov z visokimi deleži večinskih odgovorov se uvrščajo tudi odgovori o dolžnostih Slovenije pri razširitvi in poglobitvi pomoči pri šolanju slovenskih rojakov in njihovih potomcev v domovini. Slovenija že organizira tečaje in seminarje o slovenskem jeziku in kulturi za potomce rojakov slovenskega rodu, ki se na ta način tudi neposredno seznanjajo z matično Slovenijo, njenimi dosežki in problemi. Mnogi od udeležencev ohranjajo trajne osebne in institucionalne stike s Slovenijo, utrjujejo pa tudi medsebojne stike. Slovenija si prizadeva, da vključi v sistem rednega šolanja na različnih stopnjah slovenske rojake in njihove potomce, saj se zaveda pomena njihovega znanja jezika, seznanjenosti o kulturi in dogajanjih v Sloveniji za razvoj zamisli o skupnem slovenskem kulturnem prostoru. Od tod razumljivost predloga o razširitvi in poglobitvi pomoči pri šolanju slovenskih rojakov v Sloveniji.

Po zaporedju predlogov z visokimi deleži iz druge skupine odgovorov sledi predlog o razširitvi in poglobitvi informacij o slovenskih skupnostih po svetu v množičnih komunikacijskih sredstvih v Sloveniji. Slovenski intelektualci torej menijo, da so potrebne večsmerne informacije znotraj skupnega slovenskega kulturnega prostora. Omenili smo že predlog o pošiljanju informacijskih sredstev iz Slovenije slovenskim skupnostim na tujem, ki je dopolnjen z zamisljo o širjenju informacij o slovenskih skupnostih v komunikacijskih sredstvih v Sloveniji. Ta predlog pomeni naročilo slovenskim množičnim informacijskim sredstvom, da razširijo in poglobijo informacije o delovanju slovenskih skupnosti po svetu, o njihovih problemih in seveda, da več in bolj temeljito poročajo o slovenskih rojakih kot posameznikih, ki bivajo na različnih koncih sveta. Z nalaganjem te informacijske dolžnosti matici se ustvarjajo pogoji za uresničevanje zamisli o skupnem slovenskem kulturnem prostoru. Posebej poudarjajo omenjeno dolžnost matične Slovenije kategorije anketirancev, ki se ukvarjajo s humanističnimi, izobraževalnimi, raziskovalnimi in informacijskimi dejavnostmi.

V skupino z visokimi deleži odgovorov se po zaporedju odgovorov uvršča še predlog o razširjanju in poglobljanju kulturnih stikov med matico in slovenskimi skupnostmi po svetu. Slovenija naj bi razširjala gostovanja kulturnih skupin med Slovenci na tujem in poglobljala kvaliteto teh gostovanj z angažiranjem vrhunskih umetniških stvaritev. Ta dejavnost je že razširjena

in nedvomno izredno pomembna za uveljavitev skupnega slovenskega kulturnega prostora, ki smo ga označili kot referenčno etnično tvorbo, zgrajeno na skupni kulturni identifikaciji. Gostovanje kulturnih skupin iz Slovenije je zatorej, glede na obravnavani predlog, potrebno še razširiti. Ta predlog nakazuje novo smer z angažiranjem vrhunskih umetnikov in umetniških skupin iz Slovenije za gostovanje med Slovenci v tujini. S tem naj bi preseгли pogosto tradicionalno folklorno obarvana gostovanja in tudi sprejemanje etničnih manjšin s strani dominantne večine kot folklorno posebnost. Slovenci po svetu naj bi spoznali, vključno s širšimi okolji, v katerih živijo, da v matični Sloveniji nastajajo nekateri vrhunski kulturni dosežki in da niso izmišljene označbe slovenskega naroda kot kulturnega naroda. Na ta način bi se utrjevala zavest o skupnem slovenskem kulturnem prostoru in naraščal prestiž Slovencev po svetu. Kategorija humanistične inteligence je tista, ki posebej izrazito omenja dolžnost Slovenije, da razširi in poglobi kulturna gostovanja med Slovenci v tujini.

V tretjo skupino s še visokimi deleži odgovorov, ki se vzemajo za razširitev in poglobitev obveznosti Slovenije do slovenskih skupnosti po svetu, se uvršča predlog o pomoči pri razvijanju slovenskega šolstva v tujini. Učenje slovenščine in slovenske kulture je seveda izjemno pomembno za obstoj slovenskega naroda in uveljavljanje zamisli o skupnem slovenskem kulturnem prostoru. Šolanje v slovenščini za Slovence v imigrantskih okoljih lahko poteka po dveh poteh: v matični družbi - kar smo že obravnavali - in v okoljih imigrantskih družb, kjer obstajajo slovenske izseljenske skupnosti. V okoljih tradicionalnih in novih izseljenskih skupnosti poteka šolanje potomcev slovenskih emigrantov v slovenskem jeziku. Pri tem je nujna in nepogrešljiva pomoč matice, ki pošilja učitelje, učno gradivo ipd. Ta dejavnost je precej razvejena v tako imenovanih zdomskih okoljih, to je v okoljih sodobnih ekonomskih emigrantov iz Slovenije. Šolska središča, ki gojijo pouk v slovenskem jeziku, morejo postati pomembna kulturna središča, pa tudi zametki raziskovalnih dejavnosti, kar je izjemno pomembno za obstoj slovenskih skupnosti po svetu in za uveljavitev zamisli o skupnem slovenskem kulturnem prostoru. Ni potrebno posebej poudarjati, kako pomembni so za vzpostavljanje stikov s Slovenijo in svetom tisti v tujini, ki obvladajo

slovenski jezik. Etnična identifikacija in pojavljanje izseljenskih skupnosti kot referenčnih etničnih tvorb sta načeloma mogoča tudi brez znanja jezika izvirne matične družbe. Popolnejše in kohezivnejše izseljenske etnične skupnosti pa je seveda mogoče razviti takrat, kadar njihovi pripadniki obvladajo jezik izvirne matične družbe, kar jim zagotavlja pogostejše in bolj poglobljene komunikacije z izvornim okoljem njihovih staršev in temeljitejše seznanjanje s to kulturo. Poseben pomen pomoči pri razvijanju slovenskega šolstva v tujini dajeta kategoriji humanističnih intelektualcev in intelektualcev, ki opravljajo pedagoške, raziskovalne in informacijske dejavnosti.

Med tiste z najnižjimi deleži odgovorov o obveznostih Slovenije glede oblik sodelovanja s Slovenci po svetu - ki pa so še večinski - je uvrščen predlog o razširitvi gostovanj športnikov iz Slovenije v okoljih, kjer bivajo Slovenci v tujini. Šport je gotovo pomembna oblika druženja in utrjevanja etnične identifikacije. Zaradi tega razumljivost predloga o razširitvi športnih stikov. Posebej pomembni za etnično identifikacijo in utrjevanje izseljeniških skupnosti kot sestavin skupnega slovenskega kulturnega prostora pa so nastopi kvalitetnih, vrhunskih športnikov iz izvirnega matičnega okolja, še posebej takrat, če dosežejo narodno pomembne tekmovalne rezultate.

V raziskavi (SJM 88, MV) intelektualci - mnenjski voditelji - omenjajo še različne posamične predloge o razširitvi in poglobitvi stikov matične Slovenije s Slovenci in njihovimi skupnostmi v tujini. Skupna značilnost teh predlogov je, da odražajo hotenja po dvigu kvalitete tega sodelovanja, kar se zdi pomembno za uresničevanje zamisli o skupnem slovenskem kulturnem prostoru. Težnje po dvigu kvalitete sodelovanja so vidne v predlogih o poglobitvi že uveljavljenih stikov, pa tudi v predlogih, ki odkrivajo nove možnosti sodelovanja.

Kar zadeva oblike gospodarskega sodelovanja matice s Slovenci po svetu, omenjajo anketiranci možnosti ustanavljanja skupnih podjetij, razširitev ekonomskih stikov na turistično in sejensko delovanje. Pri tem je zanimiv predlog, naj bi bili slovenski rojaki, ki bivajo v tujini, deležni v Sloveniji turističnih popustov, kar naj bi kazalo na njihovo pripadnost širši slovenski skupnosti - skupnemu slovenskemu kulturnemu prostoru. Predlogi se zavzemajo za širjenje maloobmejnega prometa kot pomembne oblike sodelovanja z zamejci. Slovenci po

svetu naj bi povedali svoje mnenje o ekologiji svoje matične Slovenije.

Na področju političnega sodelovanja izstopa predlog, naj bi v Sloveniji izkoristili vpliv in zveze, ki ga imajo posamezni politiki slovenskega rodu v okoljih imigrantskih in dominantnih družb, kjer bivajo. Predlagateljem so očitno poznane vloge imigrantskih etničnih skupnosti kot skupin pritiska in interesnih skupin v imigrantskih družbah v zvezi s politiko teh družb do njihovih izvornih - matičnih družb. Sloveniji je v času njenih globokih družbenih reform takšna mednarodna pomoč nedvomno potrebna. Pa tudi za uresničevanje zamisli o skupnem slovenskem kulturnem prostoru sta potrebna mednarodno razumevanje in podpora še posebej tistih imigrantskih in dominantnih družb, kjer delujejo slovenske izseljenske skupnosti.

Težnje po višjih ravneh kulturnega sodelovanja med matico in Slovenci po svetu so izražene v predlogih anketirancev o premikih oblik tega sodelovanja od pretežno folklornih k umetniško kvalitetnejšim oblikam. Zavzemajo se za gostovanja priznanih umetnikov slovenskega rodu, ki delujejo v tujini v matični družbi in za razvijanje kulturnih centrov v okoljih slovenskih skupnosti v tujini. Slovenci v tujini naj bi pomagali pri promociji naših kulturnih dosežkov v svetu. Prav tako odsevajo predlogi o informacijskem delovanju izpolnitev kvalitete teh načinov sodelovanja.

Posamezni predlogi poudarjajo še uveljavljanje visoke ravni znanstvenega sodelovanja, ki bi jo mogli doseči s polnejšo ustvaritvijo zamisli o tretji slovenski univerzi, o čemer smo že na kratko razpravljali. Upoštevanja vreden je tudi predlog, da bi javnosti v Sloveniji z intervjuji predstavili delo in mišljenje mednarodno pomembnih znanstvenikov slovenskega rodu, ki uspešno delujejo v tujini, kar bi nedvomno vzbudilo interes različnih institucij v Sloveniji za sodelovanje z njimi in za njihovo vključitev v projekt o tretji slovenski univerzi.

Na področju izobraževalnih stikov anketirani predlagajo kvalitetne poglobitve teh stikov. Beremo o pomoči uglednih izseljencev in zamejcev pri šolanju naše profesionalne elite v tujini. Kot pomembna oblika izobraževanja potomcev staršev slovenskega rodu in zamejcev v slovenskem jeziku in kulturi se omenjajo mladinski tabori v matični slovenski družbi. Prezreti ne kaže predloga o izdelavi slovarjev slovenskega jezika

in tujih jezikov, brez katerih ni učinkovitejših izobraževalnih prizadevanj med interesi za učenje slovenskega jezika v tujini.

Omenjeni so še predlogi o uveljavitvi in razširitvi verskega sodelovanja med verniki, njihovimi skupnostmi in institucijami v matici in po svetu. Kot oblike takšnega sodelovanja se omenjajo medsebojna srečanja ob verskih praznikih, delovanje duhovnikov iz matice med Slovenci v tujini kot nosilcev slovenske kulture in priznanja njihovem delu.

KRITIČNE OCENE DOSEDANJIH NAČINOV SODELOVANJA SLOVENIJE S SLOVENCİ PO SVETU

Kritična razglabljanja anketirancev o dosedanjih načinih sodelovanja matice s Slovenci po svetu in njihovimi skupnostmi omenjajo, da je odveč le deklarativna pomoč. Iz te kritične opombe sledi, naj bi tudi v Sloveniji sledili vsesplošni praksi deklariranja visokodonečih ciljev, ki pa so se v praksi premalo uresničevali. V tem kontekstu izzveni tudi kritična opomba, da bi v Sloveniji kazalo opustiti številna brezplodna potovanja delegacij in posameznikov k slovenskim skupnostim na tuje, ki so bila v informacijskih sredstvih prikazana kot pomembna dejanja, ki pa niso vplivala na poglobljanje in razvijanje medsebojnih stikov. Stališču o nemožnosti sodelovanja matice s politično nasprotnimi slovenskimi skupnostmi po svetu nasprotuje stališče o odpiranju stikov. Anketiranci zamerijo politiki matične Slovenije do slovenskih skupnosti po svetu, da temelji na ideološko-političnih kriterijih in zaradi tega ne sodeluje z vsemi slovenskimi skupnostmi po svetu. Po tem mišljenju matice ni mogoče šteti kot obstoječi politični sistem v Sloveniji, marveč mnogo širše. Matica ne more vsiljevati ideje obstoječega političnega sistema v Sloveniji slovenskim skupnostim v tujini. Ideološko-politična naziranja uradne matične Slovenije in nepojasnjena kritična dogajanja ob koncu vojne v Sloveniji krnijo možnosti za uveljavljanje ideje o univerzalnosti in pluralnosti skupnega slovenskega kulturnega prostora ter zapirajo možnosti za sodelovanje z različno mislečimi v tem prostoru.

Med objektivnimi ovirami za sodelovanje matice s slovenskimi skupnostmi po svetu se omenja ekonomsko-socialno zaostajanje v Sloveniji za razvojem slovenskih zamejskih in emi-

grantskih skupnosti. Če bi v Sloveniji dosegli razvojne standarde okolij, v katerih živijo Slovenci po svetu, bi se olajšalo medsebojno sodelovanje. Tako pa je bolj izražen interes matice za sodelovanje s slovenskimi skupnostmi po svetu kot obratno.

Kritične ocene dosedanjega sodelovanja niso usmerjene le v kvalitetni dvig teh oblik sodelovanja med Slovenci v matici in po svetu, marveč zadevajo tudi inovativne pristope. Opozarjajo na to, da so prve generacije emigrantov same navezovale stike z domovino, druge, tretje in kasnejše generacije emigrantov pa tega ne čutijo več posebej izrazito. Zaradi tega je dolžnost matice, da jih poišče in uveljavi stike z njimi. To pa je težka, zahtevna, pa tudi prioritarna naloga. Torej je dolžnost slovenske matične družbe, da se preusmeri iz pretežnih stikov s starejšimi k stikom z mlajšimi generacijami Slovencev po svetu. Prisluhniti je treba še kritični oceni dosedanjih stikov, ki da so preveč institucionalizirani. Predlog, ki izhaja iz te kritike, se zavzema za večje uveljavljanje osebnih individualnih stikov med Slovenci v matici in v tujini.

Matična družba ne bo mogla razviti stikov z rojaki po svetu, če hkrati ne bo razvila dobrih odnosov z oblastnimi in političnimi organi iz okolij, kjer so slovenske skupnosti v tujini.

Pri razvijanju gospodarskih stikov se kritično omenja, naj ne bi dominirali etnični kriteriji, kar bi pomenilo, da bi matična družba prednostno razvijala gospodarske stike z nekom samo zato, ker gre za partnerja slovenskega rodu. Pri gospodarskih stikih naj torej prevladuje ekonomska logika nad etnično.

Obstoječe oblike sodelovanja matice s slovenskimi skupnostmi po svetu je na različnih nivojih potrebno spraviti v nekakšne okvire in jih ustrezno informacijsko obdelati. Mnoge od teh oblik so širši javnosti neznane. Informiranost o njih bi prispevala k širjenju in poglobljanju medsebojnega sodelovanja, pa tudi k zagotavljanju večjih koristi matični družbi in slovenskim skupnostim po svetu. Kritične pripombe zadevajo premajhno iznajdljivost, ustvarjalnost, racionalnost, neprisiljenost, dinamičnost ipd. pri iskanju in razvijanju stikov med matico in slovenskimi skupnostmi po svetu.

SKLEPNE UGOTOVITVE O NAČINIH SODELOVANJA SLOVENIJE S SLOVENSKIMI SKUPNOSTMI V TUJINI

Strnitev ugotovitev o načinih sodelovanja matične Slovenije s slovenskimi skupnostmi po svetu je mogoča v nekaj temeljnih sklopih. Anketirani intelektualci iz matične Slovenije v svojih kritičnih predlogih ocenjujejo dosedanje oblike sodelovanja in predlagajo kvalitetni dvig sodelovanja v vseh segmentih. Hkrati s tem se zavzemajo za razširitev sodelovanja na nova področja, torej za celovito sodelovanje. Kritični predlogi nakužejo racionalizacijo oblik sodelovanja, ki bi ustrezala razvojni stopnji matične Slovenije. Ideološke deklaracije o visokodonečih načinih sodelovanja in delegacijske manifestacije se jim zdijo odvečne, nadomestilo naj bi jih stvarno in konkretno sodelovanje. Sodelovanje med matico in slovenskimi skupnostmi v tujini bi kazalo zasnovati kot univerzalno in odprto, kar pomeni interesno sodelovanje z vsemi skupnostmi in kategorijami brez ideološko-političnih omejitev. Medsebojni pluralistični stiki naj bi temeljili na avtonomnih odločitvah posameznikov, kategorij in institucij med Slovenci in njihovimi potomci v matici in po svetu ob spoštovanju njihovih posebnosti in samoorganiziranosti. Te stike je mogoče razumeti kot večsmerne. Njihov tok naj poteka od matične družbe k slovenskim skupnostim po svetu in nazaj ter med slovenskimi skupnostmi po svetu in med njimi ter imigrantskimi in dominantnimi družbami. Medsebojno sodelovanje se ne more uveljavljati le na institucionalni in formalni ravni, izredno pomembni so individualni, osebni in neformalni stiki. In končno inovativne oblike sodelovanja ne bi smele prezreti preusmeritve od načinov sodelovanja, ki so bili ustrezni za prvo generacijo emigrantov, k sodobnejšim načinom sodelovanja, ki ustrezajo drugim in kasnejšim generacijam emigrantov iz razvitih okolij, kakor tudi mladim generacijam slovenskih zamejcev, živečim v družbah z močnimi znaki post-industrijskega razvoja.

SKLEP

V zamislih o sodelovanju znotraj skupnega slovenskega kulturnega prostora se nedvomno zrcalijo pogledi, ki odsevajo sedanje zapletene krizne razmere v Sloveniji, hkrati pa so ti

pogledi zazrti tudi v prihodnje razvojne spremembe. V Sloveniji gre za hotenja po večji avtonomiji, po spremembi jugoslovanske federativne ureditve, po uveljavitvi celovitejšega strukturalnega pluralizma z zagotovljenimi individualnimi in kolektivnimi demokratičnimi pravicami in po vsestranski odprtosti v svet. Te smeri sprememb naj bi Slovenijo izvlekle iz globoke in dolgotrajne krize. Nobenega dvoma ni, da Slovenija v teh prizadevanjih za uveljavitev notranjih sprememb in za odpiranje v razviti svet potrebuje pomoč in sodelovanje svojih rojakov. Po drugi strani pa ni dvoma, da zamejci in emigranti slovenskega rodu rabijo pomoč in razvito sodelovanje s svojo matično izvorno družbo. Nenazadnje predstavlja za Slovence in njihove potomce po svetu mednarodno uveljavljena slovenska nacija dvigovanje njihovega prestiža, kar ni nepomembno za njihovo promocijo v hierarhiji etnične stratifikacije. V tem kontekstu je mogoče razumeti zamisel o celovitosti slovenskega narodnega vprašanja in o uveljavitvi zamisli o skupnem slovenskem kulturnem prostoru kot referenčni etnični tvorbi. V sodobnosti, ko se kažejo izrazita nerazpoloženja do različnih hierarhičnih načinov družbenega povezovanja in ko hkrati slabijo mnogotere primarne vezi, postajajo etnične povezave pomembne in jih vsekakor ni mogoče imeti za preživele.

Vsi opisani načini sodelovanja znotraj skupnega slovenskega kulturnega prostora so pomembni. Pri tem predstavlja kulturno sodelovanje pogoj za graditev etnične referenčne tvorbe. Med njimi pa velja, glede na prihodnje trende družbenega razvoja, izpostaviti informacijsko in znanstveno sodelovanje. Predlogi o razširitvi sodelovanja z vsemi slovenskimi skupnostmi po svetu, torej o odprtosti skupnega slovenskega kulturnega prostora, odsevajo pluralistične težnje, ki se snujejo v Sloveniji, in hkrati trende v globalnih mednarodnih odnosih, značilne za postindustrijski družbeni razvoj. Nenazadnje si brez političnega, idejnega, kulturnega pluralizma ni mogoče zamišljati ekonomskega pluralizma in mednarodnega gospodarskega sodelovanja. Pogledi o pluralizmu kategorij in skupnosti znotraj skupnega slovenskega kulturnega prostora govorijo o avtonomiji le-teh in ne o obstoju kakršnekoli dominacije, kar odpira možnosti za večsmerno ustvarjalno sodelovanje na kvalitetnejši ravni. Opozarjanje na uveljavljanje osebnih stikov ob institucionalnih kaže na to, da utegne uresničevanje zamisli o

skupnem slovenskem kulturnem prostoru zadovoljiti tako socialno (zasebna sfera) kakor tudi sistemsko (javna sfera) integracijo na etničnih temeljih. Etnična referenčna tvorba, temelječa na zamisli o skupnem slovenskem kulturnem prostoru, more prerasti iz agregatnega stanja v skupnost, če bo uveljavljala pluralistično sodelovanje in zagotavljala razvoj matične Slovenije ter slovenskih skupnosti po svetu. Prispevala pa bo tudi k socialni promociji Slovencev in njihovih potomcev.

OPOMBE

1. P. Klinar, Mednarodne migracije, Obzorja, Maribor 1976; W.R. Brubaker, ed., Immigration and the Politics of Citizenship in Europe and North America, Univ. Press of America, New York 1989; R. Cohen, The New Helots, Migrants in the International Division of Labour, Avebury, Gower Publ. Co. Aldershot 1987; Civil Rights and the Sociopolitical Participation of Migrants, International Migration Review, vol. 19, 71/85, New York; P. Klinar, Mednarodne migracije v kriznih razmerah, Obzorja, Maribor 1985; H. Körner, U. Mehrländer, Die Neue Ausländerpolitik in Europa, Neue Gesellschaft, Bonn 1986
2. P. Vodopivec, Izkušnje Slovencev iz Jugoslavije, Naši razgledi 24. 3. 1989, str. 165, 169; R. Lenček, Protislovna prihodnost Slovencev v ZDA, Naši razgledi, marec 1989, str. 194, 195; Skupni slovenski kulturni prostor, Zbirka Plenuma kulturnih delavcev OF, Nova Gorica 1986; Posvet o skupnem slovenskem kulturnem prostoru, Ljubljana, 17. 3. 1989; T. Hribar, Slovenska državnost, Ljubljana 1989
3. Slovensko javno mnenje, RI FSPN, Ljubljana 1987, 1988; Slovensko javno mnenje - Mnenjski voditelji, RI FSPN, Ljubljana 1988
4. Posvet Univerza za devetdeseta leta in prenos znanja, FSPN, Ljubljana 19. 4. 1989; F. Mali, Posvet Univerza za devetdeseta leta in prenos znanja, Vestnik Univerze Edvarda Kardelja, Ljubljana 4/89, str. 184-192; P. Klinar, Beg možganov in načini sodelovanja v slovenskem znanstvenem prostoru, Posvet Univerza za devetdeseta leta in prenos znanja, FSPN, Ljubljana, 19. 4. 1989, str. 11, (razmnoženo)

ABSTRACT

**SOME IDEAS ON THE COOPERATION BETWEEN
SLOVENES AND THEIR DESCENDANTS
IN THE HOMETLAND AND THOSE ABROAD***P e t e r K l i n a r*

The author first presents some theoretical sociological premises relevant to research on international migrations. In this respect, he draws attention to conjunction of theoretical premises, referring to the inter-ethnic relations with communications, migrations, social and ethnic stratification and mobility. These theoretical premises are used to form a typology of emigrants, but they are also important for research into various types of migration policies.

Further developed is the idea of a common Slovene cultural space (Slovenia proper, Slovenes in neighboring countries, emigrants and their communities), which the author defines as a pluralistic social space - a reference to ethnic construction, within which occur various relations among the several categories of Slovenes and their descendants. He cites the reasons why the idea of a Slovene space is feasible: little concentration of this space, numerical smallness, underdevelopment of the Slovene nation.

In the empirical part of this paper, the author presents some discoveries about cooperation within the common Slovene cultural space, as shown in opinion polls in Slovenia, and especially in the polls among the opinion settlers - various professional categories of intellectuals. In Slovenia, the idea of a common Slovene cultural space has met with good reception and response. Results of studies on willingness to cooperate with various categories of Slovenes abroad and on different levels of awareness of Slovene emigrant communities are presented.

Empirical facts suggest ways in which to broaden and intensify mutual cooperation between Slovenia proper and the Slovenes and their descendants abroad. Major emphasis is given to the enhancement of scientific, economic and informational

cooperation. However, proposals do not neglect cultural, athletic and political cooperation. In the latter case, foremost is the idea of taking into consideration the opinions of Slovene countrymen abroad whenever making decisions important for the development of Slovenia. Empirical research also reveals the obligations Slovenia has to the Slovene communities abroad and the manner implementing its cooperation with them. The order of proposals points towards an enhanced and increased flow of information material and its contextual improvement, cooperation with those Slovene communities abroad with which Slovenia does not yet cooperate, establishment of scientific Slovene institutions abroad, cooperation with institutions of Slovene communities abroad, support for education of Slovene countrymen in their homeland, providing information on the activities of Slovene communities abroad in the Slovene media, through cultural contracts, in Slovene schools abroad, and through cooperation in sports. Critical evaluations of the present level of cooperation and proposals for future cooperation show that cooperation among Slovenes and their countrymen should be realistic, open, pluralistic, integral, innovative, modern, multi-directional, dynamic, rational, of enhanced quality and that it should be spread into new areas within all autonomous categories of the common Slovene cultural space.

In the final section we read about the feasibility and actuality of mutual cooperation among all parts and categories of the common Slovene cultural space.

IMMIGRATION AND PSYCHIATRY: YUGOSLAV-BORN MINORITY IN VICTORIA

J u r i j Z a l o k a r

YUGOSLAV IMMIGRANTS IN AUSTRALIA: GENERAL PRESENTATION

From available publications including censuses' data and various statistical and historical studies, the five appended tables define an image of Yugoslav immigration to Australia.

Table I shows three waves of Yugoslav migration. Tkalcevic (1979) describes the basis of this three-part division in his representation of Croatian migration. The first immigrants came from coastal and insular regions of Croatia (Dalmatia). From 1947 to 1951, mostly displaced Yugoslavians immigrated who may have been political, economic or illegal emigrants, former members of Quisling formations, or people shunning military service, etc. After the early 1960's reasons for emigration were predominantly legal and economic, especially following a visit to Yugoslavia by the Australian Department of Immigration officials in July 1967 (The Immigration Planning Council, 1968).

Table I presents the number of Yugoslav-born immigrants irrespective of their nation heritage. Data include members of ethnic minorities in Yugoslavia: Albanians, Germans, Hungarians, Italians, Slovaks, etc., and does not include people of Yugoslav origin who came to Australia from Italy (Trst-Trieste, Gorica-Gorizia, Venezia Giulia) and Greece (Macedonians of the Vardar-Thessaloniki region). According to Price (1963) more than a half of migrants from the Florine and Kastor region in Melbourne consider themselves, Slav-Macedonians. McArthur (1983) states that Australia has a population of 230.000 people, including children born in Australia from one or both parents born in Yugoslavia. Tkalcevic (1979) believes there are close to 300.000 people of

Yugoslav origin in Australia. In another study, Price (1979) stated that in 1978 there were 221,000 people of Yugoslav origin in Australia. His projection for the year 2000 is estimated between 299,000 to 313,000. Data from Price (which will be important to later comparisons) summarize the ethnic origins of the Australian population in 1978: Total British 10,976,000; Italian 595,000; German 581,000; Greek 336,000; Dutch 219,000; Aboriginal 142,000. The largest groups of Yugoslavian immigrants are Croatians and Macedonians.

Map 1 shows the distribution of Yugoslav population in Melbourne. The majority is presently concentrated in western working-class areas, though analysis of past distribution reveals a trend toward greater dispersal throughout the metropolitan area.

Though most Yugoslav-born immigrants have come from below-average educational levels, some have made significant academic and artistic contributions, enriching the Australian culture. For one list of well-known writers, painters, opera and ballet stars, and academics, etc., see McArthur (1983). There are many other artists, scientists, doctors, journalists, and sportists. Jupp (1981, 1984) believes that because of fragmentation and low levels of naturalisation, Yugoslav immigrants have not had much political impact at local levels, though in 1982 there were two Yugoslav-born members in the House of Representatives and Senate. According to his analysis, Yugoslavs in Melbourne voted for A.L.P.

In the seventies, a small number of pro-fascist extremists committing a series of terroristic acts caused a burst of negative sensationalism. Their activity has been described in various Australian studies, journals and newspapers (Wilton and Bosworth, 1987; Cocksedge, Coldicutt, Harant, 1982; Foster, 1986).

Other interesting statistical information pertinent to the sketch of Yugoslav immigration deserves mention. According to Storer (1985) the rate of divorce and separation in Yugoslavs was 6.4 (Australians - 8.5, Greeks - 3.5, Italians - 2.6) in 1984. The percentage of single persons in 1981 was 20.3 (Robinson and Pidgeon, 1986). Whitlock (1980) found low rates of drug offence in Yugoslav immigrants, the rate being 0.9 (New

Zealanders - 13.9, Australians - 3.3). Whitlock (1971) found as well that the rate of suicide in 1965-67 was high in Yugoslavs in Australia - 33.6 for men and 16.2 for women, whereas at the same time in Yugoslavia it was 17.8 and 7.7 respectively, and among the Australian-born population - 16.1 and 10.0. Francis's study of Migrant Crime in Australia, according to Wilton and Bosworth (1984) showed that crime levels of most migrant groups fell well below those of the Australian-born.

Of course, statistical studies are inherently liable to various pitfalls. A more correct variation using age-specific groups could diminish the reported values, but an everyday experience with immigrants indicates that some of the values reported could be much higher than the statistics suggest. For example, one may contest the reported divorce and separation rates, but from clinical experience it seems that there are many immigrants who are either divorced or remarried.

THE NEW SURROUNDINGS

A better evaluation of emotional and pathological reactions of Yugoslav immigrants may be gained through an analysis of typical features of Australia as a host society. The most outstanding one is that generally the new country is highly urbanised in comparison with the immigrants' homeland. Only a few Yugoslavs live in rural areas of Victoria; most have settled in city regions which contrast significantly with the small villages where many were born and raised. From the immigrant's perspective, it is difficult to establish either close or informal bonds within a short time with their Australian contacts; as the Australian social customs and behaviours are distinctly foreign to them, with the possible exception of pub social life. On the whole, Yugoslavian ways of socializing tend to be more open, less-guarded; they are accustomed to making informal or intimate connections with little effort. For many Yugoslavian immigrants, it takes years for them to realize a warm and friendly personality can be hidden behind the cool and inaccessible first impression of the Australian.

Of course, language difficulties play a significant role in the immigrants' isolation and alienation, which can be

particularly accentuated when they begin to loose touch with relatives and friends at home. Prejudices against foreigners also disrupt an immigrant's proper entry into new social circles, though reports differ as to the extent of the presence and effects of this prejudice (Al Grassby, 1984; Blainey, 1984; Encel, 1986; Markus & Ricklefs, 1985; Milne & Shergold, 1984; Western, 1983, etc.). Though prejudices are often kindled by affluent circles of society, prejudice behaviour is often coarser and more frequently expressed within lower occupational and educational levels, as shown in various public enquiries (Birrell & Birrell, 1981; Taft, 1972). Nevertheless, it is interesting to note that immigrants do not often complain about contacts spoiled by prejudices; instead, they form their own prejudices seeking revenge against their Australian counterparts - an exclamatory remark such as »wog« is returned by »kangaroo«. What generally hurts them more is the Australian indifference, and disrespect for their background. Martin (1971) argued that Australian attitude toward ethnic cultures was essentially one of non-recognition. Her observations can be deduced as well from Australian newspapers, radios and TV stations where foreign countries and non Australian parts of the world are rarely featured topics. Foreign news from abroad is sparse, even from New Zealand. An average Australian lives in an atmosphere of isolationism and ethnocentrism, he may only harbor vague apprehensions about the potential dangers of the outside world. In this atmosphere migrants begin to sense that their past is somehow unimportant and therefore compromise a valuable aspect of their self-identity.

In the face of this national indifference immigrants often try to create a more personable environment for themselves. In the case of chain migration, it is not difficult, as the newcomer can join his already settled local ethnic group. These informal groups, a kind of social »ghetto«, provide social interaction and a needed support group. The ramifications of this extended surrogate family can be dramatic. For example, it is not unusual that at wedding parties up to 300 guests are invited. Of course this represents an immense financial burden for those involved. Various social gatherings on a smaller scale are organized around religious feastsdays. Through frequent,

traditional socializing, some Yugoslav communities have succeeded in preserving their original lifestyles through second and third generation. However, more often families and groups begin to disintegrate under the influence of immigration distress, especially when neurotic disorders, alcoholism or mental diseases have set in. In these cases, both the unhealthy and their relatives become increasingly isolated, with no one to turn to for emotional support or comfort in a time of crisis.

Although there are a variety of ethnic associations, such as welfare organizations and churches, immigrant participation in ethnic organizations is relatively low. People suffering from serious emotional disturbances or mental diseases, and their relatives show the least interests in ethnic activities. Often they do not know that such ethnic welfare organizations exist. When encouraged to join an ethnic group, they often express fear of becoming involved in some kind of political activity. In fact those who may be devoutly religious, abstain from Church, expressing beliefs that Church is more concerned with politics than with religion, or that the main interest of Church is to gather money. However, there are patients who adhere faithfully to church parctices. Sometimes new immigrants complain that they are not accepted into ethnic organizations wholeheartedly because closed circles of older generations have already formed. Small intrigues, petty ambitions and factionism may distort the intended role of ethnic organizations. In addition, sometimes ethnic organizations have a prejudice majority which discourage other ethnic group from joining.

Another reason for the lack of participation, especially of young people and second generation immigrants, stems from the adherence to absolete ethnic stereotypes. The supportive role of Church and the maintenance of faith and religious affiliation is hindered by outdated folklore and traditional elements which were relevant many years ago, but are now incompatible and inappropriate in everyday society. Friend and Sharpe (1973) wrote that it is a universal phenomenon that adolescents refuse to adhere to the rituals and observances of religious parents.

Conway (1977) writes that religious faith and firm beliefs in transcendent values have never been a significant part of

the Australian consciousness. Among the common characteristics of the Australian public outlook, he cites the pursuit of pleasure, utilitarianism, little interest in spiritual values, a traditional dislike for absolutes, lack of interest in philosophy, and an overall scepticism. White's (1981) historical survey of the evolution of the Australian psyche highlights long eras when mediocrity and philistinism were outstanding features of the culture. The migrant who faces psychological and spiritual atmosphere tends to react extremely: he may either exaggerate the traits he perceives in his fellow Australians or else revert to accentuating or fanatacizing a narrow range of past values and beliefs, which may spiral into a travesty of religious or nationalistic obsessions. Moreover, an emotional breakdown may follow that may lead to psychiatric treatment or the not uncommon consequence of the individual left to decay in some destitute boarding house.

Throughout the Western world, the pursuit of progress and economic prosperity predominate most people's mental and physical activity. Even though economic growth still appears to be flourishing, the ominous sense of the failures of the technological era can be unsettling. Naturalists warn us of the dangers of atomic plants and of increasing pollution. The oppression of the instability of sustained employment is omnipresent. Society's disillusionment in regard to these matters is perhaps reflected in the widespread compromise of moral and ethical values leading to demoralisation, especially among the younger generation. When the migrant faces the height of western ways of life, because of his marginal position and greater vulnerability, he is more likely to fall prey to the dire consequences of demoralisation; this is especially true of second generation of immigrants. As a result, migrant parents can live in a constant state of anxieting, fearing for the well-being and a proper education of their children. This fear is indeed justified: self-centredness, primitive expressions of indulgence, addiction, suicide and delinquency, are spreading rapidly among immigrant youth. In addition, negative directions of social pressures are succeeding in transforming love making into a barren and sterile act. However, all these problems are evidently not »psychiatric« but social problems. They have been produced by social change

and a mutual misunderstanding between the social and cultural differences of immigrant and host societies.

PSYCHIATRIC AND MENTAL HEALTH ASPECTS OF YUGOSLAV IMMIGRANTS IN AUSTRALIA

Psychiatric morbidity and care in Victoria

Since a centralized, computerized patient register was established in 1969, there has been a sound database for psychiatric epidemiological studies in Victoria. From the mental health statistics 1981/82 (Mental Health Research Institute, 1982), data have been tabulated regarding the psychiatric morbidity of Yugoslav immigrants. (See Tables VI, VII, VIII).

The data does not represent the private sector of psychiatric care; were it included, the frequencies of morbidity would be higher in Australian and probably the U.K./ U.S.A. groups, but the presentation of Yugoslav morbidity would not be significantly influenced. As mentioned previously, the diagnoses should be reassessed. At the very least, the statistics reflect trends in diagnoses rather than the actual distribution of diseases.

Distribution of Yugoslav-speaking professionals in health care

According to the Australian Yugoslav Welfare Organization (1986) and other sources there are in Victoria 16 non-psychiatrist doctors, 2 psychiatrists, 2 clinical psychologists and 1 sociologist who speak one or more Yugoslav languages. In previous years many Yugoslavs found employment in psychiatric hospitals as nurses, occupational therapists, aid-nurses and technical staff. According to Celestin (1987) in 1975, there were 18 registred Yugoslav-born psychiatric nurses in Melbourne, many of whom have since retired. At present, according to our questionnaire there are 28 Yugoslav nurses and nurses' aids, as well as numerous non-medical staff. Three nurses occupy leading positions (1 Director of Nursing, and 2 Vice-Directors of Nursing). Very important work has been offered by Yugoslav interpreters, two of whom worked with

the Mental Health Interpreter Service, and three with the Central Health Interpreter Service. There are still others in local hospitals and private agencies. One survey suggests that the prospects are good for medical professionals entering the work force who are proficient in Yugoslav languages. Tiller and Jones (1985) found that in one of medical faculties in Australia (Monash University Medical School), 17 students spoke (7 fluently, 10 usably) Macedonian, Serbo-Croatian or Slovenian languages.

The new Mental Health Act (State of Victoria, 1986) encourages the establishment of mental health services that will emphasize the various religious, cultural, and language needs of persons who are mentally ill, and that intend to train ethnic persons in the provision of mental health services. Unfortunately, the regionalization of services left western Melbourne's (mostly working-class) health care services catering for the bulk of Yugoslav population with an insufficient number of psychiatric beds. In this region the number of beds per 1000 people was 0.37 in psychiatric hospitals, an utterly insufficient amount to support the mental health needs of the population. Occupational therapy was given way to various forms of group therapy. As most of group therapy is verbally oriented, it cannot reach migrant patients who are in proficient in English.

Psychologic reactions to stress

In discussions with Yugoslav general practitioners in Victoria, they indicated that the following complaints are most frequent among their Yugoslav patients with psychogenic reactions or states: tiredness, restlessness, anxiety, depression, irritability, agitation, aggression, sleep disturbances, lethargia, somatic complaints, pain, feeling of weakness and unfitness for work, loss of confidence and paranoid ideation. They considered anxiety and depression as the most common disturbances among immigrants. Meanwhile, daily circumstances most frequently attributed to the rise of psychogenic reactions during immigration were: maladjustment to the new environment, stress due to the heavy workload, unsupportive community, unrealistic materialistic expectations, separation

from family, work and traffic accidents, difficulty finding jobs, and little or no social life. The frequent factitious disorders they ascribed to the epidemiological spread of compensation issues resulting from the ruling social regulations and conditions. Most clinician's stated that the percentage of psychogenic reactions and states was 20% of their entire casuistry. One doctor reported that his percentage was as high as 50%. Ten percent of their patients have been referred to public psychiatric clinics, and up to 15% have sought help from private psychiatrists. The psychiatrists treated them with higher doses of psychotropic drugs than the practitioners.

My own observations of psychogenic disorders is limited to patients who have sought help in psychiatric clinics and hospitals in western parts of Melbourne. The following is a description of a consecutive series of 20 psychoreactive disorders referred to the Yugoslav ethnic psychiatric service. Table IX reports data on demographic and clinical characteristics of the sample.

From our observation, the clinical picture of psychoreactive disorders was essentially the same in Australia as in the country of origin. The only differences were found in the frequency and intensity of some features. Jealousy and suspiciousness were common features in clinical presentations. The patients' symptomatology was often exaggerated and resistant to change. Patient histories generally revealed that increasing emotional tension and distress observed in the patient had led to an increase in medication. It appears that the failed communication between the doctor and the patient was subverted with an exchange of medication. In four cases high doses of neuroleptics had been administered for a prolonged period of time and in three cases reversible extrapyramidal side effects had developed. Often a combination of drugs from using more than one class of medication was prescribed concurrently. For instance, one patient had received prothiaden 175 mg, chlorpromazine 200 mg, diazepam 15 mg and bztropine 4 mg daily. In most cases the patients hesitated or refused to lower dosages or give up medication. In particular, the suggestion of reducing benzodiazepines was met with stubborn resistance. Often the patients complained and protested a reduction in medication even before a withdrawal

reaction had set in. Two patients have been repeatedly admitted to psychiatric hospitals and in both cases up to 20 applications of ECT had been administered. In one patient who had attempted several suicides, a lobotomy had even been considered.

Psychoreactive disturbances often emerged in partial connection with increasing marital disharmony, which is itself a common outcome of the impact of the new life and environment. Moreover, the psychogenetic disturbances and marital disharmony often assumed the pattern of a negative spiral, creating vicious circles of mutual estrangement. However, divorce was surprisingly rare in our sample. The first relations to suffer are usually friendly bonds between fellow-countrymen. One of our patients related that on her arrival in Australia, 16 families formed a closely linked social group. During their stay, the group slowly disintegrated as people became more and more egocentric and envious of one another. Nervous disorders further discourage social interactions, visits among friends and acquaintances become increasingly rare leading ultimately to a painful and nearly total isolation.

In our sample, there were 9 traffic or work-related accidents which led to 7 cases involving compensation issues. In all seven of our cases, a genuine anxiety reaction was observed, which became increasingly aggravated as the compensation procedure was protracted.

The majority of our patients were already addicted to benzodiazepines. Part of this problem stems from the conditioning of society which is addicted to surrogate chemical regulation for problems of behaviour and emotional control. In this environment, it is common to merely accept the »disease« the patient brings, together with an expectation that a drug can be prescribed to alleviate the individual's suffering; in this realm, the patient often turns a deaf ear to consultation and supportive psychotherapy.

The author's experience with reactive disorders of immigrants suggests that there are various explanations why reactions are often so disruptive and exaggerated. In a figurative sense, personal traits which have either dried up like a transplanted tree or aberrantly over-grown. Unfortunately it is

often the good that dries up, and the bad breaks out in full bloom. Latent faults in one's character are brought to light. Meanwhile as the family becomes the only arena of social life due to the imposed isolation of immigrants, the family dynamic is challenged to a point of punishment. The family as a symbol of warmth, and the last refuge eventually is wrecked by the forces of tension, dissent and confrontation. The final result is often marital separation and divorce. The spouse of the patient becomes the scapegoat or the escape valve for the sufferer's tension and anxiety.

Although in some cases immigration becomes a training ground for tolerance and patience, more often, it represents an arena of hatred and aggression, which is demarcated by anxiety, tension, fatigue, somatic accompaniments, and minor illnesses and accidents, all of which give further rise to secondary anxiety depressive states. The gates are wide open for various kinds of surrogate solutions, all of them addictive in character: money, food, sex, alcohol, drugs, extremism, assimilation.

Within the study of the effects of immigration, rates of suicide and chronic alcoholism deserve special attention. Unfortunately, my own studies in Australia thus far have not afforded me the resources to conduct the broader sociological and psychological study these problems require for a proper understanding. The previous chapter indicates that there is a higher frequency of suicide in Yugoslavs in Australia than in their country of origin. Whitlock's (1971) findings point out that susceptibility to suicide was not the same in all nationalities; The Yugoslav rates ranged higher. However, London (1986) found that in England, suicide was lower among immigrant minorities than among the native population. The Mental Health Research Institute in Victoria has gathered some interesting data regarding alcoholism among various groups of the population (Table VI). Based on a rate of patients treated per 100,000, alcoholism among Yugoslavs was reported higher than in any other immigrant group. The relatively high percentage of alcoholic hallucinosis and paranoid psychoses in our particular study indicates that alcoholism among Yugoslavs is indeed a serious problem.

Overrepresentation of schizophrenia

The Mental Health Research Institute (1982) published the following rates of schizophrenia (per 10.000 at risk) for the state of Victoria: Yugoslav males (40.8), Australian-born males (16.2), Yugoslav females (45.4), Australian-born females (15.5). These data inspired our study, aimed at finding out whether the reported increased rate of schizophrenia in Yugoslav-born immigrants has a reasonable diagnostic basis.

Our study sample consisted of 50 Yugoslav-born immigrants living in the catchment areas of two psychiatric hospitals in the suburbs of Melbourne. Each patient had a diagnosis of schizophrenia at the time of reassessment. During the study period, approximately 23.000 Yugoslav-born persons were living within the catchment areas of the two hospitals. In accordance with the Mental Health Research Institute's statistics (1982), the expected cases of schizophrenia in the study area would be 99. Therefore the selection of 50 cases for this study represents a sufficient basis for analysis.

The reassessment was conducted in the patients' native language, Croatian, Serbian or Slovenian, as the case demanded. Every attempt was made to reduce the factors that could have led to diagnostic misassessment.

Diagnostic reassessment resulted in the confirmation of schizophrenia in only 13 of the 50 patients (26%). In the remaining 37 cases (74%), the following diagnoses were made: 8 affective psychosis and/or affective disorder; 4 symptomatic psychosis; 8 reactive psychosis; 3 involuntional paranoid state; 1 paranoia; 3 paraphrenia-like states; 9 alcoholic hallucinosis and alcoholic paranoia; 1 compensation neurosis.

Of the 37 cases in which schizophrenia was not confirmed, 35 showed no signs of schizophrenic personality deterioration; two had only residual symptoms. Ten of the 37 cases were found to have predominant mood abnormality with obvious or accentuated depressive or hyperactive/manic episodes, indicating an affective disorder. In many cases, previously described »flatness of mood« and/or »withdrawal« (noted in the patients' files) was not presented during the assessment. Interviews in the patient's native language often disclosed a warm personality. The reexamination indicated that the patients had probably

been merely misunderstood in previous clinical consultations. Moreover, language difficulties in the past also appeared to have been incorrectly related to, and recorded as, first-rank Schneiderian symptoms.

The reassessment identified several factors that can result in diagnostic difficulties in regard to the assessment of immigrants. These include: 1.) the lack of a common language between the clinician and patient; 2.) the common use in clinical practice of a broad vaguely defined concept of schizophrenia; 3.) the misinterpretation of suspicious behaviour and paranoid symptoms which occur frequently in immigrants; 4.) the clinician's unfamiliarity with the patient's culture leading to the attribution of psychopathological behavior to culturally appropriate responses; and 5.) the influence of neuroleptic side-effects, which can cause pseudo-praecox Gefühl.

These findings cast doubt on the validity of previous reports of high rates of schizophrenia in Yugoslav-born immigrants.

OUR PATH: AN ILLUSTRATION

Yugoslav-born poets and writers in Australia have contributed to many publications, both in English and in their own languages, relating their own experiences to the universals of human experience. The collection of poems and prose, **Our Path**, (Dubovcanin O. ed., 1986, Melbourne: The Association of Yugoslav writers in Australia and New Zealand) provides for our purposes an interesting and invaluable depiction of the destiny of migrants. It is a persuasive collection of writings dealing with the hardships of the new paths that the migrants are forced to take when they are far removed from their homeland. Each author takes a personal approach to various issues of immigration, writing about the effects that this new life has had on them and their own fellow countrymen. Many of the works express sadness and loss, while only few are more optimistic; all are genuine and sincere. Their poetic language has a humanistic advantage over impersonal scientific analysis. The following quotations should add another vivid and illustrative dimension, to our previous professional approach.

The poet Dubovcanin laments in her poem *My Grammar*: » ... *Why do you ask about brutal movements in your shoot's pulsation?/ ... Truth would be too heavy for you./ Don't ask.../*« (299). In her poem *Our Path* the communication gap and the following disintegration and isolation are aptly described: »...*Here and then/ your ears are rent by »wog«/ and many are hindered by unknown language's veil,/.../ And I see many,/ enfeebled, despondent beings/ who've been **broken by unknown language's wand/ with self-hypnosis,/ like little white conies/ they go deeper into more hidden nooks./***« (11-13). Later in the work, she continues to depict the quarrels which begin to destroy families and communities: »*And somehow,/ in some other hole,/ white teeth are gnawing./ And - brother to sister growls./ And - painful are their blows./ And - kin avoids kin./ The words bristle the skin./*« (13). Her story, *Mother's children*, (237-263) is even more tragic. It portrays the consequences of blind nationalism and narrow-mindedness, which so often emerges in immigrants. Katarina Kerry concludes her glimpse of uprootedness with this thought: »*We are forgetting what is ours... and we will never learn that which is foreign.*« (93). Sparovec gives us an account of constant tension and restlessness that riddles an immigrant's experience: »...*Following numerous illusions, I'm losing faith in myself. I'm becoming vigilant. I know that the nightmare of vertigo awaits me should I relax. I must continually engage in some activity, yet the spirit is evading me. ... I'm not at the end of my strenght, battling with every thing around me.*« (153). Out of tension workaholism arises. Cuk describes the tragedy of a successful businessman who lost his family and his wealth because of his addiction to and resulting exhaustion from work. (*Materialists*, 115-148). Greed is another vice spawned by the migrants' distress, as related by Jovanovska in her poem, *Greedy Souls*: »*Everything is ours, only ours/ and nobody elses./ And give nothing to anyone/ for we want to have fun./ And when we are bored/ with everything we stored,/ we search for more/ to start again, new things to store./*« (219). She asks then: »*But what at the end?*«. Her answer is: »*pain and fear*«.

In an extremely frank and realistic story about her first months in Australia when she suddenly finds herself alone

with two small children since her husband became ill, Ivanka Skof writes: *»Mother leaves home at 6 am and returns at 6 pm. At that time, it's almost dark. Each day her face is further marked with lives of worry. The smile which once filled their home in Slovenia has now disappeared from her face. She no longer has any time to quench her children's curiosity and answer their questions; they have to find their own answers. Anka comes home tired and never has time to sit and relax. She hurries with the housework and once again tells her son what he must do the following day. Late at night she washes, irons, cleans and prepares the following day's meals.«*

Although nostalgia is generally considered another blind alley of flight and illusion, it can soothe, if only temporarily the pang of separation. Horvat implies this idea when she remembers her home town: *»When I think of you,/ my beloved city,/ I feel alive./ I see blooming/ yellow roses/ as if they're sprinkled with gold,/ and feel/ the smell of meadows.«* (151). Nostalgia may also spur the decision to go home. Perduc's poetic figure speaks to her kin: *»Don't lie to me anymore/ about my better tomorrow./ Everything disappeared a long time ago./ I remain a mere skeleton,/ lost in this wilderness/ without hope or good fortune./ I love you all, you and the sons./ But forgive me, my heart bleeds/ for my homeland, which I may never see again./.../But if you do not take me back,/ I will die so unhappy - / and there will never be forgiveness.«* (207). Disillusionment seems to be an inevitable consequence of immigration. Kosak meditates: *»But we all know that the Earth is barren/...and that the golden grains are broken heads/ on the plains of chance.«* (235). For some the end result is the gloom and depression of ever-approaching old-age. Horvat writes: *»Late are the years. My life has a totally gloomy outlook. The entrance gate is rusty, the letter box empty, my steps are weaker and weaker - heart filled with unrest. ...I notice no birds on the roof, no chimneys with the pleasant smell of a domestic fire. There is nothing. ...The rain is about to start. ...Clouds are low.«* (Late years, 187).

It is heartening, however, that some still adhere to hopeful future for immigrants. Novak-Petric in one of her poems expresses the belief: *»But I am and never again/ can be not.«*

(17). Out of this belief, in subsequent poem, she finds an answer for those who live in distress, despair or sorrow: *»There is God, there is light/ and there is eternal happiness/ even beyond death!/ The sources of eternal life are open to you and the source of strenght-/** (111). Should we believe her? Many people portend that such thoughts are yet another level of illusion. While petrified and distorted practices of various religions have left many barren and sceptical, this poet is not searching for answers *»on the steps of gloomy cathedrals«* (17). Her search of *»solitary hours«* (17) promises genuineness of her hope.

TABLE I - YUGOSLAV- BORN POPULATION IN AUSTRALIA

Wave of settlement	Year	Number	Reason of emigration	
I	< 1947	1890	Sailors, gold rush,	
		1901	»peasant« economic,	
		1947	famine	
II	1947 - 1961	1961	49,776	1947-1955; IRO Scheme settlement of 23.350 displaced Yu-born persons and (later) economic migration
III	1961 >	1971	29,816	Economic permanent and long-term migration
		1981	49,335	
(M:F 55:45)				

Source: Tkalcevic (1979), Cencus (1981)

TABLE II - EMPLOYMENT AND EDUCATION

	Yugoslav	Italian	Greek	Australian
Percentage of migrants who entered Australia as unskilled workers (1960)	62	46	75	
Tertiary education (Diplomas) (1981)	1.8	7.3	10.6	8.4
Unemployment rates (1982)	12.8	45	56	9
Percentage of women in occupation (1981)	54	262.00	258.00	318.00
Mean weekly earnings in Aust. \$ (1982)	268.00	210.00	205.00	233.00
	M			
	F			
Occupation (1981):				
Professional, Technical	3.5	3.6	2.8	14.2
Administrative, Managerial	1.7	4.2	4.7	5.3
Clerical	4.9	6.9	4.7	18.6
Sales	3.1	7.4	14.0	8.9
Farmers, fishermen	2.3	6.7	2.4	7.8
Transport, Communication	3.3	6.7	4.2	5.1
Tradesmen, Miners, Product process workers	64.3	51.5	49.8	25.8
Service, Sport and Recreation	10.2	9.7	11.3	8.0

Source: Storer (1985) and Cizmic (1981)

TABLE III - POPULATION AGED 60 AND OVER

Yugoslav-born, 1981	13,200
Yugoslav-born, projection 2001	59,700
Nationality (estimate 1986)	
Croats	12,687
Serbs	5,765
Macedonians	4,710
Slovenians	854
English language difficulties	
Yugoslav-born	68%
Italians	75%
Greeks	86%
Regularly reading ethnic press	
Yugoslav-born	59.4%
Italians	84.1%
Greeks	87.5%

Source: Australian Institute of Multicultural Affairs (1986)

TABLE IV - YUGOSLAV SERVICES AND ORGANIZATIONS IN AUSTRALIA

Ethnic radio	10 stations currently broadcasting approx. 30 hours of Serbo-Croatian, Macedonian, and Slovenian programme.
Multicultural TV 1980/81	143 hours of Serbo-Croatian programme 31.5 hours of Slovenian programme 4.5 hours of Macedonian programme
Ethnic schools 1981	3573 children studied in Serbo-Croatian 1405 children studied in Macedonian 261 children studied in Slovenian
Ethnic newspapers 1982	10 (3 Croat, 3 Serbian, 3 including all languages, 1 Slovenian)
Ethnic organizations 1981	230 (70 Serbian, 67 Croatian, 24 Macedonian 21 Slovenian, 53 Yugoslav)
Books in public libraries in N.S.W., Victoria, and S. Australia 1981	Yugoslav languages 12,250 Italian 46,695 Greek 33,620 German 20,837 French 14,495 Turkish 12,753

Source: McArthur (1983)

TABLE V - YUGOSLAV-BORN POPULATION AND ORGANIZATIONS IN VICTORIA

Number of population 1981		
Victoria		59,501
Melbourne		51,889
Geelong		4,712
Qualifications obtained in 1981		
	Higher degree	33
	Graduate diploma	84
	Bachelor degree	309
Organizations		
	Croatian	19
	Macedonian	8
	Slovenian	6
	Serbian	18
	Yugoslav	7

Source: Australian Bureau of Statistics (1983) Robinson and Pidgeon (1986)

TABLE VI - SOME DIAGNOSES IN THE DISTRIBUTION
OF PERSONS PER 100,000 POPULATION 1981/82

		A/N.Z.	U.K./U.S.A.	Yugo	Italy	Greek
Schizophrenic states	M	162.37	157.53	408.67	228.10	251.83
	F	155.01	163.24	454.87	270.98	236.78
Alcoholism	M	219.36	336.30	393.19	95.17	56.23
	F	27.74	49.68	21.66	6.99	-
Personality disorders	M	77.33	89.73	40.25	48.34	46.45
	F	61.44	61.75	46.93	36.71	17.63
Total all diagnoses	M	902.39	915.75	1226.01	632.93	625.92
	F	735.89	920.00	1014.44	743.01	612.09

TABLE VII - YUGOSLAV BORN PERSONS TREATED
IN PSYCHIATRIC SERVICES 1981/82

Schizophrenic states	M	132
	F	126
Alcoholism	M	127
	F	6
Total all diagnoses	M	396
	F	281

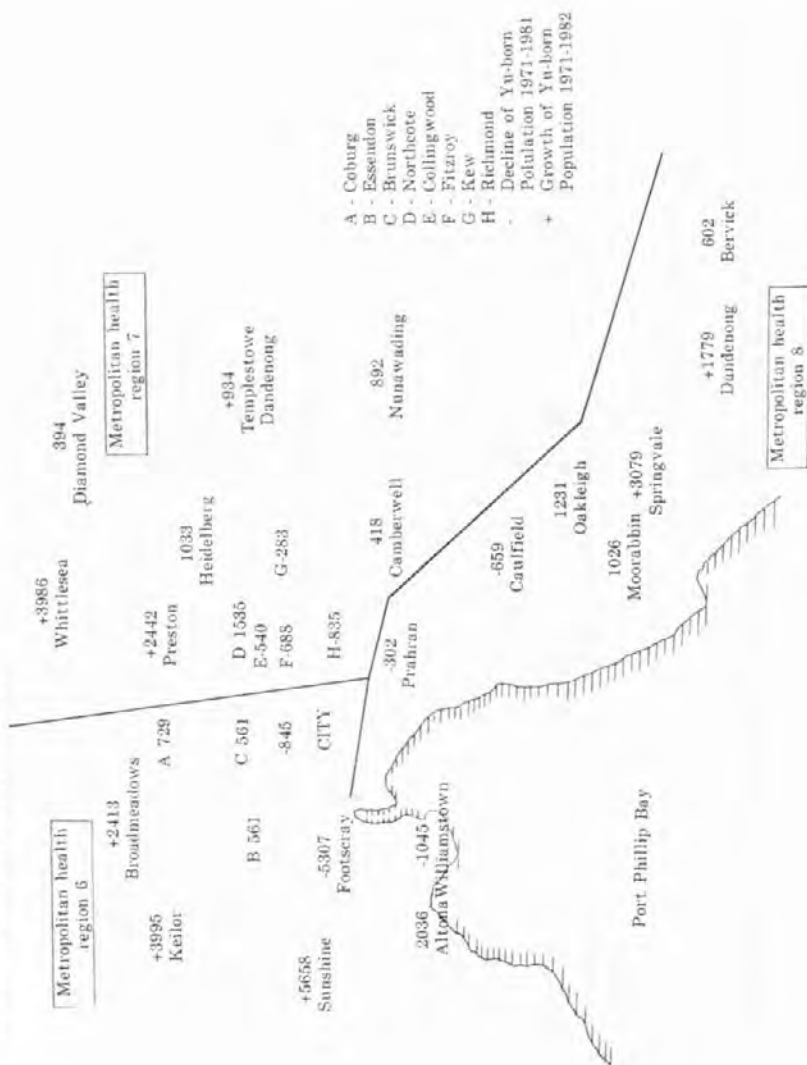
TABLE VIII - YUGOSLAV-BORN RESIDENTS
IN PSYCHIATRIC INSTITUTIONS 1982/83

Schizophrenic states	M	19
	F	8
Alcoholism	M	7
	F	0
Total all diagnoses	M	40
	F	17

TABLE IX - PSYCHOREACTIVE DISORDERS: GENERAL CHARACTERISTIC

		Lenght of stay in Australia • in years	
Males		<5	4
Females		6-10	3
Single		11-20	12
		21>	1
Divorced/ separated			2
Widowed			1
			English Language ability
			None
			Poor
			Sufficient
			Very good
			6
			6
			7
			1
Age		Reaction type:	
<30		Hysterical	10
31-40		Depressive	5
41-50		Mixed	1
51-60		Anxiety	4
61>		Anxiety	4
61>			

MAP 1 - DISTRIBUTION OF YUGOSLAV POPULATION (ABOVE 200 PER AREA) IN MELBOURNE METROPOLITAN AREAS

REFERENCES

- Australian Bureau of Statistics /1983/, Census /1981/, Melbourne, Victorian Statistical Publications
- Australian Institute of Multicultural Affairs , Community and Institutional Care for Aged Migrants in Australia, Melbourne, A.I.M.A., 1986
- Australian Yugoslav Welfare Organization, Yugoslav Services Directory in Victoria, Melbourne, A.Y.W.O., 1986
- Birrell, R., Birrell, T., An Issue of People - Population and Australian Society, Melbourne, Longman Cheshire, 1981
- Blainey, G., All for Australia, Melbourne, Methuen Haynes, 1984
- Celestin, I., Personal Communication, 1987
- Čizmić, I., Iz Dalmacije u Novi Zeland, Zagreb, Globus, Matica Iseljenika Hrvatske, 1981
- Commonwealth of Australia, Census of Population and Housing, Canberra, CA, 1981
- Conway, R., The Great Australian Stupor, Melbourne, Sun Brooks, 1971
- Coxsedge, J., Coldicutt, K., Harant, G., Rooted in Secrecy, Melbourne, Committee for the Abolition of Political Police, 1982
- Encel, S., Ethnicity and multiculturalism, The Australian Quarterly, 58, 1986, pp. 308-320
- Foster, S., Maintaining a co-ordinated approach to counter-terrorism, The Australian Quarterly, 58, 1986 pp. 321-325

Friend, M., Sharpe, L., Second generation conflict and the impact of cultural differences, In Focus on Migrants, ed. N. Parker, Sydney, ACOSS, 1973

Grassby, Al A.J., The Tyranny of Prejudice, Melbourne, A. E. Press, 1984

Jupp, J., The ethnic vote: does it exist? A case study of Melbourne, Australian National University, Department of Political Science, 28. 7. 1981

Jupp, J., Power in ethnic Australia, In Ethnic Politics in Australia, ed. J. Jupp, Sydney-London-Boston, George Allen and Unwin, 1984, pp. 179-195

Krupinski, J., Lynn, A., Carson, N., Patterns of Psychiatric Care in Victoria 1961-1978, Melbourne, Mental Health Research Institute, 1982

Krupinski, J., Lippman, L., Multidisciplinary or nondisciplinary, Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, 18, 1984, pp. 172-178

London, M., Mental illness among immigrant minorities in the United Kingdom, The British Journal of Psychiatry, 149, 1986, pp. 265-273

MacArthur, I.A., The settlement history and experiences of Yugoslavs and other European immigrants in Australian multicultural society, In Australian Papers, Ljubljana, Faculty of Arts and Science, 1983, pp. 13-21

Markus, A., Ricklefs, M.C., Surrender Australia? Sydney-London- Boston, George Allen and Unwin, 1985

Martin, J.J., Migration and social pluralism, In How Many Australians? Immigration and growth, Australian Institute of Political Science, Sydney-Melbourne, Angus and Robertson, 1971

Mental Health Research Institute, Patient register 1981-1982, Melbourne, M.H.R.I., 1982

Milne, F., Shergold, P., eds., The Great Immigration Debate, Federation of Ethnic Communities Councils in Australia, 1984

Price, Ch.A., Southern Europeans in Australia, Melbourne, Oxford University Press, 1963

Price, Ch.A., Australian Immigration, A Bibliography and Digest, Canberra, Australian National University, 1979

Robinson, C.D., Pidgeon, J., Profile of the Yugoslav Community in Victoria, Melbourne, Swinburne Centre for Urban Studies, 1986

Sedgwick, P., Psychopolitics, London - Mexico City - Sao Paulo - Sydney, Harper and Row, 1982

State of Victoria, Mental Health Act 1986, Melbourne, S.V., 1986

Storer, Des, ed., Ethnic Family Values in Australia, Sydney, Prentice Hall of Australia, 1985

Taft, R., Ethnic Groups, In Socialisation in Australia, ed. F.J. Hunt, Sydney, Angus and Robertson, 1972

The Immigrant Planning Council, Australia's Immigration Programme for the period 1968-1973, 1968

Tiller, J.W.G., Jones, K.V., Languages spoken by medical students, The Medical Journal of Australia, 142, 1985, pp. 601-602

Tkalcevic, M., Ethnic Groups From Yugoslavia - Croats in the Australian Society, Melbourne, The Community Services Centre, 1979

Western, J.S., Social Inequality in Australian Society, Melbourne, The Macmillan comp. of Australia, 1983

White, R., *Inventing Australia, Sydney-London-Boston*, George Allen and Unwin, 1981

Whitlock, F.A., *Migration and suicide, The Medical Journal of Australia*, II, 1971, pp. 840-848

Whitlock, F.A., *Drugs*, Melbourne, Cassell Australia, 1980

Wilton, J., Bossworth, R., *Old Worlds and New Australia - the post-war Migrant Experience*, Melbourne, Penguin Books, Australia, 1984

POVZETEK

IMIGRACIJA IN PSIHIATRIJA: JUGOSLOVANSKI PRISELJENCI V VIKTORIJI

Jurij Zalokar

*Študija razpravlja o duševnih posledicah imigracije. Omogočilo jo je delo v posebni etnični psihiatrični službi za jugoslovanske imigrante v Viktoriji (Avstralija), ki jo je ustanovilo tamkajšnje ministrstvo za zdravstvo. Članek podaja a.) splošne podatke o imigrantih iz Jugoslavije v Avstraliji; b.) bistvene značilnosti novega okolja; c.) razširjenost psihiatrične in socialno-psihiatrične patologije ter abnormnosti med njimi; ter d.) opis splošne prizadetosti imigrantov, ilustrirane s prikazom izseljenskega literarnega zbornika **Naše steze**.*

Jugoslovansko imigracijo v Avstraliji delimo na tri obdobja ali valove: do druge svetovne vojne, v času po njej (1947-1961, predvsem razseljene osebe in politična imigracija) in od 1961 dalje (ekonomska imigracija). Od vseh treh je zadnja najštevilčnejša. Zajema ljudi, ki so prišli predvsem iz kmečkega okolja. Temu ustrezno je bila nižja njihova izobrazbena raven. Značilno za novo večinsko okolje je njegova izredna urbaniziranost (prebivalstvo dežele je osredotočeno v velemestih), potrošništvo in idejna materializiranost ter dolgotrajna anglo-keltska asimilacijska naravnost z močnimi ksenofobičnimi odpori in pred-

sodki. Vse to je le do neke mere ublažila nova multikulturalna politika, ki pa je še vse premalo institucionalizirana. Statistični podatki o jugoslovanskih imigrantih poročajo o visokem odstotku shizofrenije, alkoholizma in suicida. Vendar je lastna izkušnja pokazala, da so podatki o visokem odstotku shizofrenije zgrešeni, saj je bilo mogoče to diagnozo v lastni kazuistiki potrditi le pri eni četrtini primerov. Res pa je visok odstotek abnormnih in psihotičnih reakcij, ki so jih zaradi jezikovnih in drugih težav zgrešeno označili kot shizofrenske. Opazili smo lahko tudi sicer običajne nevrotične reakcije, ki pa so imele med izseljenci izrazitejšo obliko in izredno neugoden potek, delno zaradi njihovega neprimerne obravnavanja z medikamentno terapijo. Poleg teh izrazitih oblik patologije in psihičnih abnormnosti je delo med izseljenci pokazalo, da so tudi sicer zelo razširjene raznovrstne psihične težave, posebno zaradi jezikovnih težav, spremembe navad, iztrganosti itd. Najlepše jih ilustrira literarni zbornik jugoslovanskih piscev v Avstraliji **Naše steze**, ki ga članek na kratko predstavi v zaključku.

SLOVENIAN CULTURAL ASSOCIATION
SIMON GREGORIČIČ, TORONTO, ONT., CANADA,
CELEBRATES ITS 30TH ANNIVERSARY

Milica Trebše-Štolfa

*God bless you, my homeland
God be with you, my alpine blossom
May the Heavenly Guide lead you
I will never forget you!*

These lines from Gregorčič's poetry are engraved in black granite on the pedestal of his statue. The statue was created by sculptor Zdenko Kalin from Ljubljana and unveiled on June 22, 1975, at the »Simon Gregorčič« farm on the outskirts of Toronto. It is probably the most beautiful monument ever set up beyond our borders dedicated to a Slovene patriot. The Slovenes from the Primorska region in the *Slovene Cultural Association* are well aware of this. All their cultural events express love for their homelands on both sides of the ocean.

This fall thirty years have passed since the founding of the SCA. At that time it was called the »Primorska Club«. During the celebrations over the year, many have thought of the past when they were still very new arrivals and were looking for friends, trying to hear a familiar word, a familiar sound, and maybe even find a place where people danced as they used to dance at home. They were all so young then.

Canadian policy isn't oriented toward melting immigrant cultures into a single blend. It allows all the people to gather into their own cultural societies and encourages activities which preserve their national and cultural characteristics. And this is the real ethnic mosaic which is the greatest treasure of Canadian society. Canada has come to know that incoming peoples with all the differences in their cultures can only enrich the country. Canadians are sure that it is possible to be a loyal Canadian and at the same time keep their ethnic identity. And our people and their associations just prove it.

The cultural, hunting, sports, church and other clubs which began to develop in the new environment form a bridge between the native land and the New World, as well as forming connections between different generations of immigrants to Canada. With festivals of folk songs and folk dances they tear down the walls between different cultures and different nations.

The first steps for the Slovenes from the Primorska region were not very easy. They had to make a living and the work available was largely manual labour. To these economic difficulties emotional strains were added. The people from Primorska were not well received by the already established ethnic Slovene community. The difficulties occurred in the first years after World War II when young people were looking for a better life and emigrated through still-closed state borders. They had a different vision of the future, different experiences, and different goals. This post-war wave of immigrants found themselves, especially in the Toronto region, caught between the activities of the Parish of Mary Our Help on one side and the activities of the emigrant political association on the other. That's why in the fifties, the cultural associations started to flourish. In the Toronto region the »Simon Gregorčič« club formed by people from Primorska and the »Večerni zvon« club by people from Prekmurje were the most active. Slovenes also gathered in other Canadian towns and cities as well, especially where mining, farming, and the steel industry were centered. These cultural clubs wanted to preserve their own cultural character, so they incorporated statements of non-involvement in church and political affairs in their club charters. The »Simon Gregorčič« club was established on this basis as well.

The beginning of the club goes back to 1959 when Ciril Smrdelj, Rajko Furlan, Jože Jaksetič, Darko Lovišček, his cousin Ciril Masera who now lives in the States, Valdi Kavčič, and Jožef Zuzzi decided to call together like-minded people and establish an association of Slovenes from Primorska. The idea spread rapidly. On September 29, 1959, they had thirty-four members signed up, enough according to Canadian criteria to hold a formal founding meeting. When the meeting took place, sixty Slovenes were present. The founders were elected to the

first council which led the association until the following year's annual meeting. During this time they had to prepare both the constitution and a program of cultural activities for the club. Ivo Božič and Štefan Leban were also elected to the council.

On this foundation the club's successful thirty years of work has been built. The leadership changed every year at the annual meeting, but the presidents usually came from the Soča region, the Vipava Valley, or the surroundings of Ilirska Bistrica. So far the elected presidents have been:

- Ciril Smrdelj (1959-1963)
- Ludvik A. Stegu (1963-1967)
- Kristian Hlad (1968-1969)
- Viktor Grlj (1970)
- Frank Boštjančič (1971)
- Frank Tomšič (1972-1973)
- Štefan Humar (1975)
- Metod Serazin (1976-1979; 1987-1988)
- Jože Kanalec (1974; 1980-1986; 1989)

Most of the time the president is the overall coordinator of the club's activity. The members of the council are directly involved in club projects and activities agreed upon at the annual meeting. Every year seven to fifteen members of the council are elected. The number depends on the number of projects undertaken for a given year.

According to the constitution, the council consists of the president, vice president, secretary, treasurer, farm manager, and the members in charge of cultural programs, sports events, and other activities or special projects for the year. The treasurer's work is examined by an accountant who reports to the council. All the work of association is open for public inspection, and the members of the council are elected by secret ballot.

The number of members has varied through the years. It has not been less than 150 and not more than 300. It would be unrealistic to expect that all members would always agree on all club projects, and the projects have always been the main reason for joining or leaving the club. Most of the time, people have been eager to discuss everything about the events going on, about expanding the club's property, about mutual assistance and assistance to others...

In all these spheres, the »Simon Gregorčič« association has to be proud of its thirty years of work. Not all the activities were continuous, but most important were the relationships among the members who helped each other more easily overcome their homesickness and become familiar with the way of life in their new country.

The beginning of the club's life was in organizing social and cultural events. The Slovene language was the most missed food in the new country, so the theatre group formed at the very start soon presented the Fran Lipah comedy *Glavni dobitek* (*The Grand Prize*). The actors were Ludvik A. Stegu, Francka and Jože Seljak, Franc Batista, Milan Pahor, Marija Grlj, Ivanka Skrt, Dora Tomšič, Franc Gamze, Jožica Božič, and

SLOVENSKO PROSVETNO DRUŠTVO

SIMON GREGORČIČ

VAS VABI NA

PROSLAVO

1959 – 1989

30 OBLETNICE

USTANOVITVE DRUŠTVA

NA

GREGORČIČEV DAN

V NEDELJO

25. JUNIJA, 1989

NA DRUŠTVENEM ZEMLJIŠČU, (9. CESTA) HWY. #9
5 KM VZHODNO OD HWY. 400

Vabilo (iz knjige
Milice Trebše-Štolfa,
SPD Simon Gregorčič
1959-1989)

Slavko Šušteršič. The play was directed by Vilko Čekuta and was very well received by everyone. The audience was also enthusiastic about the first performance of the new »Simon Gregorčič« Choir, which later gave many concerts of Slovene folk and composed melodies. For two years, their conductor was Justina Grison from Trieste, who was a concert soloist and music professor as well. Unfortunately, the choir disbanded in 1962 when she left for Italy. Even with many efforts, the almost forty singers were unable to get another conductor, and many years passed until 1975 when Ignac Križman led the choir at the unveiling of the Simon Gregorčič monument. In the meantime four of the choir's members started to sing with the *Primorski fantje* group. The group still exists and gives performances by themselves or as part of the larger group *Fantje na vasi*. The theatre group disbanded as well, and there were no performances until the dynamic and hard-working Francka Seljak began to work systematically with the children of club members. She directed them during summer camp in a very diverse cultural program which included singing, dancing, and other activities which parents and others on the farm just loved. Having been a teacher in Yugoslavia, she taught the children basic Slovene grammar as well.

The first performance given by the adults took place on April 24, 1988, when Mrs. Seljak brought the theatre group of the Lipa Park Slovene National Club from St. Catharines. She directed the group's performance on the drama *Razvalina življenja (Ruin of a Life)* by F. S. Finžgar.

The late sixties and the beginning of the seventies were very rich in cultural events. Some short films on Slovenia were sent by Slovenska izseljenska matica and Slovene-Canadians got some feature-length Slovene films such as *Samorastniki (Self-made Men)*. The films were shown many times. The club also invited some outstanding friends - doctors, historians, and others - to lecture the members of the club on history, preventive medicine, and other topics.

For all these activities there had to be enough room. Since they didn't have their own property yet, they were guests at the centres of various other clubs. But April 1, 1964, is a date that will always remain in the memory of »Simon Gregorčič«

members. On this day they took possession of twenty-two acres of land situated in a very picturesque area of King Township not far from Toronto. Many volunteer working days were necessary to make this farm look Slovene. At first they merely held picnics in the open air, had summer vacations in tents and trailers on the farm, and organized sport activities, especially »balinanje«, the bowling game so popular at home. All that was missing at first was Slovene cooking. Great efforts to satisfy the members were made by Vida Grlj, Ivanka Šajn, and Lojzka Štefančič. Since they had no kitchen on the farm at first, they prepared food literally »under an umbrella«. Although the Slovene farm became very well known for its delicious food in the open air, it was many years before they »got a roof above their kitchen dishes«. They eventually built a small kitchen and got a lot of pleasure from it.

Every year they added something to the farm because they wanted to make their piece of land more pleasant. At first they had two pitches for »balinanje«, and the following year added two more. They built washrooms, a swimming pool for adults, and a wading pool for children. They built a volleyball court and a soccer field. But most of all they needed a meeting hall. They had many discussion on how to do it and where to build it, but they knew they had to have their own. Everyone agreed with the decision to build the hall on the farm and change their »gostilna v grmovju« (»pub in the bushes«) into a real one, since in Canada it is forbidden to sell alcohol in the open air or indoors without a license. When the hall was finished, they enjoyed their Christmas and New Year's Eve in their own place.

But very soon the kitchen became too small, so the members started to think of building a new one and very soon afterwards of building a bigger hall as well. The floor in the new hall can be used for »balinanje« in winter. Very recently they installed a central heating system. The farm has its own well. They have rebuilt the gate to the farm several times, improved the driveway to the hall, and built a large outdoor stage. Performances of all kinds take place here and dances too. On Gregorčič Day, which has been celebrated since 1976 on the Sunday closest to the 24th of June, folk dance and

singing groups appear, and a Mass is given from the new stage.

In the middle of this beautiful landscape is the statue of Simon Gregorčič. The site of the statue is very well kept. Members often come to the statue and think of the homeland and plan for the future. They are very proud of this place, and they bring every new visitor to the farm to this place first. The dedication ceremony was very well organized, and many dignitaries were present. On this occasion the only issue of the club newsletter **Društveni vestnik** came out. The editor was the club secretary, well known journalist Ivan Dolenc. It is too bad the newsletter had so short a history.

All year round and especially in the summer, »balinanje« tournaments are held. In 1983 an inter-club league was formed, including six Slovene clubs from southern Ontario. Because of its very well kept pitches, the CBA has asked »Simon Gregorčič« to organize the tournament for its Canadian Cup. »Simon Gregorčič« organizes its own tournament for men and women and mixed pairs as well. The members of the »Gregorčič« club get outstanding results in singles, pairs, and team competitions. It is unfortunate that the other members of the league haven't formed women's teams since the women of »Simon Gregorčič« can compete very well with anyone. For all the successes of the sport program, credit goes to Ivan Jagodnik and his colleagues.

Besides the »balinanje« tournaments, soccer matches between the »Fatties« and »Skinies« were held for several years during the seventies. Members had a lot of fun and a lot of recreation. They had two junior soccer teams and some volleyball tournaments as well. Unfortunately, not enough youth join the club activities now. The older members are becoming »lazy« and prefer to sit at a table and play cards, so they have even organized card tournaments.

Camping on the farm was an experience the children will never forget. In the seventies four summer camps were organized by Francka Seljak. The children spent pleasant hours in sport activities, and in the evenings they had campfires with stories and Slovene songs. They even learned to ride motorcycles, bicycles, and horses. In the winter youngsters organized skiing and sledding parties. At Christmas, Santa Claus always came to the farm.

Simon Gregorčič has friendly connections with other cultural clubs in Canada. Every year they host their fellow countrymen from other Canadian cities and from Cleveland and Pittsburgh. Groups from these clubs also participate in the cultural program. They quite often host folk dance and singing groups from Slovenia and the Slovene ethnic regions on its borders (Carinthia, Trieste, etc.) as well. In the late sixties and early seventies, they organized group charter flights to Slovenia during the summer. Unfortunately, in recent years very little cultural activity has taken place within the club itself.

Our Canadian fellow countrymen have very strong sympathy for anyone in need. They very quickly sent help for the victims of the 1963 earthquake in Skopje in Macedonia and again in 1975 collected a large amount of money for the victims of the Tolminska region earthquake. Every year they set aside some money for the Institute of the Holy Family in Goricia (Italy) which takes care of Slovene orphans in that region. They were among the first to start collectioning money for an ultrasound probe machine for the Cancer Institute of the Ljubljana Medical Centre, and last but not least, they gave their share of money to reconstruct the birthplace of Simon Gregorčič in Vrsno near Kobarid which has been turned into a museum.

But certainly, most important to them is the statue of Simon Gregorčič on their farm, which they commissioned with their own money.

Probably not everything has been said which should be about these proud strong people and their work. At this anniversary of thirty years of their activity - many of them have been in the club from the beginning - we can all wish that for many years to come the Slovene songs, songs about our green Soča and red roses, will be sung in their new homeland and that for a long time to come they will feel their Slovene roots deep in their hearts.

POVZETEK

**SLOVENSKO KULTURNO DRUŠTVO SIMON GREGORČIČ
IZ TORONTA V KANADI
OBHAJA SVOJO TRIDESETLETNICO**
Milica Trebše - Štolfa

Začetki kulturnega društva slovenskih izseljencev iz Primorske v Kanadi segajo v obdobje po drugi svetovni vojni. Mladi izseljenci iz tega dela Slovenije, ki so v tujini iskali predvsem boljše ekonomske pogoje, so ustanovili svoja kulturna društva, da bi ohranili kulturni značaj ter delovali zunaj verskih in političnih vplivov. Avtorica predstavi delovanje slovenskega kulturnega društva Simon Gregorčič v Torontu v Kanadi od njegove ustanovitve leta 1959, sestavo njegovega odbora, pravila, gibanje števila članov, njegovo družbeno in kulturno dejavnost: gledališke predstave, pevski zbor, filmske predstave. Poseben mejnik v življenju društva sta pomenila nakup in ureditev Slovenske kmetije leta 1964 ter pestra dejavnost na njej. Začeli so s sicer tradicionalnimi pikniki, ki so zasloveli po slovenski kuhinji, organizirali so tekmovanja v balinanju, nogometu, odbojki. Člani društva Simon Gregorčič imajo prijateljske zveze z drugimi kulturnimi društvi kanadskih Slovencev. Sodelujejo pa tudi s slovenskimi društvi iz Clevelanda in Pittsburga. Često gostijo folklorne in pevske skupine iz Slovenije ter zamejstva. Organizirali so skupinske obiske stare domovine, zbiranje pomoči za žrtve potresa v Skopju in na Tolminskem, podpirajo sirotišnico v Gorici (Italija), zbrali pa so tudi denar za medicinske aparate na Onkološkem inštitutu v Ljubljani ter za obnovo rojstne hiše Simona Gregorčiča na Vrsnem. Naročili so tudi kip Simona Gregorčiča, ki ga imajo na svoji kmetiji.

**IMMIGRATION HISTORY RESEARCH CENTER
(RAZISKOVALNI CENTER ZA ZGODOVINO PRISELJEVANJA)
UNIVERZE MINNESOTA V ST. PAULU, ZDA,
IN NJEGOVA SLOVENSKO-AMERIŠKA ZBIRKA**

A n d r e j V o v k o

Inštitut za slovensko izseljenstvo Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti je po naravi svojega dela predvsem raziskovalna ustanova. V okviru te svoje osnovne dejavnosti pa delavci Inštituta posvečamo posebno pozornost arhivsko-dokumentacijskim virom ter znanstveni literaturi, brez česar si resnega znanstvenega dela seveda ne moremo predstavljati. Poleg gradiva, ki ga hranimo sami, se seznanjamo tudi z viri za izseljenska vprašanja, ki jih hranijo druge sorodne ustanove tako doma kot tudi v tujini ter pripravljamo njihove popise. Ena takih zelo uveljavljenih ustanov za proučevanje izseljenskih vprašanj je Immigration History Research Center (Raziskovalni center za zgodovino priseljevanja) Univerze Minnesota v St. Paulu v ZDA, ki ga vodi mednarodno priznani strokovnjak za izseljenska vprašanja Rudolph J. Vecoli.

Raziskovalni center za zgodovino priseljevanja Univerze Minnesota je bil ustanovljen leta 1965 z dvojnimi namenoma: pospeševati študij vloge priseljevanja in etničnosti pri oblikovanju družbe in kulture ZDA ter zbirati gradivo 24 ameriških etničnih skupin tako imenovane »nove imigracije«, od osemdesetih let devetnajstega stoletja dalje. Center ima preko 600 zbirk rokopisnih virov ter hrani preko 650 časopisov in 3.000 revij. Med omenjenimi etničnimi skupinami so tudi Slovenci, Hrvati, Srbi, Makedonci in Albanci.

Ob pripravah na izid zbornika Dve domovini smo se s ponudbo za sodelovanje med drugim obrnili tudi na omenjeni Raziskovalni center. Dobili smo prijazen odgovor kustosa Joela Wurla, ki je obžaloval, da pri zborniku še ne more sodelovati, poslal pa nam je objavljene podatke o delovanju Centra in dovoljenje, da jih strnjeno predstavimo v zborniku. Predvsem

zaradi prostorskih razlogov se pri predstavitvi omejujemo na Slovensko ameriško zbirko virov, ki so nedvomno velikega pomena za naše proučevanje vprašanj slovenskih izseljencev v ZDA. Nujno je, da smo v matični domovini vsaj na kratko seznanjeni s tem gradivom.

Rokopisne vire, ki jih hranijo v omenjeni zbirki, lahko razdelimo v štiri osnovne skupine: v gradivo društev, župnij, časopisov ter posameznikov. Pri vsaki arhivski enoti je naveden njen naslov v angleščini in slovenščini, pri nekaterih osebah njihove rojstne in smrtne letnice, čas, iz katerega je gradivo v posamezni enoti in njen obseg v tekočih metrih, kratka predstavitev društva ali posameznika (p), oznaka vsebine (v), jezika virov (j) ter stopnje urejenosti (u).

DRUŠTVA

Alliance »Lily« of Wisconsin

(Zveza »Lilija« Wisconsin),

Milwaukee, Wisconsin,

1935-1946, 0,25 t.m.,

p: vzajemna bratska podporna organizacija, leta 1946 vključena v Slovensko narodno podporno jednoto,

v: finančna poročila, spisi mladinske sekcije,

j: slovenski, angleški,

u: narejen popis

Grand Carniolian Slovenia Catholic Union

(Kranjsko-Slovenska Katoliška jednota),

1894-1924, 0,03 t.m.,

p: najstarejša slovenska bratska zavarovalna organizacija, ustanovljena 1894.,

v: zapiski upravnega odbora 1894-1895, publikacija ob 30-letnici,

j: slovenski

Ivan Cankar Dramatic Society

(Dramsko društvo Ivan Cankar),

Cleveland, Ohio,

1926-1946, 0,08 t.m.,

p: v glavnem levičarske usmeritve,

v: zapisniki društvenih zborov, spominske publikacije, spominski album,

j: slovenski

Jugoslav Socialist Federation**(Jugoslovanska Socialistična zveza),**

Chicago, Illinois,

1905-1952, 6,1 t.m.,

p: ustanovljena 1905. iz predstavnikov slovenskih, hrvaških in srbskih socialističnih in liberalnih organizacij,

v: korespondenca, zapisniki, finančna poročila, liste članov, zapiski Prosvetne Matice,

j: slovenski,

u: narejen popis

Slavic Worker's Benefit Federation**(Slovanska Delavska Podporna Zveza),**

Conemaugh, Pennsylvania,

1908-1918, 0,08 t.m.,

p: bratska zavarovalna organizacija, ustanovljena 1908, leta 1918 se je pridružila Slovenski Narodni Podporni Jednoti,

v: zapisniki sej vodstva organizacije,

j: slovenski,

u: narejen popis

Slovene Benefit Society »St. Barbara«**(Slovensko Podporno Društvo »Sv. Barbara«),**

Forrest Hills, Pennsylvania,

1904-1917, 1 mapa,

p: dobrodelno društvo rudarjev zahodne in osrednje Pensilvanije, ki se, je kot kaže, leta 1917 združilo s Slovensko narodno podporno jednoto,

v: zapisnik,

j: slovenski,

u: narejen popis

Slovene National Benefit Society**(Slovenska Narodna Podporna Jednota),**

Chicago, Illinois,

1904-1952, 4,8 t.m.,

p: bratska zavarovalna organizacija, ustanovljena 1904., od leta 1912 zveza Slovenskih podpornih jednot, ki je postopno vključila vase več drugih podobnih organizacij,

v: zapisniki vodstvenega odbora, konvencij, popisi članov, finančno poslovanje, zapisi izplačil, prodanih knjig, naročnin, investicij, delnic, vsebuje gradivo njenih lož št. 1, 3, 7, 27, 131, 148 in 658 ter gradivo o 29 vidnih članih,

j: v glavnem slovenski,

u: narejen popis

Slovene National Benefit Society, Lodge 5

(Slovenska Narodna Podporna Jednota, Loža št. 5 »Naprej«),

Cleveland, Ohio,

1904-1923, 1 mikrofilm,

v: zapisniki,

j: slovenski

Slovenian Library

(Slovenska knjižnica),

Ely, Minnesota,

1915-1917, 0,03 t.m.,

v: fotokopije zapisnikov upravnega odbora,

j: slovenski

Slovenian Orphanage and Sanitarium

(Slovenska Sirotišnica in Sanitarij),

Chicago, Illinois,

1912-1913, 1 mapa,

v: zapisniki začasnega skupnega nastopa slovensko-ameriških organizacij za zbiranje denarja za gradnjo sirotišnice in bolnišnice za slovenske izseljence,

j: slovenski,

u: narejen popis

Slovenian Progressive Benefit Society

(Slovenska Svobodomiselna Podporna Jednota),

Chicago, Illinois,

1909-1941, 3,4 t.m.,

p: vzajemna podporna organizacija, leta 1909 nasledila Slovensko narodno podporno zvezo, leta 1941 se je združila s Slovensko narodno podporno jednoto,

v: zapisniki, finančna poročila, tajniške knjige, zapisniki mladinskega odseka, zapisniki odbora za naložbe, lože št. 47 ter gradivo o 14 vidnih članih in časopisu Glasu svobode,

j: slovenski, nekaj angleški,

u: narejen popis

Yugoslav Republican Alliance

(Jugoslovansko Republičansko Združenje),

Chicago, Illinois,

1922-1949, 0,08 t.m.,

- p: naslednik Slovenskega republičanskega združenja, ustanovljeno leta 1918 v Chicagu, vključevalo je hrvaške in srbske člane, leta 1948 prenehalo delovati zaradi informbirojskega spora ter protikomunističnega razpoloženja v ZDA,
- v: korespondenca, zlasti z Ljudsko tiskarno, finančna poročila, zapisniki,
- j: slovenski,
- u: narejen popis
- Yugoslav (Slovenian) Radio Hour**
(Jugoslovanska [Slovenska] radijska ura),
 Milwaukee, Wisconsin,
 1942-1953, 0,18 t.m.,
- v: teksti, ki so jih uporabljali pri programu,
- j: slovenski, angleški

ŽUPNIJE

Mother of Sorrows Church

(Cerkev Žalostne Matere Božje),

Cleveland Ohio,

1906-1907, 1 mikrofيلم

- p: fara, ustanovljena po razkolu v fari sv. Vida, obstajala le sedem mesecev, župnik p. Kazimir Zakrajšek,
- v: krstne, poročne in mrliške knjige, krstna knjiga župnije sv. Vida (1893-1921),
- j: slovenski

St. Lawrence Church

(Cerkev sv. Lovrenca),

Cleveland, Ohio,

1902-1959, 1 mikrofيلم,

- p: faro sv. Lovrenca so ustanovili leta 1901 v newburškem področju Clevelanda, župnik je postal Francis Kerze,
- v: poročne in mrliške knjige,
- j: slovenski, angleški

St. Vitus Church

(Cerkev sv. Vida),

Cleveland, Ohio,

1893-1957, 3 mikrofيلمi

- p: ustanovitelj in prvi župnik Vitus Hribar, skoraj 1000 slovenskih župljanov, od 1930. največja slovenska fara v ZDA,

v: krstne, poročne in mrliške knjige, popisi obhajancev in birmancev

j: slovenski, angleški

Št. Lovrenc and Šmihel Churches

(**Cerkvi Št. Lovrenc in Šmihel**),

Dolenjska, Slovenija,

1905-1950, 1 mikrofilm,

v: preslikane župnijske kronike s pregledom izseljencev,

j: slovenski

ČASOPISI

Ave Maria Printery

(**Tiskarna Ave Maria**),

Lemont, Illinois,

1956-1967, 1,1 t.m.,

v: korespondenca naročnikov z izdajatelji mesečnika Ave Maria in Koledarja Ave Maria,

j: slovenski,

u: narejen popis

Glas Naroda,

New York,

1953-1963, 0,1 t.m.,

p: drugi slovensko-ameriški časopis, ustanovitelj in urednik Frank Sakser,

v: korespondenca, liste naročnikov, uredniški material,

j: slovenski,

u: narejen popis

POSAMEZNIKI

Berlisg, John, (1882-1945),

1920-1945, 0,05 t.m.,

p: rojen v Slovenj Gradcu, prišel v ZDA leta 1908, rudar, organizator pevskega in tamburaškega zbora v Stone Citiyju, glasbeno delovanje v Utahu, Kansasu in Detroitu,

v: kratka biografija, fotografije, prevodi dveh operet, osmrtnica

j: slovenski,

u: narejen popis

Golobitsch, Mary,

1945-1963, 0,03 t.m.,

p: žena lastnika špecerijske trgovine v Jolietu, Illinois,

v: korespondenca z nečakinjo Ano Sklander,

j: slovenski

Grebenc, Anthony,

1904-1920, 0,03 t.m.,

v: rokopis avtobiografskega prikaza življenja priseljenca v Minnesoti,

j: angleški

Jerich, John, (1894-1973),

1908-1973, 1,1 t.m.,

p: urednik slovensko-ameriških časopisov Novi Svet, Baragova pratika in Amerikanski Slovenec,

v: korespondenca, fotografije, publikacije, časopisni izrezki, potrdila,

j: v glavnem slovenski

Klune, Frank,

1944-1964, 0,01 t.m.,

p: predsednik Slovenske narodne podporne jednote, loža št. 110, (Chisholm, Minnesota),

v: korespondenca, zapisnik,

j: slovenski, angleški

Kotnik, Bertrand,

1908-1965, 1,07 t.m.,

p: duhovnik v St. Mary Seminary (Lemont, Illinois),

v: korespondenca, župnijske jubilejne knjige, programi,

j: slovenski, angleški,

u: narejen popis

Molek, Ivan, (1882-1962)

1880-1965, 1 t.m.,

p: pisatelj, časnikar, predavatelj, založnik,

v: časopisni izrezki, kopije člankov in uvodnikov, korespondenca,

j: angleški, angleški prevodi slovenskih tekstov

Nemanich, Anton,

1911-1963, 0,03 t.m.,

p: predsednik Kranjsko slovenske katoliške jednote,

v: korespondenca, zapiski, fotografije,

j: slovenski, angleški

Pogorelc, Matija, (1895-1957),

1920-1957, 2,4 t.m.,

p: trgovec z nabožnimi predmeti,

v: korespondenca s slovenskimi izseljenci, s slovenskimi podpor-
nimi društvi, gradivo za muzej v čast misijonarju J.F. Buhu,
časopisni izrezki, poslovne knjige,

j: slovenski, delno angleški,

u: narejen popis

Prebilic, Michael Joseph, (1892-1958),

1933-1953, 0,1 t.m.,

p: slovenski izseljenec iz Eveletha, Minnesota,

v: fotokopije njegovih časopisnih člankov in avtobiografije,

j: slovenski,

u: narejen popis

Prushek, Harvey,

1934-1935, 0,03 t.m.,

p: slovensko-ameriški umetnik,

v: korespondenca, tiski,

j: slovenski

Sholar, Wenceslau,

1894-1937, 0,46 t.m.,

p: slovenski izseljenski duhovnik,

v: korespondenca z njegovim bratom v Sloveniji z opisi zgod-
njega slovenskega naseljevanja v Illinoisu in Minnesoti,

j: slovenski

Zaplotnik, John L.,

1,5 t.m.,

p: duhovnik in misijonar, doktoriral na Katoliški univerzi v
Washingtonu D.C., leta 1917 ustanovil faro sv. Petra in
Pavla v Omahi, Nebraska,

v: osebna knjižnica in zemljevidi,

j: slovenski, angleški

Omenimo še, da v Raziskovalnem centru hranijo tudi bogat izbor literature o slovenski ter jugoslovanski izseljenski temati: okoli 450 knjig in drugih tiskov. Podobno bogata je tudi zbirka slovenskih časopisov in revij. Med 62 naslovi slovenskih časopisov in 126 revij ter koledarjev prevladujejo tisti, ki so jih izdajali slovenski izseljenci v ZDA, lepo pa so zastopani tudi časopisi in revije iz Južne Amerike, zlasti Argentine. Nekaj

revij je tudi iz matične domovine. Poleg slovenskih imajo v Raziskovalnem centru še dva jugoslovanska izseljenska časopisa in devetnajst izseljenskih revij. Vse to knjižno in časopisno gradivo je seveda dragocena pomoč raziskovalcem slovenskih izseljenskih vprašanj. Raziskovalci teh vprašanj v matični domovini lahko le z obžalovanjem ugotavljamo, da je za večino med nami to bogastvo podatkov zaenkrat »za ocean predaleč«.

LITERATURA

Imigration History Research Center, University of Minnesota,
12 str.

Slovenian American Collection, Imigration History Research
Center Guide to Collections, 17 str.

EULOGY OF A MAN OF TWO HOMELANDS

R a d o L. L e n č e k

*John P. Nielsen, 77,
Professor of Metallurgy*

John Phillip Nielsen, an emeritus professor of metallurgy at the Polytechnic Institute of New York and co-founder of the International Precious Metals Institute, died Saturday at the Slovene Home for the Aged in Cleveland, Ohio. He was 77 years old and had moved to Cleveland from Manhattan two weeks ago after suffering a stroke.

Mr. Nielsen, a native of Cleveland, was a precious metals researcher who helped to develop several alloys for dental work. In 1947, he left Phillips Laboratory to become professor and chairman of the Department of Metallurgy and Materials Sciences at New York University. In 1973, the engineering faculty of N.Y.U. merged with that of Brooklyn Polytechnic Institute to form the Polytechnic Institute of New York. In 1975, Mr. Nielsen was named adjunct professor of Dental Materials Science and in 1976, he became professor emeritus.

A widower, he has no immediate survivors.

Obituary: **The New York Times**, Tuesday, August 15, 1989

In memoriam of John Phillip Nielsen on the occasion of his memorial service, Sunday, September 24, 1989, St. Cyril Church, New York, N.Y.

It is a pleasure for me to have been invited to pay tribute here to the man who stood among us as an example of an American Slovene - an American, John Phillip Nielsen, a scientist and a citizen of the world; a native born Slovene, John Sešek Junior, as we would style his name today, in his inmost mind a genuine vernacular man as we knew him in our community here. In this Memorial I wish to say a few words about John Phillip Nielsen - the American, his interests in, his preoccupation with, and his activities in the matters of his ethnic roots, family genealogy, his philanthropy, his vocation in Slovene affairs in general.

I believe, it is not my assignment here to provide a chronological account of John's long and distinguished career as a scientist, professor and an academic administrator, of his contributions to dental materials technology, his research publications, his awards and recognitions. The facts are all amply recorded in the appropriate reference books. I will simply summarize them by saying that he received his master's degree in Engineering in 1942 at Yale and defended his thesis at Yale in 1947; that he was a professor at both - New York University and the Polytechnic Institute of New York, Chairman of the Department of Metalurgy and Materials Sciences at the New York University, Professor of the Department of Dental Materials Science at NYU Dental Center, the founder and organizer of the International Precious Metals Institute in New York, the leading professional organization in the precious metal field in the world. What I should like to register here, however, is the story of his Slovenianism - not recorded in **Who's Who in America Today**.

*

John Nielsen was born as Janez Sešek in Cleveland, in his own words **very much Slovenian, no different from being born in Spodnji Kašelj**, a village in Slovenia where his parents came from. Up to six years of age, he probably never met anyone that was not Slovene. His first education was in St. Vitus School in Cleveland, an essentially Slovene elementary school with about 600-800 Slovene pupils in those years, as one of its 117 equally Slovene boys and girls in that year, which was 1917. He graduated in 1926 and continued in Cleveland High, a public high school, which was a first

watershed of John's Slovenialism. It was during his high school years that he discovered the Cleveland Public Library. I quote his own words: *»I was soon familiar with Henry James, Walt Whitman, Joseph Conrad, Shakespeare... but I had difficulty to research Slovene topics in Public Library... It is then that I began question my provincialism on being a Mid-Westerner... I began to envy peoples with names like Bill Wilson and Jack Cole... I Compared my mother unfavorably with the mothers of Irish and »English« fellow students, mothers who spoke English as well as the teachers, indeed, to my puzzlement, even better sometimes. I began to be ashamed of the homemade shirts and sweaters I wore to high school...«*

We are not amazed at this sudden selfconsciousness, embarrassment, even the feeling of inferiority and humiliation of a young man about being a nobody, part of an unknown, unheard-off tribe, with an unusual, awkward name - when his horizon opened up for the first time. The great Slovene writer, Ivan Cankar, went through the same agonies. The iconic images of his short stories: *Mater je zatajil* (He disowned his own mother), *Skodelica kave* (A cup of coffee), are tuned to the same theme and speak the same language.

After High School, John Sešek Jr. entered college, still at home in Cleveland, as he ponders those years in one of his reminiscences - *»as a stranger with my own family and friends«*. *»No one understood me if I quoted Shakespeare, or talked about 'moment of inertia' or the mechanics of rotating bodies... When I hinted that I wanted to be a chemist, there was skepticism... What was wrong in getting a good job in a factory? Or better yet, how about opening up a gas station or a small business in the neighborhood selling wallpaper and paints?«* And not wanting to be unfair to his own parents, John gently softens his recollection here: *»They wanted the best for me; it is that they did not want me to be hurt in trying to cross into a world where I did not belong...«* When John graduated college, he graduated in Chemistry.

The known experience on his first professional job in a Chemical Company in Cleveland precipitated a string of drastic choices in John's life. In his own words, again, *»I accepted the verdict that I could not cross the line to the Anglo-Saxon world. Now, I knew my place... and that I have to do*

*something about it... I quit in a huff and decided to get a master degree and a Ph.d. ... I decided to change my name and came East to Connecticut.** It was then that twenty-five years old John Phillip Nielsen settled in New Haven, Connecticut, and entered Yale. Except for the yearly visit to his home, he heard no Slovene words for 20 to 35 years, he ultimately settled here in Manhattan and lived exclusively for science.

When came his official retirement in 1976, with more free time, the nostalgic longing for bygone time and places entered his life and led him to return to his Slovenianism. He began to look back on his growing up in a Slovene ambience. He developed a deep curiosity about his Slovene coordinates. In 1953 he for the first time visited the land of his parents, then year after year, almost annually. Through language he now identifies himself with Slovenes in their homeland, with their space and their past, moreover, as he put it, with their movement of history. **I now sense that I am part of this movement**, he wrote in 1988 - which marks a full circle of his Slovenianism, ending as it began...

*

In what time remains, and I sense that it should be brief, I shall touch upon two John's achievements and contributions in the field of the matters of Slovene affairs, an intellectual-visionary one from which he derived a profound satisfaction after his coming home to Slovenianism once again, and a charitable-philanthropic one that constitutes his chief legacy in both his homelands, here and in Slovenia.

It is perhaps no accident that the appearance of first John's introspective sketches and essays coincides with his joining to rank and file of regular active members of the Society for Slovene Studies in 1977. His essays, **Letter from New York** (1977), **In Search of Ethnic Identity** (1981), **The Americanization of Janez** (1988), his unpublished paper *The Slovene Immigrant and His Stay-at-Home Counterpart*, presented in a session of the AAASS in 1982 in Washington, D.C., as well as his **Rojškova Hiša Newsletter** (1981-1989) - mark this intellectual return to Slovenianism. In the Epilogue to his biography of his father, **The Americanization of Janez**, John speaks of this personal conversion: **I began to look back foundly on growing up in a Slovene ambience... I was raised as a Slovenian, by*

*Slovenian parents... My curiosity led me learn about Slovene history, and I planned to visit the homeland of my parents. And so I came in 1953 the first time, and perhaps thirty times since then, almost annually... I began to sense the movement of a whole people developing the unique culture of Slovenianism. A movement that began some 1200 years ago as a group of Slavs from the Carpathians made their way toward the Danube, and then fanned southward to the valleys and plains east and south of the Julian Alps. A people that spoke a Slavic language, which crystallized into what is now known as Slovene ... I now sense that I am part of this movement.**

During 1985-88, John served as member of the Society's Executive Council, during 1986-87 he took upon himself to sponsor a SSS membership drive which resulted in a substantial increase in members. He actively participated in all conferences of the Society, its business meetings planning for the Society's future. As we once, not long ago, flew together to Bloomington, Indiana, for the Society's annual meeting in 1988, we talked about the work in Society for Slovene Studies and its mission in American Slavic studies today. *«I see it now»,* he confided to me then, *«I see it now and cannot but repeat about the Society the same as I have said once before about another organization dear to me, the professional precious metal institute (IPMI): 'I don't know exactly what the place for us in American universities is yet, but there is a need for us in the English speaking world. I think we are doing an important job.'»*

*

It was of course part of his character, education and understanding of American humanitarian tradition which moved and prompted John's charitable-philantropical projects and initiatives. This is the only way how we can understand the establishment, the meaning and the substance of two trusts he financially initiated in 1984 and are active since 1985: **The Rojšek Trust** which supports the descendants of the Rojšek Homestead in Slovenia or elsewhere in Europe, the professionals in physical metallurgy in Slovenia, and worthy causes in promoting Slovene culture in Slovenia; and **The Nielsen Trust** to support the descendants of the Rojšek Homestead in the United States and Canada, and worthy causes in the promotion of Slovene-American culture.

To indicate the spirit behind, and the intention of these two trusts, John formulated a rule of conduct he decided to be included in the letter sent to recipients of a grant from these two trusts. This maxime embodies, as it were, his understanding of the meaning and substance of, as well as his personal expectations from his philanthropical project. *»To be the recipient of a granteeship from the Rojšek Trust is to be considered a singular honor and you must do everything you can to uphold its standards. My objective in setting up this Trust is so that descendants of the Rojšek Homestead enter into professions and perform well in their careers, always a credit to the Rojšek clan. In the long run the members of this clan should play their important role in world affairs.«*

It is in this maxime that we are inclined to read John's faith and confidence in *»Rojšek Clan«*, as well as in other crusaders in the Slovene movement of history here and in Slovenia in which John believed - to be instrumental in the implementation of his spiritual legacy. His *News from Nielsen Grantees* in the last issue of the **Rojškova Hiša Newsletter**, dated Winter 1988/89, speaks this language. Just two-three examples:

»One talented member of the Rojškova hiša has been granted support to study at the American University in Washington, D.C.; another grantee of the Nielsen Trust just submitted his doctoral thesis at MIT.« Or: *»A prominent Slovene lady in Ljubljana received a Rojšek Trust grant to sponsor attendance on international conferences on the role of women in society; a prominent scholar in Ljubljana, a Nielsen Trust grant for publishing his English monograph on Jakob Gallus Carniolanus, a Sixteenth Century Slovene composer, on the occasion of the 300th anniversary of his birth in 1991.«* Or: *»An annual grant, started this year, for helping a newly formed **St. Vitus Alumni Association** in Cleveland; a grant to **Ameriška Domovina** for the continuation of its Cultural Page; an annual grant to the **Slovenian Singing Group Zarja**; a grant to the **Society for Slovene Studies** for publication of a volume of its scholarly journal **Slovene Studies**.«*

*

The evolution of white ethnics in East European immigrational communities in America is known and well

documented. Until recently, the immigrants of the first generation, transplanted, as it were, physically and emotionally insecure in the new country, could function and perform only in their natural linguistic communities. Their sons and daughters, this is the second generation, found themselves in a still more precarious situation: American by birth, with a stigma of immigrants, insecurity, an inferiority complex, intensive introspection, the rejection of their parents, linguistic and cultural heritage, running away from their ethnic communities. Not until the third generation after migration, and even this only in optimal conditions, there appear the first signs of balance, self-confidence and self-assurance. It has been shown that it is only the grand-sons or even only great-grand-sons of the third-fourth generation who began *longing for the roots* and were able to show a sincere interest, without embarrassment, - for language, past and culture of their grand parents.

In John Phillip Nielsen - in one single life span - united, condensed, as it were, the experiences of three-four generations: transplantation, agony of inferiority complex, anguish of social stigma, adolescent rejection of parents' heritage, running away, struggle for recognition, recognition, life-success, and at the end, at the evening of one's day, longing for the roots and opening up for a final return home.

*

It is painful to acknowledge that John IS no longer there, but heartening to realize that numerous scholars and students - some of whom will probably never have heard his name - will have an opportunity still for a long time to be beneficiaries of his tireless work on behalf of the science and his Slovenianism.

Thank you.

REFERENCES

The International Precious Metals Institute, The first Ten Years, 1976-1986, IPMI's Tenth International Precious Metals Conference and Exhibitions, June 8-12, 1986, Hyatt Lake Tahoe, Incline Village, Nevada

John P. Nielsen, 1977, Letter from New York, Anthology of Slovenian American Literature, Ed. G.E. Gobetz and A. Donchenko (Willoughby Hills, OH: Slovenian Research Center of America, Inc.), pp. 157-165

John P. Nielsen, 1981, In Search of Ethnic Identity, A Personal Experience, League of Slovenian Americans, Inc. Symposia, Študijski dnevi, Liga slovenskih Amerikancev, Inc. (New York: League of Slovenian Americans, Inc.), pp. 84-100 [= The Second Symposium, The Princeton Club of New York, November 20, 1976]

John P. Nielsen, 1988, The Americanization of Janez, Cross-Cultural Studies, American, Canadian and European Literatures: 1945-1985, Ed. M. Jurak (Ljubljana: The English Department, Filozofska fakulteta, E.K. University of Ljubljana), pp. 413-423

John P. Nielsen (ed), 1981-89, Rojškova hiša (Rojshk Home-stead). Rojshkova Hisha Newsletter, No. 1-7 (New York: Winter 1981-82, Fall 1982, Summer 1984, Spring 1986, Summer 1986, Summer 1987, Winter 1988-89) [In two editions: English and Slovene]

John Phillip Nielsen, Who's Who in Engineering, A Biographical Dictionary of the Engineering Profession, 1954, Edts. W.S. Downs & E.N. Dodge. 7th ed. New York: Lewis Historical Publishing Company, Inc., 1954 [and later editions]

John Phillip Nielsen, Who's Who in America, 1956 Wilmette, IL: Marquis Who's Who, Macmillan Directory Divison, 1956 [and later editions]

John Phillip Nielsen, American Men and Women in Science, 1965, Ed. Jacques Cattell Press, New York & London: R.R. Bowker Company, 1965 [and later editions]

John Phillip Nielsen, Who's Who in the World, 1981, Wilmette, IL: Marquis Who's Who, Macmillan Directory Divison, 1981 [and later editions]

ACKNOWLEDGMENT

In writing this Memorial, I was fortunate to have access to John P. Nielsen's **Curriculum Vitae 1985**, deposited in the archives of the Research and Documentation: Slovene Studies. I also would like to thank Ms. Deborah Sesek from Cleveland, Ohio, Mrs. Margaret Sachter from New York City, and Professor Carole Rogel, the President of the Society for Slovene Studies, for additional information and for their comments.

**FOTOGRAFSKI KROŽEK - GRUPPO FOTOGRAFICO REČAN,
FOTOALBUM IZSELJENCEV IZ BENEČIJE,
FOTOALBUM DEGLI EMIGRANTI DELLA BENECIA
S ŠTUDIJAMI O POSAMEZNIH MIGRACIJSKIH OBDOBJIH,
CON SAGGI SUI PERIODI DEL FENOMENO MIGRATORIO.
TRST. ZALOŽNIŠTVO TRŽAŠKEGA TISKA, 1986**

M a j d a K o d r i č

Obravnava izseljevanja iz Beneške Slovenije oziroma z ožjega področja Nadiških dolin, kakršno zasledimo v tej knjigi, je zanimiva iz več vidikov. Publikacijo so si zamislili člani fotografskega krožka Rečan, ustanovljenega leta 1979 v okviru istoimenskega kulturnega društva, da bi bil v knjižni izdaji ohranjen rezultat uspešne fotografske razstave na to temo, prvič prirejene leta 1981 in ponovno z dopolnjenim gradivom leta 1983 ob dnevu emigranta na sedežu kulturnega društva Ivan Trinko v Čedadu.

Bodisi za razstavo bodisi za knjižno izdajo so bili fotografski posnetki, ki jih je skupno približno 200, razporejeni v šest kronoloških oziroma tematskih sklopov, vsakemu izmed njih pa je dodano ustrezno poglavje spremnega besedila. Upoštevajoč, da avtorjem ni šlo za poglobljeno raziskavo, pač so predvsem želeli bralcu olajšati tolmačenje slik, nima smisla presojati tega besedila kot nedograjeno strokovno študijo, ampak kot kvaliteten poljuden prikaz. Na podlagi vsebinsko raznolike bibliografije, s katero so se seznanili z več pogledi na pojav emigracije, je avtorjem uspelo nakazati številne aspekte splošne izseljenske problematike, kot se odražajo v izseljevanju iz nadiških dolin. Poleg obsežnega slikovnega gradiva in drugih primarnih virov, kot so tisk in ustna pričevanja, so namreč segli po knjigah in krajših študijah o izseljevanju iz Italije nasploh in posebej iz Furlanije, o posameznih izseljenskih vprašanjih, o družbeno-zgodovinskih razmerah v Furlaniji in posebej v Beneški Sloveniji ter še o zgodovini družinske strukture kot osnovne enote v družbi nasploh in torej tudi v procesu izselje-

vanja. Na taki osnovi sestavljeno besedilo nudi široko informacijo o obravnavani temi. Kdor se strokovno ukvarja z izseljenskimi vprašanji, lahko dobi tudi nove spodbude za raziskovanje.

Poudariti je treba, da je publikacija v dvojezični obliki, kar omogoča, da je vsebina dostopna tudi tistim Beneškim Slovencem, ki ne obvladajo dovolj knjižne slovenščine, in nasploh daje širšemu slovenskemu in italijanskemu občinstvu možnost, da se seznanijo s specifičnim procesom izseljevanja iz Beneške Slovenije. Natančnega bralca lahko moti na nekaterih mestih opazno vsebinsko neskladje med slovenskim in italijanskim besedilom. Ni pa tako pogosto in veliko, da bi bistveno oviralo razumevanje vsebine. Sploh pa je glavni medij, na katerem sloni knjiga, fotografija, ki uspešno premošča jezikovne pregrade pri posredovanju informacij. Pravzaprav je marsikateri podatek mogoče črpati edino iz fotografskih posnetkov, ki direktno obujajo časovno in prostorsko oddaljene osebe ter dogajanja. Bistvo take publikacije je - kot trdi Riccardo Toffoletti v enem izmed dveh predgovorov h knjigi - ovrednotenje njihovih posameznih sporočil kot veznih členov kolektivnega spomina in torej osnov družbene ter etnične zavesti, ki v nadiških dolinah in v Beneški Sloveniji nasploh nedvomno precej temelji na izseljenskih izkušnjah.

Pred podrobnejšo analizo spremnega besedila, fotografskega gradiva in povezav med njima ne gre prezreti sporočila, zajetega v predgovoru Ferruccia Clavore, predsednika Zveze slovenskih izseljencev Furlanije-Julijske krajine, ki je tudi sodelovala pri objavi te knjige. Avtorjev glavni namen je, da bi prispeval k doslej še pomanjkljivemu soočanju z negativnimi posledicami izseljevanja na izvorno stvarnost. V tem okviru poudarja psihosocialne posledice, to je porast duševnih obolenj, predvsem pa neugodne aspekte učinka prihrankov, ki jih izseljenci pošiljajo domov, ter vpliva povratnikov na domače razmere. Ugotavlja namreč, da po eni strani z nižanjem brezposelnosti in višanjem družinskih dohodkov izseljevanje preprečuje družbena trenja v domačem kraju, obenem pa z ločevanjem izseljenca in morebitnega kasnejšega povratnika od domačega družbenega tkiva ter s pospeševanjem individualističnega prizadevanja po izboljšanju posameznikovega položaja zavira kolektivne pobude za preo-

brazbo krajevnih družbeno-gospodarskih razmer. To vodi v »modernizacijo brez razvoja« z značilnim naraščanjem povprečnega dohodka in potrošnje ter sploh širjenjem življenjskih navad industrijske družbe ob pomanjkanju samostojne gospodarske rasti. Clavora zaključuje svoje razmišljanje tako, da na kratko predstavi dosedanji razvoj in vlogo Zveze slovenskih izseljencev Furlanije-Julijske krajine, ki si prizadeva za ohranjanje tesnih in plodnih stikov izseljencev z izvorno skupnostjo in z njenim dejanskim razvojem. Avtorjeve ugotovitve sprožijo v bralcu zavest o potrebi po poglobljenem raziskovanju nekaterih vprašanj, ki naj bi pripomoglo k učinkovitosti konkretnih pobud za njihovo reševanje.

Ob branju spremnega besedila in opazovanju fotografskih posnetkov je mogoče ugotoviti še vrsto specifičnih značilnosti izseljenstva Beneških Slovencev, ki bi bile vredne nadaljnjega proučevanja. Oba uvodna sklopa fotografij segata v čas pred prvo svetovno vojno, razlikujeta pa se po obravnavani vrsti emigracije. Prvi se namreč navezuje na tako imenovano »guzirranje« kot značilno obliko začasnega izseljevanja, drugi pa predvsem na trajno izseljevanje. V obeh primerih je bila emigracija posledica neravnovesja med življenjskimi pogoji v gorskem okolju in gostoto prebivalstva, k njej pa so prispevali tudi ustaljeni tip gospodarsko-družinske strukture, znatna zemljiška razdrobljenost in naraščajoče obremenjevanje z davki. Če so ti dejavniki podobni tistim, ki so v istem obdobju gnali v svet mnoge druge slovenske izseljence, izstopa v primeru nadiških dolin njihov učinek, saj je na tem področju še v začetku 20. stoletja začasno izseljevanje daleč prevladovalo nad trajnim.

Mnogi izmed začasnih izseljencev so bili potujoči trgovci. Naziv »guzirovci« pa naj bi izhajal iz nemškega izraza »haus irren«, kar pomeni hoditi iz hiše v hišo. Med fotografijami, ki pričajo o njihovi dejavnosti, zasledimo tudi posnetke njihovih potnih listov in blaga, s katerim so prekupčevali. Večinoma so trgovali znotraj Avstro-Ogrske, redki pa so dospeli vse do Rusije, tako da so se nekatere družine celo za stalno naselile na območju Kavkaza. Dejstvo, da tvorijo slike članov teh družin večino prvega sklopa fotografij, si je mogoče razlagati kot odraz večje dostopnosti in privlačnosti fotografiranja za trajne izseljence. Podobno lahko domnevamo glede drugega sklopa, v katerem slike sicer mnogo bolj številnih začasnih izseljencev

znotraj Avstrije - na objavljenih slikah so to opekarji - po številu ne presegajo tistih iz ZDA.

Nasploh je zbranih fotografij izpred prve svetovne vojne manj kot tistih iz kasnejšega medvojnega obdobja, kar je tudi vsaj delno mogoče navezati na postopno širjenje fotografiranja. Kljub temu so že na prvih slikah zaznavni nekateri temeljni aspekti, ki so značilni za fotografsko gradivo knjige v celoti. Vidna je predvsem povezanost izseljenca bodisi z lastno družino bodisi z delovnimi tovariši. Pogoste slike z delovnega mesta pa vzbujajo tudi vtis, da je bil ponosen na lastno dejavnost.

Družinske slike, posnetki otrok in poročnih parov vse od primera naselbine v Vladikavkazu dalje odražajo stalno emigracijo. Njeno stopnjevanje po prvi svetovni vojni ob hkratnem preusmerjanju izseljenskih tokov z ozemlja bivše Avstro-Ogrske proti zahodni Evropi ter čez ocean je zapisano v spremnem besedilu in razvidno iz slik tretjega sklopa, ki večinoma upodabljajo poleg izseljencev v ZDA tiste v Franciji in v Argentini. V leto 1936 sicer sega znatno število fotografij izseljencev v Eritreji in Abesiniji, ki pa se nanašajo na upravno vodeno izseljevanje v skladu s političnimi spremembami; podobno kot nekatere slike iz Albanije in Nemčije iz časa tik pred ali že med drugo svetovno vojno.

Naraščajoče razlike med gorskim kmetijskim gospodarstvom in zunanjo industrializacijo so po drugi svetovni vojni sprožile nadaljnji in še znatnejši porast trajnega izseljevanja, tako da je v prvih povojnih desetletjih prebivalstvo nadiških dolin še močneje upadlo kot v prejšnjih izseljenskih obdobjih. Sklop fotografij iz tega časa ne izstopa le po daleč najobsežnejšem gradivu, temveč tudi po nekaterih specifičnih značilnostih, ki so razvidne iz njega. Več kot tretjina posnetkov izhaja iz Belgije kot nove, za Beneške Slovence pomembne evropske države priseljevanja. Opazna je tudi enotna usmerjenost tamkajšnjih izseljencev v rudarstvo, večja raznolikost znotraj njihove poklicne strukture pa je značilna za Francijo, Švico in Zahodno Nemčijo. Spremno besedilo in slike poročajo tudi o močni okrepitvi preoceanskega izseljevanja, ki je usmerjeno v Kanado in Avstralijo.

Spet drugam, v vzhodno Evropo in predvsem v arabske države, vodijo poti »zadnjega« izseljevanja, povezanega predvsem z gradnjo industrijskih objektov in drugih infrastruktur.

Temu izseljenskemu toku namenjeno poglavje knjige in zadnje o »diklah«, ki so se zlasti v medvojnem obdobju kot hišne pomočnice izseljevale v večja italijanska mesta, načenjata dve svojevrstni in zanimivi temi, ki sta bili zaradi svoje sodobnosti ali domnevne obrobnosti doslej malo raziskani.

Iz posameznih slik je mogoče črpati še vrsto fragmentarnih podatkov. Izstopajo na primer socialni problemi: veliko izkoriščanje otroške delovne sile v času pred prvo svetovno vojno, razlikovanje med delovodjo in podrejenimi delavci, smrtne nesreče v rudnikih. Pri proučevanju vzporednega ohranjanja etnične zavesti in integracije v priseljensko družbo pa ne gre prezeti takih izrazov etnične identitete, kakršna sta balinanje ali igranje na diatonično harmoniko, oziroma znakov integracije v načinu oblačenja, obredih, zabavah, v izkazovanju višje izobrazbe ali ekonomskega napredovanja. Tudi s posredovanjem takih informacij lahko fotografske publikacije, kot je **Fotoalbum izseljencev iz Benečije**, pripomorejo k tematskemu širjenju raziskovalnih pobud.

**LJUBOMIR ANTIĆ, NAŠE ISELJENIŠTVO
U JUŽNOJ AMERICI I STVARANJE
JUGOSLAVENSKE DRŽAVE 1918,
ZAGREB, ŠKOLSKA KNJIGA, 1987, 221 STR.**

A n d r e j V o v k o

Avtor, ki je znanstveni sodelavec Centra za istraživanje migracija i narodnosti v Zagrebu, je priznan strokovnjak za hrvaško in drugo južnoslovansko izseljensko zgodovino. Njegova knjiga o delovanju hrvaških in drugih južnoslovanskih izseljencev pred in med prvo svetovno vojno v Južni Ameriki ter o njihovem odnosu do nastajanja jugoslovanske države pomeni sintezo njegovih dolgoletnih raziskav. Delo je nastalo na podlagi sicer maloštevilne literature in publiciranih virov, izseljenskih časopisov Domovina, Jugoslavenska domovina, Pokret, Jugoslavija i Jugoslavenska država, Jadran, Jugoslavensko oslobodenje in Jugoslavija ter arhivov izseljenskih organizacij. Najpomembnejše podatke je avtor dobil v arhivu Jugoslavenske narodne obrane, ki ga skoraj popolnega hranijo v omenjenem Centru ter v arhivu Jugoslavenskog odbora, ki ga hrani Zgodovinski arhiv JAZU v Zagrebu. Uporabil je tudi podatke, ki so mu jih dali izseljenci in bivši konzularno-diplomatski predstavniki Jugoslavije v Južni Ameriki.

Knjiga je sestavljena iz sedmih poglavij, od katerih je prvo namenjeno predvsem zgodovini hrvaških izseljencev v Južni Ameriki, zlasti v krajih Punta Arenas, Antofagasta in Santiago v Čilu, Oruro, Potosi in Uyuni v Braziliji, Lima, Calao in Cerro de Pasco v Peruju in Buenos Aires v Argentini. Glavnina knjige je nato, kot rečeno, posvečena odnosu jugoslovanskih izseljencev v Južni Ameriki do nastajanja jugoslovanske države. Posebno pozornost posveti avtor razmeram ob začetku vojne, delitvi izseljencev na »avstrijake« in »jugoslovanske«, na začetke gibanja za podporo Srbiji in Črni gori ter na ustanovitev politične in ekonomske organizacije Jugoslavenske narodne obrane. Avtor potem predstavlja zapletene odnose v »trikotniku« omenjene organizacije, Jugoslavenske ujedinjene omladine

ter Jugoslavenskog odbora. V okviru delovanja Jugoslavenske ujedinjene omladine posebej predstavi delovanje Slovenca Vladislava Fabjančiča (1894-1950), ki je bil med drugim član Preporoda, prostovoljec v srbski vojski leta 1914 in član jugoslovanske mirovne delegacije v Ženevi in Parizu. Veliko pozornosti namenja organiziranosti Jugoslavenske narodne obrane, sporom med »aristokrati« in »demokrati«, vplivom prostožidarstva in ruske februarske revolucije, mednacionalnim odnosom med južnoslovanskimi izseljenci v Južni Ameriki, vojaški vlogi izseljencev-dobrovoljcev pri nastajanju jugoslovanske države in izseljenskim zasnovam bodoče jugoslovanske države.

Antićeva knjiga zasluži vso pozornost in priznanje zaradi jasnega in sistematičnega pristopa k obravnavi vprašanja, dobre metodološke zasnove raziskovanja in temeljite obdelave teme proučevanja. Kljub temu, da bi nekatere njegove trditve morali kritično dopolniti, zlasti tiste o pomanjkanju arhivskih podatkov za ugotavljanje števila izseljencev iz habsburške države pred prvo svetovno vojno, pa lahko ugotovimo, da je Antićeva knjiga pomembno pionirsko delo tako pri raziskovanju izseljenstva v celoti, kot še zlasti vprašanj odnosa izseljencev do nastajanja in ureditve jugoslovanske države.

**IZBRANA BIBLIOGRAFIJA DELAVCEV
INŠTITUTA ZA SLOVENSKO IZSELJENSTVO ZRC SAZU
S PODROČJA PREUČEVANJA SLOVENSKEGA IZSELJENSTVA**

Breda ČEBULJ-SAJKO

- Slovenski povratniki iz Avstralije, Poskus etnološke študije.- Seminarska naloga, Ljubljana. Beograd, 1980/81, 50 str.
- Slovene Returned Emigrants from Australia. An Attempt at Ethnological Study.- Seminar Paper, Sydney 1982, (Prevod Pavla Gruden)
- Kulturna podoba avstralskih Slovencev.- Seminarska naloga za predmet Sociologija kulture in Sociologija umetnosti, Ljubljana 1986, 49 str.
- Ljudje z dvema domovinama.- Razstavni katalog razstave Življenje avstralskih Slovencev, Slovenski etnografski muzej, Ljubljana 1985, 13 str.
- Od avstralskih domorodcev do multikulturne družbe.- Slovenski koledar 1988, Ljubljana 1987, str. 131-137
- Potovanje brez povratka.- Slovenski koledar 1988, Ljubljana 1987, str. 138-143
- Koliko in kaj vedo prebivalci Ljubljane o slovenskih izseljencih.- Slovenski koledar 1988, Ljubljana 1987, str. 56-59
- Nekaj o slovenskih izseljencih in povratnikih iz Avstralije.- Glasnik Slovenskega etnološkega društva, Ljubljana 1982, str. 86-88
- Prvi zaključki o raziskavi »Način življenja Slovencev v Avstraliji«. Poskus etnološke študije.- Avstralski Slovenec, Sydney 4/1982, št. 33, str. 10-11, št. 34, str. 10
- Slovenski povratniki iz Avstralije. Poskus etnološke študije. Seminarska naloga.
- Avstralski Slovenec: 4/1982, 34, str. 11, 12
4/1982, 35, str. 16, 17
4/1982, 36, str. 18, 19
4/1982, 37, str. 14, 15
4/1982, 38, str. 12-14
4/1982, 39, str. 12-15

4/1982, 40, str. 16-19

4/1983, 41, str. 12-15

4/1983, 42, str. 18, 19.

Sydney: Slovensko društvo Sydney, 1982, 1983

Nekaj o slovenskih izseljencih in povratnikih iz Avstralije.-

Rodna gruda, Ljubljana, 30/1983, šte. 3, str. 26-28

Način življenja slovenskih povratnikov iz Avstralije.- Rodna

gruda, Ljubljana, 30/1983, šte. 4, str. 26-27

Odgovor tov. Forstneriču, Pisma bralcev.- Delo, Sobotna priloga,

Ljubljana, 5. 2. 1983

Inštitut za slovensko izseljenstvo pri Znanstvenoraziskovalnem

centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Lju-

bljani. Glasnik Slovenskega etnološkega društva, Ljubljana,

27/1987, št. 1-2, str. 76-78

V Ljubljani deluje Inštitut za slovensko izseljenstvo.- Slovenski

koledar 1988, Ljubljana 1987, str. 75-77

Način življenja avstralskih Slovencev. Sydney, Macquarie

University, 1984, 15 str. (predavanje, rokopis)

Silva Mežnarič, »Bosanci«. A kuda idu Slovenci nedeljom?

Knjižnica revolucionarne teorije 34/1986, Ljubljana RK

ZSMS, UK ZSMS, 1986, 232 str.- Traditiones, Zbornik inšti-

tuta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Ljubljana, 18/-

1989, str. 218-220

Marjan DRNOVŠEK

O stališčih slovenskih socialistov v ZDA do vojne in jugoslo-

vanskega vprašanja med prvo svetovno vojno.- Prispevki za

zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana, XV-XVI/1975/

1976, št. 1-2, str. 75-96

Nekatere evidence o izseljevanju v Ameriko pred prvo svetovno

vojno.- Kronika, Ljubljana, 36/1988, št. 3, str. 205-217

Slovenske izseljenke iz Pas de Calaisa (Francija) in španska

državljska vojna.- Slovenski koledar 1989, Ljubljana 1988,

str. 105-108

Prispevek k zgodovini izseljevanja iz Gorenjske pred prvo sve-

tovno vojno s posebnim poudarkom na Škofji Loki. - Kronika

37, št. 3, 1989, str. 203-218.

Ameriško pismo rojakom leta 1903.- Slovenski koledar 1990,

Ljubljana 1989, str. 160-165

- Glas izseljencev.- Enciklopedija Slovenije 3, Ljubljana 1989, str. 231
- Odmevnost Trunkove knjige Amerika in Amerikanci v letih 1912-1913.- Zgodovinski časopis, Ljubljana, 43/1989, št. 4, str. 606-609

Andrej VOVKO

- Politični profil »La Yougoslavie«, revije jugoslovanske federalistične emigracije v Švici 1917-1918.- Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana, XIII/1973, št. 1/2, str. 117-131
- Povzetek iz nekaterih dokumentov o dejavnosti Stojana Pribičevića o Tržaškem vprašanju.- Kronika, Ljubljana, XXIV/1976, št. 3, str. 172-178
- Severnoameriške podružnice Družbe sv. Cirila in Metoda do prve svetovne vojne.- Kronika, Ljubljana, 35/1987, št. 1-2, str. 48-55
- Ustanovitev »Yugoslav Emergency Council« v New Yorku.- Zgodovinski časopis, Ljubljana, 41/1987, št. 3, str. 523-527
- Iz izseljenske korespondence Etbina Kristana.- Slovenski koledar 1989, Ljubljana 1988, str. 119-121
- *Špansko pismo* Dragotina Gustinčiča Etbinu Kristanu.- Zgodovinski časopis, Ljubljana, 42/1988, št. 4, str. 571-574
- Iz delovanja kairskega Društva sv. Cirila in Metoda.- Mohorjev koledar 1989, Celje 1988, str. 88-91
- The Foundation of the Yugoslav Emergency Council in New York.- Slovene studies, Journal of the Society for Slovene Studies, Edmonton, 10/1988, št. 2, str. 191-197
- Etbin Kristan o boju za jugoslovanske meje na Primorskem in Koroškem, (Iz njegove korespondence).- Slovenski koledar 1990, Ljubljana, 1989, str. 156-159
- Koroška izseljenska brata, ki sta »ušla« Baragu.- Mohorjev koledar 1990, Celje 1989, str. 70-73
- Nekaj podatkov o izseljevanju iz Dolenjske.- Srečanje v moji deželi, Sporočila organizacijskega odbora, Novo mesto, 1989, št. 2, (14. 6), 2 str., nepaginirano
- A Few Facts About Emigration from Dolenjska.- Srečanje v moji deželi, Bulletin of the Organizing Committee, Novo mesto, 1989, št. 2, (14. 6), 2 str., nepaginirano

- Izseljensko vprašanje v Koledarjih Družbe sv. Cirila in Metoda.- Kronika, Ljubljana, 37/1989, št. 3, str. 278-286
- M. Similjana Kodrič-B. Natalija Palac, Šolske sestre svetega Frančiška Kristusa Kralja. Zgodovina - poslanstvo - življenje. Ljubljana: Teološka fakulteta, 1986, 255 str. (Redovništvo na Slovenskem; 2).- Zgodovinski časopis, Ljubljana, 41/1987, št. 2, str. 384-385
- Anton Novačan, Jeruzalem-Kairo, Spomini 1942-1945, Uredil Bruno Hartman, Ljubljana, Slovenska matica 1986, 393 str.- Zgodovinski časopis, Ljubljana, 41/1987, št. 3, str. 567-568
- Ferrucio Clavora-Riccardo Ruttar, Sloveni ed emigrazione. Il caso delle Valli di Natisone. Čedad: Zveza beneških izseljencev, 1985, 164 strani.- Zgodovinski časopis, Ljubljana, 41/1987, št. 3, str. 568-569
- Ljubomir Antić, Naše iseljeništvu u Južnoj Americi i stvaranje jugoslavenske države 1918. Zagreb: Školska knjiga, 1987, 221 str.- Zgodovinski časopis, Ljubljana, 43/1989, št. 1, str. 148-149
- Celjski zbornik 1987.- Naši razgledi, Ljubljana, XXXVII/1988, št. 4, (26. 2.), str. 114
- Matjaž Klemenčič: Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji, (Obzorja).- Naši razgledi, Ljubljana, XXXVIII/1989, št. 11, (9. 6.), str. 322-323
- Predstavitev lepega poslanstva. M. Similjana Kodrič, B. Natalija Palac, Šolske sestre svetega Frančiška Kristusa Kralja, Zgodovina - poslanstvo - življenje, Ljubljana, 1986.- Družina, Ljubljana, 36/1987, št. 5, (1. 2.), str. 14
- Vključevanje vseh obdobj in vsega slovenskega prostora. 35 plodnih letnikov. Ob najnovejšem letniku »Kronike«, revije za slovensko krajevno zgodovino. Povojno nadaljevanje se je rodilo na novogoriškem zborovanju slovenskih zgodovinarjev leta 1948.- Delo, Ljubljana, XXX/1988, št. 58, (10. 3.), str. 7, Književni listi
- Preko Jadrana po kruh in preživetje. V zborniku o slovanskih in albanskih migracijah v Romagno, Marche in Abruzze Italia Felix, ki je izšel v Anconi, so prispevki vidnih italijanskih in jugoslovanskih poznavalcev tega vprašanja.- Delo, Ljubljana, XXXI/1989, št. 282, (7. 12.), str. 4, Književni listi
- Kronika 3.- Delo, Ljubljana, XXXI/1989, št. 44, (23. 2.), str. 20, Književni listi

Zgodovinski časopis 4.- Delo, Ljubljana, XXXI/1989, št. 119, (25. 5.), str. 6, Književni listi

Janja ŽITNIK

- Geneza Adamičeve knjige Orel in korenine, Analiza končne redakcije.- Magistrsko delo, Ljubljana 1988, 255 str. (tipkopis)
- Game of Chess in a Earthquake. Review of an unpublished chapter in Louis Adamic's manuscript The Eagle and the Roots.- Slovenski koledar 1988, Ljubljana 1987, str. 203-205
- Leto 1949-Louis Adamič v Trziču.- Obzornik, Prešernova družba. Ljubljana 1987, št. 10, str. 726-735
- Stiki Louisa Adamiča z Edvardom Kardeljem.- Zbornik občine Grosuplje 15/1988, Grosuplje 1988, str. 91-99
- Neobjavljeno poglavje »Orla i korena« Luja Adamiča.- Književna smotra, Časopis za svjetsku književnost, XXI (1988), Zagreb 1989, št. 69-72, str. 65-68
- Vezi z angleško književnostjo. Ob simpoziju »Soodnosi jugoslovenskih književnosti s književnostmi v angleškem jeziku«.- Naši razgledi, Ljubljana, XXXVII/1988, št. 3 (12. 2.), str. 87-88
- The Editing of Louis Adamic's Book The Eagle and the Roots.- Acta neophilologica, Ljubljana, 22/1989, str. 69-87
- Pesnik slovenskega podeželja.- Srce in oko, Obzornik Prešernove družbe, Ljubljana, februar 1990, št. 13, str. 98-102

Čebulj-Sajko Breda, raziskovalna asistentka, Inštitut za slovensko izseljenstvo, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske Akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana, Novi trg 4, Yu

Preteklo in sedanje delovanje Inštituta za slovensko izseljenstvo

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 1, 1990, str. 11-20, cit. lit. 9

Bralcu vsebina prispevka nudi podatke o prvih začetkih organiziranega zbiranja gradiva o slovenskih izseljencih, ki je z ustanovitvijo Študijskega centra za zgodovino slovenskega izseljenstva pri SAZU l. 1963 preraslo v institucionalizirano obliko. Prikazan je nadaljnji razvoj delovanja Študijskega centra, ki se l. 1982 preimenuje v Inštitut za izseljenstvo SAZU, l. 1986 pa v Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU.

Gestrin Ferdo, dr., akademik, redni univerzitetni profesor v pokoju, 61000 Ljubljana,

Gestrinova 1, Yu

Zgodovinske primerjave

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 1, 1990, str. 33-41, cit. lit. 14

Proces migracij ni zgolj pojav polpreteklega časa in sodobnosti. Avtor primerja znano izseljevanje Slovencev v drugi polovici 19. in v 20. stoletju z manj znanim izseljevanjem Slovanov iz današnjega jugoslovanskega ozemlja v italijanske dežele od zgodnjega srednjega veka do prehoda iz 18. v 19. stoletje in ugotavlja mnoge podobnosti.

Čebulj-Sajko Breda, Research Assistant, The Institute for Slovene Emigration Research, Centre of Scientific Research of the Slovene Academy of Sciences and Arts, 61000 Ljubljana, Novi trg 4, Yu

The Past and the Present Activity of the Institute for Slovene Emigration Research

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 1, 1990, pp. 21-32, 9 notes

The paper presents the data on the beginnings of organized collection of material on Slovene emigrants, an effort which took an institutionalized form with the foundation of the Center of Studies on the History of Slovene Emigration at SAZU in 1863. Also presented are the activities of the Center, which was renamed twice: in 1982 into the Institute for Emigration at SAZU, and in 1986 into the Institute for Slovene Emigration Research of the Centre of Scientific Research of the Slovene Academy of Sciences and Arts (ZRC SAZU).

Gestrin Ferdo, Dr., academician, Retired Regular Univ. Professor, 61000 Ljubljana, Gestrinova 1, Yu

Historical Comparisons

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 1, 1990, pp. 33-41, 14 notes

The process of migration has not been merely a phenomenon of the near past and the present. The author compares the known emigration of Slovenes in the second half of the Nineteenth and Twentieth Centuries with a lesser known emigration of Slavs who lived in the present day territory of Yugoslavia, to Italian lands during the period from the early Middle Ages to the end of the Eighteenth Century. Many similarities between the earlier migration and the more recent ones are established.

Valenčič Vlado, dr., znanstveni sodelavec v pokoju, 61000 Ljubljana, Tabor 10, YU

Izseljevanje Slovencev v tujino do druge svetovne vojne

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 1, 1990, str. 43-82, cit. lit. 65

Na podlagi objavljenih statističnih podatkov je avtor obravnaval izseljevanje Slovencev v 19. stoletju in v obdobju do začetka druge svetovne vojne. Poglavlje o izseljevanju Slovencev zunaj državnih meja je le del neobjavljene avtorjeve študije o migracijskih gibanjih na slovenskem v 19. in 20. stoletju.

Cesar Nedzbala Polonca, diplomirana etnologinja, 6154 Clear Smoke Ct., Columbia, MD, 21045, ZDA

Rajska dolina

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 1, 1990, str. 83-106, cit. lit. 45

Prispevek prikazuje nastanek, obstoj in konec slovenske katoliške kolonije, ki jo je duhovnik Peter Josip Jeram ustanovil v Rajski dolini v severni Kaliforniji. Avtorica je sama obiskala že desetletja pozabljeno in izgubljeno področje slovenske utopične naselbine. Vzroke za razpad kolonije in življenje Slovencev v Rajski dolini je osvetlila s pomočjo intervjujev z izseljenci v Kaliforniji in s še ohranjeno korespondenco.

Valenčič Vlado, Dr., Senior Researcher, retired, 61000 Ljubljana, Tabor 10

Emigration of Slovenes to Foreign Countries up to World War II

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 1, 1990, pp. 43-82, 65 notes

Using published statistical data the author deals with the emigration of Slovenes during the Nineteenth Century and during the period up to the beginning of World War II. This chapter on emigration of Slovenes outside the state borders is only a part of a not yet published author's study on migration in Slovene territory during the Nineteenth and Twentieth Centuries.

Cesar-Nedzbala Polonca, Ethnologist, B.A., 6154 Clear Smoke Ct., Columbia, MD, 21045, USA

The Valley of Eden

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 1, 1990, pp. 83-106, 45 notes

The paper describes the beginning, the continuation and the end of the Slovene Catholic colony which priest Peter Josip Jeram founded in the Valley of Eden in northern California. The author has visited the lost place of this Slovene utopian settlement which had been forgotten for ages. She highlights the reasons for the downfall of the colony and the life of Slovenes in the Valley of Eden through interviews with emigrants in California and through the correspondence which has been preserved.

Kolar Bogdan, mag., arhivar, Nadškofijski arhiv v Ljubljani, 61000 Ljubljana, Ciril-Metodov trg 4, Yu

Družba svetega Rafaela do ustanovitve ljubljanske podružnice

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 1, 1990, str. 107-119, cit. lit. 28

Predstavljeni so začetki cerkvene bratovščine, ki je skrbel za izseljence in doživela največji razmah v nemškem jezikovnem področju. Preko Avstrije so se z njo seznanili tudi Slovenci in jo v prvih letih 20. stoletja sprejeli kot obliko organiziranega dela za rojake po svetu. Prispevek je nastal na podlagi arhivskega gradiva, ki se nahaja v arhivu dunajske nadškofije, in časopisnih poročil.

Vovko Andrej, mag., višji raziskovalni sodelavec, Inštitut za slovensko izseljenstvo, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 61000 Ljubljana, Novi trg 4, Yu

Udje Družbe sv. Mohorja v ZDA do leta 1900

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 1, 1990, str. 121-135, cit. lit. 30

Družba sv. Mohorja je odigrala pomembno vlogo med slovenskimi izseljenci zlasti kot njihova kulturna in jezikovna vez z matično domovino. Njeni udje med slovenskimi izseljenci so tudi merilo slovenske prisotnosti v novi domovini. V prispevku je številčno in krajevno prikazana razširjenost Družbe sv. Mohorja med slovenskimi izseljenci v ZDA do leta 1900, in sicer tako, da je vključena v prikaz njihove naselitve v tej državi, ki ga je v Koledarju Družbe sv. Mohorja za leto 1894 objavil župnik na fari Sv. Jožefa v Jolietu Franc Šušteršič. Njegov prispevek z naslovom Slovenci in Amerika je tudi na kratko predstavljen kot celota.

Kolar Bogdan, M.A., Archivist, Archdiocesan Archives in Ljubljana, 61000 Ljubljana, Ciril-Metodov trg 4, Yu

The Society of St. Raphael up to the Foundation of the Ljubljana Branch

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 1, 1990, pp. 107-119, 28 notes

Presented here are the beginnings of a church fraternity which took care of emigrants and which flourished mostly in German speaking areas. Slovenes became acquainted with it via Austria and, in the first years of the Twentieth Century, accepted it as a form of organized work for countrymen abroad. The paper draws from the materials found in the archives of the Archdiocese in Vienna and from newspaper reports.

Vovko Andrej, M.A., Senior Researcher, Institute for Slovene Emigration Research, Centre of Scientific Research of the Slovene Academy of Sciences and Arts, 61000 Ljubljana, Novi trg 4, Yu

Membership in Družba sv. Mohorja (The Society of St. Hermagoras) in the United States to the Year 1900

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 1, 1990, pp. 121-135, 30 notes

Družba sv. Mohorja has played an important role among Slovene emigrants, particularly as a cultural and language link with the homeland. Membership by Slovene emigrants is also a measure of the Slovene presence in the new homeland. The paper shows, in number and place, the expansion of membership in Družba sv. Mohorja among Slovene emigrants to the USA up to the year 1900. The article **Slovenes in America** reviewing the Slovene settlement in America which was published in 1891 in the Calendar of the Družba sv. Mohorja by the priest Franc Šušteršič from the Sv. Jožef Parish in Joliet, is also briefly presented.

Klemenčič Matjaž, dr., izr. prof. in predstojnik oddelka za zgodovino, **Emeršič Darja**, študentka zgodovine, Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru, 62000 Maribor, Koroška 160, Yu

Ideja in poskusi izgradnje Slovenskega narodnega doma na St. Clairu v Clevelandu

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, I, 1990, str. 137-159, cit. lit. 95

V tem članku je obravnavana zgodovina Slovenskega narodnega doma na St. Clair Ave. v Clevelandu od prvih pobud za izgradnjo doma do pričetka druge svetovne vojne. Na podlagi časopisnih člankov, jubilejnih zbornikov, zapiskov sej in finančnih poročil avtorja prikažeta proces graditve doma ter dejavnost organizacij, ki so bile povezane s tem domom.

Kodrič Majda, mag., zunanja raziskovalna sodelavka, Narodna in študijska knjižnica v Trstu, Odsek za zgodovino, 34138 Trst, Ul. Petronio 4, Italija

Nekateri pristopi k problematiki druge generacije v okviru raziskovanja priseljenstva v ZDA

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, I, 1990, str. 161-177, cit. lit. 29

Prispevek zajema pregled nekaterih temeljnih publikacij ameriških raziskovalcev priseljenstva o problematiki druge generacije. Vključena so zlasti dela, ki se nanašajo na položaj pripadnikov druge generacije v italijanski in slovanskih etničnih skupnostih. Upoštevani so tudi začetni pristopi k tej temi v okviru raziskovanja slovenskega izseljenstva v ZDA. Iz praktičnih razlogov je časovni obseg obravnavanih ameriških publikacij nekoliko omejen, saj segajo le do prve polovice osemdesetih let, razen nekaterih, ki pa temu vprašanju namenjujejo samo posamezna poglavja. Upoštevana dela preučujejo problematiko druge generacije v okviru raznih disciplin, kot so psihologija, pedagogika, zgodovinopisje, sociolingvistika in etnologija. Pri nanašanju na osebno raziskavo o položaju druge generacije znotraj Slovenske Narodne Podporne Jednote so uporabljeni tudi nekateri časopisni viri.

Klemenčič Matjaž, Ph.D., Associate Professor and Chairman of the Department of History, Pedagogical Faculty, University of Maribor. **Emeršič Darja**, Student of History, Pedagogical Faculty, University of Maribor, 62000 Maribor, Koroška 75, Yu

The Idea and Attempts of Building Slovenian National Home on St. Clair Avenue in Cleveland

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 1, 1990, pp. 137-159, 95 notes

The article deals with the history of Slovenski narodni dom (Slovenian National Home) on St. Clair Avenue in Cleveland, from the first initiatives to build the Home until World War II. On the basis of newspaper articles, jubilee miscellanea, as well as the notes from meetings and financial reports, the authors show the process of building the Home and the activities of organizations connected with this Home.

Kodrič Majda, M.A., Associate Researcher, National and Study Library in Trieste, Department of History, 34138 Trieste, Via Petronio 4, Italia

Immigration Research in the U.S.A.: Some Approaches to the Problems of the Second Generation

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 1, 1990, pp. 161-177, 29 notes

This paper comprises a survey of some fundamental publications by American immigration researchers on the problem of "the second generation". Included particularly are works on the position of the second generation in the Italian and Slavic ethnic communities. The rudimentary treatments of this theme among Slovene emigrants to the USA are also considered. For practical reasons, the time range of the surveyed American publications is somewhat limited. They reach only to the first half of the 1930's except for some in which only a few paragraphs deal with this problem. The considered works investigate the problems of the second generation within various disciplines, such as psychology, pedagogics, historiography, social linguistic and ethnology. On the issue of the position of the second generation within the Slovene National Benefit Society, some newspaper sources were used.

Drnovšek Marjan, raziskovalni sodelavec, Inštitut za slovensko izseljenstvo, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 61000 Ljubljana, Novi trg 4, Yu

Delovanje Toma Brejca med slovenskimi izseljenci v Franciji v letih 1936-39

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 1, 1990, str. 179-204, cit. lit. 72

V razpravi je obravnavano partijsko delo Toma Brejca med slovenskimi izseljenci v Franciji v letih 1936-39. V slovenskem valu ekonomskih izseljencev po prvi svetovni vojni z viškom tik pred veliko gospodarsko krizo na začetku tridesetih let je bilo veliko rudarjev socialističnih in komunističnih nazorov, ki so vstopali v francosko KP in komunistični sindikat C.G.T.U., v času ljudskofrontnega gibanja pa so aktivno posegli v javno življenje. Tomo Brejc je deloval med izseljenci kot partijski inštruktor in urednik njihovega glasila *Glas izseljencev* (spomladi 1936-39). Politično živahna predvojna leta so vplivala tudi na ta del slovenskih izseljencev v Franciji in ni presenetljivo, da je marsikateri sodeloval tudi v francoskem odporniškem gibanju med drugo svetovno vojno.

UDK 325.2(73=863)

Lencek L. Rado, dr., redni univerzitetni profesor, Columbia University, 560 Riverside Drive, New York, N.Y. 10027, USA

Problemi in perspektive etnične identifikacije: izginjanje ali nova potrditev? Izkušnja slovenskega izseljenca

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 1, 1990, str. 205-218, cit. lit. 11

Slovenski izseljenci, ki so prišli v ZDA po drugi svetovni vojni, so se po znatno višji stopnji izobrazbe, razgledanosti po svetu, poklicnem znanju in znanju angleščine bistveno ločili od prejšnjih generacij. Avtor na podlagi lastnih izkušenj izseljenca te vrste naniza nekatere značilnosti te skupine, njenih odnosov do starejših priseljencev in do raziskovanja lastne etnične dediščine. Med drugim ugotavlja, da ohranjajo ameriški Slovenci svoj jezik v družinskem življenju prve generacije, redko v drugi, nekaj dlje v verski tradiciji, nikakor pa ne v javnem življenju. Čim višja je izobrazba, ki so jo prinesli s seboj v Ameriko, tem dlje se oklepajo slovenskega jezika in etnične identitete, nasprotno pa se tem lažje in hitreje amerikanizirajo, čim višja je stopnja njihove izobrazbe v angleščini.

Drnovšek Marjan, Research Collaborator, The Institute for Slovene Emigration Research, Centre of Scientific Research of the Slovene Academy of Sciences and Arts, 61000 Ljubljana, Novi trg 4, Yu

The Activity of Tomo Brejc among Slovene Emigrants in France during the Years 1936-39

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 1, 1990, pp. 179-204, 72 notes

This treatise deals with the Communist Party activities of Tomo Brejc among Slovene emigrants in France during the years 1936-39. The wave of Slovene economic emigrants after World War I peaked just before the great economic crisis at the beginning of the Thirties. A majority of the Slovene miners who entered the French Communist Party and the communist syndicate C.G.T.U. had socialist and communist principles, and during the People's Front movement, they actively intervened in public life. Tomo Brejc was active among the emigrants as a Party instructor and editor of their gazette, *Glas izseljencev* (spring 1936-39). The politically lively pre-war years had their influence on this group of Slovene emigrants to France as well. Thus, it is not surprising that many collaborated in the French resistance during World War II.

Lencek L. Rado, Ph.D., Professor, Columbia University, 560 Riverside Drive, New York, N.Y. 10027, USA

Problems and Perspectives of Ethnic Identification: Withering Away or Reaffirmation? Experience of a Slovene Emigrant

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 1, 1990, pp. 205-218, 11 notes

Slovene emigrants who went to the United States after World War Two radically differ from the previous generations in their considerably higher degree of education, general and professional knowledge and proficiency in English. On the basis of his own experience, the author lists some characteristics of this group, its attitude toward older emigrants and toward the research on its own ethnic heritage. Among other things he ascertains that American Slovenes preserve their language in the first generation, but rarely in the second. They keep it a little longer in their religious practice but never in their public lives. The higher the educational level they brought into the States, the longer they cling to the Slovene language and their ethnic identity. On the other hand, the higher the level of education they have acquired in English, the faster and easier they become "Americanized".

Birsa Irena, podiplomska študentka, 39 Mitchell Parade, Pascoe Vale South, Victoria 3044, Australia

Etnični radio v Avstraliji in oddaja v slovenskem jeziku: razvoj in usmeritev

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 1, 1990, str. 219-238, cit. lit. 39

Prispevek prikazuje dejavnost Slovencev v Melbournu na področju etničnega radia od začetka sedemdesetih let. Vsebina njihovih radijskih oddaj odkriva vedenjske značilnosti slovenske skupnosti v tem mestu. Pripadniki prve generacije, predvsem starejši priseljenci, si želijo čim več stika s staro domovino, zlasti s pomočjo novic iz Slovenije. Na ta način ohranjajo nostalgичen odnos do stare domovine. Ta se odraža v njihovi navezanosti na folklorne elemente v slovenski družbi in kulturi. Na drugi strani pa pri pripadnikih druge generacije opazamo zelo šibko zanimanje in sodelovanje pri slovenskem radiu, saj po njihovem mnenju ne zadovoljuje njihovih potreb. Ta položaj kaže na to, da etnični radio ne izpolnjuje enega svojih ciljev, namreč premostitve kulturnega "prepada" med izseljenci in njihovimi potomci. Raziskava temelji na intervjujih z delavci pri radiu in s poslušalci ter na izkušajah avtorice v času, ko je delala pri etničnem radiu.

Petrič Jerneja, dr., docent, Filozofska fakulteta Univerze Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Aškercova 12, Yu

Izseljenska avtobiografija v ZDA - primer slovenskih Američanov

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 1, 1990, str. 239-245, cit. lit. 9

Namen prispevka ni teoretično razmišljanje o avtobiografskem literarnem žanru, pač pa prikaz avtobiografij slovenskih priseljencev v ZDA kot njihove najstarejše književnosti. Avtorica ugotavlja, da izseljenskih avtobiografij ni mogoče presojati zgolj s strogo literarnoumetniškega vidika, ampak je treba upoštevati še druge vidike, kot so njihova vloga pri ohranjanju slovenstva, njihov zgodovinski pomen, priljubljenost med izseljenci in podobno. Avtobiografije deli na starejše avtobiografije misijonarjev in na mlajše laične avtobiografije. Navaja značilnosti, skupne poteze in razlike med obema vrstama in poudarja dejstvo, da se pisci praviloma osredotočijo na nekaj osnovnih problemov, iz katerih izhajajo. Mnenja je, da so se slovenski izseljenci s svojimi avtobiografijami uspešno vključili v etnično književnost v ZDA, ki je v tej državi dobila domovinsko pravico v zadnjih dveh desetletjih.

Birsa Irena, B.A., post-graduate student, 39 Mitchell Parade, Pascoe Vale South, Victoria 3044, Australia

Ethnic Radio in Australia and Slovene Language Broadcasting: Development and Direction

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 1, 1990, pp. 219-238, 39 notes

This paper shows how the Slovenes in Melbourne have been actively involved with ethnic radio since the early 1970's. The radio program contents reveal the attitudinal characteristics of the Slovene community in this city. For example, the first generation, especially the older settlers, want increased contact with "home", through news from Slovenia, and they retain a nostalgic perception of their homeland. This is reflected in their preference for folkloric elements of Slovene culture and society. The second generation, on the other hand, have very little interest and involvement with Slovene radio, seeing it as irrelevant to their needs. This situation indirectly shows how ethnic radio does not fulfill one of its objectives, that of bridging the culture gap between emigrants and their children. The research is based upon interviews with broadcasters and listeners and upon my own experience in working on ethnic radio.

Petrič Jerneja, Ph.D., Professor, Faculty of Arts, University Edvard Kardelj, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, Yu

Emigrant Autobiography in the United States - A Case of Slovene Americans

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 1, 1990, pp. 239-245, 9 notes

The intention of this article is not a theoretical discourse on the autobiographic literary style, but an outline of autobiographies written by Slovene emigrants to the United States, their earliest literary efforts. The autor establishes that emigrant autobiographies cannot be evaluated from a strictly literary-artistic point of view. Other factors, such as their role in maintaining the Slovene identity, their importance for history, their popularity among the emigrants, as well as other similar matters, must be taken into account. Autobiographies are divided into two groups: older autobiographies of missionaries and younger, lay autobiographies. Characteristics of, common traits and differences between the two groups are listed, and emphasis is given to the fact that, as a rule, the authors regularly focus on some basic problem which they then elaborate. The author argues that, with their autobiographies, Slovene emigrants have fit well into United States ethnic literature, a literature which has gained acceptance in the last two decades.

Žitnik Janja, mag., raziskovalna sodelavka, Inštitut za slovensko izseljenstvo, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 61000 Ljubljana, Novi trg 4, Yu

Zamuda slovenske objave *Orla in korenin*

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 1, 1990, str. 247-267, cit. lit. 44

Prispevek osvetljuje vzroke za osemnajstletno zamudo slovenske objave *Orla in korenin*, zadnje knjige slovenskoameriškega pisatelja Louisa Adamiča. Ideološka in druga razhajanja med pisateljem ter jugoslovanskimi političnimi in kulturnimi predstavniki v času, ko je Adamič pisal rokopis svoje zadnje knjige, so predstavljena na osnovi neobjavljenih delov tega rokopisa, njegove tedanje korespondence ter intervjujev, ki jih je imela avtorica prispevka z nekaterimi Adamičevimi sodobniki.

Petrič Jerneja, dr., docent, Filozofska fakulteta Univerze Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, Yu

Ponovno: Adamič - pisatelj, da ali ne?

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 1, 1990, str. 269-274, cit. lit. 13

Kljub temu, da je bilo o življenju in delu Louisa Adamiča v zadnjih dveh desetletjih veliko napisanega in povedanega, obstajajo v zvezi z njegovim življenjem in delom praznine, ki jih zaradi pomanjkanja podatkov verjetno ne bo mogoče nikoli zapolniti. Avtorica analizira obdobja Adamičevega delovanja in ugotavlja, da ob obilici področij, kjer se je udejeval, nikakor ni čudno, da se ni mogel na nobenem razviti do popolnosti. Naglašja tudi, da njegova literatura sicer ni vzdržala pritiska časa in da sicer ne moremo govoriti o vrhunski literarni vrednosti njegovih del, lahko pa poudarimo njegov topli humanizem in človeško poročilo, ki ga izžarevajo.

Žitnik Janja, M.A., Research Collaborator, The Institute for Slovene Emigration Research, Centre of Scientific Research of the Slovene Academy of Sciences and Arts, 61000 Ljubljana, Novi trg 4, Yu

The Delay in Slovene Publication of *The Eagle and the Roots*

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 1, 1990, pp. 247-267, 44 notes

The paper throws light upon the causes for an eighteen years' delay in publication of the Slovene edition of *The Eagle and the Roots*, the last book by the Slovene-American author Louis Adamic. The dissention and ideological differences between the writer and the Yugoslav political and cultural representatives at the time of Adamic's writing his last manuscript are presented on the basis of the unpublished parts of that manuscript, his correspondence, and interviews between the author of the paper and several of Adamic's contemporaries.

Petrič Jerneja, Ph.D., Professor, Faculty of Arts, University Edvard Kardelj, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, Yu

Again: Adamic - a Writer, Yes or No?

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 1, 1990, pp. 269-274, 13 notes

Despite the fact that much has been written and said in the last two decades about the life and work of Louis Adamic, there are voids in both his life and work which will probably never be filled for lack of information. The author analyzes Adamic's creative periods and ascertains that, given the various areas of his interest, it is no wonder that he was perfect in none. She underlines that while his literature did not stand up to the pressure of time and his works are not literary gems, the warm humanism and humane message they emanate are worth emphasizing.

Žitnik Janja, mag., raziskovalna sodelavka, Institut za slovensko izseljenstvo, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 61000 Ljubljana, Novi trg 4, Yu

Slovenskoargentinski pesnik Vinko Žitnik

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 1, 1990, str. 275-290, cit. lit. 46

V prispevku je podan kratek življenjepis in razvoj pesniške poti Vinka Žitnika, izredno plodovitega pesnika iz Grosupljega, ki se je po drugi svetovni vojni izselil v Argentino. Vsebinska in oblikovna analiza Žitnikovega literarnega dela sloni na številnih pesnikovih objavah v predvojnih domačih listih in literarnih revijah ter v povojnih slovenskih izseljenskih publikacijah. Omenjeni pregled je dopoljen s podatki iz intervjuja, ki ga je imela avtorica prispevka s pesnikovim nečakom Brankom Žitnikom, s podatki iz dveh kratkih člankov o pesniku ter iz literarnokritičnih ocen, ki so se pojavile v tisku ob izidu edine objavljene Žitnikove pesniške zbirke iz leta 1937.

UDK 886.3.09(94):929 Pribac B.

Suša Barbara, podiplomska študentka, 61000 Ljubljana, Romahova 4, Yu

Bronasti tolkač in V kljunu golobice Berta Pribaca

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 1, 1990, str. 291-299, cit. lit. 12

Prispevek je vzet iz magistrske naloge z naslovom *Književnost Slovencev v Avstraliji*. Bert Pribac je prvi literarni ustvarjalec, ki je 1962 z izdajo svojega prvenca - ta je obenem tudi prva slovenska knjiga, tiskana v Avstraliji - presegal do takrat zgolj priložnostno literarno ustvarjanje naših izseljencev v Avstraliji. V matični domovini so njegove revijalne objave in obe zbirki vzbudile premajhno pozornost, zato avtorica tega članka skuša zapolniti to vrzel.

Žitnik Janja, M.A., Research Collaborator, The Institute for Slovene Emigration Research, Centre of Scientific Research of the Slovene Academy of Sciences and Arts, 61000 Ljubljana, Novi trg 4, Yu

Vinko Žitnik, a Slovene-Argentinian Poet

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 1, 1990, pp. 275-290, 46 notes

The paper gives a short biography and an account of the development of Vinko Žitnik, an extremely prolific poet from Grosuplje who emigrated to Argentina after World War II. An analysis of content and form in Žitnik's literary work is based on his numerous publications in pre-war homeland papers, literary magazines and post-war Slovene emigrant publications. The survey of his career is completed using data from an interview by the author of this paper with the poet's nephew, Branko Žitnik, data from two short articles about the poet, and literary critiques which appeared after the issuing of Žitnik's only published collection of poems in 1937.

Suša Barbara, post-graduate student, 61000 Ljubljana, Romahova 4, Yu

Bronasti tolkač and V kljuni golobice by Bert Pribac

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 1, 1990, pp. 291-299, 12 notes

The paper is taken from the master's thesis titled *Književnost Slovencev v Avstraliji (The Literature of Slovenes in Australia)*. Bert Pribac is the first literary author to end the sporadic quality that the literary creativity of our emigrants in Australia had until the publication of his first book in 1962 - an event which also marked the printing of the first Slovene book in Australia. In the homeland, his publications in magazines and anthologies have drawn too little attention. Therefore, the author of this text attempts to fill in the gap.

Jurak Mirko, dr., profesor, Oddelek za germanistiko, Filozofska fakulteta Univerze Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, Yu

Ivan Dolenc in John Krizanc: dva kanadska avtorja slovenskega rodu

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 1, 1990, str. 301-307, cit. lit. 4

V romanu Ivana Dolenca *Za dolar človečnosti* (1983) je podana biografska pripoved o tipičnem boju (slovenskega) izseljenca za preživetje in uspeh v novi domovini, Kanadi. Življenje slovenskih in jugoslovanskih izseljencev je razpeto med upom in brezupom. Dolenčeva pripoved temelji na naprej usmerjeni pripovedni tehniki, ki ima nekaj zastranitev s kratkimi zgodbami v drugem delu romana. Avtor poudarja, da se mora priseljenc tudi duhovno vključiti v novo okolje, če želi, da se mu izpolnijo želje po svobodi, poštemem življenju in osebni integriteti. John Krizanc, sin slovenskega izseljenca, je rojen v Kanadi. Doslej je napisal že več gledaliških uspešnic, med njimi drami *Tamara* (1981) in *Praga* (1983). V slednji prikazuje življenje in delo neke gledališke skupine, ki si v Pragi prizadeva uprizoriti neko delo, ki zagovarja politično svobodo, toda politični kontrolorji ji to - vsaj začasno - preprečijo. Tudi Krizancevi junaki se bojujejo za iste cilje kot protagonisti Dolenčevega romana.

UDK 325.2(=863):39

Slavec Ingrid, asistentka, Oddelek za etnologijo, Filozofska fakulteta Univerze Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, Yu

Etnološko preučevanje etnične identitete slovenskih izseljencev

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 1, 1990, str. 309-317, cit. lit. 7

Prispevek obravnava probleme raziskovanja etnične identitete slovenskih izseljencev, kakor so se pokazali v delu seminarja za preučevanje slovenskega izseljenstva na Oddelku za etnologijo FF v Ljubljani. V postopku zbiranja gradiva, študijske obravnave pomembne literature in izdelave seminarskih in diplomskih nalog je bilo veliko pozornosti posvečene konceptualnim in metodološkim vprašanjem. Novi pristopi razumevanja medkulturnih in medetničnih razmer in dinamične opredelitve etnične identitete so značilni za nastale elaborate, ki presegaajo in zavračajo stereotipe o izseljenjski kulturi.

Jurak Mirko, Ph.D., Professor, Department of Germanic Languages, Faculty of Arts, University Edvard Kardelj, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, Yu

Ivan Dolenc and John Krizanc: Two Canadian Authors of Slovene Origin

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 1, 1990, pp. 301-307, 4 notes

In the novel *Za dolar človečnosti* (*For a Dollar of Humanity*, 1983) written by Ivan Dolenc, a biographical account of a typical struggle of a (Slovene) immigrant for survival and success in his new country, Canada, is presented. The life of Slovene and Yugoslav immigrants is stretched between hope and despair. Dolenc's novel is written in a straightforward type of narrative, with a number of digressions including some short stories in the second half of the novel. The author stresses that the migrant must be included in a new environment also spiritually, if he wishes his desires for freedom, honest way of life and personal integrity to be fulfilled. John Krizanc, a son of a Slovene immigrant, was born in Canada. He has already written some successful plays, among them *Tamara* (1981) and *Prague* (1983). In the latter he presents the life and activity of a theatrical group which endeavours to perform in Prague a work defending political freedom. However, political controllers prevent them from doing this, at least for the time being. Krizanc's heroes struggle to achieve the same aims as the protagonist of Dolenc's novel.

Slavec Ingrid, Assistant, Department of Ethnology, Faculty of Arts, University Edvard Kardelj, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, Yu

Ethnological Research on the Ethnic Identity of Slovene Emigrants

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 1, 1990, pp. 309-317, 7 notes

The paper treats the issues in researching the ethnic identity of Slovene emigrants as they have appeared in the work of the seminar for the study of Slovene emigration within the Department of Ethnology. In the process of collecting the materials, in the study of relevant literature and in the preparation of seminar and graduate papers, much attention has been given to conceptual and methodological questions. New approaches to the understanding of inter-cultural and inter-ethnic relations and dynamic definitions of ethnic identity are characteristic of the constructs produced. In their sophistication, they surpass and refute the stereotypes of emigrant culture.

Klinar Peter, dr., profesor, FSPN, Univerza Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Kardeljeva pl. 5, Yu

Zamisli o sodelovanju med Slovenci in njihovimi potomci v matici in tujini

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 1, 1990, str. 319-341, cit. lit. 4

Prispevek izhaja iz teoretičnih izhodišč za raziskovanje mednarodnih migracij in iz teoretične zasnove o skupnem slovenskem kulturnem prostoru, ki temelji na sodelovanju med različnimi kategorijami Slovencev v matici in v zamejstvu ter med slovenskimi izseljenci in njihovimi potomci. Na temelju empiričnih rezultatov iz javnomnenjskih raziskav, opravljenih v Sloveniji: *Slovensko javno mnenje 1987 in 1988* ter *Slovensko javno mnenje 1988 - Mnenjski voditelji*, je preučena zamisel o skupnem slovenskem kulturnem prostoru in seznanjenost s slovenskimi izseljenskim skupnostmi po svetu. Osrednje mesto prispevka pa zadeva analizo empiričnih podatkov o vidikih medsebojnega sodelovanja med Slovenci v matični družbi in v tujini, s poudarkom na načinih sodelovanja Slovenije s slovenskimi skupnostmi po svetu.

Zalokar Jurij, dr., psihiater, 64240 Radovljica, Žagarjeva 17 a, Yu

Imigracija in psihiatrija - jugoslovanski priseljenci v Viktoriji

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 1, 1990, str. 343-371, cit. lit. 39

Študijo o duševnih posledicah imigracije je avtorju omogočilo delo v posebni etnični psihiatrični službi za jugoslovanske priseljence v Viktoriji (Avstralija). V članku so zajeti splošni podatki o priseljenjih iz Jugoslavije v Avstralijo, bistvene značilnosti novega okolja, razširjenost psihiatrične in socialnopsihiatrične patologije ter abnormalnosti med njimi ter opis splošne prizadetosti med njimi. Avtor kritično vrednoti uradne avstralske statistične podatke o velikem odstotku shizofrenije, alkoholizma in samomorov med njimi. Na podlagi lastnih opazovanj ugotavlja, da so podatki o velikem številu shizofrenije zgrešeni, saj jih je bilo mogoče potrditi le pri četrtini primerov. Ugotavlja tudi, da so imele sicer običajne nevrotične reakcije med izseljenci izrazitejšo obliko in izredno neugoden potek ter da so med njimi posebno zaradi jezikovnih težav, sprememb navad in podobnega zelo razširjene vsakovrstne psihične težave.

Klinar Peter, Dr., Professor, Faculty for Sociology, Political Sciences and Journalism, University Edvard Kardelj, 61000 Ljubljana, Kardeljeva pl. 5, Yu

Some Ideas on the Cooperation between Slovenes and their Descendants in the Homeland and those Abroad

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 1, 1990, pp. 319-341, 4 notes

The paper draws from theoretical sociological premises on research in international migrations and from a theoretical outline of a common Slovene cultural space based on cooperation among various categories of Slovenes - those in the homeland and neighboring countries, as well as Slovene emigrants and their descendants. The idea of a common Slovene cultural space and the awareness of Slovene emigrant communities worldwide have been studied on the basis of empirical results from polling done in Slovenia: *Slovene Public Opinion 1987 and 1988* and *Slovene Public Opinion 1988 - Opinion Setters*. The central part of the article is an analysis of empirical data on the aspects of cooperation between Slovenes in their homeland society and those abroad, with the accent given to the manner in which Slovenia cooperates with Slovene communities worldwide

Zalokar Jurij, Dr.Sc., Psychiatrist, 64240 Radovljica, Žagarjeva 17 a, Yu

Immigration and Psychiatry - Yugoslav-born Minority in Victoria

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 1, 1990, pp. 343-371, 39 references

Work in a special ethnic psychiatric service for Yugoslav emigrants in Victoria (Australia) enabled the author to produce this study on the mental consequences of emigration. The paper lists general data on Yugoslav emigrants to Australia, the fundamental characteristics of the new environment, the extent of psychiatric and social-psychiatric pathology and abnormalities among them. Also, a description of the general impairment among them is given. The author presents a critical evaluation of the official Australian statistical data on the large percentage of schizophrenia, alcoholism and suicide cases among them. Based on personal observations, he ascertains that the data on the large number of schizophrenia cases are mistaken, as that diagnosis was confirmed only in a quarter of cases. He also finds out that the usual neurotic reactions among the emigrants had a more expressed form and a very unfavorable course and that various psychic troubles are widespread among them, especially because of the language problem, a change of habits and other similar reasons.

